

Алматинская академия
экономики и статистики

Ежеквартальный научно-практический журнал

Статистика, учет и аудит

Статистика, есеп және аудит

Statistics, account
and audit

Алматы

1(72)2019

Регистрационное свидетельство № 9099-Ж от 25.03.2008г.
выдано Министерством культуры и информации Республики Казахстан,
Комитетом информации и архивов

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и
науки МОН РК № 1027 от 17.10.2016г.
журнал «Статистика, учет и аудит» включен
в Перечень научных изданий, рекомендуемых Комитетом
для публикации основных результатов научной деятельности.

Журнал включен в Российский индекс
научного цитирования (РИНЦ) и
размещается в научной
электронной библиотеке (WWW.ELIBRARY.RU)
(Лицензионный договор с ООО «НЭБ» № 133-03/2016
г.Москва 11 марта 2016 г.).

СТАТИСТИКА, УЧЕТ И АУДИТ

1(72)2019

Ежеквартальный научно-практический журнал издается с 1999года.

Учредитель «Алматинская академия экономики и статистики»

Главный редактор

Дауренбеков А. –к.э.н., проф.

Заместители гл. редактора:

Корвяков В.А. –д.п.н., проф., ректор ААЭС

Мухамбетов Д.Г. – д.ф.-м.н, проф., проректор по науке и инновациям ААЭС

Члены редколлегии:

Ботобеков А. – д.э.н., проф. кафедры «Бухгалтерский учет, анализ и аудит» Кыргызского государственного университета им. Жусупа Баласагына, г.Бишкек

Ержанов М.С. – д.э.н., партнер «Grant Tohronton»,

Исраилов М.И. – д.э.н., проф., зав. кафедрой «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»

Кыргызско-Российского Славянского Университета им. Б. Ельцина, г. Бишкек

Magdalena Osinska, д.э.н., проф. Университета Экономики (Польша, г. Быдгощ)

Мадиев У.К. – д.т.н., проф., академик НАН РК, директор ЦИКУ ААЭС, г. Тараз

Мезенцева Т.М. – д.э.н., проф., Финансово-экономический институт при Президенте Российской Федерации

Назарова В.Л., д.э.н., проф., зав.кафедрой "Учет, аудит и статистика" ААЭС

Садыков К.Р., проф.Института экономики и менеджмента КГУ им.И.Арабаева, представитель Кыргызской Республики в Межправительственной рабочей группе экспертов по Международным стандартам учета и отчетности (ISAR) при UNCTAD (ООН)

Сейтхамзина Г.Ж. – к.э.н., проф., зав. кафедрой «Экономика и менеджмент» ААЭС

Сейдахметова Ф.С. – д.э.н., проф. кафедры"Учет, аудит и статистика" ААЭС

Смагулова Б.А., к.фил.н., доцент, зав.кафедрой "Информационные системы и общеобразовательные дисциплины"

Таипов Т.А. – к.э.н., проф., ААЭС

Шокаманов Ю.К.– д.э.н., проф., Зам. директора Департамента статистики Евразийской экономической комиссии, г. Москва

Щербатюк В.В. – д.э.н., Европейский университет Молдовы, г. Кишинев, Республика Молдова

Тиражирование:

Типография: 050065, г.Алматы, Жетысу-3, дом 15

ИП «Издательско-полиграфический центр Роза»

Адрес редакции:

г.Алматы, ул.Жандосова, 59, Алматинская академия экономики и статистики

тел: +7 727 309 58 20

факс: + 7 727 309 30 00

Website: www.aesa.kz, www.sua.aesa.kz

e-mail: anvarbekdaurenbekov@mail.ru

Сдано в набор: 15.03.19

Подписано в печать: 25.03.19

Формат 70x108 1/16

Содержание

УЧЕТ И АУДИТ

<i>М.К. Аliyev, Т.К. Bekzhanova</i> WAYS OF ACCOUNTING OF STOCKS AT THE ENTERPRISE	6
<i>К. Yerzhanov, N.N. Tashtanova, B.O. Turebekova</i> FEATURES OF ACCOUNTING R & D IN THE INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ORGANIZATION	10
<i>Б.А.Алибекова, Б.Ж.Акимова, А.М.Ахметова</i> МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ОРГАНДАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТЕКСЕРУ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ	16
<i>С.К.Егембердиева, А.А. Апышева, К.Ж. Шолпанбаева</i> АСПЕКТЫ НАЛОГОВОГО АУДИТА.....	21
<i>Г.Ж.Жумабекова, А.С.Садиева</i> ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТ МЕХАНИЗМДЕРІН ЖЕТІЛДІРУ	26
<i>А.А. Коржензулова, А.Ж. Шакбутова, Г.Т.Ахметова</i> ПРОИЗВОДНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ХЕДЖИРОВАНИЯ РИСКОВ	31
<i>А.Н. Ламбекова, С.Т.Миржаскипова, Д.Е.Алишева</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	35
<i>Н.С.Нуркашева, М.Ж. Жарылқасинова, Ш.Б.Сисенғалиева</i> 16 – «ЖАЛДАУ» ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТЫН ҚОЛДАНУДЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	38
<i>С.С. Сапарбаева, П.Ж. Кашебаева</i> ИНФОРМАЦИОННОЕ СОДЕРЖАНИЕ ФАКТИЧЕСКОГО ОБЯЗАТЕЛЬСТВА И ЕГО РАСКРЫТИЕ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ	45

ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ

<i>Zh.S. Bulkhairova, Z.P. Aidynov, K. Alaidarkozy</i> INNOVATION MANAGEMENT: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN KAZAKHSTAN	50
<i>R.S. Bespayeva, S.Y. Umirzakov, R.O. Bugubayeva, G.I. Gimranova, A.T. Abdikarimova</i> DEFINITION OF "POINTS OF ECONOMIC GROWTH" OF REGIONAL COMPETITIVENESS	56
<i>B.SH.Gussenov</i> STRUCTURAL COMPONENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY: REGIONAL ASPECT	63
<i>Y. Zhussupov</i> FACTORS INCREASE OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	68
<i>M.T. Kantureyev, T.A. Taipov</i> STATE REGULATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT IN KAZAKHSTAN	71
<i>Wei Peng</i> CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF THE FRUIT AND VEGETABLES INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	75
<i>A.B. Sansyzbayev, Zh.Sh.Kenzhalina</i> OIL PRODUCTION PROBLEMS AND WAYS OF DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	81
<i>А.М. Алышынбай, М.У.Дүйсемалиева</i> МАРКЕТИНГОВЫЕ ПОДХОДЫ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРИГРАНИЧНОГО РЕГИОНА В КАЗАХСТАНЕ	86
<i>Ж.Басишева</i> МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНА МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ ЖҮРГІЗУ	92
<i>Л.М.Бекенова, Э.Х.Ахатова</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АДАПТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ	98
<i>Буленг Шен, М.Е. Мунасипова</i> ЭЛЕКТРОНДЫҚ САУДА ЖҮЙЕСІН БАСҚАРУДАҒЫ ЖЕКЕЛЕГЕН ЕЛДЕРДІҢ ІС-ТӘЖІРИБЕСІ	102
<i>Е.Е. Гриднева, Г.Ш.Каликпарова, А.М.Касенова</i> АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ ЖӘНЕ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ НАРЫҒЫН МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ	108
<i>Р.Ә. Есберген, М.Д.Сайымова, Г.Б.Молдабекова</i> ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖОБАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	113
<i>А.О. Жағыпарова, Д.А. Наурызбекова</i> МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ РАЗЛИЧНЫХ СПОСОБОВ УСТАНОВЛЕНИЯ ОГРАНИЧЕНИЙ НА СТОИМОСТЬ СТРОИТЕЛЬНЫХ КОМПАНИЙ	118
<i>К.Б. Жуманазаров, А.Д. Тлеубекова, Г.Н. Актайлакова</i> СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	124

<i>Б.Б.Жунусбекова, О.Ж. Устенова, Д.З. Сабиров</i> ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ	130
<i>Д. Б. Калыбекова</i> ПРИОРИТЕТНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ДИЗРУТИВНОЙ ИННОВАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ	136
<i>Д.А.Калдияров, Д. П. Маевский, Н.Б.Сыздыкбаева</i> ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА	142
<i>А.С. Кулмаганбетова</i> ОЦЕНКА ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА РК	148
<i>Б.Х.Кылышпаева</i> УПРАВЛЕНИЕ АУТСОРСИНГОВОЙ БИЗНЕС МОДЕЛЬЮ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ	154
<i>Б.Нурахова</i> СҮТ ЖӘНЕ СҮТ ӨНІМДЕРІ НАРЫҒЫНДА СҰРАНЫС ПЕН ҰСЫНЫСТЫ ТАЛДАУ	158
<i>Д.И.Разакова, А.А.Истаев., С.К. Омарова</i> ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ СТРУКТУР В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ	164
<i>Е.М. Раушанов, Т.Б. Ахметов, Н.Б. Усенбаев</i> КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ В ТЕОРИИ И ЭМПИРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ	169
<i>М.Т. Сырлыбаева</i> ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ: МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ И ЭМПИРИЧЕСКИЕ ОЦЕНКИ	173
<i>Ж.Т Сейфуллин, Г.Ж.Сейтхамзина</i> ИССЛЕДОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ КАЗАХСТАНА В ОБЛАСТИ ВНЕДРЕНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ	177
<i>Г.С. Тайкулакова, М.В. Ахмедьярова</i> ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В ГЛОБАЛЬНОМ РЕЙТИНГЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ	181
<i>А.М.Тлеппаев, Ж. Сулейменов</i> МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ИНВЕСТИЦИОННОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРОЕКТОВ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ В ЖКХ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ	187
<i>Г.С. Укубасова, А.Х.Галиева, А.Н.Токсанова</i> РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ТЕКСТИЛЬНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА	191
<i>Н.Б.Шиганбаева, Г.И.Абаева, А.Е.Беделбаева</i> НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ	195
<i>С.С.Ыдырыс, Б.Ж. Альмухамбетова, Р.И. Ерманкулова</i> МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ МАНСАПТЫҚ ӨСУІН БАСҚАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ	200
ФИНАНСЫ	
<i>Б.У. Ахметкерей, Д.А. Сарбағишев</i> ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛОМБАРДОВ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КАЗАХСТАНА И КЫРГЫЗСТАНА	205
<i>А.О. Базарбаев</i> САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫН ЦИФРЛАНДЫРУ: ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	210
<i>Н.А.Гумар, А.М.Сейсенбаева</i> ТӨРТИНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАНКТІК ДАМУДЫҢ ЖАҒА МҮМКІНДІКТЕРІ	216
<i>Г.К.Тухманова, А.Е.Беделбаева, Даурембекова М.К.</i> НАЛОГОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	220
<i>Н.Т.Сартанова, Н.Т.Сейткалиева, А.М.Касымова</i> ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	223
СТАТИСТИКА	
<i>Ы.Әміреєв, Ә.Дауренбеков, Н. Манан, Ж. Үсен</i> ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ АЙМАҚТЫҚ ҚОНЫСТАНУ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУ	227
<i>А. И. Гиззатова, В.У. Чудрова, Г.А. Садыкова</i> ВОПРОСЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	233

УЧЕТ И АУДИТ

МРНТИ 06.52.13
УДК 657.1.014.134

WAYS OF ACCOUNTING OF STOCKS AT THE ENTERPRISE

M.K. Aliyev^{*1}, *T.K. Bekzhanova*²
^{1,2}*Kazakh University of Economics, Finance*
e-mail: ali--mur@mail.ru, toty_bekzhanova@mail.ru

Annotation. *The article discusses the organization of inventory accounting in the enterprise and ways to improve it. One of the ways to improve is the need to pre-develop the norms of the stock of materials and the norms of costs for each type of materials for each type of product. It is also necessary to improve primary documents and, in general, document flow, through the introduction of an automated accounting data processing system, which will help improve the efficiency of accounting and the efficiency of enterprise management as a whole. When improving the enterprise management system, it is necessary to pay attention to the computerization of calculations in the analysis, planning and financial accounting for the use of stocks.*

Key words: *stocks, inventory accounting, inventory standards, improvement of inventory accounting, inventory accounting automation*

Introduction. Today, in the conditions of market relations, the center of economic activity is moving to the main element of the entire economy of an enterprise. It is at the microeconomic level that the products needed by society are created, the necessary services are rendered. The company focused on the most qualified personnel. Here the issues of economical use of resources, the use of high-performance equipment, technology and product sales are resolved.

To solve some of them, an enterprise uses the accounting method, which is a combination of primary observation techniques (documentation and inventory), cost measurement (valuation and calculation), current grouping (accounts and double entry) of the final generalization (balance and reporting) of economic facts. activities.

In the purposeful work on the rational and efficient use of all production resources, including material, a special role belongs to accounting. Only with proper accounting, it is possible to reduce material costs and, on this basis, reduce costs and increase profitability of production[1].

Methods. Fundamental to the study is a descriptive method, which includes the method of observation, interpretation, comparison, generalization. The study applied methods of synchronous and diachronic analysis of linguistic and scientific facts.

Discussion. Currently, there is a need and at the same time the possibility of new organizational and methodological approaches in solving inventory accounting problems related, on the one hand, to the transition to market relations and international standards, and on the other, the widespread introduction of computer technologies.

Improving resource supply contributes to streamlining primary documentation, the widespread introduction of standardized unified forms, increasing the level of automation of accounting and computational work, ensuring a strict procedure for receiving, storing and consuming raw materials, materials, components, etc., limiting the number of officials authorized to sign documents for the issuance of particularly scarce and expensive materials. To ensure the safety of inventories, proper acceptance, storage and distribution of valuables, it is important that the company has a sufficient number of storage rooms equipped with weighing and measuring instruments, measuring containers and other devices. It is also necessary to introduce effective forms of preliminary and current monitoring of compliance with the norms of stocks and the expenditure of material resources, pay more attention to improving the reliability of operational accounting of the movement of semi-finished products, components, parts and components in production. Accounting data should contain information for finding reserves to reduce production costs in terms of the rational use of materials, reducing consumption rates, ensuring proper storage and preservation[2].

Improving the accounting and control of the availability and movement of inventories of the enterprise in our opinion should be made in the following areas.

First, to simplify the registration of operations for the receipt and expenditure of inventory. The release of materials into production, where appropriate, can be drawn up on the basis of the established limit

directly in the inventory cards of materials, providing for the signature of the person receiving the values. It is also possible to produce internal transfer of valuables on stock management cards. Simplifies accounting and increases control over the use of materials, their release on cutting cards, picking lists, etc. In the conditions of the use of personal computers, you can refuse the introduction of inventory cards, varietal records or a diskette.

Secondly, based on the requirements of a market economy, to improve the methodology of accounting for material resources. To date, there is no consensus on the classification of inventories, their assessment in the current account, the composition of deviations in the cost of materials, etc. To date, among economists there is no consensus on the organization of the accounting of containers.

Thirdly, monitor the careful and timely conduct of inventories, control and spot checks, which are important in the safety of materials.

The solution of these and other problems will allow for more efficient and less labor-intensive accounting and control over the availability, movement and use of material resources, as well as to achieve their savings.

Let us dwell on some areas of improving inventory accounting. As is known, an important condition for the proper organization of materials accounting is the development of a nomenclature-price tag for materials. For the rational accounting of materials that would facilitate operational work, planning and accounting, a detailed grouping of materials should be developed. For this purpose, the list of names of certain types of materials is classified according to a certain attribute. Materials are divided into groups, groups are divided into subgroups. Within each subgroup, materials, in turn, are grouped by profile, brand, grade, and then by size and such[3].

Each name, grade, section of materials is assigned a permanent cipher (nomenclature number), which uniquely identifies it. Each document at receipt or consumption of materials indicates not only the name of the material, but also its item number.

The presence of such a systematic list at the enterprise creates the basis for the application of a unified classification of materials in the design, technological, planning and accounting documentation, for the mechanization of accounting and computational work, the application of the operational accounting method for recording the movement of materials in warehouses.

One of the important conditions for the proper organization of materials accounting is the preliminary development of the inventory of materials for each item number and the consumption rates of each type of materials for each type of production, which is necessary to monitor the state of material residues in the company's warehouses within the limits of needs, as well as for their correct use in production.

An important direction to improve the organization of operational and inventory accounting of stocks is the rationalization of forms of documents, document flow and the entire system of processing, registration and processing of documents.

A variety of forms of accounting documents, including the limit-fence cards, significantly complicates the work on the accounting of material resources in the factory warehouses of production departments, in groups of departments of material and technical supply[4].

Accounting information in the system of material and technical supply at the enterprise is characterized not only by significant volumes, but also by the similarity of its creation for certain periods. For example, limit-fence cards, as a rule, are issued at the enterprises irregularly and go to the departments of material and technical supply and accounting in large numbers and mostly at the end of the month. According to the rules of systematic consumption of resources, the release of materials systematically consumed in production is issued with limit-fence cards, and in all other cases material requirements.

Such receipts of accounting documents for processing and the characteristic tendency to increase their number until the end of the month significantly complicates the work of factory warehouses and logistics groups. First of all, documents should be unified, on the basis of which production units receive raw materials, materials, purchased finished products from factory warehouses (limit-fence cards, collection cards, requirements and invoices, etc.). It seems expedient to develop a single form of the document (on the issue of material), intended for machine processing. This document should include all objects of the main and auxiliary production under the appropriate codes, which would indicate the direction of use of material resources – the main products, spare parts, consumer goods, one-time orders, repair and operational needs.

The uniform form of such a document can be developed within a separate area, which will allow to introduce unity into the system of registration and processing of documents, subject to the use of 1-C Accounting. As output documents in the warehouse accounting system with respect to each production unit with 1-C Accounting, the following documents are issued: a negotiable statement of accounting for the movement of material resources; the reduction of the distribution of material resources in the areas of costs[5].

Similar documents, which contain summary information, are issued in the whole enterprise and in the context of factory material warehouses. It is obvious that the solution of both organizational and methodological issues should be based on using the capabilities of modern computer technologies. In this case, the most effective is the organization of solving such problems in an integrated enterprise management system. In terms of the functioning of an automated enterprise management system, great importance is attached to the automation of calculations for the planning, accounting and analysis of the use of material resources. These calculations are usually carried out in such functional subsystems as inventory management, operational management of the main production, accounting, etc.

Based on the economic content of material resources management, by which we understand the processes of planning, accounting, control and analysis of their use and making decisions on the development and implementation of measures to eliminate the identified deviations, to ensure the operation of the object in the required conditions, it is legitimate to talk about the creation (or allocation) in the automated enterprise management system of the integrated subsystem of material management of the enterprise. Such a subsystem should include sets of tasks from various functional subsystems, which are combined on the basis of organizational, informational, technical, technological and software.

This system is created for organizing the qualitative management of material resources on the basis of the integrated use of economic and mathematical methods and modern computer technology. Its main goal is to optimize the planning, accounting, analysis, regulation and control of the processes of supply, use and storage of material resources; automation of various information processing procedures; reducing labor intensity and reducing the cost of processing information; improving the quality of the original and effective information. The necessary prerequisites for improving the quality and efficiency in the management of material resources in an enterprise are the rational organization of information support, the optimization of document flow, and the improvement of the structure of enterprise management.

The enterprise's material management processes are carried out by various divisions: the departments of material and technical support, equipment and cooperation, the chief process engineer and chief designer, the department of chief mechanic and chief power engineer, warehouses of the departments for material and technical supply, central accounting and others. In the conditions of automated control systems, the information computing or computing center fits into the management of material resources. Thus, the managed part of the subsystem will be the departments of logistics, equipment and cooperation, chief mechanic, chief technologist, chief designer, chief power engineer, central accounting, information and computing center. The controlling part of the subsystem is the organization of planning, accounting, regulation, control and analysis of material resources[6].

Components of the subsystem of material management are various types of software, which include organizational, informational, technical, technological and software.

The organizational support of the subsystem includes a technical and economic analysis of the existing material management system, the selection and formulation of automation tasks, and the delineation of the functions of subdivisions in the automated execution of calculations. The basis for this are the materials of the pre-project survey and conclusions about the need to improve the existing management system.

For the design of the subsystem, it is important to analyze the stages of inventory management. The analysis showed that there are four such stages (functions): planning, accounting, auditing and analysis, regulation.

The following codes are applicable: departments and departments of the enterprise, including warehouses; plots; material resources (nomenclature numbers of material resources), operations on the movement of materials, units of measurement, directions of material consumption (production costs), finished products, suppliers of materials.

The work on the coding of new materials is carried out by the bureau of reference information of the computer center. In addition to this division, no one in the enterprise has the right to assign codes to new materials. After the end of coding, the received information was transferred to documents, monitored, entered into 1-C Accounting, recorded on magnetic disks (floppy disks), where it is stored as reference data.

The documentation system includes reference and operational. Normative reference contains technological, reference and conductor documentation, which contains such information as the name of parts, assembly units; name of units, materials; on detailed consumption rates of materials; the nomenclature price list of raw materials, materials and components; classifier of groups of materials for uniting into a free nomenclature; correspondence of the range of the material code to the codes of the operational bureaus in the logistics department[7].

An important place among the operational documentation is accounting. It is divided into income and expenditure. Receipt documents include receipt orders, invoices for movement. Consumable documents include limit-fence cards, requirements for movement, invoices for the release of materials to the side.

It should be noted that manual disbursement documents are kept to a minimum. The main primary document – the limit card for the workshops of the main production – is printed on 1-C Accounting. The use of typical primary documentation allowed reducing the number of forms, unifying the rules of filling, reducing the laboriousness of extracting and subsequent data processing.

Conclusion. Much attention was paid to the development of technological process of information processing. It includes four stages: the collection and preparation of information for machine processing; preliminary control of input information on 1-C Accounting; carrying out calculations for tasks on 1-C Accounting; control and release of information results.

Stage I. It involves the collection and preparation of primary information, and the acquisition of computer-aided media. The collection and reception of primary information is carried out in two ways. At the first, primary documents are usually used, which are packaged in units by units and transferred to the ITC. At the ITC, these documents are carefully monitored, which meets the requirements of automated information processing and then prepares data carriers on punch cards. The second method involves the use of peripheral equipment for processing primary documents (expenditure and receipt) with the simultaneous receipt of machine carriers. The data plotted on a punched tape is then transmitted via a communication channel to 1-C Accounting.

Stage II. It is intended for preliminary control of input information and for the organization of better performance of subsequent calculations. It includes programs of layout with control, accumulation of input information, printing of two control machines, registration and receipt of test totals[8]. Traditional methods of controlling information before entering into 1-C Accounting are very time-consuming and, in addition, there are the following disadvantages. With double perforation, punch cards are used rationally (punched tapes) and at the same time, as with the use of checkers (verification method), the need to obtain checksums with their subsequent verification does not decrease, but the number of controlled details decreases. The disadvantage of counting control is that it is practically difficult to put under control all the details and, therefore, part of the details is not controlled. In addition, when using these methods, control of information is required when entering into 1-C Accounting.

Stage III. It is intended for carrying out calculations for tasks on 1-C Accounting, is performed automatically and consists of ten sub-steps. After all the information on the relevant task has passed the preliminary control, the employee responsible for issuing the reporting reports reports on the readiness of the information. This is the basis for the inclusion of the task in the schedule of work on 1-C Accounting.

Stage IV. It performs the function of monitoring and issuing performance information. Employees of the information preparation bureau check documents with relevant results, visually inspect print quality and transfer them to customers.

It seems that the proposed recommendations for the creation of a nomenclature-price tag, the improvement of primary documents and workflow, the introduction of an automated system for processing accounting data will help improve the analyticity and efficiency of accounting and enterprise management efficiency in general.

References:

- 1 Каменицер С.Е. Организация, планирование и управление деятельностью промышленных предприятий, – М.: Наука и просвещение, 2013. – 195с.
- 2 Нидлз Б., Андерсон Х., Колдуэлл Д. Принципы бухгалтерского учета. -М.: Финансы и статистика, 2014. – 496с.
- 3 Нургалиева Р.Н. Промежуточный финансовый учет. Учебное пособие в 2-х частях – КЭУ, 2015.
- 4 Нурсеитов Э.О. Бухгалтерский учет в организациях: Учебное пособие. – Алматы, 2016. – 472с.
- 5 Полтушев Д., Мамонтова О. Инвентаризация активов: подтверждение достоверности данных учета // Бюллетень бухгалтера, № 50, 2014., С.8-12.
- 6 Попова Л.А. Бухгалтерский учет: финансовый аспект. Учебное пособие – Караганда, 2015. – 257.
- 7 Разливаева Л.В. Производственный учет: Учебное пособие – Караганда: КЭУ, 2014. – 210с.
- 8 Разливаева Л.В. Управленческий учет: Учебно-практическое пособие – Караганда, 2011. – 200с.

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚОРЛАР ЕСЕБІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

М.К. Әлиев ^{*1}, Т.К. Бекжанова ²

^{1,2} Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Астана, Қазақстан

e-mail: ali--mur@mail.ru, toty_bekzhanova@mail.ru

Түйін. Мақалада кәсіпорындағы қорлар есебін ұйымдастыру және жетілдіру жолдары қарастырылады. Жетілдіру жолдарының бірі болып кәсіпорында шығарылатын өнімнің әр түріне әрбір материалдардың түрлері бойынша материалдар қорының нормасын және және шығыстар нормаларын алдын ала әзірлеу қажет. Жетілдіру жолдарының бірі кәсіпорында материалдардың әрбір түрі бойынша материалдар қорының нормаларын және шығыстар нормаларын алдын ала әзірлеу қажет. Сондай-ақ, есептік деректерді өңдеудің автоматтандырылған жүйесін енгізу жолымен бастапқы құжаттар мен құжат айналымын жетілдіру қажет, бұл жалпы кәсіпорынды басқарудың жедел есебі мен тиімділігін арттыруға ықпал ететін болады. Кәсіпорынды басқару жүйесін жетілдіру кезінде қорларды пайдалану бойынша талдау, жоспарлау және қаржылық есепке алу кезінде есептерді компьютерлендіруге бөлу қажет.

Түйінді сөздер: қорлар, қорлар есебі, қорлар нормасы, қорлар есебін жетілдіру, қорлар есебін автоматтандыру

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УЧЕТА ЗАПАСОВ НА ПРЕДПРИЯТИИ

М.К. Алиев ^{*1}, Т.К. Бекжанова ²

^{1,2} Казахский университет экономики, финансов и международной торговли,

г. Астана, Казахстан

e-mail: ali--mur@mail.ru, toty_bekzhanova@mail.ru

Резюме. В статье рассматривается организация учета запасов на предприятии и пути его совершенствования. Одним из путей совершенствования является необходимость предварительной разработки норм запаса материалов и норм расходов по каждому виду материалов на каждый вид производимой продукции. Также необходимо совершенствовать первичные документы и в целом документооборот, путем внедрения автоматизированной системы обработки учетных данных, что будет способствовать повышению оперативности учета и эффективности управления предприятием в целом. При совершенствовании системы управления предприятием необходимо уделять внимание компьютеризации расчетов при анализе, планировании и финансовому учету по использованию запасов.

Ключевые слова: запасы, учет запасов, нормы запасов, совершенствование учета запасов, автоматизация учета запасов

МРНТИ 06.35.31

УДК 338.439

FEATURES OF ACCOUNTING R & D IN THE INNOVATIVE ACTIVITY OF THE ORGANIZATION ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА НИОКР В ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

А.К. Yerzhanov ¹, N.N. Tashtanova^{*2}, B.O. Turebekova³

¹ Almaty academy of economy and statistics, Almaty, Kazakhstan

^{2,3} L.N. Gumilyov Eurasian national university, Astana, Kazakhstan

e-mail: nurilyat@mail.ru

Annotation. In modern economic conditions, innovation is one of the main factors for the economy development. It should be noted that at present the accounting organizing for innovation activity didn't studied enough and has not been fully disclosed. It is makes difficulties in the accounting practice. The foregoing prompted an interest in this question and gave rise to the idea of disclosing this issue. In accounting of innovative activity, the objects became the original innovative products developed for an individual order of one buyer (for example, under a contract for research and development), intellectual property as well as business ideas under franchise agreements and others.

This article focuses on the disclosure the accounting of research and development (R & D) in innovative activity. According to IFRS 38 “Intangible Assets”, research and development acts are considered as assets and are pertained to intangible assets. But at the same time, evaluation and recognition created within the organization of R & D leads to various difficulties. The authors consider the issues of expense’s capitalization in the cost of intangible assets and cases of write-off of expenses for the period cost.

Key words: *innovation, innovative activity, intangible assets, research and development, accounting of an innovative cost, research phase, development phase.*

Introduction. Creating a competitive product with a high degree of knowledge-intensiveness and novelty is almost impossible without the use of innovations. Innovation is the engine of progress, without them the transition of the national economy to a higher, more efficient stage of development is impossible. Issues of innovation and innovative activity are relevant for the current condition. In Kazakhstan over the past few years’ interest in innovations has grown substantially, and in this regard, measures to stimulate innovation have been taken at the government level.

Innovation activity is a type of activity associated with the transformation of research and development or other scientific and technical achievements into a new or improved product introduced on the market or into a new improved technological process used in practical activities as well as into a new approach to social services.

The main properties (criteria) of innovation are:

- scientific and technical novelty;
- practical embodiment (industrial applicability), i.e. using, for example, in industry, agriculture, health care, education or other areas of activity;
- commercial feasibility, that means the innovation is “perceived” by the market, i.e. realizable in the market; which, in turn, means the ability to satisfy certain consumer demands [1].

Important points in the definition of innovation are the following:

- innovative activity is based on new scientific knowledge;
- the result of innovation is either the introduction to the market of new products or services, or the development of new production processes.

Innovation like any other activity requires timely and clear accounting organization. Accounting data are used for the operational management of the business entities and their structural units, for the compilation of economic forecasts and current plans and, finally, for the study of the patterns of country’s economic development. At present, this area of accounting has not been fully studied and in fact there are no guidelines, as well as literary sources on this issue.

Methods. Modern accounting is one of the main tool in the management system of the organization. It must meet the requirements of the international standards and the needs of internal and external information users, identify reserves for increasing production efficiency and be “the language of business”. Obviously, in order to meet the mentioned requirements, it is necessary to use various methods of collecting, processing and displaying information

In the modern concepts of the formation of accounting financial statements there is absent both the concept of “innovation” and unified approaches to reflecting the objects of innovation in accordance with the economic specifics of individual economic entities. In this regard, it is important to clarify and develop the thesis governing the disclosure of information on innovation activities both within the framework of international financial reporting standards (IFRS) and in domestic accounting standards. Innovation activity has a great influence on all aspects of financial and economic activity and therefore it should be reflected in the reporting documents.

However, in the financial statements there are no such concepts as innovations and objects of innovation activity, taking into account its stages of the full life cycle. Accounting statements on the accounting of assets and financial liabilities reflect the economic content of all activities and, therefore, innovation. Many researchers note that at this stage of innovations accounting development it is necessary to create a system of accounting and analytical support for the process of developing innovative projects and their commercialization, since the objects of an accounting and an analysis are the various aspects of innovative activity and the stages of the innovation’s life cycle.

When building an accounting and analytical model, the basic element in the structure of innovation activity, and therefore the main object of accounting, should be considered an innovative project. It is an innovative project that accumulates and compiles costs from the moment a new idea appears and until its realization. Proper cost estimation and their systematization create the conditions for more efficient management of them, and therefore for their optimization.

Results and discussion. In order to reflect the results of innovation in accounting, it is necessary to understand which objects are innovative.

Innovation can be in the forms of:

- hardware («твердые товары») – materials, components, finished products, units, technological equipment and other movable and immovable objects;
- software («мягкие товары») – information, objects of industrial and intellectual property (trademarks and service marks, logos, industrial models, design, know-how, engineering, inventions, copyrights, research and development and further development (hereinafter R & D), etc.);
- combination of 1 and 2 [2].

The modern innovative activity in company is characterized by two main trends: 1) from the standpoint of the UNESCO recommendations;

2) from the position of the prevailing opinions of academics.

So from the position of UNESCO, innovation activity is considered as a scientific and technical activity, including three of its types:

- 1) scientific research and development;
- 2) scientific and technical education and training;
- 3) scientific and technical services.

According to the prevailing ideas of scholar economists, innovation is the development of innovations and the activity on the materialization of innovations. [3].

Scientific and technical activity is characterized by the scale (volume) of scientific research that can be carried out in the framework of the direction of the scientific problem, scientific theme.

Large-scale scientific work that have independent nature, represents a scientific direction. At the same time, the solution of various scientific problems is possible through the efforts of a number of scientific organizations. It has a form of targeted scientific and technical program, which is a complex of work related through resources and performers.

For accounting, the main unit of account in innovative activity is research and development (R&D). the purpose of R&D is an effective solution a specific problem. For example, the development and conduct of patent research, the implementation of any scientific economic works, etc.

From the point of view of accounting, R&D acts as intangible assets. The main regulatory document in the accounting that establishes the rules for the formation of information on intangible assets is IAS 38 “Intangible Assets”.

According to this standard, intangible assets are separate (identifiable) non-monetary assets that do not have physical form and content.

In order for an object to meet the definition of an intangible asset, it must meet the criteria for recognizing an intangible asset, control over resources and the availability of future economic benefits.

An intangible asset should be recognized when:

- it is likely that future economic benefits related to the use of this asset will flow to the organization;
- asset value can be measured reliably [4].

R&D is an internally created intangible asset that often leads to the issuers of their recognition and assessment.

In many innovation companies, research and development costs are an important item of expenditure. For any internal project the purpose of which is to create an intangible asset to assess the compliance of an internally created asset with recognition criteria, it is necessary to classify the assets creating into two main phases.:

- phase of research;
- development phase.

In practice, in case a company during realization an internal project on creating an intangible asset cannot distinguish the research phase from the development phase, the costs of this project is considered as they were incurred only in the research phase.

Examples of the research phase in innovative activity are:

- 1) activities aimed at obtaining new knowledge;
- 2) search for directions, measurement, analysis and final approval of options for the application of their research, scientific discoveries and other knowledge;
- 3) search for alternative materials, devices, processes, products, systems or services;
- 4) the formulation, consultation, evaluation, analysis and final selection of possible alternatives for new or improved materials, processes, devices, products, systems or services.

In accounting, the main issue in record of the research stage's costs is the recognition these costs as assets or expenses. The view that expenditure must be capitalized in the cost of assets is erroneous. The company in the research phase cannot be sure that the research being conducted will finished with the design, and the use of the development results will successfully recoup the costs. The such uncertainty leads to the fact need being solved. It's regulated by IFRS 38. In accordance with this standard the costs at the research stage are not recognized as an asset, but are written off as expenses at the time they are incurred. Costs incurred in the research phase are recorded on account 7210 "Administrative expenses".

For example, the power supply system is located on 100 thousand hectares. The company is concerned that power supply networks may cause forest fires in the summer. The organization has its own research and development department. This department is working on the creation of an infrared camera that can be attached to a helicopter, and thus, flying around the entire area, be able to detect an anomalous temperature increase in any part of the network and take the necessary measures.

More than 509,700 tenge has already been spent on development, including material costs 180,000 tenge, accrued wages to employees of 300,000 tenge, the accrued amount of social tax 29,700 tenge. Company needs still 700,000 tenge to complete the project. However, the company's Board of Directors approved the budget only in the amount of 400,000 tenge. Some members of the Board of Directors are not sure in the necessity for such a device.

The question arises: can the company recognize the actually incurred project costs as intangible assets?

The answer will be in the following form: costs cannot be capitalized, since the company's intention to complete the project is not clear. The presence of such an intention is one of the mandatory criteria that must be met when capitalizing development costs. In addition, the company has allocated insufficient resources to complete the work. It is also lead to obstacles for possible capitalization.

Costs in the research phase will be reflected in the debit of account 7210 "Administrative expenses" and the credit of the respective accounts depending on the type of expenses. So for example, the write-off of materials spent at the research stage will be reflected in the debit of account 7210 "Administrative expenses" and the credit of account 1310 "Raw materials". At the end of the reporting period, all expenses collected in the debit of account 7210 "Administrative expenses" are closed by account 5610 "Total profit (total loss)".

Thus, the stages of research work are a planned research undertaken in the hope of obtaining new scientific or technical knowledge and inventions. Costs incurred at this stage as intangible assets are not recognized, but they will be expenses of the period.

In innovative activity, the development phase (development) is the transference of research findings or other knowledge into the planning or development of new, or thoroughly improved materials, devices, instruments, processes, systems, or services.

Developments include the formulation of concepts, the development and validation of research products; construction of prototypes, as well as the operation of pilot enterprises. They may also include market research or product testing on the market. The development does not include making regular or periodic changes to existing products, production lines, processing plants and other existing processes [5].

Outcome of an innovative activity in the form of an internal project will be recognized as intangible assets only if the following aspects are presented:

- technical feasibility of completing an intangible asset so that it is available for use or sale;
- the intention of the organization to complete the outcome;
- the possibility to use or sell the created intangible asset;
- the way to obtain future economic benefits and the availability of the market for the result of development, the usefulness of an intangible asset for domestic use;
- the availability of sufficient technical, financial, material and other resources to complete the outcome, use or sale of an intangible asset;
- the possibility to reliably estimate the costs associated with an intangible asset during its development.

If in the course of innovation activities all of the above aspects are not met, then the costs aimed at the development will be recognized as an expense in the reporting period when they were incurred.

The costs to be capitalized, that is, attributable to the cost of an internally generated intangible asset include:

- 1) the cost of used materials and services;
- 2) the cost of labor staff directly involved in the creation of an asset;
- 3) deductions from wages (social tax, deductions for social insurance);

4) any costs that are directly attributable to the asset being created (for example, the fee for registration of legal rights);

5) overhead costs (depreciation of fixed assets, depreciation of patents, licenses, utilities, expenses for the repair of fixed assets directly related to the creation of this asset, etc.) [6].

When creating intangible assets in the development stage, all costs are collected and expenses are reflected on account 8110 "Primary production" in correspondence with the relevant accounts (1310 "Raw materials", 3350 "Short-term payables to workers on wages", 3150 "Social tax" and others).

At the finishing of the development stage, accounting reflects the posting of an intangible asset on account 2730 "Other intangible assets", which is the moment of its recognition as an asset.

Например, организация приняла решение о выпуске инфракрасной камеры, которую можно прикреплять к вертолету. В ходе опытно-конструкторских разработок инфракрасной камеры имели место следующие расходы

For example, the company has decided to produce an infrared camera that can be attached to a helicopter. During the development of an infrared camera, the following costs occurred:

- material costs: 85,400 tenge;
- labor costs: 185,000 tenge;
- deductions from wages of social tax and deductions for social insurance: 17,500 tenge;
- overhead costs: 22 500 tenge.

These transactions will be reflected in the accounts as follows.:

Table 1.

Correspondence accounts for cost accounting in the development phase

№	The content of the business transaction	Amount, tenge	Correspondence of the Accounts	
			Dt	Ct
1	2	3	4	5
1	Charged materials used in the development stage	85 400	8110	1310
2	Accrued wages to employees engaged in product development	185 000	8110	3350
3	Social tax accrued	17 500	8110	3150
4	Overhead costs charged to the development process (depreciation of fixed assets and intangible assets, utility costs, etc.)	22 500	8110	8410
5	Intangible assets accrued at the end of the reporting period.	310 400	2730	8110

Costs in the development phase are capitalized costs, which will be the initial cost of a capitalized intangible asset.

Conclusion. Thus, R&D as an object of accounting in innovation has its own characteristics, which should be taken into consideration by the accounting department of the organization. To account for the costs of innovation as current or capitalizing, there are two main phases of R & D: the research phase and the development phase. Costs incurred in the research phase are recorded as current expenses (expenses of the period on account 7210), since at this stage there is no such confidence that the research to be carried out will finish with the development and the use of the results of the development will successfully pay for the costs. Due to the presence of such uncertainty, IAS 38 requires that the costs of the research phase are not recognized as assets, but are charged as expenses in the period in which they arise.

Costs incurred in the development phase can be recognized as intangible assets i.e. capitalized if they meet the criteria given in IAS 38 (technical feasibility of completing work for use or sale, to obtain economic benefits, etc.).

References:

- 1 Абрамешин А.Е., Молчанова О.П., учебник для вузов: «Инновационный менеджмент» – Москва, Издательство «Вита-Пресс» 2001. – 272 с.
- 2 Агарков С.А., Кузнецова Е.С., Грязнова М.О. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика, Издательство- М.: ТЕИС, 2011г.
- 3 Экономические основы инновационной деятельности / под науч. ред. П.Г. Никитенко, С.Ф. Ушакова. – Мн., 2004. – 375с.
- 4 Международный стандарт финансовой отчетности 38 «Нематериальные активы»
- 5 Садиева А.С., Тлеуова Э.М. Финансовый учет 1: Учебное пособие. -Астана: изд. КазУЭФМТ, 2010. – 293 с.

6 Таштанова Н.Н. «НИОКР как объект учета в инновационной деятельности», Сборник материалов IV международной научно-практической конференции «Экономико-правовые аспекты сотрудничества государств – участников Евразийского экономического союза». Представительство АО «Центр международных программ» в РФ совместно с Финансовым университетом при Правительстве Российской Федерации, г. Москва, 2015г. с.305-309

ҰЙЫМДАРДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТТЕРІНДЕГІ ҒЫЛЫМИ-ІЗДЕНІСТІК ТӘЖІРИБЕЛІК-ҚАҢҚАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫҢ ЕСЕБІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

А.К. Ержанов¹, Н.Н.Таштанова², Б.О.Туребекова³

¹ Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: erzhanov_a@mail.ru

^{2,3} Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан

e-mail: nurilyat@mail.ru

Түйін. Қазіргі кезеңде шаруашылық жүргізуде инновациялық қызмет экономиканың дамуының басты факторлардың бірі болып табылады. Атап өту қажет, қазір инновациялық қызметтердің есебі аз қарастырылған, тіптен айқындалмаған, нәтижесінде бухгалтерлердің жұмысында едәуір қиындықтар туындаған. Аталмыш себептер бұл тақырыпқа деген қызығушылық тудырып оны айқындауды қажет етіп отыр. Инновациялық қызметтің есеп нысандары ретінде бір тұтынушының жеке тапсырысымен орындалатын ерекше инновациялық тауарлар (мәселен, мердігерлік келісім негізіндегі ғылыми-ізденіс және тәжірибелік-қаңқалық ұсынымдар); интеллектуальдық меншік нысандары; франчайзинг келісіндегі идеялар және басқалар.

Бұл мақалада инновациялық қызметтердегі ғылыми-ізденіс және тәжірибелік-қаңқалық ұсынымдарды айқындау мәселелеріне баса назар аударылған. №38 «Материалдық емес активтер» ҚЕХС-не сәйкес ғылыми-ізденіс және тәжірибелік-қаңқалық жұмыстар актив болып есептелініп материалдық емес активтер санатына жатқызылады. Әйтсе де, ұйымдар ішінде қалыптасқан ғылыми-ізденіс және тәжірибелік-қаңқалық жұмыстарды бағалау және оларды мойындау кезінде едәуір қиыншылықтар туындайды. Авторлар мақалада сол материалдық емес активтер шығындарын өзіндік құнда капитализациялау және оларды болашақтағы шығындар есебінен шегеру сұрақтарын қарастырған.

Түйінді сөздер: инновация, инновациялық қызмет, материалдық емес активтер, ғылыми-ізденіс және тәжірибелік-қаңқалық ұсынымдар, шығындар, ізденіс кезеңдері, ұсынымдар кезеңі, бухгалтерлік есеп.

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА НИОКР В ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ

А.К. Ержанов¹, Н.Н.Таштанова², Б.О.Туребекова³

¹ Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

e-mail: erzhanov_a@mail.ru

^{2,3} Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, г. Астана, Казахстан

e-mail: nurilyat@mail.ru

Резюме. В современных условиях хозяйствования инновационная деятельность является одним из основных факторов развития экономики. Следует отметить, что в настоящее время организация учета инновационной деятельности мало изучены и практически не раскрыты, что затрудняет труд работников бухгалтерии. Вышеизложенное побудило интерес к данной теме и зародила мысль раскрытия данного вопроса. В инновационной деятельности объектами учета могут выступать оригинальные инновационные товары, которые разрабатывается под индивидуальный заказ одного покупателя (например, по договору подряда на научно-исследовательские и опытно-конструкторские разработки); объекты интеллектуальной собственности; бизнес – идеи по договорам франчайзинга и другие.

В данной статье особое внимание уделяется вопросу раскрытия учета научно-исследовательской и опытно-конструкторской разработке (НИОКР) в инновационной деятельности. Согласно МСФО 38 «Нематериальные активы» НИОКР выступают как активы и относятся к нематериальным активам. Но в то же время, оценка и признание, созданных внутри организации НИОКР, приводит к различным сложностям. Автором в статье рассмотрены вопросы капитализации затрат в себестоимость нематериальных активов и случаев списания затрат на расходы периода.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, нематериальные активы, научно-исследовательская и опытно-конструкторская разработка, затраты, фаза исследования, фаза разработки, бухгалтерский учет.

МРНТИ 06.35.31
УДК 657.6

МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ОРГАНДАР ЖҮЙЕСІНДЕГІ ТЕКСЕРУ КОМИССИЯЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Б.А.Алибекова^{*1}, Б.Ж.Акимова², А.М.Ахметова³
^{1,2,3}Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: alibekova_ba@enu.kz

***Аңдатпа.** Тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік шегінде жергілікті бюджетті жоспарлау мен атқарудың тиімділігіне бақылау жүргізу кез келген мемлекет үшін өзекті болып табылады. Сондықтан да облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың тексеру комиссиялары қызметінің ерекшеліктерін қарастыру маңызды. Осыған орай, мақалада Қазақстан Республикасындағы тексеру комиссияларының сыртқы мемлекеттік аудиттің тәуелсіз органы ретінде қалыптасу тарихы мен мемлекеттік аудит органдар жүйесіндегі қазіргі жағдайы зерттеліп қарастырылған. Мақаланың мақсаты – жергілікті бюджеттің атқарылуына мемлекеттік аудитті және қаржылық бақылауды жүзеге асыратын тексеру комиссияларының қалыптасу үрдістерін, қызмет ерекшеліктері мен қазіргі жағдайын зерделеу. Авторлармен динамикада тексеру комиссияларының негізгі құзіреттіліктері зерттеліп, олардың шектелуінің негізгі себептері ашып көрсетілген, соңғы жылдардағы анықталған бұзушылықтар көлеміне талдау жүргізілген.*

***Түйінді сөздер:** тексеру комиссиясы, мемлекеттік аудит, сыртқы мемлекеттік аудит, тиімділік аудиті, сәйкестік аудиті, қаржылық есептілік аудиті.*

Кіріспе. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың 2017 жыл 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына жолдауында салық-бюджет саясатын жаңа экономикалық жағдайға бейімдеу міндетін шешу үшін, біріншіден бюджет шығыстарының тиімділігін түбегейлі арттыру қажет деген болатын [1]. Ал бюджет шығыстарының тиімді жұмсалыуына бақылауды мемлекеттік аудит органдары жүзеге асырады. Оның ішінде, тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік шегінде жергілікті бюджетті жоспарлаудың және атқарудың тиімділік, сәйкестік және қаржылық есептілік аудитін жүргізетін тексеру комиссиясы қызметінің ерекшеліктері мен қазіргі жағдайын қарастыру өзекті болып табылады.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында жалпы ғылыми және арнайы таным әдістері, оның ішінде жүйелік талдау және синтез, теориялық жалпылау, ғылыми абстракция, экономикалық-статистикалық әдістер қолданылды.

Талқылау мен нәтижелер. Мемлекеттік аудит жүйесінің негізгі элементтерінің бірі – мемлекеттік аудит органдарының жүйесі. Қазақстан Республикасының (әрі қарай – ҚР) «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» заңына сәйкес сыртқы мемлекеттік аудит органдарының жүйесін республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі Есеп комитеті мен тексеру комиссиялары құрайды [2]. Бұл органдардың тиімді жұмыс жасауы мемлекеттің қаржы-экономикалық, әлеуметтік тұрақтылығын, экономикалық қауіпсіздігін ғана емес, халықтың әл-ауқатын қамтамасыз етуші маңызды факторлардың бірі. Қазіргі таңда еліміздегі мемлекеттік аудит жүйесі әлі де қалыптасу үстінде. Оған айғақ ретінде бір-екі мысал келтірейік. Мысалы, белгілі ғалым Зейнельгабдин А.Б. қазіргі уақытта экономикалық зерттеулер мен журнал мақалаларында көп жағдайларда «мемлекеттік аудит жүйесі» мен «мемлекеттік аудит органдарының жүйесі» түсініктері бара бар түсініктер ретінде қарастырылатынына назар аударған [3]. Қари А.М. әлі күнге дейін мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының жұмысында жүйеліліктің жоқтығы мен олардың қызметінде қайталану элементтерінің сақталуын атап өте келе, оның тұжырымдамалық түрде, қаржылық ресурстарды басқару үрдісіндегі мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының рөлі нақты анықталмағандығынан туындайтынын көрсеткен [4]. Мұның бәрі мемлекеттік аудит органдарының өткен тарихы мен тәжірибесін мұқият зерделеуді және оларды жұмысын жетілдіруде пайдалануды талап етеді.

ҚР Бюджет кодексіне сәйкес облыстық, аудандық, республикалық маңызы бар қала, астана, ауыл, кент, ауылдық округ бюджеттері жергілікті бюджеттерге жатады [5]. Ал осы жергілікті бюджеттің атқарылуына мемлекеттік аудитті жүзеге асыратын тексеру комиссияларының сыртқы мемлекеттік аудит органы ретінде құрылуы бірнеше кезеңдерді қамтиды.

Тексеру комиссиялары алғаш рет ҚР тәуелсіздігін алғаннан соң 1993 жылғы 10 желтоқсандағы «ҚР жергілікті өкілді және атқарушы органдары туралы» Заңына сәйкес Мәслихат-Депутаттар жиналысының тексеру комиссиясы ретінде құрылды [6]. Осы Заң бойынша Мәслихат-Депутаттар жиналысы тексеру комиссиясын жергілікті бюджетке бақылау жасау мақсатында сайлады. Тексеру комиссиясы төрағасын Мәслихат-Депутаттар жиналысының арасынан сайлаған болса, комиссияның мүшелері ретінде депутат болып табылмайтын тұлғалар да жиналыстың белгілеуі бойынша қатыса алды. Бұл уақытта тексеріс жылына кемінде бір рет, сонымен қатар, Мәслихат-Депутаттар жиналысының депутаттарының кемінде 1/3-нің талап етуі бойынша да жүргізіле алды. Осылайша, алғашқы рет жергілікті деңгейдегі тексеру комиссияларының өкілеттіктері бекітілген болатын.

Сыртқы және ішкі бақылау жүргізетін органдардың функциялары мен уәкілеттіктерін ажырату мақсатында 2002 жылдың 29 қаңтарында «Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бақылау туралы» ҚР Заңы қабылданды [7]. Осы Заңға сәйкес жергілікті бюджеттің атқарылуына сыртқы бақылауды мәслихаттың тексеру комиссиялары, сонымен қатар ҚР Қаржы министрлігін Қаржылық бақылау комитетінің аумақтық органдары жүргізді. Ал қаржыны басқарудың облыстық тексеру бөлімдері жергілікті бюджет атқарылуына ішкі бақылауды жүзеге асырды. Мәслихаттардың тексеру комиссиялары сыртқы бақылаумен қатар, ішкі бақылауды жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды да әзірлеумен айналысты. Бұл жергілікті бюджет атқарылуына бақылау жүргізуде қосарланушылыққа әкелді. Сонымен қатар, мәслихаттардың тексеру комиссияларының тікелей бақылау іс-шараларын жүзеге асыратын аппаратының жоқтығына, тексеру жұмыстарының қорытындылары бойынша қабылдаған құжаттардың мәртебесінің анықталмауына және т.б. себептерге байланысты жергілікті бюджет атқарылуына толыққанды сыртқы бақылауды жүзеге асыра алмады. Сондықтан да, 2004 жылдың 24 сәуіріндегі Бюджет кодексі қабылданғаннан соң қаржыны басқарудың облыстық тексеру бөлімдері таратылды [8].

Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі Есеп комитетінің бұрынғы төрағасы Өксікбаев О.Н. айтуынша, 2011 жылға дейін жұмыс жасаған мәслихаттардың тексеру комиссияларының құзіреттіліктері бірнеше себептерге байланысты шектелген болатын [9]. Біріншіден, мәслихат аппаратының құрамында ғана болғандықтан тексеру комиссиялары сыртқы қаржылық бақылаудың толыққанды органдары болып табылмады. Бұл ретте, тексеру комиссиясының төрағасы тек депутаттар ішінен сайланып, жергілікті бюджетті қалыптастыруға және бекітуге қатысатын, сонымен қатар, бақылау органының басшысы ретінде бюджеттің атқарылуы туралы қорытынды дайындайтын. Мұндай шарттар жергілікті бюджеттің атқарылуының толықтығын, тиімділігін сапалы бақылауға және объективті бағалауына кері әсерін тигізді.

Екіншіден, жергілікті жердегі сыртқы бақылау органдарының қызметін жүзеге асыру тәртібі мен ұйымдастырылуын реттейтін нақты нормативтік-құқықтық база болмады. Осының әсерінен, тексеру комиссиялары жоспарлау, бақылау іс-шараларын жүргізу мен олардың қорытындысы бойынша есептерді құруда әртүрлі тәсілдерді пайдаланды, бұл өз кезегінде тексеру комиссияларының нәтижелілігін төмендетті.

Үшіншіден, мәслихаттардың тексеру комиссияларының қызметкерлер саны жергілікті бюджеттің үлкен бөлігіне бақылау жасауға мүмкіндік бермеді. Көптеген аймақтардағы тексеру комиссиялары тек бірнеше қызметкерден ғана құралды. Сондай-ақ тартылған мамандардың көп бөлігі қаржылық бақылау жүргізу үшін жеткілікті біліктілікке, білім мен кәсіби дағдыларға ие болмады.

Жағдай Елбасының 2011 жылдың 2 мамырында «Өңірлерде сыртқы мемлекеттік қаржылық бақылау органдарын жетілдіру туралы» №67 Жарлыққа қол қоюымен байланысты түбегейлі өзгерді [10]. Осы Жарлыққа сәйкес елімізде құрамына тексеру комиссиясының төрағасы мен төрт мүшесі енетін, штат санының лимиті бекітілген дербес мемлекеттік мекемелер – тексеру комиссиялары құрылды.

ҚР «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» заңының қабылдануымен байланысты тексеру комиссияларының рөлі айтарлықтай күшейе түсіп, оларға жүктелген функциялар шеңбері мүлдем жаңа қызмет бағыттарымен толықты. Тексеру комиссиялары жергілікті бюджеттердің атқарылуына қарасты сұрақтармен шектелмей, мемлекеттік аудиттің барлық типтеріне және өзгеде жүктелген міндеттерге қатысты жұмыстарды атқарады. Мысалы, отандық зерттеушілер олардың тек тиімділік аудитін 12 бағыт, сәйкестік аудитін 5 бағыт бойынша жүзеге асыратындығын атап өткен [11]. «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» Заңынан туындайтын тексеру комиссияларының қызмет бағыттары мен құзіреттіліктері 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1. Тексеру комиссияларының тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік шегіндегі қызмет бағыттары мен құзыреттіліктері

Ескерту. [2] әдебиет көзіне сүйене отырып авторлармен құрастырылған

Тексеру комиссиялары қызметіндегі маңызды жаңа бағыттардың бірі 2020 жылдан бастап жергілікті бюджеттің шоғырландырылған қаржылық есептілігіне аудит, бюджеттік бағдарламалар әкімшілері мен мемлекеттік мекемелердің қаржылық есептілігіне аудит жүргізу болып табылады [2].

Тексеру комиссияларының мақсаты тиісті облыстар, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың аумағында қаржылық тәртіпті нығайту және экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету мақсатында жергілікті бюджет қаражаттарын, мемлекет және квазимемлекеттік сектор субъектілерінің активтерін басқару және пайдалану тиімділігін арттыру болып табылады. Қазіргі уақытта жергілікті бюджет көптеген мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру көзі, ал өз кезегінде тексеру комиссияларының жұмысын дұрыс және тиімді ұйымдастыру бюджет қаражатының игерілуіне ықпалын тигізетін бірден-бір фактор болады.

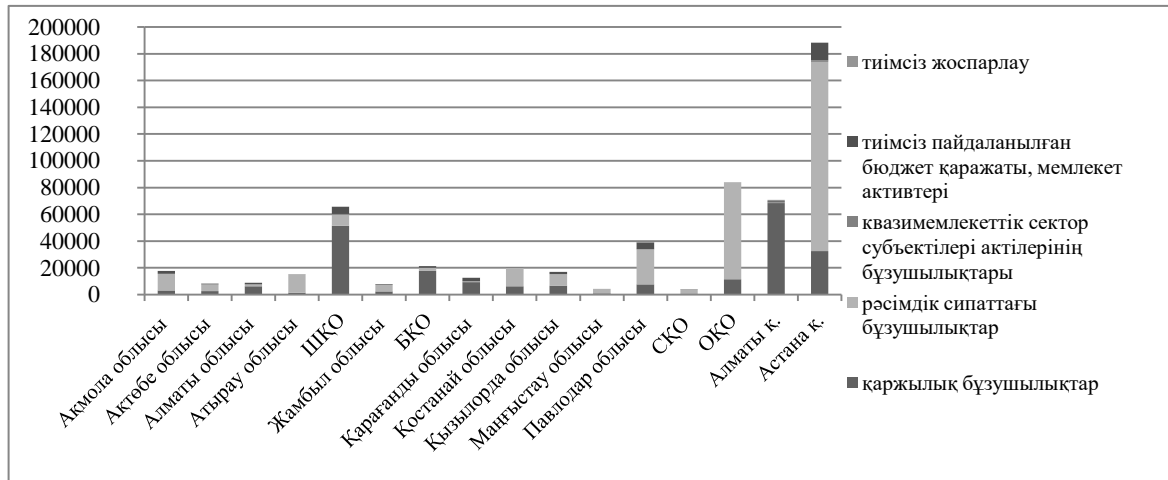
Тексеру комиссиялары өз қызметін ҚР Конституциясына [12], ҚР «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V Заңына [2], ҚР 2008 жылғы 4 желтоқсандағы N 95-IV Бюджет кодексіне [13], 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Әкімшілік құқық бұзушылық кодексіне, ҚР «Мемлекеттік мүлік туралы» 2011 жылғы 1 наурыздағы N 413-IV Заңына, «Мемлекеттік қызметі туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V Заңына, ҚР Президентінің және Үкіметінің актілеріне, ҚР өзге де нормативтік құқықтық актілеріне, «Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың тексеру комиссиялары туралы Үлгілік ережені бекіту туралы» Есеп комитетінің 2015 жылғы 28 қарашадағы № 11-НҚ нормативтік қаулысына [14] сәйкес құрылған тексеру комиссиясының Ережесіне, сондай-ақ тексеру комиссиясының Регламентіне сәйкес тиісті әкімшілік-аумақтық бірлік шегінде жүзеге асырады. Ереже тексеру комиссиясының құрылтай құжаты болып табылады және оны тиісті мәслихат бекітеді.

Тексеру комиссияларының қызметі жоспарлау кезеңінен бастап аудит нәтижелерін шығаруға және олар қабылдаған шешімдердің орындалуын мониторингілеуге дейін жүйелендірілген. Мемлекеттік аудит пен қаржылық бақылауды жүзеге асыру Есеп комитетінің 2015 жылғы 30 қарашадағы «Сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 17-НҚ нормативтік қаулысымен [15], 2016 жылғы 31 наурыздағы «Сыртқы мемлекеттік аудиттің және қаржылық бақылаудың рәсімдік стандарттарын бекіту туралы» № 5-НҚ қаулысымен [16], жоспарлау кезінде қолданылатын тәуекелдерді басқарудың үлгілік жүйесімен және т.б. реттеледі.

Тексеру комиссиялары есепті кезеңдегі өз жұмысы туралы ақпаратты тоқсан сайын ұсыну, қатарлас (бірлескен) тексерулер жүргізу арқылы Есеп комитетімен; жыл сайынғы жергілікті бюджеттің атқарылуы туралы есепті ұсыну арқылы тиісті әкімшілік аумақтық бірліктер мәслихаттарымен өзара іс-қимылды жүзеге асырады. Сонымен қатар, тексеру комиссияларымен құқық қорғау органдарымен, прокуратура органдарымен және әкімшілік және қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істерді қозғауға уәкілетті органдармен өзара әрекеттестік жүзеге асырылады.

Ағымдағы жылы өңірлерде тексеру комиссияларының құрылғанына 7 жыл толды. Жұмыс істеген қысқа мерзім ішінде олар сыртқы мемлекеттік аудиттің толыққанды, әрі тәуелсіз органдары

болып қалыптасты және олардың қызметінің нәтижелігін Есеп комитетінің қорытындыларынан көре аламыз. Оларға сәйкес, тексеру комиссияларының қызметі бойынша 2017 жылы аудитпен қамтылған қаражат көлемі 2 510,2 млрд. теңгені құрады, бұл 2015 жылмен салыстырғанда 714,1 млрд. теңгеге, яғни 39,8%-ға артық. Анықтаған бұзушылықтардың жалпы сомасы 584,8 млрд. теңгеден асты, оның ішінде қаржылық бұзушылықтар 228,7 млрд. теңгені (39,1%) құрады [17]. Ал төмендегі 2-суретте еліміздегі тексеру комиссиялары 2016 жылы анықтаған бұзушылықтар түрлері мен көлемі көрсетілген.

Сурет 2. 2016 жылы тексеру комиссиялары анықтаған бұзушылықтарының көлемі, млн. тг. Ескерту. [17] әдебиет көзіне сүйене отырып авторлармен құрастырылған

Яғни, 2-суретке сәйкес бұзушылықтардың ең көп көлемін келесідей тексеру комиссиялары анықтаған: Астана қаласы бойынша 188,3 млрд.теңге, Оңтүстік Қазақстан облысы – 83,5 млрд. теңге, Алматы қаласы – 70,8 млрд. теңге және Шығыс Қазақстан облысы – 65,8 млрд.теңге.

Тексеру комиссиялары аудиторлық іс-шаралардың нәтижелері бойынша аудит объектілеріне 215,2 млрд. теңгені қалпына келтіруді және өтеуді ұсынды, бұл 2015 жылға қарағанда 3,1 млрд. теңгеге (1,5%-ға) артық. Ал қалпына келтіруге ұсынылған қаражаттың ішінен орындау мерзімі келгендері бойынша 81,9 млрд. теңгесі, немесе 64,9%-ы қалпына келтірілді, соның ішінде ақшалай нысанда бюджетке 1,7 млрд. теңге өтеліп, есеп бойынша 80,3 млрд. теңге қалпына келтірілген.

Қазіргі уақытта тексеру комиссияларының қызметі мемлекеттік аудит жүйесін дамыту кезеңінде жүзеге асырылуда. Тексеру комиссияларының қызметшілері заңнаманың серпінді өзгеріп отыруы жағдайында өздерінің дайындық деңгейін тұрақты арттыруды және тәжірибелік дағдыларын қалыптастыруды қажет етеді. Сондықтан да, барлық мемлекеттік аудиторларды дайындау және сертификаттау жөніндегі жұмыс жүргізілді. Ал басқарушылық процестерді оңтайландыру үшін мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу кезінде мемлекеттік аудит органдарының бірыңғай біріктірілген ақпараттық жүйесі қалыптастырылуда және Есеп комитеті тарапынан әдіснамалық үйлестіру күшейтіліп, құқықтық база жетілдірілуде.

Қорытынды. Осы жұмыстың шеңберінде жүргізілген теориялық зерттеулерге, тексеру комиссияларының қалыптасу үрдісіне, жалпы мемлекеттік аудиттің даму тенденцияларына негізделі отырып, бүгінгі таңда тексеру комиссиялары мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүйесінің толыққанды құрамдас бөлігі болып табылатындығы жөнінде қорытынды жасауға болады. Елімізде олардың тиімді қызмет атқаруы үшін тиісті өзгерістер жүзеге асырылып, тиісті заңнамалық, әдістемелік база құрылған. Сонымен қатар, тексеру комиссияларының қалыптасу тарихы мен тәжірибесі қойылатын мақсаттар мен міндеттердің өзгеруіне байланысты оларды таратуға және жаңадан құрылымдауға болатынын көрсетті. Сондықтан, аталған өзгерістер мемлекеттік аудиттің тиімді жүйесін құрудың тек кезекті сатысы болып табылатындығын көрсетеді және тексеру комиссияларының қызметін ең үздік әлемдік стандарттарға сәйкестендіру үшін алда әлі көптеген жұмыстар жүргізу қажет екендігін болжамдауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1 Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Қазақстан халқына жолдауы – http://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nnazarbaevtyyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2017-zhylgy-31-kantar

2 ҚР «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V Заңы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000392>

3 Зейнельгабдин А.Б. Республикамыздағы мемлекеттік аудитті енгізудің теориялық және практикалық мәселелері// Мемлекеттік аудит – 2015, арнайы шығарылым, 36-42 б

4 Кари А.М. Анализ процесса формирования системы государственного аудита в Казахстане на современном этапе// Мемлекеттік аудит – 2017, №2, 34-39 б

5 ҚР 2008 жылғы 4 желтоқсандағы № 95-IV Бюджет Кодексі – http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000095_

6 ҚР «ҚР жергілікті өкілді және атқарушы органдары туралы» 1993 жылғы 10 желтоқсандағы № 4100 Заңы – http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z930004100_links

7 ҚР «Республикалық және жергілікті бюджеттердің атқарылуын бақылау туралы» 2002 жылғы 29 қаңтардағы № 286-II заңы – http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000286_links

8 ҚР Бюджет кодексі 2004 жылғы 24 сәуірдегі № 548 Кодексі – http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K040000548_history

9 Омархан Оксикбаев. Финансовый контроль в регионах: новый виток развития // Бюллетень Счетного комитета по контролю за исполнением республиканского бюджета. – IV квартал 2011 года, № 30, 46-49 б

10 ҚР Президентінің «Өңірлерде сыртқы мемлекеттік қаржылық бақылау органдарын жетілдіру туралы» 2011 жылғы 2 мамырдағы № 67 Жарлығы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1100000067>

11 Мемлекеттік аудит: Оқулық/ Алибекова Б.А., Зейнельгабдин А.Б., Мақыш С.Б., Мұхаметкәрім А.М., Нөгербеков С.Н., Нурхалиева Д.М., Туребекова Б.О., Қарыбаев А.А.-К./Жаңбыршин К.Е. редакциясымен. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 2018 – 298 б.

12 ҚР Конституциясы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>

13 ҚР Бюджет кодексі 2008 жылғы 4 желтоқсандағы N 95-IV кодексі – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K080000095>

14 «Облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың тексеру комиссиялары туралы Үлгілік ережені бекіту туралы» Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2015 жылғы 28 қарашадағы № 11-НҚ нормативтік қаулысы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012514>

15 Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2015 жылғы 30 қарашадағы «Сыртқы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау жүргізу қағидаларын бекіту туралы» № 17-НҚ нормативтік қаулысы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1500012557>

16 Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі есеп комитетінің 2016 жылғы 31 наурыздағы «Сыртқы мемлекеттік аудиттің және қаржылық бақылаудың рәсімдік стандарттарын бекіту туралы» № 5-НҚ қаулысы – <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013647>

17 Есеп комитетінің ресми сайты – <http://esep.kz/kaz/show1/article/148>

ФОРМИРОВАНИЕ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РЕВИЗИОННЫХ КОМИССИЙ В СИСТЕМЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО АУДИТА

Б.А.Алибекова^{*1}, Б.Ж.Акимова², А.М.Ахметова³

*^{1,2,3} Евразийский национальный университет им.Л.Н.Гумилева,
г. Астана, Казахстан*

e-mail: alibekova_ba@enu.kz

Резюме. Контроль эффективности планирования и исполнения местного бюджета в пределах административно-территориальной единицы является актуальным для любого государства. Поэтому весьма актуально исследование особенности деятельности ревизионных комиссий областей, городов республиканского значения, столицы. В статье рассмотрены история становления ревизионных комиссий как независимого органа внешнего государственного аудита и их современное состояние в системе органов государственного аудита в Республике Казахстан. Цель статьи – изучение становления, особенностей деятельности и современного состояния ревизионных комиссий,

осуществляющих государственный аудит и финансовый контроль над исполнением местного бюджета. Авторами в динамике рассмотрены основные компетенции ревизионных комиссий, выявлены основные причины ограничения полномочий ревизионных комиссий, проведен анализ объемов нарушений, выявленных ревизионными комиссиями за последние годы.

Ключевые слова: ревизионная комиссия, государственный аудит, внешний государственный аудит, аудит эффективности, аудит соответствия, аудит финансовой отчетности.

THE FORMATION AND CURRENT STATE OF AUDIT COMMISSIONS IN THE SYSTEM OF STATE AUDIT BODIES

Б.А.Алибекова^{*1}, В. Зх.Акимова², А.М.Ахметова³

^{1,2,3} Euroasian national university of L.N. Gumilev,
Astana, Kazakhstan

e-mail: alibekova_ba@enu.kz

Summary. Control of the effectiveness of planning and execution of the local budget within the administrative-territorial unit is relevant for any state. Therefore, it is very important to study the peculiarities of the activity of the audit commissions of regions, cities of republican significance, the capital. The article considers the history of the establishment of audit commissions as an independent body of external state audit and their current state in the system of state audit bodies in the Republic of Kazakhstan. The purpose of the article is to study the formation, features of the activities and the current state of the audit commissions that carry out state audit and financial control over the execution of the local budget. The authors in the dynamics considered the main competencies of the audit commissions, identified the main reasons for limiting the powers of the audit commissions, and analyzed the volume of violations identified by the audit commissions in recent years.

Key words: audit commission, state audit, external state audit, performance audit, compliance audit, financial reporting audit.

МРНТИ 06.35.31
УДК 657.631.8

АСПЕКТЫ НАЛОГОВОГО АУДИТА

С.К.Егембердиева¹, А.А. Апышева², К.Ж. Шолпанбаева^{*3}

¹ ТОО «Ай Аудит», г. Алматы, Казахстан

^{2,3} Восточно-Казахстанский Государственный Университет им. С. Аманжолова
г. Усть-Каменогорск, Казахстан

e-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru

Аннотация. Несмотря на достаточное изучение учеными методики проведения финансового аудита, аспекты осуществления налогового аудита остаются недостаточно изученными. Эффективность налогового планирования, внутренние стандарты, оказание консультационных услуг в области аудита остаются дискуссионными вопросами. Отсутствует разработанная методика проведения налогового аудита. Актуализация требований действующих законодательных актов, их противоречия являются основными причинами допущения нарушений в расчетах по налогам.

Необходимость проведения налогового аудита заключается в том, что искажения налогооблагаемой прибыли, а значит и суммы налога, могут привести к некорректному определению обязательств по налогам и в результате к неправильному расчету с бюджетом.

Влияние системы налогообложения на коэффициент налогового бремени отражает качество действующей налоговой системы. Налогообложение находится на стыке экономических, политических и социальных интересов общества. От рациональности и эффективности распределения налоговой нагрузки между налогоплательщиками зависит развитие экономики государства. Эффективно действующая налоговая система поддерживает потребности государства, изымая значительную часть доходов компаний.

Ключевые слова – налоговый аудит, методика, аудиторское задание, принципы, риски.

Введение. Современный аудит позволяет минимизировать издержки благодаря построению эффективной учетной политики, оптимизации бизнес-процессов подразделения бухгалтерии,

минимизации налоговых выплат. Уровень компетенции и квалификация бухгалтера не являются гарантией отсутствия недостатков, неточностей в ведении бухгалтерского и налогового учета. Причинами возникновения неточностей, операционных ошибок являются неправильное распределение функциональных обязанностей, проблем в информационных системах компании, недостаточном понимании законодательства. Выявляя ошибки, аудитор определяет риски и дает рекомендации по исправлению. Это позволяет увеличить эффективность бизнес-процессов бухгалтерии и предотвратить будущие налоговые штрафы.

Методы – исследование проведено с использованием описательного метода, сравнительного анализа и обобщения. Источниками исследования послужили научные статьи по проблемам налогового аудита. В представленной работе использован опыт проведения налогового аудита в казахстанских компаниях.

Результаты и обсуждение. Рынок аудиторских услуг на сегодняшний день помимо проведения обязательного аудита финансовой отчетности предлагает широкий спектр услуг. Для того чтобы удовлетворять потребности клиента и быть конкурентоспособными, аудиторские компании предлагают такие виды консультирования, как налоговое, управленческое, правовое, а также анализ финансово-хозяйственной деятельности. На сегодняшний день среди заказчиков все большую популярность набирает комплексный налоговый аудит.

Газарян А.В. утверждает, что налоговый аудит есть специальное аудиторское задание, проводимое с целью подтверждения достоверности финансовой и налоговой отчетности компании. Проверяется отчетность в части отражения задолженности перед бюджетом, а также отражения всех существенных обязательств, связанных с неурегулированными вопросами в сфере налогообложения [1].

Другая группа авторов считает, что налоговый аудит проводится с целью установить правильность и полноту применения налогового законодательства. Также проверяется достаточность отражения в отчетности сальдо по расчетам с бюджетом.

Отношения между заказчиком налогового аудита и аудиторской организацией регламентируются договором в соответствии с законодательством Республики Казахстан. Правом на осуществление налогового аудита обладает аудиторская организация, которая имеет лицензию на осуществление аудиторской деятельности.

В связи с четкой регламентацией Законом «Об аудиторской деятельности» отношений в процессе осуществления аудиторской деятельности, рынок аудиторских услуг в Республике Казахстан находится на стабильном уровне.

Основными принципами, регулирующими проведение задания по налоговому аудиту являются:

- независимость;
- самостоятельность;
- конфиденциальность;
- профессионализм;
- ответственность аудитора.

Под независимостью понимается отсутствие какой-либо заинтересованности аудитора в деятельности аудируемой компании. Недопустимо наличие финансового, имущественного и иных интересов аудитора и аудиторской компании на объекте аудита. Мнение о достоверности финансовой отчетности должно быть непредвзятым и беспристрастным.

Принцип самостоятельности означает, что каждый аудитор использует самостоятельно выбранные приемы и методы проведения проверки. При этом составляется индивидуальный план, программа и методика проведения аудиторского задания.

Аудитор не должен раскрывать без письменного согласия клиента или по решению суда третьим лицам информацию, ставшую ему известной в процессе проведения аудиторского задания. Посредством этого реализуется принцип конфиденциальности.

К проведению аудиторского задания допускается аудитор, обладающий необходимой профессиональной компетенцией, квалификацией, что в итоге означает соблюдение принципа профессионализма.

В условиях договора необходимо оговорить уровень ответственности аудитора за свое заключение о финансовой отчетности объекта аудита. Это есть принцип ответственности аудитора. Ответственность за содержание самой финансовой отчетности несет заказчик [2].

- Дополнительно приводятся следующие принципы организации аудиторской деятельности:
- честность;

- объективность;
- добросовестность;
- профессиональное поведение.

Выделяют следующие основные функции проведения задания по налоговому аудиту:

- подтверждение достоверности информации для заинтересованных внутренних и внешних пользователей;
- предоставление руководству компании информации о допущенных ошибках, имеющихся рисках и рекомендации по их устранению;
- оптимизация системы налогообложения объекта аудита[3].

Влияние системы налогообложения на деятельность компании определяется с помощью расчета налогового бремени.

Брызгалин А.В. называет налоговое бремя налоговым гнетом. Он пишет, что налоговый гнет совокупно отражает роль налогов в деятельности компании. На макроэкономическом уровне налоговый гнет определяется отношением доходов бюджета к валовому национальному продукту [4].

Некоторые авторы применяют понятия налоговая емкость, налоговое бремя, налоговый гнет, налоговый пресс. Черник Д.Г. считает, что налоговая емкость характеризует степень влияния налогов на жизнь общества и государства, она показывает, какую долю в общем объеме производства занимают налоги [5].

Некоторые авторы предлагают расчет налогового бремени с применением способа эффективной ставки. Способ заключается в том, общая сумма налогов делится на добавленную стоимость, созданную организацией. Полученный результат характеризует налоговое бремя с точки зрения целесообразности инвестиций в анализируемую организацию.

Налоговое бремя характеризует воздействие налогов как на экономику государства в целом, так и на отдельные хозяйствующие субъекты. Налоговое бремя является одним из показателей, характеризующих действующую в государстве систему налогообложения. Пансков В.Г. называет этот показатель налоговой нагрузкой и отмечает, что показатель налоговой нагрузки характеризуется серьезным измерителем качества построенной в государстве налоговой системы [6].

Итак, можно выделить два основных уровня, для которых рассчитывается налоговое бремя:

1. макроуровень:
 - государственный уровень;
 - областной уровень;
2. микроуровень:
 - уровень организации, хозяйствующего субъекта;
 - уровень физического лица, индивидуальный уровень.

Целесообразность применения данного показателя заключается в следующем:

1. помощь государству в разработке и совершенствовании налоговой политики;
2. на общегосударственном уровне данные используются для проведения сравнительного анализа налогового пресса в разных странах. Данный анализ позволяет потенциальным инвесторам принять эффективные решения о размещении производства и инвестиций;
3. показатель налогового гнета используется для анализа влияния системы налогообложения на социальную политику государства [7].

Аудиторская деятельность связана с риском. С проведением задания по налоговому аудиту связаны предпринимательский и аудиторский риски. Аудиторский риск включает в себя:

1. внутрихозяйственный риск – вероятность того, что финансовая отчетность подвержена существенным искажениям;
2. риск средств контроля – эффективность системы внутреннего контроля в части возможности обнаруживать и предотвращать ошибки/искажения;
3. риск необнаружения – вероятность того, что аудитор может не обнаружить существенных искажений финансовой отчетности.

Некоторые авторы пишут не о классической трехфакторной, а о четырехфакторной модели аудиторского риска, в которой риск необнаружения ошибок подразделяют на две составные части:

1. риск тестирования оборотов – произведенная выборка может не включить в себя операции с существенными искажениями;
2. риск аналитического обзора – вероятность того, что существенные искажения не будут обнаружены в ходе проведения аудиторского задания, либо эти искажения попадут в поле зрения аудитора, но не будет понятна их сущность и характер [8].

Так как аудиторские процедуры не гарантируют полного выявления существенных искажений, допустимый аудиторский риск составляет 5%.

Выделяют два основных метода определения аудиторского риска:

1. оценочный метод – эмпирический метод, при котором аудитор, полагаясь на опыт и знания, определяет уровень существенности и аудиторского риска как высокий, средний и низкий;
2. расчетный метод при котором производится количественный расчет величины уровня существенности и аудиторского риска [9].

Уровень существенности определяется аудитором на основании профессионального суждения согласно требованиям внутренних нормативных документов, которые регламентируют порядок определения существенности и аудиторского риска.

При планировании аудиторского задания по налоговому аудиту уровень существенности определяется в отношении остатков по счетам 3110, 2810, 4310. Также необходимо учитывать случаи несоблюдения требований учетной политики, недостаточное раскрытие информации о КПП в финансовой отчетности.

При планировании сроков и объема задания по налоговому аудиту во внимание должна приниматься обратная зависимость между существенностью и аудиторским риском. Оценка существенности и аудиторского риска при планировании задания и по окончании проведения проверки может отличаться. В этом случае, необходимо раскрыть информацию о новом значении существенности с обоснованием данного факта.

Существуют следующие две крупные проблемы при определении аудиторского риска:

1. несмотря на компетентность и квалификацию аудитора, его оценка аудиторского, внутрихозяйственного рисков и риска внутреннего контроля не отражают точную реальность;
2. модель аудиторского риска имеет ограниченные возможности использования при оценке, так как является инструментом планирования [10].

В случае если аудитором получено специальное задание по налоговому аудиту, обязательства по КПП подлежат проверке вне зависимости от рассчитанного аудитором уровня существенности.

При подготовке к проведению налогового аудита производится планирование проверки. Планирование включает в себя оценку рисков, определение уровня существенности, анализ учетной политики и составление программы аудита.

Аудитору следует произвести мониторинг внутренних нормативных документов объекта аудита. Далее оценить влияние на прибыль расхождения в ведении бухгалтерского учета и учета в налоговых целях. При мониторинге учетной политики объекта аудита необходимо установить расхождения в определении основания для расчета бухгалтерской прибыли и для целей налогового учета. Расхождения возникают в связи с разницей в оценке и признании активов и обязательств, расходов и доходов, выявление постоянных и временных разниц.

После мониторинга внутренних нормативных документов, в частности, учетной политики, необходимо определить области, наиболее подверженные риску. Такие области необходимо проверить сплошным методом. К подобного рода областям относятся изменения в законодательстве, неоднозначно трактуемые нормы законодательства, операции со связанными сторонами.

На заключительном этапе планирования задания аудитором составляется программа аудиторской проверки. Программа содержит информацию о выборке операций, методах проведения проверки, используемых нормах законодательства и внутренних нормативных документах. Также в программе отражаются сроки проведения проверки с указанием ответственных лиц.

Проведение налогового аудиторского задания заключается в проверке:

- полноты, корректности и обоснованности учета доходов и расходов для целей определения финансового результата;
- полноты, корректности и обоснованности отражения постоянных и временных разниц, налоговых активов и обязательств;
- корректности расчета корпоративного подоходного налога и чистой прибыли.

На заключительном этапе обобщаются результаты проведенной проверки. Следует проанализировать степень выполнения программы. Ошибки классифицируются и отражаются в отчете от наиболее существенных к менее существенным. Также необходимо отразить существующие риски, причины возникновения ошибок, практические рекомендации по устранению последствий выявленных нарушений. На заключительном этапе осуществляется сбор и классификация аудиторских доказательств. Результаты проведенного задания оформляются аудиторским заключением [11].

Аудиторское заключение – отчет, формируемый по результатам налоговой проверки, содержащий мнение аудитора о достоверности финансовой отчетности объекта аудита. Аудиторское заключение предоставляется пользователям отчетности объекта аудита [12].

Роль аудиторов заключается не в осуществлении контроля, а в независимой экспертизе. Основной целью является подтверждение достоверности финансовой отчетности и корректности ведения бухгалтерского учета в соответствии с требованиями законодательства. Задача аудитора заключается не в поиске мелких опечаток/помарок, а в выявлении существенных искажений финансовой отчетности.

Заключение. Целью проведения налогового аудита является подтверждение достоверности информации, отраженной в финансовой и налоговой отчетности. Цель проведения проверки расчетов с бюджетом достигается путем решения следующих задач:

1. соблюдение требований нормативных правовых актов при формировании налогооблагаемой прибыли;
2. корректность оформления первичных бухгалтерских документов, подтверждающих начисление КПП, определяющих вычеты, льготы по налогу и необлагаемые налоговые суммы;
3. корректность и обоснованность учета доходов и расходов;
4. правильность формирования налоговой базы;
5. правильность расчета сумм к уплате в бюджет;
6. правильность учета задолженности перед бюджетом и отражения в отчетности;
7. корректность оформления, согласно требованиям Налогового Кодекса, налоговых деклараций;
8. своевременность, полнота, корректность уплаты начисленного корпоративного подоходного налога.

Список использованной литературы:

1. Газарян А.В. Аудиторская проверка расчетов по налогу на прибыль и добавленную стоимость/ Газарян А.В.// Аудиторские ведомости.- 2003.- №8.- С.63-67
2. Дюсембаев К.Ш. Теория аудита / Дюсембаев К.Ш. Учебник – Алматы, Экономика, 2013. – 861 с.
3. Нурсейтов Э.О., Нурсейтов Д.Э. Главная книга аудитора/ Нурсейтов Э.О., Нурсейтов Д.Э. Учебное пособие -Алматы, Союз Эксперт Инфо, 2011. – 360с.
4. Брызгалин А.В. О функциях налогообложения и регулятивном значении налогов в экономике / Брызгалин А.В.// «Налоги». 2009. Январь.
5. Черник Д. Г., Алексеев М.Ю., Брусиловская Н.А. Налоги/ Черник Д. Г., Алексеев М.Ю., Брусиловская Н.А. Учебное пособие для вузов / Под ред. Д.Г. Черника. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва, Финансы и статистика, 2009. -120 с.
6. Пансков В.Г. Показатель налогового бремени / Пансков В.Г. //Налоговая политика и практика. – 2009. – №3.- 88с.
7. Боброва А.В. О критерии оптимального налогового бремени/ Боброва А.В. // Общество и экономика. 2009.- №2 – 163с.
8. Изотова Л. Аудит обязательный и по собственному желанию/ Изотова Л. //Расчет. 2006. –75 с.
9. Казакова Н.А. Аудит. Теория и практика / Казакова Н.А. Учебник – Москва, Юрайт, 2014. – 400 с.
10. Рогуленко Т.М. Аудит/ Рогуленко Т.М. Учебное пособие – Москва, Издательство Гревцова, 2013. – 272 с.
11. Герасимова Л.Н. Профессиональные ценности и этика бухгалтеров и аудиторов/ – Герасимова Л.Н. Учебник – Москва, Юрайт, 2014. – 318 с.

САЛЫҚ АУДИТІНІҢ АСПЕКТІЛЕРІ

С.К. Егембердиева¹, А.А. Апышева², К.Ж. Шолпанбаева^{*3}

¹«Ай Аудит» ЖШС, Алматы қ., Қазақстан

^{2,3} С.Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті,
Өскемен қ.,Қазақстан

e-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru

Түйін. Мақаланың өзектілігі салық аудитін өткізуге қатысты әдістеменің болмауында. Салықтар бойынша есеп-қисаптағы жіберілген қателіктердің негізгі себептері қолданыстағы заңнамалық актілердің қарама-қайшылықтарынан туындаған. Салық аудитін өткізу қажеттілігі салық салудың кірістерін бұрмалауға байланысты болған, демек салық сомасы да салықтар бойынша міндеттерді қате анықтауға әкеліп соғуы мүмкін, нәтижесінде ол бюджетпен есеп айырысуда да

дұрыс болмай шығады. Ұсынылған мақалада салық аудитінің ұғымы, атқарымдары мен қағидалары қарастырылған, сондай-ақ оның негізіне салық тәуекелі алынған.

Мақалада салық салу жүйесінің компания қызметіне әсер ететіндігіне баса назар аударылған. Ол салық ауыртпалығынан туындайтын есеп айырысу барысында анықталады. Салық ауыртпалығы бюджетпен есеп айырысу кезінде пайда болатын шектеу дәрежесі. Салық ауыртпалығы бюджет алдында міндеттерді орындаумен байланысты қызметтің негізгі түрінен ресурстарды аудару мөлшерін көрсетеді.

Түйінді сөздер: салық аудиті, әдістеме, аудиторлық тапсырма, қағидалар, тәуекел.

ASPECTS OF TAX AUDIT

S.K. Egemberdieva¹, A.A. Apysheva², K.ZH Sholpanbaeva^{*3}

¹Ау Audit", Almaty, Kazakhstan

^{2,3}East Kazakhstan State University. S. Amanzholov, Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan

e-mail: kanshaim.sholpanbaeva@mail.ru

Summary: The relevance of the article is dictated by the lack of a developed methodology for conducting a tax audit. Contradictions of current legislation are the main reasons for the violation of tax calculations. The need to conduct a tax audit is due to the fact that the distortion of taxable profit, and hence the amount of tax, can lead to an incorrect definition of tax liabilities and, as a result, to an incorrect calculation with the budget. The article presents the concept of tax audit, the functions and principles underlying it, as well as tax risks.

Much attention is paid in the article to the influence of the taxation system on the company's activities. It is determined by calculating the tax burden. Tax burden – the degree of restrictions arising in the calculation of the budget. Tax burden shows the measure of diversion of resources from the main activity in connection with the fulfillment of obligations to the budget.

Key words. tax audit, methodology, audit assignment, principles, risks

МРНТИ 06.35.35

УДК 657.6

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТ МЕХАНИЗМДЕРІН ЖЕТІЛДІРУ

Г.Ж.Жумабекова¹, А.С.Садиева²

¹«Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ, Қазақстан

² «Қаржы академиясы» Акционерлік қоғамы, Астана қ, Қазақстан

e-mail: gaukhar69@mail.ru

Аңдатпа. Осы жұмыста экологиялық аудит механизмдерінің табиғатты қорғау қызметінде пайдалану мәселелері қарастырылады. Аудит меншік құқығын қамтамасыз ету жүйесінің элементі ретінде экономика үшін өте маңызды, өйткені басқарушылық шешім қабылдаумен байланысты ақпараттық және коммерциялық тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік беретін жолдары көрсетілген.

Экологиялық-экономикалық қатынастарды тиімді реттеуге мүмкіндік беретін және экологиялық қауіпсіздік талаптарын қамтамасыз етуге бағытталған жаңа құралдардың біріне экологиялық аудит жатады. Экологиялық аудит кәсіпорынның қоршаған ортаға техногенді әсер етуді төмендету бойынша шараларды зерттейді.

Қаржылық есептердің мәліметтерінің дұрыстығын растау, кәсіпорын қызметінің халықаралық экологиялық стандарт талаптарына сәйкестігін тексеру барысында, аудиторлар экологиялық, экономикалық және әлеуметтік факторлардың өзара байланысы берілген.

Түйінді сөздер: экологиялық аудит; экологиялық-экономикалық қатынастар; Бастамашылық экологиялық аудит; экологиялық нормалар; экологиялық қауіпсіздік.

Кіріспе. Қазіргі заманғы нарықтық қатынастар дәуірі, қоғамның әрі қарай дамуы мен қоршаған табиғи ортаның қалыптасуы арасындағы өзара тәуелділік пен өзара байланысқа негізделген ғаламдық өзгерістер мен қарама-қайшылықтармен сипатталады. Мұндай жағдайларда қазіргі заманғы қоғам мен табиғат арасындағы өзара қатынастар механизмін, басты және елеулі принциптерін қайта қарау

қажеттілігі туындайды. Қоғам мен табиғаттың өзара байланыс саласы үш қатынас тобына бөлінеді: табиғатты пайдалану, қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету.

Экологиялық-экономикалық қатынастарды тиімді реттеуге мүмкіндік беретін және экологиялық қауіпсіздік талаптарын қамтамасыз етуге бағытталған жаңа құралдардың біріне экологиялық аудит жатады. Жалпы алғанда, аудит меншік құқығын қамтамасыз ету жүйесінің элементі ретінде экономика үшін өте маңызды, өйткені басқарушылық шешім қабылдаумен байланысты ақпараттық және коммерциялық тәуекелдерді азайтуға мүмкіндік береді.

Мақаланың мақсаты – экологиялық аудит кәсіпорынның қоршаған ортаға техногенді әсер етуді төмендету бойынша шараларды зерттеу.

Экологиялық аудит экологиялық қауіпсіздік жүйесінің, қоршаған ортаға антропогендік және табиғи әсер ету нәтижесінде туындайтын қауіптерді азайтудың ажырамас бөлігі болып табылады.

Қазақстан Республикасында экологиялық аудит саласындағы қызметті мемлекеттік реттеуді ұйымдастыру табиғатты қорғау органдарының құзіретіне жатады.

Әдебиетке шолу. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында «Экологиялық аудиторлық қызмет туралы» ҚР Заңының жобасы дайындалды, ол басқарушылық, шаруашылық және басқа да қызметтердің қоршаған ортаға, ҚР халқының өмірі мен денсаулығына теріс әсерлерді болдырмау мақсатында, Қазақстан Республикасында экологиялық аудиторлық қызметті жүзеге асыру барысында мемлекеттік органдар, жеке және заңды тұлғалар арасында туындайтын қатынастарды реттеу жөніндегі 6 бөлімнен және 28 баптан тұрады.

«Лицензиялау туралы» 1995 жылғы 17 сәуірдегі №2200 Қазақстан Республикасы Заңының 9 бабы 2 тамағына және «Қоршаған ортаны қорғау туралы» 1997 жылғы 15 шілдедегі Қазақстан Республикасы Заңының 7 бабына сәйкес; «Лицензиялау жүйесін жетілдіру туралы» ҚР Премьер-министрінің бірінші орынбасарында өткен мәжілістің 2003ж. 14 мамырдағы №17-82/9059 хаттамасына; ҚР Үкіметінің 2002 жылғы 30 қарашадағы №1274 қаулысымен бекітілген ҚР Құқықтық саясатының тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі іс-шаралар жоспарының 52 тармағына; «ҚР Құқықтық саясатының тұжырымдамасы туралы» 2002 жылғы 20 қыркүйектегі №949 ҚР Президентінің жарлығына; «Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасын мақұлдау туралы» 2003 жылғы 3 желтоқсандағы №1241 жарлығына сәйкес, экологиялық аудиторлық қызметті лицензиялау ережесі бекітілді [1].

Нақты лицензиялау түрін өткізу мақсатында экологиялық аудиторлық қызметті лицензиялауды жүзеге асыру ел экономикасы артуы кезінде, әсіресе экологиялық қауіпті қызмет нәтижесінде туындайтын өнеркәсіптік апаттардың транснационалдық әсерімен қоршаған ортаның азғындауы мен ластануын тиімді тоқтата тұру үшін қажетті потенциал құруға негізделген.

«Қоршаған ортаны қорғау туралы» ҚР Заңына, «ҚР Құқықтық саясатының тұжырымдамасы туралы» 2002 жылғы 20 қыркүйектегі №949 ҚР Президентінің жарлығына; «Қазақстан Республикасының 2004-2015 жылдарға арналған экологиялық қауіпсіздік тұжырымдамасын мақұлдау туралы» 2003 жылғы 3 желтоқсандағы №1241 жарлығына сәйкес, Қазақстан Республикасында экологиялық аудит өткізу тәртібі туралы ереже бекітілді.

Осы ереже, заңмен бекітілген тәртіппен экологиялық аудиторлық қызметті жүзеге асыру құқына лицензия алған барлық жеке экологиялық аудиторлардың және экологиялық аудиторлық ұйымдардың қызметіне таралады. Экологиялық аудиттің жекелеген түрлерін өткізу ерекшеліктері ҚР әрекет ететін стандарттармен белгіленеді [2].

Зерттеу әдістері. Қазақстан Республикасында экологиялық аудит өткізу тәртібі туралы ережеде экоаудиттау ұйымдар мен азаматтардың шаруашылық және басқа да қызметін тәуелсіз тексеруді жүзеге асыру бойынша қызмет түрі ретінде айқындалған. Мақсаты – олардың қоршаған ортаны қорғаудың нормалары мен ережелерін, экологиялық талаптарды дұрыс сақтауын белгілеу, шаруашылық қызметтің қауіпті түрлерін жүзеге асырушы тұлғалардың технологиялық және табиғатты қорғау жағдықтарының жағдайы туралы ақпаратты бағалау және табиғи ресурстарды пайдалану және ұдайы өндіру бойынша есептілікті дұрыс жасау.

ҚР ЭК 81 бабына сәйкес, экологиялық аудит түрлеріне міндетті аудит және бастамашылық аудит жатады.

Бастамашылық экологиялық аудит аудиттелетін субъектінің немесе оның қатысушысының бастамасы бойынша, бастамашы мен экологиялық аудитор немесе экологиялық аудиторлық ұйым арасындағы экологиялық аудитті өткізуге шартпен қаралған экологиялық аудит міндеттері, мерзімдері мен көлемдерін ескере отырып жүргізіледі.

Жеке және заңды тұлғалардың міндетті экологиялық аудитін жүргізу үшін негіз болып табылатын:

жеке және заңды тұлғалардың құжатпен дәлелденген шаруашылық және басқа да қызметімен қоршаған ортаға келтірілген айтарлықтай зияны;

шаруашылық және басқа да қызметтің қауіпті түрлерін жүзеге асырушы заңды тұлға – табиғатты пайдаланушының қосылу, бөліну және бөлініп шығу түріндегі қайта ұйымдастырылуы;

шаруашылық және басқа да қызметтің қауіпті түрлерін жүзеге асырушы заңды тұлға – табиғатты пайдаланушының банкроттығы.

Сондай-ақ, «Міндетті экологиялық сақтандыру туралы» 2005 жылғы 13 желтоқсандағы №93 Қазақстан Республикасы заңының «Экологиялық аудитті өткізу» 18 бабына сәйкес, экологиялық аудит, міндетті экологиялық сақтандыруда да өткізіледі [3].

Нәтижелер және талқылау. Қоршаған ортаның қолайлы сапасын сақтауға және оның болашағына әлеуметтік-экономикалық міндеттерді теңгерімді түрде шешуге бағытталған тұрақты дамудың мемлекеттік стратегиясын іске асырудағы маңызды бағытқа экологиялық аудитті қолайлы экологиялық климатты қамтамасыз ету құралы ретінде қолдану жатады. Бұл міндеттеме Қазақстанның әлемдік экономика және халықаралық экологиялық қауіпсіздік жүйесіне кірігу қажеттілігіне, сондай-ақ қоршаған ортаны қорғау саласындағы заңнама талаптарының күшеюімен байланысты.

Бұл үшін кәсіпорындардың эоаудитін және қоршаған ортаны қорғау саласындағы кәсіпкерлікті дамытуға ықпал ету қажет. Сөйтіп, экологиялық аудит ең бастысы құқықтық қана емес, табиғатты пайдалану саласындағы экономикалық және қаржылық реттеу механизмі ретінде қарастырылады.

Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарттары кәсіпорынның қаржылық жағдайын барынша толық және объективті қамтамасыз етуге арналған. Бұны кәсіпорынға тиесілі және ақшалай эквивалентте көрсетілетін экономикалық ресурстардың бар болуымен түсіндіріледі. Сонымен қатар, кәсіпорынның өзінің шаруашылық қызметінде пайдаланатын, бірақ бухгалтерлік тізілімде есепке алынбайтын қоршаған орта ресурстары назардан тыс қалып келеді (мысалы, олардың құндық өлшегіші болмауынан). Екінші жағынан, өндірістік процестер шығарда, кәсіпорын дайын өнім (орындалған жұмыстар, көрсетілген қызметтер) саны туралы есеп жүргізеді, бірақ қоршаған ортаның азғындауы, қалдықтарды депозиттеу салдарынан өзгерген ландшафт, қоршаған ортаны ластаудан экожүйеге келтірілген зиян сияқты факторлар назардан тыс қалып қояды.

Қаржылық есептердің мәліметтерінің дұрыстығын растау, кәсіпорын қызметінің халықаралық экологиялық стандарт талаптарына сәйкестігін тексеру барысында, аудиторлар экологиялық, экономикалық және әлеуметтік факторлардың өзара байланысы мен интергация процестерін ескере алу үшін, сенімді, бірыңғай әдістемелік және құқықтық базасы бар, кәсіпорынның қоршаған ортаға экономикалық әсер ету аспектілері ескерілген әдістемелер қажет [4]. Айтылғанның бәрі толық мағынада өнеркәсіп, ауыл шаруашылығы саласына ғана емес, серпінді дамып келе жатқан сервис пен қызмет көрсету саласына да қатысты (туризм, автожанар май станциялары, қойма шаруашылығы, т.б.).

Экологиялық аудит механизмін енгізудің маңызды аспектілеріне экологиялық қауіпсіздік бойынша, экологиялық және инвестициялық тәуекелдерді төмендету бойынша практикалық міндеттерді қамтамасыз ету жатады.

Сәйкесінше, экологиялық аудиттің негізгі міндеттері мыналар:

-ұйымның экологиялық стратегиясы мен саясатын негіздеу;

-кәсіпорынның табиғатты қорғау қызметін жоспарлау кезіндегі басымдықтарын анықтау, оны жүзеге асырудың қосымша мүмкіндіктерін анықтау;

-кәсіпорынның табиғатты қорғау заңнамасын, экологиялық нормалары мен ережелерін сақтауын тексеру;

-кәсіпорын қызметінің экологиялық аспектілерімен байланысты төтенше жағдайлар пайда болу тәуекелін азайту;

-кәсіпорынның оңтайлы табиғатты пайдалану, қоршаған ортаны қорғау және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласындағы қызметін жетілдіру бойынша ұсынымдар дайындау.

Экологиялық аудит көп деңгейде ұйым менеджментінің тиімділік деңгейін айқындайды, қоршаған ортаны қорғаудың өзара байланысы схемасының таптырмайтын звеносы болып шығады, қоршаған ортаны басқару схемасының талассыз бөлімі болып табылады. Сондықтан да, кәсіпорындағы қоршаған ортаны басқару жүйесінің моделі мынадай болуы тиіс .

Бұл жерде экологиялық аудитті қолдана отырып шешілетін кәсіпорын менеджментінің міндеттері мыналар болуы тиіс:

-ұйымның белгіленген экологиялық талаптарға (заңнамалық мен қатар ұйымның өзі әзірлеген) сәйкестік деңгейі туралы ақпарат алу;

-экологиялық зардаптарға апарып соққан (немесе апарып соғуы мүмкін) апаттық немесе штаттан тыс жағдайлардың себебін ішкі зерттеу;

-экологиялық нәтижелілікті жетілдіру, табиғи ресурстарды, шикізатты, энергияны, т.б. пайдаланумен байланысты ақпараттар алу;

-экологиялық менеджмент жүйесін әзірлеу, оны ендіру және сертификаттау барысында бастапқы жағдайын бағалау немесе сәйкестілігін бағалау;

-қаржылық ұйымдардың, сақтандыру компанияларының шарттарын орындау (кредит алу, сақтандыру кезінде экологиялық аудит қорытындысын беру);

-ұйымның жасаған бұзушылықтарына (соның ішінде бұрын жасаған) жауапкершілікке апарып соғуы мүмкін жағдайларды анықтау;

-сатып алу-сату кезінде компания құнына әсер ететін ақпарат алу (соның ішінде өткен қызметтің нәтижесі болып табылатын қоршаған ортаның ластанғаны және табиғи ресурстардың өзгергені туралы);

-экологиялық менеджмент жүйесінің аудиті (алдын-ала, сертификатталған, ішкі);

-экологиялық құқық бұзушылықтар үшін қаржылық, әкімшілік және басқа да жауапкершілік тәуекелдерін бағалау [5].

Қолда бар отандық және шетелдік тәжірибені ескере отырып, экологиялық аудитті жүзеге асырудың негізгі принциптеріне:

-экоаудиторлардың экологиялық аудит өткізу кезінде тексерілетін шаруашылық қызметтен және үшінші тұлғалардан тәуелсіз болуы және объектілігі;

-экоаудиторлардың қоршаған ортаны қорғау, табиғатты пайдалану, экологиялық және өнеркәсіптік қауіпсіздік, зерттелетін шаруашылық қызметтің субъектісінің ерекшелігі мәселелерінде кәсібилігі мен күзiреттілігі;

-экологиялық аудит қорытындысы негізделетін ақпараттың ақиқаттығы мен толықтығы;

-экологиялық аудиттің кешенділігі (шаруашылық қызмет субъектісі қызметінің барлық экологиялық аспектілерін қамту).

Халықаралық тәжірибені талдау, экологиялық аудит процедурасы, қажетті түзеуші шаралар дайындау мен басқарудың әртүрлі деңгейлерінде (нақты кәсіпорынның, ұйымның басшылығынан аймақтың, облыстың мемлекеттік билік органдарына дейін) шешімдер қабылдау мақсатында кәсіпорын немесе басқа да шаруашылық етуші субъект туралы экологиялық есеп алу және бағалау құралы ретінде кеңінен тәжірибеде қолданылатын көрсетіп отыр [6].

Экологиялық аудит бағдарламасының мақсаттары мен міндеттері әртүрлі болғанына қарамастан, экоаудиттің бірнеше нәтиже беретін параметрлері қандай да бір деңгейде барлық бағдарламаларда іске асырылады: қызметтің қолданыстағы заңдар мен нормативтік құжаттарға сәйкестігін тексеру және қамтамасыз ету; қолда бар қоршаған ортаны қорғауды басқару жүйесінің тиімділігін бағалау; қандай да процестерді, материалдарды пайдаланумен байланысты, қалдықтардың нақты түрінің пайда болуымен байланысты тәуекелді бағалау; ресурстарды пайдалануды, қаржылық ресурстарды қоса, оңтайландыру; экологиялық талаптар сақталмаған жағдайда жауапкершілік деңгейін анық айқындау; айыппұл сағқияларын қолдану тәуекелін азайту және алдын алу; экологиялық проблемаларды шешу саласында бірінші кезекті шаралар мен ұзақмерзімді саясатты жасау.

Сонымен, шаруашылық қызметінің экологиялық құрамдас бөлігі, кәсіпорын қызметі барысында экологиялық шығындар мен пайданың есебін жүргізу және оны бағалау адам өмірінің сапасын, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін көтерудің маңызды элементі болуы тиіс.

Экологиялық аудиттің табиғатты пайдалану және қоршаған ортаны қорғау экономикасының тетігі ретіндегі ролі мен орны арта түседі, бұл шаруашылық және басқа да қызметтен болған экологиялық зиянды, табиғатты пайдаланғаны үшін төлемдерді, кәсіпорынның экономикалық және қаржылық нәтижелерінде оның экологиялық шығындарын толық және объективті көрсету қажеттілігіне байланысты [7].

Қорытынды. «Экологиялық аудиторлық қызмет туралы» ҚР Заңын қабылдау және бұл жерде экологиялық аудит жүргізу міндетті болуы тиіс.

Аумақтық, өнеркәсіптік кешендердің экологиялық аудит жүйесін құру, экологиялық, экономикалық параметрлер тобынан тұратын көрсеткіштер кешенін қолдану және кеңейту негізінде экологиялық-экономикалық жүйені мониторингілеу қажет.

Аумақтық, өнеркәсіптік кешендердің экологиялық аудитін ендіру тұжырымдамасын іске қосу қажет.

Тұрақты даму тұжырымдамасына сәйкес басқарушылық персоналдың экологиялық білім алуы қажет.

Ұсынылып отырған практикалық ұсынымдарды орындау басқару жүйесін қалыптастыру және экологиялық-экономикалық жүйені тұрақты теңгерімді дамыту жолына өтуді қалыптастыру, сондай-ақ, экологиялық аудит механизмдерін жетілдіру мүмкіндігіне қол жеткізеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Қоршаған ортаны қорғау туралы» Қазақстан Республикасының 15.07.1997ж. №160-1 заңы.
- 2 «Қазақстан Республикасының экологиялық кодексі» (05.04.2017ж. жағдай бойынша енгізілген өзгерістері мен толықтыруларымен бірге)
- 3 «Міндетті экологиялық сақтандыру туралы» 2005 жылғы 13 желтоқсандағы №93 Қазақстан Республикасы заңы
- 4 Жумабекова Г.Ж. Кәсіпорында табиғатты қорғау шараларының есебі мен аудиті және олардың қазіргі кезеңдегі даму жолдары: Монография – Астана. «Қаржы академиясы» АҚ, 2017 – 215б.
- 5 Серов Г.П. Экологический аудит и экоаудиторская деятельность: научно-практическое руководство. Акад. нар. хоз-ва при Правительстве Российской Федерации. – Москва: Дело
- 6 Сергеева Т.В. Экологический аудит: Уч. пос. для студентов вузов, обучающихся по спец-ям: «Бухгалтерский учет, анализ и аудит», «Экология» и «Природопользование» – М.: Юнити, 2005
- 7 Сидорчук В.Л., Давыдова Р.Т. Экологический аудит в системе управления природопользованием: муниципальный уровень – М.: РЭФИА , 2001

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА
ЭКОЛОГИЧЕСКОГО АУДИТА**

Г.Ж.Жумабекова^{*1}, А.С.Садиева²

¹Казахский Университет Технологий и бизнеса г. Астана, Казахстан

² Акционерное общество «Финансовая академия», г.Астана, Казахстан

e-mail: gaukhar69@mail.ru

Резюме. В этой работе рассматриваются вопросы использования механизмов экологического аудита в природоохранной деятельности. Аудит как элемент системы обеспечения права собственности очень важен для экономики, так как указаны пути, позволяющие минимизировать информационные и коммерческие риски, связанные с принятием управленческих решений.

К одному из новых инструментов, позволяющих эффективно регулировать эколого-экономические отношения и направленных на обеспечение требований экологической безопасности, относится экологический аудит. Экологический аудит изучает меры по снижению техногенного воздействия предприятия на окружающую среду.

При подтверждении достоверности данных финансовых отчетов, проверке соответствия деятельности предприятия требованиям международного экологического стандарта, аудиторами дана взаимосвязь экологических, экономических и социальных факторов.

Ключевые слова: экологический аудит; эколого-экономические отношения; инициативный экологический аудит; экологические нормы; экологическая безопасность.

IMPROVE THE MECHANISM OF ECOLOGICAL AUDIT

G. Zh. Zhumabekova¹, A.S.Sadieva²

¹ Kazakh University of Technology and business, Astana, Kazakhstan

² Joint stock company "Financial academy", Astana, Kazakhstan

e-mail: gaukhar69@mail.ru

Summary. This paper discusses the use of environmental audit mechanisms in environmental activities. Audit as an element of the system of ensuring the right of ownership is very important for the economy, as the ways to minimize information and commercial risks associated with management decisions are indicated.

One of the new tools to effectively regulate environmental and economic relations and aimed at ensuring environmental safety requirements is environmental audit. Environmental audit examines measures to reduce the anthropogenic impact of the enterprise on the environment.

When confirming the reliability of these financial reports, checking the compliance of the company's activities with the requirements of the international environmental standard, the auditors gave the relationship of environmental, economic and social factors.

Key words: environmental auditing; environmental-economic relationships; proactive environmental audit; environmental regulations; environmental safety

МРНТИ 06.35.31
УДК 311.216; 336.717.6

ПРОИЗВОДНЫЕ ФИНАНСОВЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ ХЕДЖИРОВАНИЯ РИСКОВ

*А.А. Корженгулова*¹, А.Ж. Шакбутова², Г.Т.Ахметова³*

¹Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

²Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан

*³Атырауский государственный университет им.Х.Досмухамедова,
г.Атырау, Казахстан*

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

***Аннотация.** По мере развития глобальных рынков и расширения возможностей компаний возникает необходимость в осторожном, эффективном и разумном управлении рисками.*

Хеджирование сокращает неопределенность будущих финансовых потоков и способствует повышению эффективности управления финансами. Целью данного исследования является изучение тенденций хеджирования и возможные меры по развитию производных финансовых инструментов (ПФИ) хеджирования рисков российских компаний.

В ходе проведенного анализа выявлено, что в настоящее время инструменты хеджирования рисков используют ограниченное число казахстанских компаний. Однако, в последние два года наблюдается рост объемов торгов опционами на рынке биржевых деривативов. Также отмечается возросший интерес к внебиржевым валютным ПФИ как к перспективным инструментам хеджирования валютного риска

Результатом проведенного исследования является комплекс мер, направленных на развитие рынка процентных деривативов, совершенствование регулирующего воздействия на рынок внебиржевых ПФИ, снижение издержек на заключение сделок хеджирования.

***Ключевые слова:** производные финансовые инструменты (ПФИ), дериватив, хеджирование, риски, волатильность, неопределенность, форварды, опционы, свопы, внебиржевые инструменты.*

Введение. В быстро развивающемся мире жесткой конкуренции, способность определить все потенциальные риски имеет первостепенное значение для любой компании и любой коммерческой деятельности. Поэтому управление рисками становится доминирующим фактором на современных рынках.

Сложная геополитическая ситуация и неопределенность в глобальном экономическом росте ведут к тому, что большинство мировых компаний готовятся к росту количества рисков в ближайшие годы. Недавние геополитические события оказали значительное влияние на внешнюю торговлю и экономику страны. Казахские компании в значительной степени подвержены влиянию рисков колебания цен, включая обменные курсы, роста процентных ставок, цен на сырьевые товары и цены на акции.

Чтобы избежать непредсказуемых потерь и быть конкурентоспособными в современной бизнес-среде, компании в рамках своих риск-стратегий предусматривают внедрение практики хеджирования финансовых рисков.

Хеджирование может использоваться для улучшения или поддержания конкурентоспособности. Компании, которые имеют хорошие программы управления рисками, могут использовать хеджирование для снижения стоимости финансирования или снижения своих цен на рынках, которые считаются стратегическими и важными для будущего развития их компаний.

Следует отметить, что в последние годы производные финансовые инструменты хеджирования рисков стремительно набирают популярность среди казахстанских компаний.

Данный вопрос стал особенно актуальным после девальвации денежной единицы тенге, которая привела к огромным убыткам для компаний, на выручку которых влияет динамика валюты. После значительного ослабления тенге, резко возрос интерес к мероприятиям по минимизации валютных рисков, однако в период, когда национальная валюта находилась на исторических минимумах, данные меры были, по сути, бесполезны. Теперь же, когда курс тенге стабилизировался и его волатильность значительно снизилась, наблюдается восстановление спроса на инструменты хеджирования.

Крупные публичные корпорации Казахстана уже имеют развитые системы управления рисками и активно используют стратегии хеджирования в своей деятельности. Для крупных компаний оно носит регулярный и системный характер и зачастую сводится к контролю открытой валютной позиции. Компании среднего бизнеса в меньшей степени используют инструменты фондового рынка для минимизации рисков, что часто связано с сравнительно невысоким уровнем финансовой грамотности, отсутствием необходимой экспертизы и нежеланием тратить дополнительные средства, понижая тем самым рентабельность бизнеса.

Методы. В статье применены количественные и качественные методы исследования процессов хеджирования рисков с использованием деривативов, проведен динамический и сравнительный анализ показателей производных финансовых инструментов Казахстана и России в 2015-2017 гг.

Информационной базой исследования являлись официальные статистические данные, аналитические материалы и результаты опросов руководителей российских компаний, представленные МВФ, Всемирного банка, Министерства Финансов РФ, Центрального Банка РФ, Федеральной службы по финансовому мониторингу РФ, Московской биржи, Международной ассоциации свопов и деривативов (ISDA).

В современной практике дается три различных определения корпоративного хеджирования: а) договор страхования; б) любое действие, снижающее ковариацию между стоимостью фирмы и факторами, вызывающими проблемы, и с) деятельность по хранению финансовых деривативов с целью снижения подверженности рыночным рискам.

Исследования Mayers D. и Smith Jr. C.W. [1] определяют хеджирование как покупку договора страхования, которая предоставляет некоторые стимулы, такие как распределение риска, снижению операционных издержек, мониторинг требований, налоговые преимущества и т.д. Последние исследования показывают, что стоимость увеличивается за счет снижения процентной ставки управления валютным риском, увеличения долговой емкости и снижения систематического риска.

Исследование, проведенное Hommel U., выявило сходство владения портфелем хеджирования с изменениями в финансовой политике, которые изменяли статистическое распределение денежных потоков среди акционеров. Также покупка страхового договора с учетом финансовой политики фирмы обеспечивает аналогичные преимущества управления рисками. На постоянной основе компании принимают политику хеджирования для максимизации стоимости фирмы. В исследовании MacMinn R.D. приведена теория, которая утверждает, что хеджирование снижает налоговые кредиты или амортизацию и, следовательно, увеличивает стоимость фирмы.

Результаты и обсуждение. Теоретические обоснования хеджирования подтверждают эмпирические исследования. В работе Campello M., Lin, C., Ma, Y. and Zou, H. представлены результаты, которые подтверждают, что хеджирование снижает финансовые издержки и налоги, что в конечном итоге увеличивает эффективность инвестиций и финансирование компаний.

Исследования, проведенные Spanò M. и Marin M позволяют сделать вывод, что компании менее склонны к банкротству при управлении валютным риском.

Исследование предполагает, что рычаги оказывают эндогенное влияние на хеджирование и изучает взаимодействие между корпоративным хеджированием и ликвидностью.

В совместном исследовании авторов Tai V.W., Lai, Y.H., Yang, T.H. and Yu, M.T. проводится оценка эффекта корпоративного управления и работа Nova M.V., Cerqueira A.M. и Brandão, E. подтверждает положительный эффект хеджирования на стоимость фирмы [2].

Масштабные революционные изменения в условиях ведения бизнеса, наблюдаемые в последние несколько лет, привели к тому, что компании стремятся стать более гибкими, чтобы быстро реагировать на изменения и оперативно использовать новые возможности [3]. Однако в текущих условиях экономической волатильности, обусловленной неопределенностью цен на нефть, нестабильностью фондовых рынков, замедлением темпов роста китайской экономики, неудивительно, что 66% руководителей, участвовавших в проведенном PwC 19-м Ежегодном опросе руководителей крупнейших компаний мира, считают, что сейчас для бизнеса существует больше угроз, чем возможностей.

Россия и Казахстан развиваются в едином экономическом пространстве и имеют схожие модели экономики, структуру импорта-экспорта. Между партнерами – Казахстаном и Россией — имеется общность исторической судьбы на определенных отрезках истории, а также фундамент отношений в интеграционных проектах. На сегодняшний день Российская Федерация является основным торговым партнером Казахстана, страны являются участниками Евразийского экономического союза, что подразумевает взаимную зависимость от происходящих процессов.

Несмотря на достаточно оптимистичные оценки перспектив развития глобальной экономики, Россия и Казахстан как страны-экспортеры энергоресурсов, продолжают испытывать трудности, экономики этих стран остаются уязвимыми перед внешними потрясениями и подвержены повышенным политическим, экономическим и юридическим рискам.

Вследствие перехода стран к режиму плавающего валютного курса на валютных рынках России и Казахстана наблюдалось усиление волатильности, что, в свою очередь обусловило необходимость создания полноценного рынка производных финансовых инструментов. Динамика валютных курсов российского рубля и казахстанского тенге имеют общие закономерности, естественно, с некоторыми количественными отличиями и отличиями по форме движения. Средневзвешенный курс доллара США к национальным валютам России и Казахстана на торгах ETC и KASE в 2016 по 2018 годы составляет : за 2016 годы курс доллара к российскому рублю упал на 12, 2730 руб., за 1 доллар. Максимальная стоимость доллара за год была зафиксирована во второй половине января и равнялась 83,5913 руб, а минимальная в конце декабря и составляла 60,2730 руб. Курс снижался 9 месяцев из 12, а самое серьезное изменение произошло в марте, когда за месяц доллар потерял 8,2918 руб. В 2017 году курс доллара умеренно снижался к рублю. Курс снижается на протяжении 6 месяцев и за год уменьшился на 2,2959 руб.за 1 доллар. Максимальная стоимость доллара в 2017 году была зафиксирована в начале августа и равнялась 60, 7503 руб., а минимальная- в конце апреля и составляет 55,8453 руб. В 2018 году курс доллара к российскому рублю вырос на 12,4243 руб.за 1 доллар. Максимальная стоимость доллара за год была зафиксирована в первой половине сентября и равнялась 69,9744 руб., а минимальная в конце февраля и составляет 55,6717 руб. Курс рос 7 месяцев из 12, а самое серьезное изменение произошло в августе, когда за месяц доллар прибавил 5,7324 руб.

В 2017 году в Казахстане курс тенге умеренно снижался к рублю. Курс снижался на протяжении 6 месяцев и за год уменьшился на 0,7580 руб. за 100 тенге. Максимальная стоимость тенге в 2017 году была зафиксирована в первой половине марта и равнялась 18,6485 руб., а минимальная в начале октября и составляла 16,6873 руб. Курс казахстанского тенге в 2018 году умеренно рос к рублю. Курс рос на протяжении 7 месяцев и за год вырос на 0,7899 руб.за 100 тенге. Максимальная стоимость тенге в 2018 году была зафиксирована в первой половине апреля и равнялась 19,3458 руб., а минимальная в середине января и составляет 17,0983 руб.

Волатильность обменного курса тенге и рубля вызывает сильное беспокойство и среди казахстанских и российских компаний, согласно результатам опроса ТОП-менеджеров крупнейших компаний, проводимого ежегодно компанией PwC, волатильность курса валют считают одним из главных факторов риска 82% оказывающих влияние на их бизнес. Тревога лидеров бизнеса понятна: выполнение краткосрочных планов и реализация долгосрочной стратегии сильно зависят от «поведения» национальной валюты. Опыт показывает, что предсказать динамику тенге практически невозможно из-за влияния не всегда известных рынку факторов.

Заключение. Одним из главных факторов риска развития бизнеса в России и Казахстана является волатильность курса валют, которая оказывает негативное влияние на участников внешне экономической деятельности и влечет за собой риски изменения денежных потоков, изменение показателей финансовой отчетности. В то же время в 2014-2015 гг. число компаний, применяющих ПФИ в хеджировании рисков, снизилось.

В 2016-2017 гг. несмотря на общее снижение объемов торгов на срочном рынке ПФИ, рост сделок с опционами свидетельствуют о растущей доле инвесторов, хеджирующих риски на рынке биржевых деривативов.

Следует отметить возросший интерес к внебиржевым валютным ПФИ (форвардов и свопов) как к перспективным инструментам хеджирования валютного риска и снижения стоимости фондирования [4].

Ключевыми проблемами развития рынка ПФИ обеих стран является неразвитость рынков процентных деривативов, высокая стоимость хеджирования, повышенный риск неисполнения обязательств внебиржевым ПФИ.

Дальнейшее усилия должны быть направлены на развитие рынка процентных деривативов, совершенствование регулирующего воздействия на рынок внебиржевых ПФИ, снижение издержек на заключение сделок хеджирования.

Список использованной литературы:

- 1 Mayers, D. and Smith Jr., C.W. (1982) On the Corporate Demand for Insurance. Journal of Business, 55, 281-296. <https://doi.org/10.1086/296165>
- 2 ЦБ РФ. Статистика финансовых рынков. Брутто-объем открытых позиций по операциям с производными финансовыми инструментами внебиржевого рынка. <http://www.cbr.ru/statistics/?PrfId=finr>
- 3 Korzhengulova A.A., R.K. Serkebaeva, M. Isakova, A. Abzhapparova «Instruments of administrative accounting in practice of enterprises of Kazakhstan», Журнал «Статистика, учет и аудит» № 3(66) 2017 г., с.8
- 4 Korzhengulova A.A. «Management of enterprise costs based on relevant information», www.Scopus.com. Vol.38(№49) Year 2017. Page 2, «Espacios»

ТӘУЕКЕЛДЕРДІ ХЕДЖИРЛЕУДІҢ ТУЫНДЫ ҚАРЖЫ ҚҰРАЛДАРЫ

*А.А. Корженгулова*¹, А.Ж. Шакбутова², Г.Т. Ахметова³*

¹ Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

² Халықаралық бизнес университеті, Алматы қ., Қазақстан

³ Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қ., Қазақстан

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Түйін. Жаһандық нарықтар дамып, компаниялар өз мүмкіндіктерін кеңейте отырып, мұқият, тиімді және ұтымды тәуекелдерді басқару қажет. Хеджирлеу болашақ қаржы ағындарының белгісіздігін төмендетеді және қаржылық басқаруды жақсартуға көмектеседі. Зерттеудің мақсаты – ресейлік компаниялардың тәуекелдерін хеджирлеудің ТҚҚ дамуына арналған хеджирлеу үрдістерін және ықтимал шараларын зерделеу. Талдау барысында қауіп-қатерді хеджирлеу құралдарының ресейлік компаниялардың саны шектеулі болғаны анықталды. Алайда, соңғы екі жылда биржалық туынды құралдар нарығындағы опциондардың сауда-саттық көлемінің ұлғаюы байқалды. Сондай-ақ биржадан тыс валюталық ТҚҚ валюталық тәуекелді хеджирлеудің перспективалық құралы ретінде қызығушылық өсіп жатқаны байқалады.

Зерттеу нәтижесі пайыздық мөлшерлеменің туынды құралдарының нарығын дамытуға бағытталған, бірқатар ТҚҚ нарығына реттеуші ықпал етуді жақсартуға, хеджирлеу операцияларына шығындарды азайтуға бағытталған шаралар жиынтығы болып табылады.

Түйінді сөздер: туынды қаржы құралдары (ТҚҚ), форвардтар, тұрлаусыздық, хеджирлеу, тәуекелдер және дериватив құбылмалылығы, опциондар, своптар, биржадан тыс құралдар.

DERIVATIVE FINANCIAL INSTRUMENTS FOR HAZARDING RISKS

*A.A. Korzhengulova*¹, A.Zh. Shakbutova², G.T. Akhmetova³*

¹ Almaty academy of economy and statistics, Almaty, Kazakhstan

² University of the International Business, Almaty, Kazakhstan

³ Atyrau State University named Kh. Dosmukhamedov,

Atyrau, Kazakhstan

e-mail: asiya_akanovna@mail.ru

Summary. With the development of global markets and the expansion of opportunities for companies, there is a need for careful, efficient and prudent risk management.

Hedging reduces the uncertainty of future financial flows and contributes to strengthening financial management. The purpose of this research is to study the trends and possible hedging measures to develop the derivative financial instruments (DFI) to hedge the risk of companies in Russia and Kazakhstan.

The analysis has revealed that currently a limited number of Russian and Kazakh companies use risk hedging tools. The main reasons are the underdevelopment of financial instruments market, the relatively high cost of their use, and lack of the financial instruments market transparency. However, in the past two years, there has been an increase in trading volumes in options on the stock derivatives market. The study has resulted in a set of measures aimed at developing the market of interest-bearing derivatives, improving regulatory impact on the over-the-counter (OTC) market of the DFI, and reducing the hedging transactions costs.

Key words: derivative financial instruments (DFI), derivative, hedging, risks, volatility, uncertainty, forwards, options, swaps, OTC (over-the-counter) tools.

МРНТИ06.52.13
УДК 336. 717.6

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

*А.Н. Ламбекова¹, С.Т. Миржакипова^{*2}, Д.Е. Алишева³
^{1,2,3} Университет Нархоз, Алматы, Казахстан
*e-mail: sedep.myrzhakypova@narhoz.kz**

Аннотация. *Нынешние экономические, политические и социальные условия оказывают большое влияние на бизнес кредитных организаций, их стратегию, уровень рисков, которые они принимают. Новые риски и угрозы, с которыми сталкиваются кредитные организации, требуют от собственников и менеджмента пересмотра подходов к риск-менеджменту, системам внутреннего контроля, корпоративного управления. Одновременно растет значение внутреннего аудита как третьей «линии защиты», то есть функции, осуществляющей независимую оценку качества управления рисками и контрольной среды кредитной организации на всех уровнях ее организационной структуры и бизнес-процессов. Все большее внимание уделяется проблемам совершенствования корпоративного управления в банковской сфере, а также проблемам повышения эффективности функционирования банковской системы, разработка новых методов организации внутреннего аудита в условиях нестабильной финансовой системы, становится особенно актуальной. В данной статье рассматриваются теоретические аспекты внутреннего аудита в банковской деятельности банков второго уровня Республики Казахстан.*

Ключевые слова: *контроль, внутренний аудит, корпоративное управление, управление рисками.*

Введение. Новая экономическая модель развития нашего государства, контуры которой обозначены в Послании Президента Казахстана «Стратегия «Казахстан – 2050»: новый политический курс состоявшегося государства» основана на всеобъемлющем экономическом прагматизме на принципах прибыльности, возврата от инвестиций и конкурентоспособности. Решение амбициозных задач вхождения в 30-ку развитых стран мира обуславливает необходимость повышения роли банковской системы, как одной из основополагающих сфер национальной экономики. Реализация Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2020 года, внедрение бюджетирования, ориентированного на результат, предстоящий переход на Международные стандарты финансовой отчетности в общественном секторе с 2013 года, осуществление деятельности субъектов квазигосударственного сектора в соответствии с Законом Республики Казахстан «О государственном имуществе» требуют повышения эффективности деятельности, а также усиления финансовой и иной дисциплины. В решении этих вопросов возрастает роль внутреннего аудита финансового и банковского сектора, как неотъемлемой части управления.

В рамках анализа актуального вопроса повышения качества и эффективности аудиторской деятельности в Республике Казахстан в современных условиях особого рассмотрения, на наш взгляд, требует процесс внутреннего аудита как основной вид развития компаний любого уровня и структуры.

Теоретической и методологической основой исследования послужили работы отечественных и зарубежных авторов по теории управления, банковскому делу и аудиту. В процессе написания статьи были рассмотрены и критически осмыслены труды современных исследователей, внесших весомый вклад в развитие теории и практики банковского дела, управления и внутрибанковского контроля, таких как: Тажибаев С.Д., Танатова С.О., Дюсембаев К.Ш., Шермет А.Д., Заварихин Н.М., Щербакова Е.В. и другие.

Правовую и фактологическую основу составляют законодательные акты Республики Казахстан, регулирующие банковскую деятельность, нормативные акты, международные стандарты банковской и аудиторской деятельности. В статье также использовались данные официальной банковской статистики, материалы статистических отчетов, опубликованные отечественными и зарубежными экономическими и финансовыми институтами, а также исследовательскими центрами.

Методы. В соответствии с концепцией банка системы внутреннего контроля «Три линии защиты» служба внутреннего аудита является органом третьей «линии защиты», то есть осуществляет мониторинг системы внутреннего контроля первой и второй «линий защиты».

Основными методами, используемыми службой внутреннего аудита в коммерческих банках, являются:

1. Финансовый аудит — аудит системы бухгалтерского контроля и контроля над составлением финансовой отчетности, цель которого состоит в оценке надежности учета и отчетности.

2. Операционный аудит — аудит бизнес-процессов (операционной деятельности) коммерческого банка, цель которого заключается в оценке качества и соответствия систем, процессов и процедур, анализе организационных структур и их достаточности для выполнения возложенных на них функций.

3. Аудит на соответствие — проверка соблюдения законодательства (банковского, о рынке ценных бумаг, по вопросам противодействия легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма, о налогах и сборах и др.) и иных актов регулирующих и надзорных органов, внутренних документов кредитной организации и установленных ими методик, программ, правил, порядков и процедур, целью которой является оценка качества и соответствия созданных в кредитной организации систем обеспечения соблюдения требований законодательства и иных актов.

4. Аудит качества управления, цель которого — оценка качества подходов органов управления, подразделений и служащих кредитной организации к банковским рискам и методам контроля над ними в рамках поставленных кредитной организацией целей.

Результаты и обсуждение. Для создания эффективной системы внутреннего аудита необходимо организовать процесс управления рисками в допустимых пределах, охватывающий внутренние и внешние риски, присущие деятельности каждого банка, таким образом, чтобы обеспечить разумные гарантии достижения поставленных целей и задач. Следовательно, системы внутреннего контроля должны соответствовать природе, сложности и рискам, сопутствующим банковской деятельности, своевременно реагировать на изменения условий внутри и вне банка. Согласно модели COSO, «внутренний контроль – это процесс, встроенный в текущую деятельность любой организации, осуществляемый ее руководителями и всеми сотрудниками для достижения триады целей: производственная и финансовая эффективность (операционные цели), достоверность финансовой и управленческой информации (информационные цели), соблюдение установленных требований (комплаенс-цели)» [1].

Согласно теории и методологии аудита и аудиторской деятельности, которая описывается Дюсембаевым К.Ш., внутренний контроль и аудит в Банке осуществляет служба внутреннего аудита, которая является самостоятельным структурным подразделением, осуществляющим оценку эффективности функционирования систем внутреннего контроля и управления рисками по всем аспектам деятельности Банка в целях обеспечения эффективной деятельности Банка и предоставления действенных рекомендаций по ее улучшению [2, с.293].

Шермет А.Д. отмечает, что в рамках внутреннего аудита проверяется:

- эффективность системы управления рисками;
- эффективность порядка и процессов ведения бухгалтерского учета для обеспечения своевременной, полной, достоверной отчетности для руководства и уполномоченного государственного органа, в том числе процессов взаимодействия между подразделениями Банка;
- эффективность системы управления комплаенс-рисками;
- на ежегодной основе проверяется эффективность процессов и процедур управления рисками легализации (отмывания) доходов, полученных незаконным путем, и финансирования терроризма;
- эффективность системы внутреннего контроля [3, с.448].

Стремление отечественных банков стать частью мирового банковского сообщества должно все больше стимулировать их к скорейшему и надлежащему решению вопросов о месте, роли и значении внутреннего аудита в управлении коммерческими банками, определению правильного соотношения внутреннего аудита с другими формами и видами контроля, такими как ревизия, внешний аудит и система внутреннего контроля. А это позволит создавать необходимые предпосылки для повышения устойчивости банковской системы Республики Казахстан, усиления конкурентоспособности казахстанских коммерческих банков на мировой арене.

Целью функционирования системы внутреннего аудита является обеспечение эффективного осуществления финансово-хозяйственной деятельности, управления активами и пассивами, поддержания рисков на уровне, не угрожающем интересам акционеров и клиентов банка, и других требований, определенных нормативными документами НБ РК. По мнению Д. Малыгина, А. Тихомирова «основными целями службы внутреннего контроля по традиции являются обнаружение нарушений регламентов и правил и выявление нарушивших режим» [4, с. 23].

Изучив различные точки зрения авторов на толкование данного термина, мы пришли к выводу, что внутренний аудит – это сплошной непрерывный процесс отслеживания качества управления данными

организации, эффективности работы менеджмента, достижение поставленных целей с минимальными затратами, обнаружение рисков и их своевременное предотвращение, а также выявление внутренних резервов организации. В связи с этим, рассмотрим сравнительную характеристику отдельных видов контроля в коммерческих банках, которая показана в таблице 1 [5, с.15].

Таблица 1 – Сравнительная характеристика отдельных форм контроля в коммерческих банках

Характерные черты различных видов контроля	Внутренний аудит	Внешний аудит	Внутренний контроль (система внутреннего контроля)
Цели	Для решения задач собственников банка: оценки эффективности контроля, принятых рисков; выражения мнения собственникам о существующей системе внутреннего контроля на всех уровнях банка и на основе этого представления рекомендаций и консультаций по совершенствованию управления	Для выражения мнения о достоверности отчетности банка	Для проведения контрольных мероприятий в процессе оперативного управления, обеспечения сохранности активов и соответствия проводимых операций требованиям законодательства и внутренним правилам и процедурам
Подчиненность	Подотчетен собственникам в лице общего собрания акционеров и совета директоров банка	Независимая, сторонняя организация	Исполнительным органам, в лице председателя правления, президента
Нормативно-правовое регулирование	Регламентируется законодательными, нормативными документами и внутренними положениями банка	Регулируется законодательными и нормативными актами РК	Регламентируется законодательными, Нормативными актами и внутренними положениями банка
Периодичность проведения	По требованию собственников и в режиме установленном ими или их уполномоченными органами (лицами)	Обязательный – ежегодно, инициативный – по усмотрению органов управления, проводится на выборочной основе	Проводятся в соответствии с графиком проведения контрольных мероприятий, либо по отдельным поручениям руководителя исполнительного органа управления
Оформление результатов проверок	Отчеты, заключения и рекомендации	Аудиторское заключение в соответствии с законами РК	Акты проверок, докладные записки с выводами и предложениями
Использование деятельности банка	Подготовка заключений, рекомендаций и проектов решений, проведение устных консультаций по совершенствованию системы корпоративного управления	Выражение мнения о достоверности финансовой отчетности	Подготовка по результатам контрольных мероприятий заключений, предложений, проектов приказов

В соответствии с указанной целью можно выделить следующие задачи банковского аудита, которые более детально описаны такими авторами как Мельник М.В., Пантелеев А.С., Звездин А.Л.:

- проверка соблюдения действующего законодательства;
- проверка состояния бухгалтерского учета отчетности;
- проверка качества управления банком;
- оценка кредитной политики и качества управления кредитными рисками и т.д. [6, с.519]

Заключение. Сильная система внутреннего аудита является важным гарантом успеха в этой работе. Эффективность работы всей банковской структуры зависит в выстроенной системе внутреннего аудита, как в надежном инструменте, обеспечивающем действенные и эффективные меры по управлению рисками, усилению внутреннего контроля и повышению уровня корпоративного управления. Но не стоит ограничиваться следованием существующих международных стандартов внутреннего аудита, поэтому необходимо постоянно изучать лучшие мировые практики, непрерывно нарабатывая и совершенствуя собственные подходы, что диктует нам требование времени.

Список использованной литературы:

1 *Интегрированная концепция внутреннего контроля (Internal Control – Integrated Framework). Комитет спонсорских организаций Комиссии Трэдуэя (COSO), 1992.*

2 Дюсембаев, К.Ш. Аудит и анализ в системе управления финансами: (теория и методология) – Алматы: Экономика, 2010.- 293с.

3 Шеремет А.Д. Аудит: учебник /А.Д. Шеремет. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 448 с. (Высшее образование).

4 Малыхин Д., Тихомиров А. Особенности функционирования внутреннего контроля и аудита в банках //Бухгалтерия и банки. – 2004. – №10. – С. 21-26.

5 Заварихин Н.М., Щербакоева Е.В. Внутренний аудит в системе корпоративного управления коммерческим банком //Аудит и финансовый анализ. №2. 2010 – с.15

6 Мельник М.В., Пантелеев А.С., Звездин А.Л. Ревизия и контроль: Учебное пособие. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2013. – 519 с.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БАНКТІК ЖҮЙЕСІНДЕГІ ІШКІ АУДИТТІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

А.Н. Ламбекова¹, С.Т.Мирзаханова^{*2}, Д.Е.Алишева³

^{1,2,3}*Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан*

e-mail: sedep.myrzhakypova@narхоз.kz

Түйін. Қазіргі экономикалық, саяси және әлеуметтік жағдайлар кредиттік институттардың бизнесіне, олардың стратегиясына, олар қабылдаған тәуекелдер деңгейіне үлкен ықпал етуде. Екінші деңгейлі банктердің алдында тұрған жаңа қауіп-қатерлер мен тәуекелдерді басқаруға, ішкі бақылау жүйелеріне және корпоративтік басқару жүйесін қайта қарастыру басқарушылардан талап етіледі. Осы мақалада Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктерінің банктік қызметінде ішкі аудиттің теориялық аспектілері талқыланды.

Түйінді сөздер: бақылау, ішкі аудит, корпоративтік басқару, тәуекелдерді басқару.

THEORETICAL ASPECTS OF INTERNAL AUDIT IN THE BANKING SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

A.N.Lambekova,¹S.T.Mirzhakypova^{*2}, D.E.Alisheva³

^{1,2,3}*University Narхоз, Almaty, Kazakhstan*

e-mail: sedep.myrzhakypova@narхоз.kz

Summary. The current economic, political and social conditions have a great influence on the business of credit institutions, their strategy, the level of risks which they take. New risks and threats faced by credit institutions require from owners and management to revise risk management approaches, internal control systems, and corporate governance. This article discusses the theoretical aspects of internal audit in the banking activities of secondtier banks of the Republic of Kazakhstan.

Key words: control, internal audit, corporate governance, risk management.

ҒТАХР(МРНТИ)06.35.31

ӘОЖ (УДК) 657.045

16 – «ЖАЛДАУ» ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТЫН ҚОЛДАНУДЫҢ НЕГІЗГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Н.С.Нуркашева^{*1}, М.Ж. Жарылқасинова², Ш.Б.Сисенғалиева³

^{1,2}*«Нархоз университеті» Алматы қ., Қазақстан*

³*Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қ., Қазақстан*

e-mail: nursulu_1975@mail.ru

Аңдатпа. 16 ҚЕХС (IFRS) АҚШ-ның қаржылық есеп стандарттары жөніндегі кеңесімен және Американдық ұлттық стандарттарды әзірлеушімен бірлесіп ҚЕХС жөніндегі кеңес бастамашылық еткен жобаны іске асыру нәтижесі болып табылады. Осы стандарттың мақсаты-операциялық және қаржылық жалдауды есепке алу әдістеріндегі айырмашылыққа, сондай-ақ операциялық жалдау туралы ұсынылған ақпараттың шектеулігіне және ұйымдардың жалдау шарттарына байланысты тәуекелдерге ұшырауына байланысты туындайтын қаржылық есептілікті пайдаланушылардың оның шектеулі салыстырмалылығына қатысты мәселелерін шешу.

16 ХҚЕС (IFRS) жалдауды есепке алу бойынша жаңа стандарт жалға алушының жалдау есебіне үлкен өзгерістер енгізетіндіктен, ол қозғайтын компаниялардың бухгалтерлік есебі мен қаржылық есеп беруінде бірқатар мәселелерді тудырып отыр. Демек, 2019 жылдың 1-ші қаңтарынан бастап күшіне енген жаңа жалдау стандарты бойынша жалдаушылардағы жал операцияларының есебін ұйымдастыру ерекшеліктері мен тәсілдерін осы мақалада қарастыратын боламыз.

Түйінді сөздер: Қаржылық есептіліктің халықаралық стандарты, жалдау, жалгер, жалдау келісім шарты, қаржылық есептілік, басқару үрдістері.

Кіріспе. Жалдау қатынастары шаруашылық қатынастардың бір түрі ретінде жазбаша заңды құжат – шартпен ресімделеді, соған сәйкес жалға алушы келісілген уақыт кезеңі ішінде активті пайдалану құқығын алады және сонымен бір мезгілде жалға берушінің пайдасына жалдау төлемдерін жүйелі түрде енгізуге міндеттенеді. Естеріңізге сала кетейік, қазіргі уақытта жалға алу қаржылық және операциялық жалдау ретінде жіктеледі, егер барлық иелікке ілеспе тәуекелдер мен пайда активпен бірге жалға алушыға берілсе ол қаржылық жалдау, басқаша жағдайда ол жалға алу операциялық ретінде жіктеледі.

Демек, 2019 жылдан бастап күшіне енген жаңа 16-«Жалдау» стандартының пайда болуы бухгалтерлік есеп саласындағы жаңаша өзгерістерне айналып отырғаны сөзсіз, өйткені жалға алушылардың есебі түбегейлі өзгерді: енді кез келген жалға алу қаржылық жағдай туралы есепте активтер мен міндеттемелерді көрсетуге әкеледі. Мақалада 16-«Жалдау» стандартын тәжірибеде қолдануға байланысты жал операцияларының ұйымдастырылу модельдері қарастырылады.

Зерттеу әдістері. Ғылыми мақаланы орындау барысында 16-IFRS бойынша жалдау есебін ұйымдастырудың салыстырмалы модельдері талқыланып, ҚЕХС сәйкес жалдау есебін жүргізудің жаңа моделін қолдану қарастырылды.

Нәтижелер мен талқылаулар. Жалдау – бір тұлға (жалға беруші) басқа тұлғаға (жалға алушыға) үй-жайды, машинаны, станокты, жерді немесе өзге де мүлікті келісілген уақыт кезеңі ішінде сыйақы алмастыра отырып пайдалану құқығын беретін шарт[1].

Жалға алу шартында мына жағдайлар нақты көрсетілуі қажет, атап айтқанда қандай мүліктер жалға беріледі, жалдау мерзімі, жалдау төлемдері және т.б.

Келісімшарт жасалған сәтте ұйым келісімшартты тұтастай немесе оның жекелеген құрамдас бөліктері жалдау шарты болып табылатынын бағалауы тиіс. Егер келісімшарт базалық активтке өтемақы төлеу арқылы белгілі бір кезеңге бақылау құқығын берсе, онда келісімшарттың тұтастай немесе оның жекелеген құрамдас бөліктері жалдау болып табылады[2].

Енді біз нақты тәжірибеде 16 ҚЕХС-ын қолданудың негізгі мәселелерін және оны қолданудың негізгі салдарын анықтауымыз қажет.

16 ҚЕХС бойынша жалдау операцияларына байланысты мынадай негізгі өзгерістер орын алып отыр[3]: барлық жалдау шарттары бойынша жалға алушылар бірыңғай есеп үлгісін қолданады; жалға алушылар жалдауды қаржылық немесе операциялық ретінде жіктемейді. Оның орнына жалдау бойынша барлық келісімшарттар қаржылық лизинг сияқты баланста танылады; жалдау мерзімі 1 жылға дейінгі келісімшарттар және төмен құнды активтерді жалдау бойынша төлемдерді жалға алушы тікелей пайдаға және залалға шығара алады; кері жалдаумен жасалатын мәмілелерді есепке алу тәртіптері, сатулардың 15 «Сатып алушылармен жасасқан келісімшарттар бойынша кірістер» ҚЕХС-на сәйкес келуіне байланысты ұйымдастырылады; жалға алушының қаржылық есептілігінде жалдау бойынша ақпараттардың кең ашылуы талап етіледі.

Жалға алушылар операциялық жалдауды баланстан тыс шоттардан енді осы жалдау шарттары бойынша активтер мен міндеттемелерді көрсететін балансқа аударады.

Бұдан басқа, пайда мен залал туралы есептіліктің құрылымы өзгереді, өйткені барлық операциялық жалдау бойынша шығыстар бұрын «Операциялық шығыстар» бөлімінде көрсетілген болатын, бірақ қазір олардың кейбіреулері меншіктегі активтерге есептелген амортизация құрамына апарылады, ал қалған бөлігі «Қаржылық шығыстар» немесе пайыздық шығыстарға жатқызылады[4].

Сонымен қатар операциялық жалдау бөлігі ретінде базалық активтер бойынша есептелген амортизациялық соманы жалгер емес, жалға беруші ғана шегеріске жатқыза алады.

Жалға алушы жалға алынған базалық активтер бойынша амортизацияны тек есепке алу мақсатында ғана есептейді, ал салықтық есепте амортизациялық аударымдар есепке алынбайды және салық салынатын базаны есептеу кезінде таза пайдаға қосылады.

Екінші жағынан, операциялық жалдау бойынша жалгердің жалдау төлемдері салық базасынан шегерілмейді. Осылайша, бұл төлемдер тек жалға алушының бухгалтерлік пайдасынан шегеріледі. Демек, 16 ҚЕХС кейінге қалдырылған салықтың үлкен мөлшерін тануға әкеліп отыр. Олардың көпшілігі олардың мөлшеріне байланысты емес, қадағалау мен кейінгі өзгерістердің күрделілігіне байланысты болып отыр.

Енді нақты мысалдардың негізінде 16-ҚЕХС бойынша жалгердегі операциялық жалдаудың есебін жүргізудің модельдеріне тоқталып өтейік.

«Жалын» өндірістік ұйымы 2019 жылдың 31 желтоқсанында жаңа 16-ҚЕХС-на көшу қажет.

Дайындық кезеңінде ұйым автокөлік үшін жасалынған операциялық жалдау шарты бойынша есепке кейбір түзетулер енгізуді талап етуі мүмкін деп тапты.

«Жалын» компаниясы 2017 жылдың 1 қаңтарында 5 жыл мерзімге операциялық жал бойынша автокөлікті жыл сайынғы жалдау төлемі 1000 000 теңгемен жалдау келісімшартын жасады. Жал төлемдері есепті мерзімнің соңында төленіп отырылады. Автокөліктің пайдалы қызмет ету мерзімі 10 жыл. Дисконттау ставкасы 3%.

Демек, ұйым бұл жағдайда 16-«Жалдау» ҚЕХС-ның негізінде осы келісімшартты есепке алуды толық ретроспективті және өзгертілген ретроспективті тәсілмен қайта қарастыру керек.

16-«Жалдау» ҚЕХС-дағы жаңа талаптарға сәйкес мұндай мөлшерлеме оңай анықталатын болса, жалдау шартында белгіленген пайыздық мөлшерлеме төмендегілерді негізге ала отырып анықталуы тиіс[5]: жалдау төлемдерін; кепілдендірілмеген қалдық (жойылу) құндарын; базалық активтердің әділ құндарын; жалға берушінің бастапқы тікелей шығындарын.

Бұл тәжірибеде өте қиын, кейде іс жүзінде мүмкін емес, себебі көптеген жалға берушілер жалға берілетін мүліктер бойынша кепілдендірілмеген қалдық құн мен бастапқы тікелей шығындар туралы ақпараттарды ашып көрсете бермейді. Сондықтан, жалдаушыларға қосымша қарыз алу мөлшерлемесін («қарыздық мөлшерлеме»), яғни осындай активті ұқсас шарттарда жалға алу үшін қарыздық қаржыландыру мөлшерлемелерін пайдалануға тура келеді.

Біз қарастырып отырған ұйым 17-«Жалдау» (IAS) стандарты бойынша операциялық жалдау бойынша төлемдерді тікелей пайда және залал құрамында есептеп келді.

16-«Жалдау» ҚЕХС-дағы жаңа талаптарға сәйкес жалгер жалға алған базалық активтер мен жалдау бойынша міндеттемелерді қаржылық есептілікте мойындауы қажет.

Жалдау міндеттемесі жалдау шартында белгіленген пайыздық мөлшерлеме бойынша дисконтталған немесе қосымша қарыз қаражатын тарту ставкасы бойынша дисконтталған жалдау төлемдерінің жиынтығы ретінде есептеледі.

Ұйым бойынша операциялық жалдаудың есептемесі төмендегі 1-кесте арқылы көрсетіліп отыр.

1-кесте

Жалгердегі операциялық жалдаудың есептемесі

№	Жылдар	Жалдау төлемдері, теңге	Дисконттау коэффициенті	Келтірілген жалдау Төлемдері, теңге
1	2017	1000 000	0,971	970 874
2	2018	1000 000	0,942	942 596
3	2019	1000 000	0,915	915 142
4	2020	1000 000	0,888	888 487
5	2021	1000 000	0,862	862 609
Барлығы		5000 000	-	4 579 708

Ескерту: кестені авторлар шартты мәліметтердің негізінде құрастырды

Демек, жоғарыдағы кесте арқылы біз ұйымның операциялық жалдау бойынша міндеттемелерінің бар екенін анықтадық. Біздің ұйымда осы операциялық жалдау бойынша басқалай шығындар мен төлемдер қарастырылмаған. Соған байланысты пайдалану құқығындағы активтің құны жалдау бойынша міндеттеменің сомасына тең болады.

Осы операциялар бойынша жалгердегі бухгалтерлік жазулар былайша көрсетіледі: Дебет «Актив» – 4 579 708; Кредит «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 4 579 708.

Бұдан кейін жалгер жаңа 16 «Жалдау» есеп стандартына сәйкес мына шарттарды жүзеге асыруы қажет:

1. Базалық активке амортизацияны есептеу – $4\,579\,708 / 5 \text{ жыл} = 915\,941$ теңге.

2. Жалдау төлемдерін есептеу, яғни жыл сайынғы төленуге тиісті 1000000 теңге жалдау төлеміне және пайыздық сомаға бөлінуі қажет.

Демек, жалгердегі жыл соңында операциялық жалдау бойынша төленуге тиісті жалдау төлемдері мен пайыздық сомаларын есептеу төмендегі 2-кесте арқылы беріліп отыр.

2-кесте

Жалгердегі операциялық жалдау бойынша жалдау төлемдері мен пайыздық сомаларды есептеу

№	Жылдар	Жыл басындағы жалдау міндеттемелері, теңге	Жалдау төлемі, теңге	Пайыздық сома, теңге	Төлеу сомасы, теңге	Жыл соңындағы жалдау міндеттелері, теңге
1	2	3	4	5 = (3%*3)	6 = 4-5	7=3-6
1	2017	4 579 708	1000 000	137 392	862 608	3 717 100
2	2018	3 717 100	1000 000	111 513	888 487	2 828 613
3	2019	2 828 613	1000 000	84 858	915 142	1 913 471
4	2020	1 913 471	1000 000	57 404	942 596	970 875
5	2021	970 875	1000 000	29 125	970 875	0
Барлығы			5000 000	420 292	4 579 708	

Ескерту: кестені авторлар шартты мәліметтердің негізінде құрастырды

Енді біз 17 – «Жалдау» IAS және 16 – «Жалдау» IFRS бойынша жалдау есебінің салыстырмалы сипаттамасын көрсетейік.

Осы шартпен байланысты баланста капиталды түзетуді есептеу үшін, 17 және 16 стандарттар бойынша әрбір жылдардағы жалдаудың пайда немесе залалға әсерін қорытындылайық. Оны төмендегі 3-кесте арқылы көруге болады.

3-кесте

17 – «Жалдау» IAS және 16 – «Жалдау» IFRS бойынша жалдау есебінің салыстырмалы сипаттамасы

№	Жылдар	17-ші стандарт бойыншы шығындар	16-шы стандарт бойынша			Капиталға әсері
			Пайыздықсомасы	Құнсызданусомасы	Барлығы	
1	2	3	4	5	6	7
1	2017	1000 0000	137 392	915 941	1 053 333	53 333
2	2018	1000 0000	111 513	915 941	1 027 454	27 454
3	2019	1000 0000	84 858	915 941	1 000 799	799
4	2020	1000 0000	57 404	915 941	973 345	-26 655
5	2021	1000 0000	29 125	915 941	945 066	-54 934
6	Барлығы	5000 0000	420 292	4 579 708	5 000 000	0

Ескерту: кестені авторлар шартты мәліметтердің негізінде құрастырды

Жоғарыдағы берілген есептемелер арқылы біз екі стандарт бойынша да жалдау бойынша шығындар пайда мен зиянға бірдей әсер ететінін анықтадық, бұл жерде тек жалдау төлемдерін тарату үлгісінде айырмашылық бар.

Енді капиталда түзетуді қалай жүзеге асыруға болатынын және толық өтпелі ретроспективті тәсілмен және өзгертілген ретроспективті тәсілмен қалай ұсыну керектігін қарастырайық.

Толық өтпелі ретроспективті тәсіл. Зерттеп отырған «Жалын» компаниясы үшін 16-шы стандартқа көшу кезеңі болып 2018 жылдың 1-қаңтары саналады.

Жоғарыда берілген есептеулердің негізінде жалгердегі 2018 жылдың 1-қаңтарына дейінгі бухгалтерлік өзкізбелер былайша көрініс алады:

1. Өткен кезең үшін кіретін қалдықтарды қайта есептеу:

А) Жалдау бойынша активтер мен міндеттемелерді мойындаған кезде:

Дебет «Актив» – 4 579 708 теңге; Кредит «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 4 579 708 теңге.

Б) 2018 жылдың 1-ші қаңтарына дейін 17-ші стандарт бойынша жалдау төлемдерінің түзетілуі: Дебет «Ақша қаражаттары» – 1000 000 теңге; Кредит «Бөлінбеген пайда (залал)» – 1000 000 теңге.

В) 2018 жылдың 1-ші қаңтарына дейін жалдау төлемдерінің есептелуі:

Дебет «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 862 608 теңге; Дебет «Бөлінбеген пайда (залал)» – 137 392 теңге; Кредит «Ақша қаражаттары» – 1000 000 теңге.

Г) 2018 жылдың 1-қаңтарына дейін 16-стандарт бойынша базистік активтің амортизациясының есебі:

Дебет «Бөлінбеген пайда (залал)» – 915 941 теңге; Кредит «Актив» – 915 941 теңге.

2. Өтпелікезеңді қайта есептеу (2018 ж.): Бұл жерде жалгер тек жиынтық бухгалтерлік өткізбелерді көрсетеді: Дебет «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 888 487 теңге; Дебет «Жалдау бойынша пайыздар (2018 жылдың пайдасы немесе залалы)» – 111 513 теңге; Дебет «Амортизация» (2018 жылдың пайдасы немесе залалы) – 915 941 теңге; Кредит «Актив» – 915 941 теңге; Кредит «Операциялық жалдау бойынша шығындар (2018 жылдың пайдасы немесе залалы)» – 1 000 000 теңге.

3. Ағымдағы кезеңді қайта есептеу (2019 ж.):

Дебет «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 915 142 теңге; Дебет «Жалдау бойынша пайыздар (2019 жылдың пайдасы немесе залалы)» – 84 858 теңге; Дебет «Амортизация» (2019 жылдың пайдасы немесе залалы) – 915 941 теңге; Кредит «Актив» – 915 941 теңге; Кредит «Операциялық жалдау бойынша шығындар (2018 жылдың пайдасы немесе залалы)» – 1 000 000 теңге.

Біз қарастырып отырған ұйым 2019 жылы 16-«Жалдау» стандартына толықтай көшкеннен кейін, операциялық жалдауға қатысты оның қаржылық есептілігі төмендегідей тәртіпте көрсетіледі (4-кесте).

4-кесте

Жалгердің операциялық жалдауы бойынша қаржылық жағдай туралы есептілік көшірмесі

№	Қаржылық есептілік көрсеткіштері	2019 ж	2018 ж (қайта есептелген)	01.01.2018 ж (қайта есептелген)
1	2	3	4	5
1	Актив	1 905 315	2 747 826	3 663 767
2	Меншікті капитал-жинақталған пайда (қайта есептеуден)	8 156	80 787	53 333
3	Жалдау бойынша міндеттемелер:			
4	Ұзақ мерзімді	970 875	1 913 471	2 828 613
5	Қысқа мерзімді	942 596	915 142	888 487
6	Барлығы	1 913 471	2 828 613	3 717 100

Ескерту: кестені авторлар шартты мәліметтердің негізінде құрастырды

Енді жоғарыдағы кестелердің мәліметтері бойынша біз «Жалын» компаниясының пайда және залал туралы есептілігін төмендегі 5-кесте арқылы көрсете аламыз.

5 кесте

Компанияның пайда және залал туралы есептілігінің көшірмесі

№	Көрсеткіштер	2019 ж	2018 ж (қайта есептелінген)
1	2	3	4
1	Активтің амортизациясы	915 941	915 941
2	Жалдау бойынша есептелген пайыздар	84 858	111 513

Ескерту: кестені авторлар шартты мәліметтердің негізінде құрастырды

Өзгертілген ретроспективті тәсіл. Өзгертілген ретроспективті тәсілге сәйкес «Жалын» компаниясы 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап, яғни ағымдағы есепті кезеңнің басында, капиталды түзету керек. Бұл үшін жалгердің бухгалтерлік есебінде төмендегідей жазулар беріледі:

1. 2019 жылдың 1-қаңтарына енетін қалдықтарды қайта есептеу:

А) Жалдау бойынша активтер мен міндеттемелерді мойындау:

Дебет «Актив» – 4 579 708 теңге; Кредит «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 4 579 708 теңге.

Б) 2019 жылдың 1-қаңтарына дейін 17 IAS сәйкес жалгерлік төлемдерді қайтару: Дебет «Ақша қаражаттары» – 2 000 000 теңге; Кредит «Бөлінбеген пайда (залал)» – 2 000 000 теңге.

В) 2019 жылдың 1-қаңтарына дейін 16 IFRS сәйкес жалгерлік төлемдерді есептеу: Дебет «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 1 751 095 теңге; Дебет «Бөлінбеген пайда (залал)» – 248 905 теңге; Кредит «Ақша қаражаттары» – 2 000 000 теңге.

Г) 2019 жылдың 1-қаңтарына дейін 16-IFRS бойынша активтердің амортизациясының есебі: Дебет «Бөлінбеген пайда (залал)» – 1 905 471 теңге;

Кредит «Актив» – 1 905 471 теңге.

2. Ағымдағы кезеңді қайта есептеу (2019 ж.).

Мұндабәрітолықретроспективтітәсілменбірдейжәнеегерұйым 2019 жылдыңсоңынадейін 17-«Жалдау» IASқолданатын болса, онда оның біхгалтерлік есебінде келесідей операциялар орындалуы тиіс:Дебет «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 915 142 теңге; Дебет «Жалдау бойынша міндеттемелер» – 915 142 теңге;Дебет «Жалдау бойынша пайыздар (2019 жылдың пайдасы немесе залалы)» – 84 858теңге;Дебет «Амортизация» (2019 жылдың пайдасы немесе залалы) – 915 941 теңге;Кредит «Актив» – 915 941 теңге;Кредит «Операциялық жалдау бойынша шығындар (2019 жылдың пайдасы немесе залалы)» – 1000 000 теңге.

Демек, бұл жағдайда ұйымның қаржылық жағдайы туралы есептілік былайша болады (6-кесте).

6 кесте

Ұйымның қаржылық жағдайы туралы есептілік

№	Көрсеткіштер	2019 ж.	2018 ж.
1	Актив	1 905 315	0
2	Меншікті капитал-жинақталған пайда (қайта есептеуден)	8 156	0
3	Жалдау бойынша міндеттемелер:		
4	Ұзақ мерзімді	970 875	0
5	Қысқа мерзімді	942 596	0
6	Барлығы	1 913 471	0

Ескерту: кестені авторлар шартты мәліметтердің негізінде құрастырды

Бұл жерде ескеретін жағдай өтпелі 2018 жылы ұйымның қаржылық жағдайы туралы есептілік көрсеткіштері нөлге тең болуы түсінікті, себебі ұйым қаржылық есептілікте 17-IAS бойынша ұсынады, сондықтан бұл стандарт бойынша ұйымның балансында жалдау бойынша міндеттемелер мен аутивтер есепке алынбайды (7-кесте).

7 кесте

Компанияның пайда және залал туралы есептілігінің көшірмесі

№	Көрсеткіштер	2019 ж	2018 ж (қайта есептелінген)
1	2	3	4
1	Операциялық жалдау бойынша шығындар	0	1000 000
2	Активтердің амортизациясы	915 142	0
3	Жалдау бойынша пайыздар	84 858	0

Ескерту: кестені авторлар шартты мәліметтердің негізінде құрастырды

Қорытынды. Ұйымдар жаңа 16-«Жалдау» қаржылық есептіліктің халықаралық стандартын қабылдау арқылы жалдау туралы келісімдер бойынша активтер мен міндеттемелерді мойындау компанияның қаржылық жағдайының нақтылығын көрсетеді. Бұл инвесторларға жалдау туралы келісімдер бойынша активтер мен міндеттемелерді бағалаудың әр түрлі әдістерін қолдануға жол бермейді. Жалдаудың шынайы көрсетілуі жалдау келісімдерін есепке алудың жаңа талаптарымен қамтамасыз етілетіндіктен, инвесторлар ақылға қонымды шешім қабылдайтыны анық.

Сонымен 16-ҚЕХС қаржылық ақпараттың салыстырмалы деңгейін едәуір жақсартады деп күтілуде, себебі компания активтер мен міндеттемелерді лизингтік келісімдердің көпшілігіне қарай таниды.

Әдебиеттер тізімі:

1Плотников В.С., Плотникова О.В. «О Теоретических аспектах международного стандарта МСФО (IFRS) 16 «Аренда»» //Журнал «Международный бухгалтерский учет».-2017.-№2.-С.61-73.

2Учет договора аренды в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности: текущее состояние и перспективы для российских организаций //Журнал «Учет, анализ, аудит».-2017.-№2.-С.79-85.

3 IFRS 16 – «Аренда» – Определение «низкой стоимости» объектов аренды //Журнал «Финансовый учет», 9 апреля, 2018, [Электронный ресурс] //http://www.fin-acincountg.ru (дата обращения: 16.10.2018).

4 МСФО: Точка зрения KPMG. Практическое руководство по Международным стандартам финансовой отчетности, подготовленное KPMG, 12-е издание, М.: Альпина Паблишерз, 2016, в трех частях.

5 МСФО (IFRS) 16 «Аренда» Более прозрачный бухгалтерский баланс: Серия «Первый опыт применения» МСФО [Электронный ресурс].-URL: <https://www.assets.kpmg.com> (дата обращения: 18.10.2018).

ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СТАНДАРТА ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ 16-«АРЕНДА»

Н.С.Нуркашева^{*1}, *М.Ж. Жарылкасинова*², *Ш.Б.Сисенгалиева*³

^{1,2}«Университет Нархоз», Алматы, Казахстан

³Атырауский государственный университет им.Х.Досмухамедова,
г.Атырау, Казахстан

e-mail: nursulu_1975@mail.ru

Резюме. МСФО (IFRS) 16 является результатом реализации проекта, инициированного Советом по МСФО совместно с американским национальным разработчиком стандартов – Советом по стандартам финансового учета США. Цель данного Стандарта – разрешение вопросов пользователей финансовой отчетности в отношении ее ограниченной сопоставимости, возникающей из-за разницы в методах учета операционной и финансовой аренды, а также ограниченности представленной информации об операционной аренде и подверженности организаций рискам, связанным с договорами аренды.

Поскольку новые поправки к МСФО (IFRS) 16 вносят существенный вклад в учете лизингополучателя, в бухгалтерском учете и финансовой отчетности затрагиваемых организаций имеется ряд вопросов. Поэтому в этой статье мы обсудим особенности и методы учета договоров аренды лизингодателей в соответствии с новым стандартом аренды, вступившим в силу с 1 января 2019 года.

Ключевые слова: Международные стандарты финансовой отчетности, лизинг, арендаторы, финансовая отчетность, процессы управления.

MAIN FEATURES OF THE APPLICATION OF THE INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARD 16-«RENT»

N.S. Nurkasheva^{*1}, *M.ZH. Zharylkasinov*², *Sh.B.Sisengaliyeva*³

^{1,2}«University Narhoz»Almaty, Kazakhstan

³Atyrau State University named Kh. Dosmukhamedov,
Atyrau, Kazakhstan

e-mail: nursulu_1975@mail.ru

Summary. IFRS 16 is the result of a project initiated by the IASB jointly with the US national standards developer, the US Accounting Standards Board. The purpose of this Standard is to resolve the issues of users of financial statements with regard to its limited comparability due to the difference in accounting methods for operating and financial leases, as well as the limited information provided about operating leases and the exposure of organizations to risks associated with leases.

Since the new amendments to IFRS 16 make a significant contribution to the accounting of the lessee, there are a number of issues in the accounting and financial reporting of the organizations concerned. Therefore, in this article we will discuss the features and methods of accounting for lease agreements of lessors in accordance with the new lease standard, which entered into force on January 1, 2019.

Key words: International Financial Reporting Standards, leasing, tenants, financial statements, management processes.

МРНТИ 06.35.31
УДК 657.433.4

ИНФОРМАЦИОННОЕ СОДЕРЖАНИЕ ФАКТИЧЕСКОГО ОБЯЗАТЕЛЬСТВА И ЕГО РАСКРЫТИЕ В БУХГАЛТЕРСКОМ УЧЕТЕ

*С.С. Сапарбаева, П.Ж. Кашебаева**

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г.Астана, Казахстан

e-mail: kashebayevap@mail.ru

Аннотация. *Статья посвящена вопросам признания, оценки и раскрытия фактических обязательств в бухгалтерском учете. Одним из показателей конкурентоспособности является информационное обеспечение хозяйствующих субъектов. В условиях рыночной экономики данные бухгалтерского учета становятся основным средством коммуникации и важнейшим элементом информационного обеспечения используемой при принятии управленческих решений. Обязательства пронизывают всю информационную оболочку фиксируемых операций в бухгалтерском учете, и соответственно, концептуальная реконструкция их обязательственной составляющей определяет результаты анализа финансового положения экономических субъектов по данным финансовой отчетности. Важнейшей информацией для принятия управленческих решений является информация об обязательствах организации. Фактические обязательства – это обязательства, которые могут быть точно подсчитаны на основании договора, контракта, законодательных требований. Актуальность темы не вызывает сомнения, так как учет фактических обязательств является важным элементом в системе бухгалтерского учета.*

Ключевые слова: *фактические обязательства, бухгалтерский учет, кредиторская задолженность, экономический субъект, экономические ресурсы.*

Введение. В процессе финансово-хозяйственной деятельности, у организации возникают расчетные отношения, отражающие взаимные обязательства, связанные с продажей материальных ценностей, выполнением работ или оказанием услуг друг другу. Кроме того, возникают расчеты с бюджетом по налогам, с внебюджетными фондами, с органами социального обеспечения и страхования, с другими юридическими и физическими лицами. Предприятиям необходимо постоянно контролировать качество расчетно-финансовых операций и платежной дисциплины. Четкая организация расчетов между поставщиками и покупателями оказывает непосредственное влияние на ускорение оборачиваемости оборотных средств и своевременное поступление денежных средств. Учет, контроль и оперативное управление кредиторской задолженностью способствует повышению притока денежных средств в организацию, укреплению расчетно-платежной и финансовой дисциплины. Это, в конечном итоге, приводит к улучшению финансового состояния организации, что и свидетельствует об актуальности данной темы. Таким образом, актуальность темы заключается в том, что в настоящее время большое внимание уделяется расчетам с поставщиками и подрядчиками, расчетам с бюджетом, а также расчету по оплате труда работникам. Это обусловлено тем, что постоянно совершающийся кругооборот хозяйственных средств вызывает непрерывное возобновление многообразных расчетов. Учет обязательств является важным элементом в системе бухгалтерского учета и ее актуальность не вызывает сомнений.

Методы. Методами исследования, которые использовались при написании данной статьи, являются системный подход, сравнительный анализ, наблюдение, анализ причинно-следственных связей, группировка, дедуктивный, индуктивный методы научного познания. Методологическая основа исследования – труды отечественных и зарубежных учёных, касающиеся вопросов организации бухгалтерского учета фактических обязательств.

Результаты и обсуждение. Обязательство (для целей признания в финансовой отчетности) – это существующее обязательство предприятия, возникающее из прошлых событий, урегулирование которого, как ожидается, приведет к выбытию с предприятия ресурсов, содержащих экономические выгоды [1].

Синтетический учет обязательств ведется на счетах 3 раздела «Краткосрочные обязательства», подразделы 3000, 3100, 3200, 3300, 3400, 3500 и 4 раздела «Долгосрочные обязательства» с подразделами 4000, 4100, 4200, 4300 [2]. Счета этих подразделов пассивные. Значит, наличие задолженности и ее увеличение отражаются по кредиту, а уменьшение обязательств – по дебету.

Согласно МСФО 37 «Резервы, условные обязательства и условные активы», обязательства должны классифицироваться по срочности как краткосрочные, когда их предполагается погасить в нормальных условиях операционного цикла организации или они подлежат погашению в течение двенадцати месяцев с ответной даты.

Все прочие обязательства должны классифицироваться как долгосрочные. Организация должна продолжать классифицировать свои долгосрочные обязательства, включающие выплату процентов как долгосрочные, даже если они подлежат погашению в течение двенадцати месяцев с отчетной даты, если:

- первоначальный срок составлял период, превышающий двенадцать месяцев;
- организация предполагает рефинансировать обязательство на долгосрочной основе;
- это намерение подкрепляется договором на рефинансирование, изменением графика платежей, который заключается до утверждения финансовой отчетности.

Сумма любого обязательства, исключенного из краткосрочных обязательств в соответствии с этим требованием, должна раскрываться в примечаниях к пояснительной записке финансовой отчетности, вместе с информацией, обосновывающей такое представление.

Классификация обязательств представлена на Рис.1 [3, с. 285].

Рисунок 1- Классификация обязательств

По степени оценки, текущие обязательства делятся на:

- фактические;
- оценочные;
- условные;
- резервы.

Фактические обязательства возникают из:

- договора (например, договор на проведение аудиторской проверки),
- контракта (например, на поставку партии мебели) или
- на основе законодательства (например, начисление налогов).

Урегулирование обязательства осуществляется следующими способами:

- выплатой денежных средств;
- передачей активов;

- предоставлением услуг;
- заменой одного обязательства другим;
- переводом обязательства в капитал.

Фактическое обязательство возникает только при наличии одновременно двух условий:

- организация показала другим сторонам своей практикой, заслуживающей доверия в прошлом, открытой политикой или достаточно конкретными текущими заявлениями, что она пример на себя определенные обязательства;
- в результате прошлых событий, организация создала обоснованные ожидания других сторон, что она выполнит эти обязательства [4].

Фактические обязательства могут быть подсчитаны точно. Примеры подобных обязательств включают в себя задолженность по полученным счетам, выданным векселям, дивидендам к оплате, налогу с продаж, акцизным сборам, текущей части долгосрочных обязательств, начисленной заработной плате, а также задолженность за товары или услуги, которые организация должна поставить в счет аванса, полученного от покупателя (отсроченные доходы). Детализируем выше перечисленные фактические обязательства:

Задолженность по счетам поставщиков. Счета к оплате представляют собой краткосрочные обязательства поставщика товаров и услуг. Их сумма обычно подтверждается счетами к оплате, зарегистрированными в книге аналитического учета – ресконтро.

Векселя выданные. Основными источниками векселей являются банковские ссуды и платежи за товары и услуги. Как и в случае с векселями полученным, процент по векселям может быть зафиксирован отдельно от суммы векселя или может быть заранее выплачен путем установления дисконта.

Задолженность по дивидендам. Дивиденды представляют собой часть прибыли, распределяемой фирмой. Выплату дивидендов осуществляют на основе решения совета директоров. Задолженности по дивидендам не существует до тех пор, пока совет не объявит о намерении их выплатить. Обычно между датой объявления и датой выплаты проходит некоторое время, в течение которого объявленные дивиденды являются краткосрочной задолженностью фирмы.

Текущая часть долгосрочных обязательств. Если часть долгосрочного обязательства подлежит погашению в течение текущего года и выплачивается из текущих активов – оборотных средств, то эта часть долгосрочного долга квалифицируется как краткосрочная задолженность.

Начисленные обязательства. Главной причиной для внесения в конце отчетного периода трансформационных записей является необходимость выявления и регистрации обязательств, не отраженных на бухгалтерских счетах. Эта практика относится ко всем видам обязательств.

Задолженность по заработной плате. Некоторая часть краткосрочных обязательств связана с учетом заработной платы.

Доходы будущих периодов. Доходы будущих периодов представляют собой обязательства по товарам и услугам, которые компания должна поставить в счет аванса, полученного от покупателя. Например, большинство журналов принимают платежи за подписку заранее (в виде аванса). Издатель, таким образом, имеет обязательство, которое теряет силу, когда журнал доставлен [5].

Обязательство отражается в балансе, в случае, если существует возможность того, что вследствие погашения текущего обязательства возникнет отток ресурсов, содержащих экономические выгоды, а величина этого погашения может быть надежно определена. На практике обязательства по договорам, которые в равной пропорциональной степени не выполнены (например, обязательства по запасам, заказанным, но еще не полученным), как правило, не признаются в качестве обязательств в финансовой отчетности. Однако подобные обязательства могут соответствовать определению обязательства, и, если в конкретных условиях они удовлетворяют критерию признания, могут быть признаны. В подобных ситуациях признание обязательств влечет за собой признание соответствующих активов или расходов.

Как правило, обязательство регистрируется в учете только тогда, когда возникает задолженность по нему. Это правило применять труднее, чем кажется, ибо значительная часть краткосрочных обязательств представляет собой накопленные суммы типа начисленной заработной платы, исчисленных сумм по процентам и подлежащих выплате налогов. С другой стороны, организация может заключать соглашения о дальнейших (будущих) сделках.

Обязательства (кредиторская задолженность) обычно оцениваются суммой денег, необходимой для оплаты долга или, в условиях рынка, стоимостью товаров и услуг, которые необходимо предоставить.

Отражение в бухгалтерском учете фактов возникновения, изменения и прекращения обязательств, представляющих доходы и расходы организаций, прежде всего предполагает решение следующих двух задач:

1) выбор фактов хозяйственной жизни, идентифицируемых как доходы и расходы; в том числе предполагают определение момента признания обязательств в учете;

2) отнесение доходов и расходов как сумм бухгалтерской квантификации обязательств организации к отчетным периодам; за которые исчисляется финансовый результат.

Для решения первой задачи, необходимо определиться: в какой момент мы можем говорить о том, что организация, выступающая субъектом обязательства, получило доходы или понесло расходы.

Вопрос признания обязательств, определяющий величину финансового результата, относится и к учету расходов.

Признание – это процесс принятия к учету. Обязательство отражается в балансе, в случае, если существует возможность того, что вследствие погашения текущего обязательства возникнет отток ресурсов, содержащих экономические выгоды, а величина этого погашения может быть надежно определена. Обязательства (кредиторская задолженность) обычно оцениваются суммой денег, необходимой для оплаты долга, или, в условиях рынка, стоимостью товаров и услуг, которые необходимо предоставить.

В системе бухгалтерского учета факты отражения обязательств организаций можно рассмотреть как возникновение доходов и расходов.

Заключение. Фактические обязательства – это, действительно, одна из самых актуальных тем развивающейся казахстанской рыночной экономики. Создаваемая в результате договорных отношений информация, благодаря сплошной регистрации отражаемых в ней хозяйственных процессов и явлений, а также строгой систематизации, в большей степени отвечает требованиям, предъявляемым к ее качеству.

Выполняя, таким образом, свои функции по обеспечению органов управления на всех иерархических уровнях полной, достоверной и объективной информацией, учет оказывает существенное влияние на эффективность функционирования экономической системы в целом. Договора являются основанием в системе бухгалтерского учета для формирования необходимой информации и последующего регулирования всего производственного процесса. Причем отличительным признаком бухгалтерского учета является непереносимость отражения хозяйственных процессов и явлений строго документированным путем, содействующим реализации важнейших принципов научного управления – конкретности и объективности.

Список использованной литературы:

1 Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 37 «Оценочные обязательства, условные обязательства и условные активы». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1051742.

2 Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 23 мая 2007 года № 185 «Об утверждении Типового плана счетов бухгалтерского учета». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30110808#pos=1;-117.

3 Султанова Б.Б. Финансовый учет: учебное пособие / Б.Б. Султанова, Ж.А. Абишева, Ф.М. Тулегенова. – Алматы: Қазақ университеті, 2015. – 491 с. – ISBN 978-601-04-1339-9.

4 Нурхалиева Д.М. Бухгалтерский учет: учебное пособие / Д.М. Нурхалиева, Б.А. Алибекова. – Алматы: Эпиграф, 2017. – 307 с. – ISBN 978-601-310-487-4.

5 Сапарбаева С.С. Совершенствование учета и аудита обязательств в сфере АПК: монография / Сауле Саулебаевна Сапарбаева. – Алматы: Экономика, 2015. – 177 с. – ISBN 978-601-225-842-4.

НАҚТЫ МІНДЕТТЕМЕҢІҢ АҚПАРАТТЫҚ МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТЕ ЖАРИЯЛАУЫ

С.С. Сапарбаева, П.Ж. Кашебаева*

Д.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қаласы, Қазақстан
e-mail: kashebayevap@mail.ru

Түйін. Мақалада бухгалтерлік есеп бойынша нақты міндеттемелерді тану, бағалау және жариялау мәселелері қарастырылады. Бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштерінің бірі шаруашылық субъектілерінің ақпараттық қолдауы болып табылады. Нарықтық экономикада есептік деректер коммуникацияның негізгі құралы және басқару шешімдерін қабылдау кезінде пайдаланылатын ақпараттық қолдаудың маңызды элементі болып қарастырылады. Міндеттемелер бухгалтерлік есепте бекітілген барлық операциялар арқылы енеді және, тиісінше, олардың міндетті

компонентінің концептуалдық қайта құрылуы экономикалық ұйымдарының қаржылық есептеріне сәйкес олардың қаржылық жағдайын талдау нәтижелерін анықтайды. Ұйымның міндеттемелері туралы ақпарат басқарушылық шешімдерді қабылдауға маңызды ақпарат болып табылады. Нақты міндеттер – шарттың, келісімшарттың, заңнама талаптарының негізінде нақты есептелуі мүмкін міндеттемелер. Тақырыптың өзектілігі күмән туғызбайды, себебі нақты міндеттемелердің есептелеуі бухгалтерлік жүйенің маңызды элементі болып табылады.

Түйінді сөздер: нақты міндеттемелер, бухгалтерлік есеп, кредиторлық берешек, шаруашылық ұйым, экономикалық ресурстар.

INFORMATION CONTENTS OF THE ACTUAL LIABILITIES AND ITS DISCLOSURE IN ACCOUNTING

S.S. Saparbayeva, P.Zh. Kashebayeva

L.N. Gumilyov Eurasian national university, Astana, Kazakhstan

e-mail: kashebayevap@mail.ru

Summary. *The article is devoted to questions of recognition, assessment and disclosure of the actual liabilities in accounting. One of the indicators of business competitiveness is information support of economic entities. In the conditions of market economy data of accounting become the main communication medium and the most important element of information sources used while making administrative decisions. Liabilities penetrate through all operations fixed in accounting, and respectively, conceptual reconstruction of their obligational component defines results of the analysis of economic entities' financial position according to financial statements. The major information for adoption of administrative decisions is information about organization's liabilities. The actual liabilities are obligations, which can be precisely counted on the basis of the contract, agreement or legislative requirements. The relevance of a subject does not raise doubts, as accounting of the actual liabilities is an important element in the system of accounting.*

Key words: *actual liabilities, accounting, accounts payable, economic entity, economic resources.*

ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ

МРПТИ 06.54.31
УДК 338.24.001.76

INNOVATION MANAGEMENT: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN KAZAKHSTAN

*Zh.S. Bulkhairova¹, Z.P. Aidynov², K. Alaidarkyzy*³*

^{1,2}S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Astana, Kazakhstan

³Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail.kalamkas_alaidar@mail.ru

Annotation. *In the article the authors considered the current state and development prospects of innovative management. At the present stage innovative management is at a serious stage of its development – the development of an innovative economy, this stage is complicated by the fact that the citizens of Kazakhstan need not only to change the foundations of their lives, but also the main thing to change the principles of production. According to the research, the innovative activity of enterprises in Kazakhstan is growing from year to year. The growth of innovation activity is connected, first of all, with the transition of Kazakhstan to an innovative economy, within the framework of which a number of state programs were developed and implemented. But despite the active development and measures taken in this area, there are a number of shortcomings: in many Kazakh enterprises there is a lack of innovative management; lack of highly qualified personnel; lack of modern mechanisms for the introduction the technological innovations and their introduction to the market; insufficient development of infrastructure elements to promote innovative projects and etc.*

Key words. *innovation management, innovation process, innovations, business community, financial resources, enterprise activity, scientific and technical potential.*

Introduction. At the present stage of development more and more often refers to innovative management and its role in the development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan. The importance of innovation management is difficult to underestimate, our country is currently at a very serious stage of its development – the development of an innovative economy, this stage is complicated by the fact that the citizens of Kazakhstan need not only to change the foundations of their lives, but also the main thing to change the production principles.

Methodology. In the process of research, system analysis, expert assessments, general scientific methods were used: analysis, synthesis, comparison. The solution of the tasks set was carried out with the use of process, system and situational approaches in management.

Results and discussion. Innovation management is a relatively new concept for the scientific community and business circles in Kazakhstan. It is today that the country is experiencing a boom in innovation. Some forms and methods of economic management are being replaced by others. Under these conditions, innovation activities are literally forced to engage in all organizations, all business entities from the state level of management to the newly created limited liability company in the field of small business [1], in which innovation management comes to the fore.

Therefore, for a deeper understanding of the term «innovation management» it is also necessary to find out what are the terms «innovation», «innovation process» and «innovation management», what are the differences and similarities between these terms. Figure 1 shows the main definitions of these terms.

Table 1
Definitions of the terms «innovation», «innovation process» and «innovation management» given by different authors

№	Innovations	Innovation process	Innovation management
1	D.K.Ivanov: Innovation-new introduction in the field of technology, technology, organization of production, labor and management, based on the use of science and best practices, implementing this innovation in different fields and activities in order to reduce costs and profit [2]	D.K. Ivanov: Innovation process – a set of consistent actions for the creation, development, distribution and use of innovation in order to achieve high production efficiency, better use of the resource potential of enterprises that provide competitive advantages of the company in the market [2]	D.K. Ivanov: Innovation management is a set of scientifically based principles, forms, methods, techniques and means of innovation management in the field of their creation, development in production and promotion to the market in order to achieve high production efficiency, better use of resource potential, competitive advantages in the market and profit [2]
2	B. Milner: Innovation as a result of translating knowledge into final products [3, 4]	D.V. Stepanenko: Innovation process is a set of actions necessary for the preparation and practical use of new technical, organizational, economic, social and other solutions [8]	M.I. Feinson: Innovation management system innovation management, innovation process and economic relations arising in the course of that office [11]
3	B.Santo, M.Dodgson, R.Nelson, N.Rosenberg: Innovation as a process of creating a new product or process [5, 6, 7]	M.V. Volynkina, Y.A. Varfolomeeva: Innovation process is a process that is somehow connected with the creation and (or) realization of new knowledge regardless of the sphere of its implementation [9, 10, 11, 12]	I.P. Stepanova: Innovation management is the management of changes leading to growth of competitiveness of firm and its production, management of development on the basis of innovations [8]

Note – compiled by the authors by sources [2-12]

According to figure 1, between the concepts of «innovation», «innovation process» and «innovation management» there is a relationship, but there are small differences such as:

- «innovation» represents the process, the result of the knowledge implementation into new products;
- «innovation process» is a set of actions that are associated with the creation and implementation of new knowledge;
- «innovation management» is a system of innovation management in the enterprise, in the regions, in the country, etc.

The common thing between the above terms will be that they are associated with new knowledge, innovations in technology, technology, etc., which, in the end, are aimed at the development of the economy as a whole.

Today, innovation is accompanied by innovative behavior. Many researchers identify such types of innovative behavior:

- adoption of innovation;
- resistance to innovation;
- a whole aspect of all sorts combinations.

The adoption of innovation is accompanied by innovative susceptibility, which is seen as the ability and willingness of managers and staff of organizations to create, develop and implement innovations. Innovative susceptibility is manifested in the motivation of managers and staff in organizations to implement permanent innovations in the areas of their activities in the organization.

Another pole of innovative behavior is resistance to innovation by individuals, which is to disrupt and discredit the ongoing changes in the organization, including through the transformation of the desired positive results into a threat to individuals and organizations.

Innovative management in enterprises should be considered as an activity that affects not only the organizational and administrative side of this management, technical and technological, socio-economic, financial, but also socio-psychological. It touches upon a variety of problems, including the interests, needs of individuals in the organization, the possibility of human resources development. Innovation management in the operational aspect also affects the resolution of conflicts in the organization [13].

The success of the full cycle of the innovation process and obtaining a specific result in the enterprise depends on the availability of innovative potential and effective management. Must have:

- innovation strategy, innovation policy;
- scientific and technical base;
- innovative managers, intellectual potential;
- financial resources;
- well-established communication with the external and internal environment;
- marketing structure at the enterprise, etc [14, 15].

A lot depends on the activity of enterprises. In leading countries, companies perform the bulk of research and development: 65% – in the EU, 71% – in Japan, 75% – in the US [14]. In the Republic of Kazakhstan, innovative activity of enterprises ranges from 2% to 9.6% (figure 2). Innovative passivity is 94-98%.

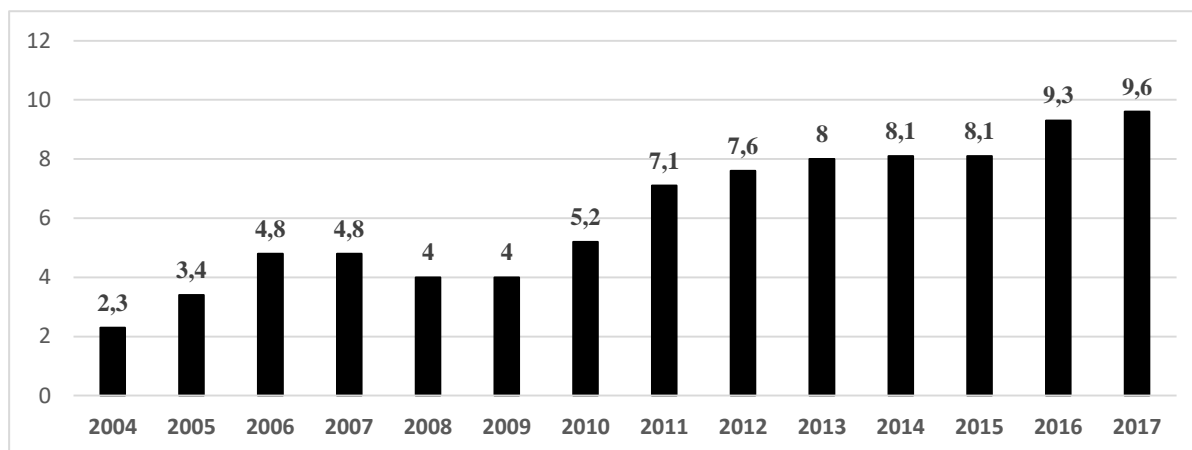

Figure 1 – Level of innovation activity in Kazakhstan, %.

Note – the source – Data of Statistics Committee of the Ministry of National Economy RK

According to figure 2, in 2017, the innovative activity of Kazakhstan amounted to 9.6%. If we compare the level of activity in 2003 and 2017, it increased by 4.3%. The growth of innovative activity is connected, first of all, with the transition of Kazakhstan to an innovative economy, within the framework of which a number of programs were developed and implemented: the State Program for Forced Industrial and Innovative Development in the Republic of Kazakhstan for 2010-2014, the Program for the Development of Innovations and Promotion of Technological Modernization in the Republic of Kazakhstan for 2010-2014, the State Program of Industrial and Innovative Development in the Republic of Kazakhstan for 2015-2019, the Single Program «Business Road Map 2020», etc.

Figure 2 shows that there is a trend of steady growth of innovation activity in Kazakhstan with small fluctuations. Since the trend takes place over a relatively long period, there is reason to believe that it will continue in the near future and 90% probability will be at the level of 10-12%.

If we consider the level of innovation activity (figure 4) in the regions of Kazakhstan in 2017, the most active in the field of innovation are East Kazakhstan (15.1%), Astana (14.4%) and Kyzylorda regions (11.4%).

The high level of innovation activity is due to the fact that the number of innovative enterprises in East Kazakhstan increases annually. By the end of 2017 – 303 enterprises have innovation. Since the adoption of the concept of innovative development, the number of innovative enterprises has increased 3 times (2013 – 99 enterprises, 2017 – 303 enterprises).

The level of enterprises' innovative activity in the region is growing every year and exceeds the national indicator. At the end of 2017, the level of innovation activity reached 15.1% (RK – 9.6%) and East Kazakhstan region ranks first in the Republic for this indicator.

The volume of innovative products (goods, services) at the end of 2017 amounted to 80.5 billion tenge and increased by 1.5 times compared to 2016 (2016 – 54.3 billion tenge). Manufacturing accounts for 37% of innovative products. More than half of the manufactured and sold innovative products are exported.

The production growth of innovative products at the end of 2017 allowed to increase the share of innovative products in the structure of the gross regional product. In 2016, in Eastern Kazakhstan region, innovative products accounted for 1.9% of the gross regional product, in 2017 the indicator increased and reached 2.7% (Kazakhstan – 1.6%). This indicator is one of the key indicators – the Concept of Innovative Development in the Republic of Kazakhstan until 2020.

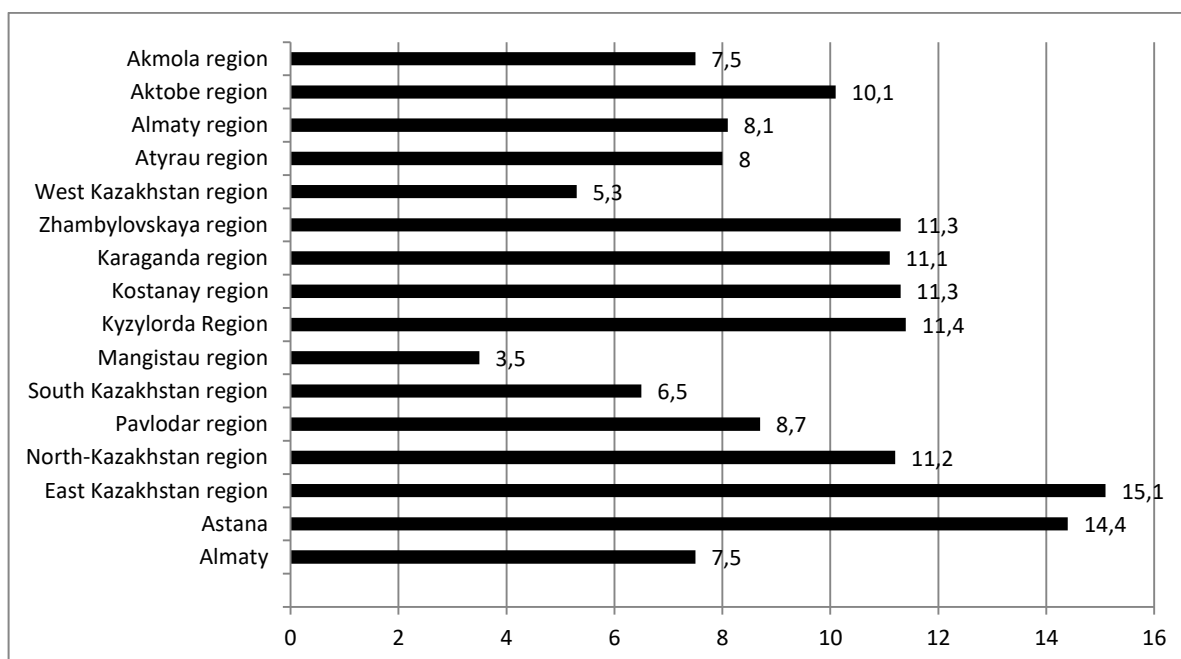

Figure 2 – Level of activity in the field of innovation in the context of areas in 2017,%
 Note – the source data of Statistics Committee of the Ministry of National Economy RK

East Kazakhstan has a high scientific and technical potential, sufficient to solve the pressing problems of technical modernization of the real sector of the economy. There are 142 research and development units in the region. At the end of 2017, research and development (R&D) costs amounted to 6.9 billion tenges, an increase of 1.5 times compared to 2016 (4.7 billion tenges). The number of employees engaged in R&D in the region in 2017 amounted to 2325 people, which is 10% of the total number of specialists performing research and development in Kazakhstan. The region takes the 3rd place after Astana and Almaty.

At the end of 2017, domestic R&D expenditures amounted to 5 billion tenges (2016 – 3.5 billion tenges) of which 43% is accounted for the national and local budget. Of the Republican volume of foreign investment in R&D, 88% is in East Kazakhstan (1.1 billion tenges) [17].

Of the total R&D expenditure, 72% is carried out by enterprises on their own without the involvement of third parties (internal costs) (figure 4).

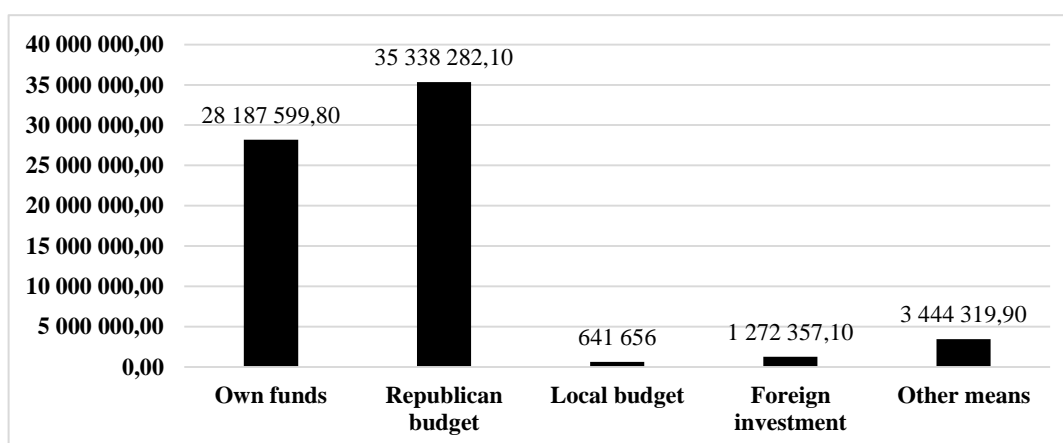

Figure 3 – Financing sources of domestic R&D expenditures in Kazakhstan in 2017, thousand tenges
 The source – Data of Statistics Committee of the Ministry of National Economy RK

According to figure 3, most of the financing of domestic R&D expenditures in Kazakhstan belongs to the national budget – 35 billion tenge, the next is in terms of funding – own funds, which amount to about 28 billion tenge. In the structure of financing, a positive factor was an increase of 14% in the cost of applied research and 1.4% – for experimental development, which respectively amounted to 40.9 and 17.2 billion tenge. A differentiated approach to state support of scientific research is also justified: basic, program-targeted and grant funding.

In 2017, 103 scientific and technical programs were carried out in the country, for 95 of them this year was the final one. 45% of the reports submitted on them received a high assessment from the state scientific and technical expertise, a significant part (41%) received an assessment of more than 32 points, 53% – the average threshold assessment and only 2% – low [18].

In the end, in 2017, new technologies and equipment objects were created and used in the context of the following areas (figure 4):

- the largest number of new technologies and equipment objects created and used: Almaty-1628, Astana-1258, North Kazakhstan-547 and South Kazakhstan region-505;
- the least: the West-Kazakhstan – 12 and Mangystau – 15.

Thus, all the measures taken to improve the introduction of innovations in small and medium-sized businesses favorably affect the development of innovation in the country, but there are also a number of shortcomings: often, in many Kazakh enterprises there is no innovation management; lack of highly qualified personnel; lack of modern mechanisms for the introduction of technological innovations and bringing them to the market; insufficient development of infrastructure elements to promote innovative projects, such as technology parks and specialized business incubators, a network of risk financing funds, special financial mechanisms to support firms at the stage of their rapid growth, certified appraisers of firms and intellectual property, etc.; lack of effective demand for advanced technologies and industrial innovations in the domestic market, etc.

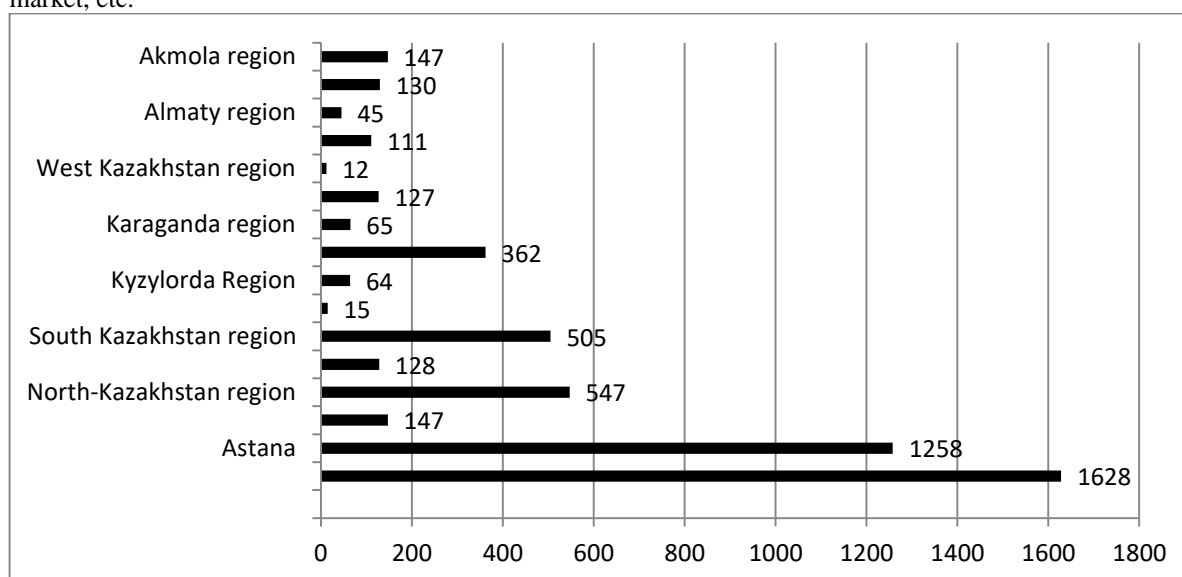

Figure 4 – The Number of created and used new technologies and techniques in regions in 2017, units
The source – Data of Statistics Committee of the Ministry of National Economy RK [15].

To raise the level of research and development, it is necessary to conduct a state policy of stimulation in the following areas: purposeful formation and development of markets for the products of innovative enterprises by placing a state order on them; assistance in the development of business innovation centers, technoparks, technology support centers, provision of legal, financial, marketing, economic, and other services; assistance in the legal and commercial protection of intellectual property; assistance in the formation and expansion of the leasing companies' network; implementation of a targeted policy for the development and production of new products by small enterprises based on high technology; to reduce the loss of investment in not particularly successful innovative projects, it is necessary to insure; concessional lending of scientific and technical developments in the equity financing of large projects.

Findings. Thus, the prospects of innovation management is considered as a long-term direction of structural policy in the field of science and business, and ensure the overflow of investment in innovation.

Improvement of works in these areas will enable the creation and active implementation of innovations in Kazakhstan, which in the long term will allow Kazakhstan to be competitive in the world market.

List of references:

- 1 Kuteeva M.V. Problems of innovation management in Russia at the transition stage// Bulletin of Adygey state University 2005.- Pp.102-104.
- 2 Ivanov D.K. Development of tools and methods of innovative management in enterprises and sectors of the national economy / Abstract of the thesis for the degree of candidate of economic Sciences – St. Petersburg, 2011. -17 p.
- 3 Santo B. Innovation as a means of economic development. -Moscow: Progress,1990.-296 p.
- 4 Dodgson M., Gunn D. The role of technology in the transition to open innovation: the role of Procter & Gamble // R&d Management. – 2006. – Thom.36, №3. – Pp.333-346.
- 5 Nelson R., Winter S. Evolutionary theory of economic change.-M.: Business, 2002.-536 p.
- 6 Rosenberg N. Inside the black box: technology and Economics. London: Cambridge University Press, 1982. – 211 p.
- 7 Vasyukhin O.V., Pavlova E.A. The Strategy of formation and development of innovative potential in industrial enterprises // Scientific and technical bulletin SPbGU ITMO. – 2010. – Pp. 112-120.
- 8 Stepanenko D.M. Innovation process and innovative activity: concept, essence, characteristics // Problems of modern economy. – 2009. – P. 36-41.
- 9 Volynkina M.V. Legal regulation of innovative activity: problems of theory. – M.: Aspect Press, 2007. – 274 p.
- 10 Varfolomeeva Yu.A. Intellectual property in the conditions of innovative development: monograph. – M.:Axis-89, 2006. -142 p.
- 11 Feinson M. I. Innovation management: textbook / Moscow: MGUP, 2002.-100 p.
- 12 Stepanova I.P. Innovation management: a course of lectures for students enrolled in the direction of training 080200.62 "Management" / Saratov socio-economic Institute FGBOU VPO «REU of G.V.Plekhanov» – Saratov, 2014. – 124 p.
- 13 Mikhailova E.V. Innovation Management in commercial organizations of small business: sociological aspect / Abstract of the thesis for the degree of candidate of economic Sciences. -Tyumen, 2015. – 33 p.
- 14 Rakhimova S.A. Innovation management and innovation processes // Omsk University Bulletin. Economy Series. 2013. No. 4. – P. 146-151.
- 15 Data of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan – Committee on Statistics. Internet source: <http://stat.gov.kz>. [Date of application: 21.09.2018].
- 16 Borovikov V.P., Ivchenko G.I. Forecasting in the STATISTICA system in WINDOWS. – M.: FIS, 2000, -340 p.
- 17 «Management of industrial and innovative development of East Kazakhstan region's akimat». Internet source: <http://upiir.vko.gov.kz> [Date of application: 21.09.2018].
- 18 Internet source: https://forbes.kz/process/science/kazahstanskaya_nauka_i_innovatsii_trudnyiy_put_navstrechu_drug_drugu [Date of application: 21.09.2018].

ИННОВАЦИОННО-МЕНЕДЖМЕНТ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫ

Ж.С. Булхаирова¹, З.П. Айдынов², Қ.Алайдарқызы*³

^{1,2} С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті
Астана қ., Қазақстан

³ «Алматы экономика және статистика академиясы»
Алматы қ., Қазақстан

e-mail: kalamkas_alaidar@mail.ru

Түйін. Мақалада ҚР инновациялық менеджменттің қазіргі жағдайы мен оның дамуы қарастырылған. Бүгінде инновациялық менеджмент өзінің күрделі даму кезеңін, яғни инновациялық экономиканың дамуын басынан өткізуде. Бұл кезеңнің ерекшелігі сол Қазақстан азаматтарына өмірдегі ұстанымдарды ғана емес, жалпы өндіріс принциптерін өзгертуге тура келеді. Жүргізілген зерттеу бойынша Қазақстандағы кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі артып келеді. Ол алдымен елдің инновациялық экономикаға көшуімен, соның ішінде бірқатар мемлекеттік бағдарламалардың жүзеге асырылумен байланысты болып отыр. Дегенмен де әлі де бірқатар шешілмеген мәселелер бар, атап айтса олар: кәсіпорындарда жоғары кәсіби мамандардың

жетіспеушілігі, технологиялық жаңашылдықты өндіріске енгізудің және өндірілген өнімнің нарыққа шығарудың замануи механизмінің жоқтығы; инновациялық жобаларға қажет инфрақұрылымдық элементтердің дұрыс жетілмеуі т.с.с. болып табылады.

Түйінді сөздер: Инновациялық менеджмент, инновациялық үрдіс, инновациялар, кәсіпкерлік айнала, қаржылық ресурстар, кәсіпорындардың белсенділігі, ғылыми –техникалық әлеует.

ИННОВАЦИОННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Ж.С.Булхаирова¹, З.П. Айдынов², К.Алайдаркызы^{*3}

¹² Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, г.Астана, Казахстан

³ Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

e-mail: kalamkas_alaidar@mail.ru

Резюме. В статье авторами рассмотрены современное состояние и перспективы развития инновационного менеджмента в РК. На сегодняшний день инновационный менеджмент находится на серьезном этапе своего развития – связанным с развитием инновационной экономики, этот этап сложен тем, что гражданам Казахстана необходимо не только менять устои своей жизни, но и главное изменять принципы производства. Согласно проведенным исследованиям инновационная активность предприятий в Казахстане из года в год растет. Ее рост связан, прежде всего, с переходом Казахстана к инновационной экономике, в рамках которой были разработаны и претворены в жизнь ряд государственных программ. Но несмотря на активное развитие и принимаемые меры в данной области, существуют ряд недостатков: во многих казахстанских предприятиях наблюдается отсутствие инновационного менеджмента; нехватка высококвалифицированных кадров; отсутствие современных механизмов внедрения технологических нововведений и вывода их на рынок; недостаточное развитие инфраструктурных элементов содействия инновационным проектам и т.д.

Ключевые слова: Инновационный менеджмент, инновационный процесс, инновации, предпринимательский круг, финансовые ресурсы, активность предприятия, научно-технический потенциал.

МРНТИ 06.52.13

UDC 338.2

DEFINITION OF "POINTS OF ECONOMIC GROWTH" OF REGIONAL COMPETITIVENESS

R.S. Bespayeva^{*1}, S.Y. Umirzakov², R.O. Bugubayeva³, G.I. Gimranova⁴, A.T. Abdikarimova⁵

^{1,3,4,5} Karaganda Economic University of Kazpotrebsoyuz, Karaganda, Kazakhstan;

² University Narxoz, Almaty, Kazakhstan

e-mail: brs@mail.ru

Abstract. This article conducted a study of the problems of improving the competitiveness of the Karaganda region of the Republic of Kazakhstan. The necessity of solving this problem on the basis of the management of priority points of growth in the competitiveness of the region is shown. The content of the concept of "point of growth of regional competitiveness" is revealed. The characteristic of the emerging, developing and stabilized points of growth of competitiveness of the region is given. An approach is described for the specific gravity of the industry in the total volume of products produced in the region for a certain period to the management of various types of points of growth in the competitiveness of a region. The characteristic of priority points of growth of competitiveness of the Karaganda region is given. The comparative characteristic of the competitive position of the industry of the Karaganda region is presented.

Key words: growth point, economic growth point, regional competitiveness, strategy, strategic choice

Introduction. The present state of development of the Kazakhstani economy is characterized by a decrease in the growth rate of the gross domestic product, the difficulty of ensuring the competitiveness of Kazakhstan only on the basis of traditional factors and without focusing on the regions as key actors for the formation of competitive advantages.

In this regard, there is an urgent need to identify and form regional points of growth of competitiveness, the concentration of government on their development. It is important to take into account the specifics of the economy of individual regions, diagnosing their inherent priorities for the development of competitiveness growth points.

Diagnostics of such growth points should be based on the principle of finding sectoral priorities for the development of a regional economy with such characteristics as a significant potential for import substitution, outpacing the growth rates of the industry compared with other sectors of the region, the largest contribution of the industry to ensuring the growth of gross regional product, possessing a high multiplier the effect of the functioning of the industry, manifested in related and dependent industries.

It should be noted that in the practice of regional economic management, tools for diagnosing and supporting the development of priority points of competitiveness growth have not yet been actively applied. Such tools are still not worked out properly. This entails restraining the development of regions and adversely affects the effectiveness of their economic policies.

The reason for this lies in the fact that the science and practice of economic management of regional development at this stage mainly links its positions with points of economic growth, and not with points of competitiveness growth. But a market economy, in which relations are built in accordance with the operation of the law of competition, points to the shortcomings of such theoretical, methodological and applied premises. The consequence of inattention to differences between points of economic growth and points of growth of competitiveness may be the loss of market segments by regional producers, a decrease in growth rates and the size of gross regional product.

To effectively manage the development of points of growth of competitiveness, it is important to have an idea of their distinctive features. The latter should include the following:

- a stimulating effect on the region ahead of its competitors in the struggle for resources and markets, in the level of indicators of socio-economic development, scientific, industrial, innovative development,
- the possibility of turning points of economic growth into points of growth of competitiveness, provided that the development of points of economic growth is a factor in raising the competitive position of the regional socio-economic system,
- the need to concentrate the management of the regional economy on the points of growth of competitiveness in order to enhance the growth of competitiveness of the region.

Taking into account these features, as well as on the basis of the concept of points of economic growth used in science [1], it is possible to form an idea of the content of the concept “point of growth of a region’s competitiveness” as an element of the economic system located on a specific territory of the region, causing focusing on the primary regulatory impact of public authorities in order to increase the level of competitiveness of the region.

Among the founders of the theories of cumulative growth are well-known scientists of the French spatial school of economics (50s of the 20th century): J.-R. Budville, F. Perroux, J. Friedman, T. Hagerstrand, and others. They developed a number of models of the socio-economic development of regions. In particular, these are the models of “growth poles” (F. Perrux, J.-R. Budville, H.-R. Lashuen), the theory of “axes of development” (F.Pote), the growth of urban agglomerations (H. Richardson), the theory “Center – periphery” (J. Friedman), model of “volcano” (H. Hirsch), model of “waves of innovations” (T. Hagerstrand), etc.

The effectiveness of these models has been confirmed in the practice of regional development in many countries of the world [2].

Later this topic was developed in the works of modern scientists. In particular, the Russian scientist V.N. Ukrainian began to study the relationship of ideas of the French spatial economy with other areas of scientific thought. The following scientists contributed to the modern interpretation of the theory of “growth poles”: Yu.A. Karmyshev, D.V. Urmanov, K.V. Pavlov, T.O. Lashev [3].

Method of research. For the effective functioning of the region's economy in determining the prospects and development goals, the issue of the efficiency of the strategic choice of the region is significant. It is about finding out the effectiveness of the existing list of priority functions of the region and its ability to ensure the achievement of the planned goals of socio-economic development in a strategic perspective. The solution of such tasks can be feasible using the method of forming the poles of economic growth.

Results and discussion. A relevant issue for the study and practical application in this area is the theory of cumulative growth and the theory of growth poles, formed in Western Europe in the late 50s of the 20th century and developed in planning the structure and territorial distribution of production facilities in the regions of France.

The founder of the theory of growth poles was the world-famous French economist Francois Perroux (1903–1987). By “growth poles” he understood compactly located and dynamically developing industries and

individual enterprises in which the so-called “Development momentum”, which extends its influence to the adjacent industries and territories. This is a result of the concentration of innovations that are grouped around the leading industry.

If this industry is also propulsive, i.e. it is able to produce a multiplier effect, then it forms a growth pole. F. Perroux defines the growth pole as a structure that has the ability to stimulate growth in other structures.

F. Perroux made a classification of industries according to their development trends, dividing them into three groups:

- industries that are developing slowly, degrading, with a tendency to constantly reduce their share in the structure of the economy of a country (region);
- industries with high rates of development that do not have a significant impact on the development of other sectors of the economy;
- industries that not only grow rapidly, but also generate a chain reaction of the emergence and growth of industrial centers, causing the general industrial development of the country [2].

Where these industries are developing, a “growth pole” arises. The main branches are closely interconnected, forming, according to F. Perroux’s terminology, a “complex of industries”. In this case, the polarization effect is achieved due to the intensity of inter-company and inter-industry transactions. F. Perroux also noted that “growth does not occur everywhere and immediately, it occurs at points or growth poles and spreads through various channels, causing diverse results” [2]. F. Perroux also created the theory of the economy of domination.

The essential aspects of this theory are as follows: the dominant unit itself creates conditions for profit growth, actively influencing other firms and consumers, forcing them to accept its “rules of the game”. The dominant unit with a powerful “hobby effect” is a kind of “growth point” that generates an “agglomeration effect”, combining complementary activities in one place. The “points of growth”, which can be understood as a firm and industry, as well as a complex of industries with a strong “hobby effect”, form “development zones” in a region or country. F. Perroux believes that the most important task of the state’s economic policy is to create “growth poles” (“growth points”) and consciously control the environment of their effect.

The theory of growth poles was further developed in the works of J.-R. Budville, which under the growth pole understood not only the aggregate of leading industries, but also territories (settlements and regions), which have a developed sectoral structure and serve as a source of innovation in the regional economy. According to J.-R. Budville, the “growth pole” can be interpreted as “geographical agglomeration of economic activity or as a set of cities that have at their disposal a complex of rapidly developing industries” [4].

At present, when trying to adapt the theory of cumulative growth in practice and use the concept of “growth pole” and “growth point” in economic strategies (especially in regional development strategies), there is no unified understanding of this term. In the economic literature, the phenomenon of “points of growth” is also not disclosed with the necessary completeness, the idea is rather of an intuitive nature, which also explains its adaptation by the subjects of political decision-making. This is due to the fact that the “growth pole” category of F. Perroux is abstract and purely theoretical.

When trying to interpret the concept of “growth point”, it is often associated with the potential of a territory (human, resource, intellectual, industry), since it is believed that the sectoral approach allows us to consider growth points only in a “narrow” aspect, allows us to select only the sphere in which growth points can arise, but not the “growth points” themselves. For a region, this may be a separate city, for a city – a city-forming enterprise, for an industry – a group of advanced technologies or enterprises, etc. The potential of a region (country) is a wide field of opportunities in which potential growth points can be realized. The concept of a potential growth point is different from the concept of a “growth point” and implies the existence of the possibility of activating and realizing certain potentials. At the same time, potential should be understood as different areas of opportunities: this is a resource, economic, scientific, technical, informational, organizational potential, potential of social development, etc. “Potential is an extremely capacious concept designed to summarize the growth opportunities in a particular area prerequisites that require certain social conditions for their implementation. The concept of potential is multidimensional and is not necessarily a growth point, but more often creates prerequisites for the formation of certain growth points.” The study of the category “potential” is carried out according to groups of indicators corresponding to each of them, however, it is difficult because, as a rule, the potentials do not have integrity, but are closely related to each other. Innovation gives an impulse of development to “potential points of growth” in the presence of favorable factors. This area (i.e., the area of the emergence of new growth points based on innovations) is the least studied, the search for alternative growth points requires further development of the methodology, search criteria and evaluation of

the sources of their occurrence. Thus, the growth point for this approach is also the presence of a certain potential in the region and its activation as a result of innovation activity [5].

Points of growth of competitiveness of a region can be embodied in the elements of a regional economic system belonging to its different levels. Such elements can be: an industry or a sub-industry, a type of economic activity, an economic complex, an enterprise, a social and economic program, a territorial entity, a system of regional management, etc.

The concepts of points of economic growth and points of growth of competitiveness are closely related. But at the same time they have significant differences. Thus, the formation of points of economic growth is not always based on those or other competitive advantages in contrast to the points of growth of competitiveness. The latter have competitive advantages as the main factor of the formation.

The development of such growth points causes an accelerated advance of the growth rates of the gross regional product created in the relevant industry (enterprise, type of economic activity, etc.) in comparison with competing regions.

As a result, there is an increase in the market share owned by the region, the region increases the level of its competitive position among other regions.

In modern studies [6] in accordance with the principle of the unity of nature of any competitive processes, specific properties of competitiveness are distinguished, which a region participating in economic competition (inter-regional competition) must have in order to gain a high competitive position:

- "Strength" as the ability to provide an increase in socio-economic potential,
- "Speed" as the speed of adaptation to changes in the internal and external environment of the region,
- "Agility" as the ability to adapt to changes and bring the parameters of the regional socio-economic system in line with the conditions of competition,
- "Height" as the ability to achieve higher socio-economic results compared with competing regions [7].

In accordance with this, points of growth of regional competitiveness should be highlighted, such as points of growth of regional potential, points of growth of economic development results, points of growth of adaptability and points of growth of the level of economic and food security of the region, etc.

The level of development of such growth points can be characterized by the degree of maturity of the conditions that they create for ensuring regional competitiveness. Moreover, for the development and enhancement of the impact on the level of competitiveness of a region, some established growth points with a high degree of maturity do not require government support, while others need it to fully manifest their potential.

When choosing priority measures of strategic and tactical management within the various horizons of planning the development of points of growth of competitiveness, it is necessary to have an idea about the duration of their impact on the competitiveness of a region. In this regard, it is necessary to consider the points of growth of the short-term, medium-term and long-term impact on the competitiveness of the region.

Differentiation of strategies for managing regional points of competitiveness growth should also be based on an idea of the nature of their development. For this reason, it is necessary to identify emerging, developing and stabilized points of growth of competitiveness.

To the emerging points of growth of competitiveness should be attributed to those regional economic entities that are just emerging or begin to show the properties of points of growth of competitiveness. Their impact on the competitiveness of the region is still not great. But at the same time, they can have significant growth potential, and their development can be highly dynamic. For example, our research has shown that for the Chelyabinsk region such economic growth points should include such types of economic activity as education, health care, and housing and communal services.

A weighty potential and a high level of own development distinguishes the developing points of growth of the region's competitiveness. The impact on the increase of competitiveness of the region of such growth points is the greatest. It is these growth points that are the main factors driving the region's competitive position up, as well as the main accelerator of the region's competitiveness growth, the driver of the region's socio-economic development. The most important priorities in regional economic policy should belong to the development of precisely such points of growth of competitiveness. In the Chelyabinsk region, these priorities need to be placed among the economic actors of the manufacturing, transport and communications, as well as agriculture, which has the highest value of the integral indicator of competitiveness, a high and increasing share of this type of economic activity in the gross regional product. It should also be noted that the developing points of growth of competitiveness have significant power of the multiplying effect, causing their own development to accelerate the development of related industries and industries.

Stabilized, it is advisable to attribute the points of growth of competitiveness of the region, the distinctive characteristic of which is the high dynamics of their development in the past, but in the future the strength of their influence on the level of regional competitiveness will fade, since the reserves of their development have already used such growth points. The strength of the multiplier effect at such growth points is small. For the Chelyabinsk region, examples of such points of growth of regional competitiveness are the types of economic activity: real estate transactions, wholesale and retail trade.

A number of economic activities do not contain points of economic growth in their structure. Their contribution to the creation of a gross regional product is small, and competitiveness indicators, including the characteristics of growth potential, development dynamics, efficiency and multiplier effect, have a value below average and low. In the Chelyabinsk region, such activities include the production of electricity, gas and water, mining, public administration, financial activities, hotels and restaurants, and construction.

With regard to the features of regional management of the development of points of growth of competitiveness, then for each of the above types of them should be selected their own set of tools used.

Regarding the priority developing points of growth in the region's competitiveness, priority support from regional authorities and authorities is needed, reinforced by federal support.

The development of emerging growth points should rely mainly on regional support and (or) on the possibility of using the potential of public-private partnerships. In our opinion, the development of stabilized points of growth in the competitiveness of the region does not require increased government support.

The development of priority points of growth in the competitiveness of the region allowed the Karaganda region to take a leading competitive position among the regions of Kazakhstan

The variety of conditions and factors of existence and development of sectoral and regional economies complicates the formation of theoretical and practical approaches to the definition of this phenomenon and the mechanism for identifying points of growth in the competitiveness of a region. Let us consider the mechanism for determining the points of growth of a region's competitiveness, developed in economic practice, based on identifying the region's leading industry. As an example, we give the Karaganda region of Kazakhstan as one of the most developed regions. On the basis of the available statistical data, we will analyze the industrial structure of the Karaganda region in order to identify "growth points". To assess the state of industries (or activities) and identify "points of growth" it is proposed to use the following method.

The method of determining growth points by the specific weight of the industry in the total volume of products produced in the region for a certain period.

To do this, the cost expression of all the products produced in the region for this period is calculated and the share of each active industry (and in a more detailed analysis – sub-sectors) in the resulting index is determined. The most promising for development are industries with a larger share in the volume of products. The disadvantage of this method is the impossibility of accounting for the cost of each industry.

Table 1
Indices of industrial production by activity in the Karaganda region for 2010–2017, (% to previous year)

Kind of activity	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Growth rate
Industry	104,3	102,8	97,6	102,1	103,7	106,8	105,1	105,5	1,0345
Mining and quarrying	103,8	96,2	110,7	122,2	112,7	98,3	104,5	109,8	1,0669
Food production	105,6	110,0	102,7	99,4	104,3	98,8	97,8	95,0	1,0176
Beverage industry	122,1	107,1	116,0	85,2	104,8	86,0	92,9	105,3	1,0165
Light industry	73	89,2	197,4	145,3	144,9	120,1	107,4	110,9	1,1843
Manufacture of wood and cork products, except furniture; manufacture of articles of straw and materials for weaving	117,7	111,9	106,8	93,5	139,9	89,1	99,9	91,6	1,0519
Manufacture of paper and paper products	109,2	104,4	98,8	142,3	116,5	111,9	125,7	116,4	1,1499
Manufacture of coke and refined petroleum products	98,5	105,9	95,9	93,2	113,8	97,4	108,1	104,0	1,0189
Production of chemical products	108,9	102,9	94,5	83,8	98,6	111,9	98,9	105,8	1,0029

Manufacture of basic pharmaceutical products	217,2	113,9	94,9	119,7	121,0	126,4	109,7	129,7	1,2540
Manufacture of other non-metallic mineral products	120,1	112,4	127,3	123,7	105,2	97,7	110,7	103,5	1,0921
Manufacture of finished metal products, except machinery and equipment	98,6	150,7	103,2	109,5	86,9	130,7	86,5	94,6	1,0572
Engineering	125,8	139,6	105,1	92,9	115,0	107,2	167,7	119,9	1,1982
Other industries	102,8	109,6	109,6	103,9	100,6	97,5	108,7	111,2	1,0538

Note. Created by author on a basis of link [8]

The first way to determine growth points by the specific weight of the products of the industry allows us to distinguish three groups of growth points.

The first group includes activities with the highest growth rates. As an indicator, we take the indices of the volume of industrial production by industry in the Karaganda region in 2010–2017. (% of the previous year).

To determine the average average growth rate of industrial output for the period 2010–2017 we calculate the chain growth factors for each available reporting period, then we calculate the geometric average by the formula:

$$Kp_{av} = \sqrt[n-1]{Kp1 * Kp2 * Kp3 * .. * Kpn}$$

where,

Kp_{av} – average chain growth ratio, n – number of reporting periods,

Kpi – the value of the growth coefficient of the i -th period, i = from 1 before n .

In this case, the growth rate $Kpi = Ipi \times 100$, where, Ipi – growth index (%) of the i -th period.

In the result of the calculation of the average growth rate for the period 2010–2017 for each industry we get 3 maximum values: manufacture of basic pharmaceutical products – 1,2540; Engineering – 1,1982; light industry – 1,1843; manufacture of paper and paper products – 1,1499,

The second group is the industries (types of activity) with the largest share in the production structure.

Investigating the indicators of the structure of the processing industry, namely, the proportion of activities based on data on the volume of industrial products sold for 2017 (thousand tenge) in the Karaganda region, we single out as potential points of growth industrial enterprises: industry – 2,318,440,472 thousand tenge; mining and quarrying – 287,805,257 thousand tenge; production of other non-metallic mineral products – 37,451,211 thousand tenge; production of coke and refined products – 13,020,870 thousand tenge; light industry – 6,072,582 thousand tenge; production of basic pharmaceutical products – 1,619,885 thousand tenge.

The third group is the most extensive. It is similar to the previous group, but here another indicator is used as a criterion for selection. It includes industries whose share in the aggregate of all manufactured industrial products is above the average, determined by the ratio of total production to the number of industries operating in the region. Thus, this includes the industry, in our example it is – 2,318,440,472 thousand tenge; mining and quarrying – 287,805,257 thousand tenge; mechanical engineering – 139,033,583 thousand tenge; production of chemical industry products – 56,945,060 thousand tenge in 2017.

However, it is advisable to single out another subgroup of industries with a tendency to increase their share in the industrial structure. These include: light industry – 6,072,582 thousand tenge in 2017; production of coke and refined products – 13,020,870 thousand tenge in 2017, production of basic pharmaceutical products – 1,619,885 thousand tenge in 2017.

The above method is suitable for the initial assessment and identification of a promising "strategic set" or "complex of industries", but it does not take into account the profitability and profitability of enterprises in each of the industries, which can significantly affect the so-called strategic choice when planning. Therefore, it is necessary to conduct a further analysis of the financial performance of industries and enterprises in the region.

Conclusions. Thus, depreciation of fixed assets and technological obsolescence of potentially promising industries makes it necessary to identify enterprises or certain types of activities within such industries as points of growth of regional competitiveness in order to create innovative industries and attract investments on their basis. Using the methodology described in the article, you can determine the industry (activity) in which growth is possible. However, taking into account the fact that the research by industry

criterion gives an idea only of the field of activity within which development can take place, firstly, it is necessary to conduct additional research aimed at identifying effectively functioning enterprises, secondly, the possibility of spontaneous points cannot be missed. (growth poles) whose nature is innovation. Therefore, when conducting a state industrial policy, it is necessary not only to identify priority sectors, but also to create institutional conditions for the emergence of innovations in these activities.

At the same time, the current state of the country's economy, as well as unresolved social problems, indicate that traditional factors of economic growth based on sectorial affiliation have been exhausted and a conscious search for new sources of development based on additional, previously unused resources and potential of the territory is necessary.

In the area of searching and stimulating the further development of such activities, a number of actions should be undertaken. Along with the development of potential points of growth in industry, determined on the basis of the methodology presented in the article, additional research can be carried out on the existing potential of the territory in all its aspects: natural resources, infrastructure, institutional, financial, labor, and innovation in order to identify the sphere of innovation. As a result, several types of potential can be identified or a combination of them, which should also be included in the priority directions of development of the region along with the priority sectors and enterprises in the sphere of industrial production.

References:

- 1 Новикова И.А. Развитие точек роста региональной конкурентоспособности. Экономические науки (08.00.00). Фундаментальные исследования. – 2018. – № 1. – с.101 – 105.
- 2 Perroux F.A. Note on the concept of Growth Poles. In Regional Economics: Theory and Practice. eds. D.I. McKee, R.D. Dean, and W.H. Leahy, 93-103. New York: Free Press, 1994. – 375 p.
- 3 Ukrainian V.N. Modern French spatial economics: proximity theory and typology of localized economic systems V.N. Ukrainian // Spatial Economics. – 2011. – № 2. – P. 96–126, Pavlov K.V. The core of economic systems / K.V. Pavlov // Bulletin of Zaporizhzhya National University, 2008. – № 1 (3). – P. 93–101
- 4 John B. Parr Growth-Field Strategies: A Retrospective / John B. Parr // Urban Studies, Vol. 36, 1999. – № 7. – P. 1195–1215., – P. 1196
- 5 Ляшенко А.Ю. Проблемы регионального развития. Вестник института экономических исследований. – 2016. – № 2. – С. 66-78. Молчан А.С. Формирование точек экономического роста как базовая экономическая стратегия развития и модернизации региональной экономики / А.С. Молчан // Научный журнал Куб-ГАУ. – 2011. – № 67 (03). – С. 259–282.
- 6 Головихин С.А. Развитие теории конкурентоспособности региона / С.А. Головихин, Е.А. Неживенко // Вестник Челябинского государственного университета. – 2016. – № 2(384). – с. 45–54
- 7 Новикова И.А. Развитие точек роста региональной конкурентоспособности. Экономические науки (08.00.00). Фундаментальные исследования. – 2018. – № 1. – с.101 – 105.
- 8 Official statistical information. Industry Section. Volume indices of industrial production by type of economic activity 1990-2017. Statistical Committee of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan www.stat.gov.kz

ОПРЕДЕЛЕНИЕ «ТОЧЕК ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА» РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

*Р.С. Беспяева*¹, С.Ы. Умирзаков², Р.О. Бугубаева³, Г.И. Гимранова⁴, А.Т. Абдикаримова⁵*

^{1,3,4,5} Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, Казахстан;

² Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

e-mail: brs@mail.ru

Резюме. Настоящая статья посвящена исследованию проблем повышения конкурентоспособности регионов Казахстана. Доказывается необходимость решения данной проблемы на основе управления приоритетными точками роста конкурентоспособности региона. Раскрывается содержание понятия «точка роста конкурентоспособности региона». Дается характеристика формирующимся, развивающимся и стабилизировавшимся точкам роста конкурентоспособности региона. Описываются подходы к управлению разными видами точек роста конкурентоспособности региона. Приводится характеристика приоритетных точек роста конкурентоспособности Карагандинской области. Представлена сравнительная характеристика конкурентной позиции сельскохозяйственного производства Карагандинской области по отношению к конкурентам – субъектам Республики Казахстан.

Ключевые слова: точка роста, точки экономического роста, конкурентоспособность региона, стратегия, стратегический выбор.

АЙМАҚТЫҚ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТІң «ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСУ НҮКТЕЛЕРІН» АНЫҚТАУ

Р.С. Беспяева*¹, С.Ы. Умирзаков², Р.О. Бугубаева³, Г.И. Гимранова⁴, А.Т. Абдикаримова⁵

^{1,3,4,5} Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық университеті, Қазақстан;

² Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан;

e-mail: brs@mail.ru

Түйін. Бұл мақала Қазақстан аймақтарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселелерін зерттеуге арналған. Бұл аймақтық бәсекеге қабілеттілікті арттыру негізінде туындаған мәселені шешу қажеттілігін дәлелдейді. «Аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің өсу нүктесі» ұғымының мазмұны анықталды. Аймақтың бәсекеге қабілеттілігінің өсуі, дамып келе жатқан және тұрақтандырылған нүктелерінің сипаттамасы келтірілген. Ол аймақтың бәсекеге қабілеттілігінің өсу нүктелерінің әртүрлі түрлерін басқару тәсілдерін сипаттайды. Қарағанды облысының бәсекеге қабілеттілігін арттырудың басым бағыттарының сипаттамасы келтірілген. Қарағанды облысының ауылшаруашылық өндірісінің бәсекелестік позициясының бәсекелестерге қатысты салыстырмалы сипаттамасы – Қазақстан Республикасының субъектілері ұсынылған.

Түйінді сөздер: өсу нүктесі, экономикалық өсу нүктелері, аймақтық бәсекеге қабілеттілік, стратегия, стратегиялық таңдау.

МРНТИ06.61.33

УДК339.9

STRUCTURAL COMPONENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY: REGIONAL ASPECT

B.SH.Gussenov

Zhetysu State University named after I. Zhansugurov

Taldykorgan, Republic of Kazakhstan

e-mail: king_bara@mail.ru

Annotation. The article deals with the main factors of development of foreign Economic relations and their impact on the regional economy. The main stages of fruitful state policy in the field of foreign Economic activity (FEA) are characterized, and the basic structure of FEA of the Republic of Kazakhstan is described. The inclusion of the country in the global economic processes is considered, as it has become a necessary condition for ensuring national development for each country striving for the efficiency and competitiveness of its economy. Kazakhstan, having become a full subject of international economic relations (IER), established economic relations with many developed and developing countries expanded the range of partner countries. There is a deepening of trade and economic relations with them, moving towards integration into the world market.

Key words: foreign economic activity, state policy, regional economy, globalization, integration.

Introduction. Foreign economic relations were a catalyst for economic transformation in the Republic of Kazakhstan. They actively influence the formation of market structures and mechanisms in the country, contribute to the initial accumulation of capital, create a competitive environment and determine the market motivation in the domestic business, its introduction to foreign business experience[1].

Expansion of direct participation of the regions of Kazakhstan in foreign economic activity is one of the important factors influencing the development of foreign economic relations of Kazakhstan [2].

The specifics and peculiarities of the foreign economic activity of the regions are due to the fact that in the conditions of the transfer of the center of gravity of economic reforms to the regions and the expansion of their powers in the field of foreign economic activity, the development of foreign economic relations of Kazakhstan depends largely on the activities of the regions.

Material and methods. In the process of the study, general research methods were used: methods of analysis of financial statements: horizontal, vertical, ratio, comparison, and others.

The following methods were used to study the aspects of research, development and management, the impact of globalization processes on the regions:

- review of the legal and regulatory framework;
- analytical method;

- study of foreign experience;
- possibility of using public-private partnership instruments;
- collection and processing of statistical data;
- economic and mathematical calculations.

The methodological basis of the research is reproductive, institutional and situational approaches.

Results and discussion. The structure of foreign trade in Kazakhstan is represented as follows:

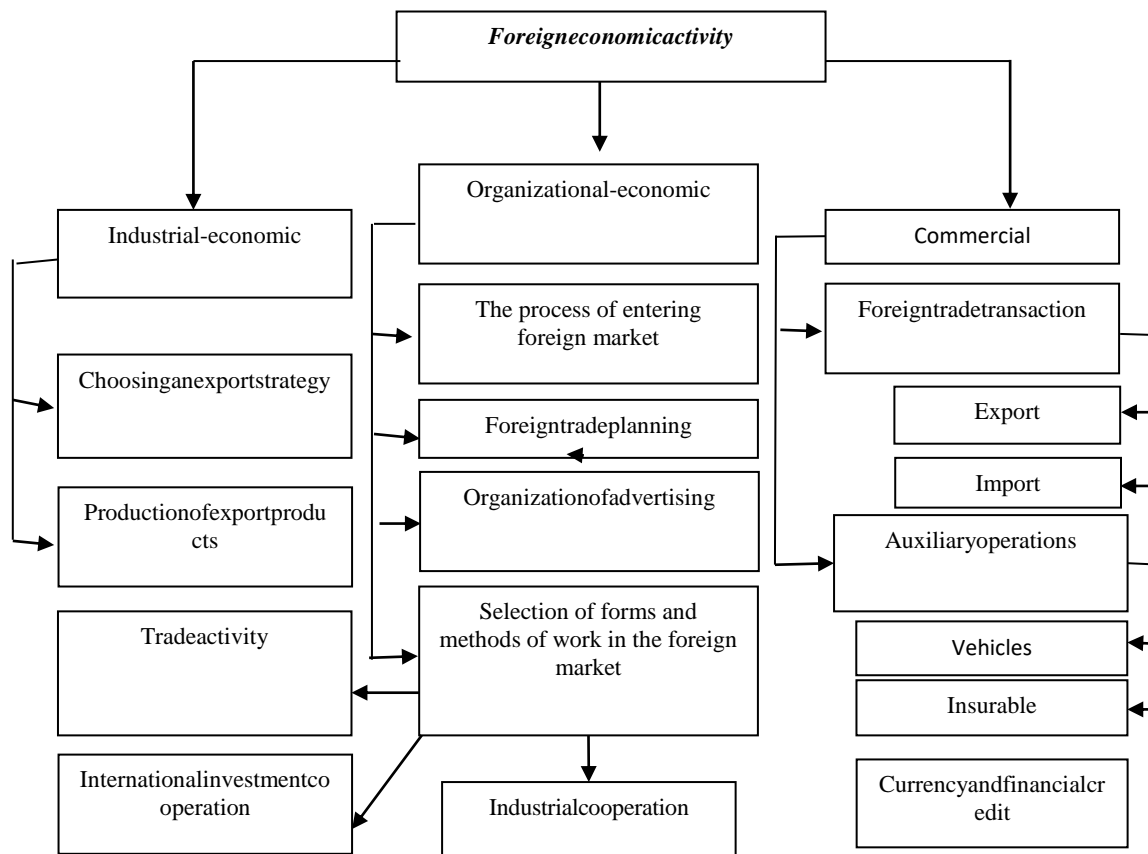

Figure 1. The structure of foreign trade in Kazakhstan. Source: compiled by the author on the basis of [3].

An important factor affecting both the content and forms of Kazakhstan's entry into the world economic relations, and the development of a single market space within the country, is the expansion of direct participation of the regions of Kazakhstan in foreign economic activity[3].

The President's Address "Socio – economic modernization is the main vector of development of Kazakhstan" is an important event in the socio-political life of the country, the message was announced the main idea of the head of state that is not money, not raw materials, but technological competence distinguishes developed countries from developing countries.

At the present stage of development of the economy of Kazakhstan, when the course of accelerated industrial and innovative development is determined, it becomes increasingly obvious that without the modernization of the economy it will be difficult to overcome the technical and technological backwardness of a significant part of the real sector of the economy.

To date, the course of modernization of the economy of Kazakhstan – is the development of foreign trade at the regional level in accordance with the specifics of each of them – is a grandiose project for the country, in which the EBRD (European Bank for reconstruction and development) plays a special role as the largest investor in infrastructure and non-resource sectors. With the participation of the Bank, major projects are being implemented, such as the development of the international transit corridor "Western China – Western Europe", 2,700 kilometers of which passes through the territory of Kazakhstan, the construction of which is planned to be completed by 2019, the modernization of electric networks. Kazakhstan is taking all measures to

create the most favorable investment climate in the region. According to the World Bank report in 2010, Kazakhstan was recognized as a leader in reforms in the interests of business[4].

Commercial activity in the foreign market, in comparison with similar activity in the country, is characterized by many features which are defined by the General features of the international commercial activity inherent to the majority of the foreign markets (table. 1).

Table 1

General features of international business

Characteristic	Content
Organizational and legal conditions	They are based on the national legislation of the Contracting parties, as well as the norms arising from international agreements, especially those that operate on a multilateral basis. It is necessary to take into account the established in foreign countries trade customs, established rules of commercial activity, existing trade practices.
Market capacity and competition between sellers	The world market is characterized by greater capacity and intense competition. Under these conditions, reputable sellers interested in the constant sale of their goods in a particular market, thoroughly examine potential buyers, their real needs, trying to find reliable customers, if possible permanent.
Marketing	The world market is not characterized by a commodity deficit, but more often by an abundance of goods. This encourages to carry out active marketing work.
Sellers services	Foreign buyers and consumers are accustomed to receiving a wide range of services from sellers. Special emphasis is given to issues of technical service of products sold. The range of technical services includes pre-sale preparation of goods, after-sales maintenance during the warranty period and in the post-warranty period.
Pricing, determination of contract price	Foreign businessmen at the conclusion of foreign trade transactions are guided by the level of world prices, which are formed on the basis of the prices of large transactions concluded in the leading centers of world trade. The fundamental price factor is the ratio of supply and demand for a particular product at the moment.
Corporate structure of commodity markets	Among the many companies operating in a particular product market, the strongest positions are those that have a high share in the market. As a rule, such firms achieve high prestige in the business world as a result of many years of productive commercial work.
Business reputation of the firms	The reputation acquired by the company – business reputation is the most important attractive side when choosing a foreign partner. Solid foreign firms seek to strengthen in every possible way the position in the market, to establish the authority in the business world, to win benevolent attitude, sympathies of the partners.
<i>Source: compiled by the author on the basis of [5, 6].</i>	

Pointing out the importance of the regions in the development of foreign Economic activity can be summarized in the whole task of the Republic. Foreign economic tasks of Kazakhstan:

- * finding markets for Kazakh products, given the raw material nature of the economy, we need the best ways to export oil (this is a strategic goal);
- * Kazakhstan needs investments (V-7.6 billion, determines the 2nd place among the CIS (Commonwealth of independent States) on export, after Russia);
- * it is extremely important for Kazakhstan to restore the destroyed economic ties with our neighbors in the post-Soviet space;
- * Kazakhstan needs the experience of the former socialist countries of Europe and Asia (primarily China).

International agreements of the Republic of Kazakhstan are concluded with foreign States on behalf of:

- * Republic of Kazakhstan (interstate agreements)[7];
- * Government of the Republic of Kazakhstan (intergovernmental agreements);
- ministries, state committees and other Central Executive bodies of Kazakhstan, as well as state bodies directly subordinated and accountable to the President (interdepartmental agreements).

Decisions on negotiations and signing of international treaties are made:

- * The President of the Republic of Kazakhstan – in respect of international treaties of an inter-state nature, as well as in respect of international treaties on issues related to the jurisdiction of the Government, if it is necessary;

- * The government of the Republic of Kazakhstan – in respect of international treaties on matters under the jurisdiction of the Government;

- ministries, chairmen of state committees and heads of other Central Executive bodies, as well as heads of state bodies directly subordinated and accountable to the President, in respect of international agreements of interdepartmental nature in coordination with the Government[8].

Ratification of treaties is carried out by the Parliament of the Republic of Kazakhstan. International treaties ratified by Kazakhstan shall have priority over its laws and shall be applied directly, except when it follows from an international Treaty that a law is required for its application." Decree of the President of the Republic of Kazakhstan, having the force of law, dated 12 December 1995 No. 2679 on the procedure for the conclusion, execution and denunciation of international treaties of the Republic of Kazakhstan.

In its essence, the state administration in the field of foreign economic relations is a continuous activity of the Executive and administrative bodies, which are responsible for the implementation of the foreign policy of the state[9].

The development of regulation of foreign economic relations is inextricably linked with the improvement of legislation on legal entities, contracts, etc., which should apply to relations with foreign partners, which corresponds to the current world practice.

Conclusion. Thus, foreign economic activity is one of the spheres of economic activity, which is associated with international production and scientific and technical cooperation, export and import of goods and services, access of enterprises and organizations to the foreign market.

In General, summarizing the results of foreign policy activities, it can be concluded that its infrastructure and legal framework have been mainly formed. The international image of the Republic has developed as a serious and reliable partner. The necessary prerequisites for the integration of Kazakhstan into the world economy are laid.

Thus, the foreign trade of the Republic of Kazakhstan at the regional level is a process of convergence of Kazakhstan's society with the successfully developing countries of the world, taking into account the multi-ethnic and multi-religious specifics of society, integrating complex transformations in the political, economic, cultural and social spheres and based on the completion of the first stage of transformation reforms related to the construction of the foundations of statehood, democracy, civil society, market economy, national identity.

List of references:

- 1 Kaliaskarov B. M. *The foundations of the regional economy*. Astana: «Vestnik», 2010, 448 p.
- 2 Asilbekov A. A., *Foreign economic complex of Kazakhstan problems and prospects*. World economy and international relations. 2011, № 5, p. 31-43.
- 3 The main directions of development of integration processes on the example of CES. <http://ekonomich.narod.ru/>.
- 4 The President's address to the people of Kazakhstan "NURLY ZHOL – PATH TO FUTURE", 11 November 2014.
- 5 The Message of The President of the Republic of Kazakhstan – Leader of Nation N. A. Nazarbayev "Strategy" Kazakhstan-2050": a new political course of the established state ", (Astana, December 14, 2012).
- 6 Gussenov B. Sh. *The concept of monitoring of foreign economic activity of the region on the example of Almaty region*. ECONOMICS AND MANAGEMENT: PROBLEMS AND INNOVATIONS, collection of articles of the II International scientific-practical conference. 2018, P. 41-44.
- 7 Gussenov B. Sh. *Regional aspects of implementation of foreign economic activities of Almaty region*. Scientific achievements and discoveries of modern youth, collection of articles of the winners of the International scientific and practical conference: in 2 parts. 2017, P. 551-553.

8 Gussenov B.Sh. *Systematization of evaluation of the region development efficiency in the conditions of globalization as a subject of foreign economic activity*. Priority directions of development of science and education, collection of articles of the International scientific and practical conference. In 2 parts, 2018, P. 171-175.

9 Gussenov B.Sh. *Theoretical features of development of foreign economic activity in the context of globalization of the economy*. OPEN INNOVATION, collection of articles of the III International scientific and practical conference. 2018, P. 124-127.

СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ: АЙМАҚТЫҚ АСПЕКТ

Б. Ш. Гусенов

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Талдықорған қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: king_bara@mail.ru

Түйін. Мақалада сыртқы экономикалық қатынастарды дамытудың негізгі факторлары және олардың аймақтардың экономикасына әсері қарастырылады. Сыртқы экономикалық қызмет (СЭҚ) саласындағы жемісті мемлекеттік саясаттың негізгі кезеңдері сипатталған, сондай-ақ Қазақстан Республикасының СЭҚ негізгі құрылымы сипатталған. Елдің жаһандық экономикалық үдерістерге қосылуы қаралды, өйткені ол бүгінде өз экономикасының тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігіне ұмтылатын әрбір ел үшін ұлттық дамуды қамтамасыз етудің қажетті шарты болды. Қазақстан Халықаралық экономикалық қатынастардың толық құқылы субъектісі (ХЭҚ) бола отырып, көптеген дамыған және дамушы мемлекеттермен экономикалық байланыстарды жолға қойды, әріптес елдердің спектрін кеңейтті. Әлемдік нарыққа ықпалдасу жолымен ілгерілей отырып, олармен сауда-экономикалық қатынастар тереңдеуде.

Түйінді сөздер: сыртқы экономикалық қызмет, мемлекеттік саясат, аймақтық экономика, жаһандану, интеграция.

СТРУКТУРНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Б.Ш. Гусенов

Жетісуский государственный университет им. И. Жансугурова

г. Талдықорған, Республика Казахстан

e-mail: king_bara@mail.ru

Резюме. В статье рассматриваются основные факторы развития Внешнеэкономических отношений и их влияние на экономику регионов. Охарактеризованы основные этапы плодотворной государственной политики в области Внешнеэкономической деятельности (ВЭД), а также описана основная структура ВЭД Республики Казахстан. Рассмотрено включение страны в глобальные экономические процессы, так как оно стало сегодня необходимым условием обеспечения национального развития для каждой страны, стремящейся к эффективности и конкурентоспособности своей экономики. Казахстан, став полноправным субъектом международных экономических отношений (МЭО), наладил экономические связи со многими развитыми и развивающимися государствами, расширил спектр стран-партнеров. Происходит углубление торгово-экономических отношений с ними, продвигаясь по пути интеграции в мировой рынок.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, государственная политика, региональная экономика, глобализация, интеграция.

МРПТИ 06.71.07
УДК332.14

FACTORS INCREASE OF COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Y. Zhussupov

Kazakh University of economics, finance and international trade, Astana, Kazakhstan

e-mail: erzhan2000@yandex.ru

Annotation. *The article considers the current state and prospects increasing the competitiveness of agricultural products as one of the important sectors of the development of the agro-industrial complex. Analyzed economic factors affecting the competitiveness of agricultural products. Based on the analysis, the author identified the main priorities and prospects for the development of the competitiveness of agricultural products. In the end, the author made conclusions about the need for an integrated approach to determine the competitiveness of agricultural products.*

Key words: *agro-industrial complex, agrarian sector, rural farm, competitiveness.*

Introduction. The competitiveness of agricultural products in Kazakhstan is one of the main areas of economic development of the Republic. Agriculture produces about a third of national income. The socio-economic situation of the republic's agriculture, despite the measures taken and positive trends of recent years, remains challenging. In modern conditions, with the universal recognition of the value priority of competitiveness of agricultural products, many issues of its development do not find adequate state support and regulations, therefore, the development of competitiveness of agricultural products of the country should be given even more attention [1].

The scientific novelty of the research is the development of a general theory market as a system of economic relations, the substantiation of economic mechanisms to improve the competitiveness of agricultural products, its functioning, regulation and trends.

Methodology of the research. The work methodology includes the use of tools for quantitative analysis of indicators of competitiveness of agricultural products of the Republic of Kazakhstan. The theoretical and methodological basis of the study was the works of Kazakhstan agrarian economics, the Message of the President of the Republic of Kazakhstan, government programs, the media.

Results and discussion. In the current economy of the Republic of Kazakhstan, the growth is not of any production and at any price, but only competitive. The latter is such production, which, using the achievements of scientific and technical progress, allows society to meet production and personal needs in goods, to obtain resources for both expanded reproduction and the development of the non-production sphere, and for most entrepreneurs to avoid bankruptcy and survive in a competitive way. In modern conditions, the key problem in the agro-industrial complex is to increase the level of competitiveness of agricultural products [2].

Production should not only be technologically efficient, but should also create "suitable" products, that is, products that consumers most desire. People buy goods not because it (the goods) "has a value", but because it is "use value" and is used for certain purposes. At the same time, use values are "estimated", that is, their quality is investigated and when different sorts of goods can replace each other for the same purposes of consumption, one or another sort is given preference. Consequently, competitiveness is a market economic category that finds itself in the opposition of competitors with different interests and aspirations and manifests itself only in the process of exchange of goods and services, although it is born and is formed at the previous stages of the reproductive cycle.

Ultimately, the essence of competitiveness lies in the ability and ability of any subject of market relations to outpace competitors in achieving their goals, consolidate their position in the market and extract certain benefits for effective activity.

Knowledge of the nature and manifestations of the competitiveness of goods involves the systematization and study of the conditions and factors that form its level.

All the variety of factors of competitiveness of goods can be combined into four groups: economic, technological, social and environmental.

Economic – represented by the level of production costs, price, the ratio of supply and demand, the share of commodity producers in the market, taxes, export-import policy, etc.

Technological – include technology options, availability of means of production, quality of labor, organization of production, technical level, compliance with standards, etc.

Social – mainly characterize the usefulness of the product to the consumer (social purpose of the product; functional, aesthetic, ergonomic, hygienic properties; utility in consumption; purchase price).

Ecological – include safety and ecological purity of products, minimal pollution of the human environment, etc.

The above list of factors of competitiveness of goods is not exhaustive and, of course, each group, and individual factors of competitiveness of goods play different roles and differ in the degree of their influence in time and space.

Thus, domestic and foreign experts believe that at present, 70-80% of competitiveness depends on the quality of goods. Moreover, some authors identify the concepts of quality and competitiveness, forgetting about the dual nature of the product and the competitive market environment. According to the author, the quality reflects mainly the consumer properties of the product, and competitiveness – further characterizes it in terms of cost.

When the market is saturated with goods and services, the buyer fully realizes his right to choose, naturally preferring the product that, from his point of view, has the best ratio of consumer qualities and prices. Unclaimed consumer products of labor remain with the manufacturer and / or its intermediaries. Unrealized products on the market signal an erroneous product policy of the manufacturer, convincing him in the most effective way – the tenge. And the manufacturer, so punished, will perfectly understand the quality of which products and in what ways it is necessary to improve. Thus, the market serves as an effective incentive to produce the required quality of goods. Calculations show that the threshold of competitiveness of goods is achieved if the cost of ensuring their quality is at least 15-20% of total costs [3].

Thus, the quality of a product is a derivative function of quality tools and objects of labor used in the production process, professionally trained and relevant employees interested in the final results of labor. We also emphasize that the recognition of the quality parameters of the product occurs on the market when it becomes a commodity. Only in this case it is possible to compare the selling price with the costs, including the costs of giving the product specific signs and an evidence conclusion on the expediency and effectiveness of measures to achieve the quality characteristics of the product. The ratio of costs to quality and prices of goods is a key element in the problem of regulating the competitiveness of goods. And the main role in this ratio belongs to the price. First, the price reflects a certain average value of the total costs of the product, including the cost of its additional consumer properties. Secondly, the stimulating, distributive and regulating function of the price simultaneously predetermine both the choice of the nomenclature and the limits of costs to give the goods qualitative parameters.

Features of agricultural production leave their mark on the development of price relations in time. For example, prices for products of dairy cattle breeding by periods of production vary to varying degrees: they are highest in winter and relatively low in summer [4].

Production from the very beginning should be focused on specific forms and methods of marketing, the most favorable conditions for implementation. Since the main agricultural products are perishable (milk, vegetables, potatoes, fruits), the availability of appropriate vehicles and the expansion of communication lines are important. In the process of long-distance transportation and multiple overloads, a significant part of the production may lose its consumer properties with a subsequent decrease in demand and prices for it. At the same time, the commodity producer is limited in time to make a decision about who and at what price to sell products. And if the organization has not created the conditions for the storage of products, it will lose in price and in the competitiveness of products. From the position of the final consumer of ready-made food products, the position of agricultural producers in the food chain is closing. There is a whole system of wholesale, processing and retail firms between the commodity producer and the consumer. This means that the signals coming from the consumer about the change in demand for food reach the producers last.

The most effective tool in attempts by an enterprise to modify the behavior of customers, to draw their attention to its products, to create a positive image of the enterprise itself, to show its public utility is advertising. However, the homogeneity of products produced in agriculture limits its use. Since agricultural products in most cases must meet strict standards, it is difficult for a producer to indicate to a buyer that his products are better than those of a neighbor. Therefore, for many agricultural products it is difficult to use advertising and the brand of the manufacturer – an important means of promoting the industrial goods market. And yet, for some products sold in the retail market, certain advertising is possible, and it should be used as much as possible to attract customers.

Conclusion. Thus, the factors of competitiveness of agricultural products are very diverse, but studies show that not all of them are significant for the consumer. So, it is the quality and price of products that have a significant influence on the choice of consumers of agricultural products [5].

In general, to characterize the influence of individual factors on changes in the competitiveness of products, the author recommends the following formula:

$$I_{mn} = \sum_{i=1}^n g_i L_i$$

Where:

- I_{mn} — group indicator of competitiveness by technical parameters;
- g_i — single indicator of competitiveness in the i -th technical parameter;
- L_i — the weight of the i -th parameter in the total set of technical parameters characterizing the need;
- n — the number of parameters involved in the assessment.

The presented formula allows you to determine the change in the level of competitiveness due to the number of products sold, prices and the value of variable and fixed costs by successively replacing the actual values of each factor with the estimated ones.

Thus, the assessment of the competitiveness of agricultural products should be comprehensive and reflect all stages of the reproduction process.

List of sources:

- 1 Бесплахотный Г. Новые механизмы приоритетного развития сельского хозяйства. // Экономист. – 2012. – 227 с.
- 2 www.Strategy2050.kz
- 3 Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2013-2020 годы «Агробизнес – 2020», Астана, 2012 г.
- 4 www.stat.gov.kz
- 5 Макконнелл Кэмпбелл Р., Брю Стэнли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика. В 2 т: Пер. с англ. 11 изд. Т.2.- М.: Республика.- 1992.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМДЕРІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ФАКТОРЛАРЫ

Е. Жусупов

Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Астана, Қазақстан

e-mail: erzhan2000@yandex.ru

Түйін. Мақалада ауылшаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру агроөнеркәсіп кешенінің маңызды секторларынан бірі ретінде қазіргі жағдай мен перспективалар қарастырылады. Экономикалық талдау арқылы ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін факторлар маңыздылығы. Талдаудың негізінде авторлар ауыл шаруашылығы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін дамытудың негізгі басымдықтары мен болашағын анықтады. Қорытындыда автор ауылшаруашылық өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін анықтау үшін кешенді тәсілді қолдану қажеттілігі туралы қорытынды жасады.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіп кешені, аграрлық сектор, ауыл шаруашылығы, бәсекеге қабілеттілік.

ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Е. Жусупов

Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Астана Казахстан

e-mail: erzhan2000@yandex.ru

Резюме. В статье рассмотрены современное состояние и перспективы повышения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции, как одного из важных секторов развития агропромышленного комплекса. Проанализированы экономические факторы влияющие на конкурентоспособность сельскохозяйственной продукции. На основе проведенного анализа, автором были определены основные приоритеты и перспективы развития конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции. В заключении автором сделаны выводы о необходимости комплексного подхода для определения конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, аграрный сектор, сельское хозяйство, конкурентоспособность.

MPHTH(SRSTI) 68.75.13
UDC 338.43

STATE REGULATION OF AGRICULTURAL PRODUCTS EXPORT IN KAZAKHSTAN

M.T. Kantureyev, T.A. Taipov *²

¹Kazakh RI of AIC Economy and Rural Development, Almaty, Kazakhstan

²Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: i.taipov@mail.ru

Abstract. *The development of agricultural economy in combination with a balanced trade policy enhance high rates of production and export of agricultural and food products. In this regard, the expansion of the food market (supply-demand ratio, export-import directions) is acquiring particular relevance as an assessment of the ability of the State to sell export-oriented products on favorable terms. The Republic of Kazakhstan has significant potential for the development of agricultural production and the increased export of not only the main traditional commodity (grain and grain processed products), but also other agricultural products (meat, oilseeds, vegetables, etc.), including environmentally friendly. All this requires the improvement of the State regulation of export-oriented agricultural products market in rural regions in the context of the active integration of Kazakhstan into the world economy. Government support for agricultural producers should be aimed at using intensive technologies and optimization of production.*

Key words: *agricultural sector, export-oriented products, imports, domestic and foreign markets, State regulation, product distribution, prices, competitiveness*

Introduction. Food security of Kazakhstan is one of the main conditions for the formation of successful long-term development and economic growth, which criteria includes physical and economic accessibility of food products and guaranteed food safety.

The growth rate of food production does not correspond to the growth rate of consumption and incomes of the population, which is compensated by imports. A high proportion of imports is preserved in the most high-tech productions: cheese and cottage cheese – 51%, sausages – 46%, butter – 36.4%, meat and meat- vegetable canned products – 40%, sugar – 42%, taking into account the supply of cane raw sugar, the import reaches 97% (the production capacity of sugar factories is loaded only by 37.1%). Imports of canned fruits and vegetables account for 84% of domestic consumption, and the load of fruit and vegetable processing enterprises is 27%, the share of imports of oil and fat products in domestic consumption is 30–40% (load capacity 45–50%). The share of imports of processed and preserved potatoes in domestic consumption is at the level of 98%.

Methods. In the process of the research on the topic of this article, the following general scientific methods were used: comparison, analysis of indicators, economic and statistical, systemic approach, empirical.

Results and discussion. Currently, there are imported products on domestic market of food products, which previously were produced, such as butter and vegetable oil, cheese, cottage cheese, sausages and sugar, canned fruits and vegetables [1].

The lower competitiveness of Kazakhstan products compared to the imported products is due to the low productivity of production; unsatisfactory quality of the raw materials produced, which is unsuitable for industrial processing; seasonal character of production and uneven supply of raw materials to the processing enterprises during the year, which is due to the high concentration of production in personal subsidiary farms; high level of depreciation of fixed assets, which leads to the increased cost of finished products and their low competitiveness on market; lack of necessary conditions for the timely products sales [2].

The low level of coordination and optimization of food products movement aimed at maximal savings of product distribution costs has a negative effect: there is a large number of intermediaries, the trade margin between the producer and the distribution network for food products is about 50%, there is a significant fluctuation in prices for fruits and vegetables.

The economic affordability of food products provides the population with the opportunity to purchase food products in accordance with physiological consumption rates in terms of the existing consumption structure, price system, income level, social benefits and preferences.

The annual consumption of meat and meat products per capita exceeds the approved minimum consumption rates by 68.7%, in fruits by 53.7% and vegetables by 7.7%. The share of food basket cost in the consumer basket cost is 60%.

There are the following problems in the system of financial measures of public support: low availability of loans and subsidies; lack of linkage of subsidies to the final result and regional

specialization; low level of competition on financial services market; high natural-climatic, epizootic, phytosanitary, quarantine economic risks, etc. Trade is the weak link in the logistics chain. Internal and external flows of food products fall mainly on small businesses – 81% of market, medium – 10% and large – 9%.

In 2017 the share of exports of the East Kazakhstan region in the total volume of food products was 6%. These are wheat, sunflower seeds, sunflower oil, barley, flax seeds, wheat flour. The main consumers are Uzbekistan, Russia, Kyrgyzstan, China, Afghanistan, and Turkey.

The share of Kostanay region in the structure of food products exports – 46.5%). This category includes wheat flour, wheat, flax seeds, sunflower seeds, barley. They are mainly imported by Afghanistan, Uzbekistan, Russia, Tajikistan, Iran, China, Italy, Azerbaijan.

In Pavlodar region the share of food products in the export structure is 1.7%: wheat, flour, pasta. Products are in demand in Russia, Tajikistan, Uzbekistan, China, Ukraine.

In the North Kazakhstan region, food products make up 86.1% in total export volume: wheat flour, wheat, flax seeds, rapeseed, barley, lentils. The main consumers are Afghanistan, Russia, Uzbekistan, Tajikistan, Belgium and Iran.

In general, in 2017 exports of agricultural products and processed products in Kazakhstan amounted to 2.4 mln. USD, i.e. compared to 2016, it increased by 12.5%.

There is a real possibility of increasing the production of beef, lamb, and horsemeat in the republic at the expense of natural pastures, their irrigation, and irrigation of crops. Kazakhstan ranks 5th in terms of pastureland, 30% of them are used, 110 mln ha are provided with groundwater and surface water, 6 mln. ha are equipped with wind-driven wells, and river water can be used for irrigation of 2 mln. ha. By 2021 the production volume of raw milk will increase by 14.3% compared to 2018; poultry meat – by 54.4%, fruit and berries and grapes – by 6.8%, sugar – twice).

In order to increase labor productivity and reduce production cost, it is necessary to diversify the sown areas structure, introduce and develop scientifically based crop rotations; specialization of the regions in the optimal use of farmland for production of specific types of products, taking into account natural factors and other conditions, promotion of innovative technologies; increasing the availability of mineral fertilizers and herbicides, their cheapening, as well as the possibility of purchasing machinery through subsidizing leasing payments, stimulating the development of seed breeding to ensure high-yielding plant varieties; basic subsidies, preferential loans for spring field and harvesting works, cheaper interest rates, provision of investment subsidies for the renewal and development of fixed assets, loan guarantee and insurance, etc.

Measures against degradation of agricultural land, salinization and waterlogging of irrigated land are envisaged. For the development of pasture livestock grazing it is needed to carry out comprehensive measures aimed at rational use of pastures.

The comprehensive nature of measures and export support mechanisms is the determining factor for the successful realization of the country's export potential.

The financial mechanism of exports support includes: direct support (export and import lending); reimbursement to exporters (importers) of part of the cost of paying interest on loan, export insurance, export guarantees, financial support for exhibition and fair activities, encouraging the development of export production (tax incentives, financing the development of export infrastructure, encouraging foreign direct investment, providing preferential loans, grants and private investment, research grants).

A comprehensive, multi-level system of public support for agricultural exports has been formed in the USA. It is carried out by a foreign agricultural service within the Ministry of Agriculture, which provides services to national exporters of agricultural products, fishery and forestry products. The farmers are provided with loan guarantees for the export-oriented agricultural and food products for a period of 1 to 3 years. The tasks of identifying small businesses and preparing them for the external market are being addressed, which is aimed at the development of small and medium-sized businesses.

In Japan, there is an effective State system of financial assistance to exports, which includes loan and insurance support for foreign economic activities: insurance of export loans and supplies, insurance of investment projects.

In Korea, the expansion of exports of the products of agro-industrial complex is carried out in the following areas: the creation of conditions for the promotion of products directly on foreign markets; institutional and organizational support within the country; export lending development. The export base is strengthened through the construction of specialized export complexes, which are focused on the sale of vegetables, fruits and food in processed form on foreign markets.

The most important elements of public support in Germany are lending, insurance and provision of public guarantees, insurance of export loans and investments abroad, exemption of foreign exporters from

value added tax, direct and indirect subsidies. Export financing is carried out mainly by specialized public lending institutions and private banks [3,4].

In Kazakhstan, in order to increase the availability of financing agricultural production and reduce inefficient subsidies, budget funds will be used to subsidize interest rates on loans, leasing of agricultural equipment and animals, investment subsidizing, subsidizing insurance premiums, development of the system of lending partnerships and loan guarantee institutions, increase of mineral fertilizers volumes, seed production, plant protection products, purchase of breeding young farm animals and poultry, maintenance of selection-breeding work, subsidizing the cost of water supply services to agricultural producers.

Compulsory insurance in crop and livestock production should meet the requirements of all participants in the insurance system – agricultural producers, the State and insurance organizations: implementation of comprehensive public support for business entities (subsidies, concessional lending) using modern agricultural technologies and risk reduction measures; simplified risk analysis and assessment system; creation of a unified electronic map database on sown areas, insurance of crops and animals by regions of the country; the list of agricultural crops will be revised, taking into account regional specialization [5].

To create a unified system of support for sales markets and export development, it is planned to create a register of export markets and products; attraction of modern technologies in the processes of production, management and marketing; improvement of legislation in regulation of antitrust activities.

It is expedient to carry out the sale of agricultural and processed products through the creation of a network of wholesale distribution centers aimed at the formation of large quantities of food and its distribution to domestic market and exports, contributing to the growth of income of commodity producers and reduction of intermediaries. Such centers will be created at the expense of private investors, including foreign ones [6, 7].

An effective mechanism of State regulation of the exported products in the republic will allow an increase labor productivity in agricultural sector by 2.5 times. Food imports will decrease by 14.6%, and exports of processed products will increase 3.5 times.

The program on the development of exports of agri-food products and food will ensure the promotion of products to foreign markets, insurance of export supplies and export lending, attracting direct foreign investments for the development of high-tech industries.

To ensure maximal utilization of processing enterprises and increase the share of processing agricultural raw materials and increasing competitiveness of products on domestic and foreign markets, it is planned to create a system of procurement and supply of agricultural products of households and small businesses through agricultural cooperation; subsidizing investment costs in construction and modernization of processing enterprises, taking into account the production of competitive export-oriented products.

Conclusion. Agricultural production provides the population with food and industry raw materials, forms profitable economy.

Measures and mechanisms of supporting export of agricultural and food products are being improved, taking into account the use of the effective international practices.

All this requires effective State regulation of export-oriented agricultural products market in rural regions in the context of Kazakhstan's integration into the world economy.

Exports in the developed countries are regulated in compliance with the rules and regulations of the WTO, taking into account export subsidies to the State trading enterprises, export lending, including financial and organizational mechanisms.

The financial mechanism consists of lending to exports and imports, reimbursement of the cost of paying interest on loan, export insurance, stimulating export production (tax preferences, financial infrastructure, encouraging direct foreign investment).

References:

- 1 Tleuzhanova M. A., Kassenova A. Zh., Uchkampirov A. B. Assessment of the current state of agriculture in the Republic of Kazakhstan // Problems of agricultural market.-2016.-N3.-P.22-29.
- 2 Moldashev A.B. Agroindustrial complex of Kazakhstan: problems of development and search for their solution // Problems of agrimarket.-2016.-N3.-P. 7-13.
- 3 Kolesnyak I.A. State regulation of agriculture abroad // Bulletin KrasGAU.-2012.-N6.-P.306-309.
- 4 Brovkova, E.G., Prodius I.P. Foreign economic activity / E.G. Brovkova, I.P. Prodius. – Moscow : MT-Press, 2011. -186 p.

5 State program of agro-industrial complex development of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of July 12, 2018 No. 423. – Astana, 2018. – 177 p.

6 Paptsov A.G. The agricultural sector economy of the developed countries in the context of global food crisis. – М.: Grif and K, 2009. – 288 p.

7 Plan of measures on the implementation of the State program on the development of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2017-2021. (to the draft program of 2018). – Astana, 2018. – 64 p.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНІМДЕРІНІҢ ЭКСПОРТЫН МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ

М.Т. Кантуреев¹, Т.А. Таипов^{*2}

¹ Қазақ АӨК экономикасы және ауылдық аумақтарды дамыту ФЗИ, Алматы, Қазақстан

² Алматы Экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

e-mail: i.taipov@mail.ru

Түйін. Аграрлық экономиканы теңдестірілген сауда саясатымен ұштастыра отырып дамыту ауыл шаруашылығы өнімдері мен азық-түлік өндірісінің және экспортының жоғары қарқынын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Осыған байланысты, мемлекеттің қолайлы жағдайларда экспортқа бағдарланған өнімді сату мүмкіндігін бағалау ретінде азық-түлік нарығын кеңейту (сұраныс пен ұсыныстың арақатынасы, экспорттық-импорттық бағыттар) ерекше өзектілікке ие болады. Қазақстан Республикасы ауыл шаруашылығы өндірісін дамыту және негізгі дәстүрлі тауарды (астық және оны қайта өңдеу өнімдері) ғана емес, сонымен қатар басқа да ауыл шаруашылығы өнімдерін (ет, майлы дақылдар, көкөністер және т.б.), оның ішінде экологиялық таза тауар экспортын ұлғайту үшін айтарлықтай әлеуетке ие. Мұның бәрі Қазақстанның әлемдік экономикаға белсенді бірігуі жағдайында ауылдық аймақтарда экспортқа бағдарланған ауыл шаруашылығы өнімдерінің нарығын мемлекеттік реттеуді жетілдіруді талап етеді. Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді мемлекеттік қолдау қарқынды технологияларды пайдалануға және өндірісті оңтайландыруға бағытталуы тиіс.

Түйінді сөздер: аграрлық сектор, экспортқа бағдарланған өнім, импорт, ішкі және сыртқы нарықтар, мемлекеттік реттеу, тауар қозғалысы, баға, бәсекеге қабілеттілік

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ЭКСПОРТА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

М.Т. Кантуреев, Т.А. Таипов^{*2}

¹ Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан

² Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан

e-mail: i.taipova@mail.ru

Резюме. Развитие аграрной экономики в сочетании со сбалансированной торговой политикой позволяют обеспечить высокие темпы производства и экспорта сельхозпродукции и продовольствия. В связи с этим, особую актуальность приобретает расширение продовольственного рынка (соотношение спроса и предложения, экспорто-импортные направления) как оценка возможности государства реализовать экспортоориентированную продукцию на благоприятных условиях. Республика Казахстан располагает значительным потенциалом для развития сельскохозяйственного производства и увеличения экспорта не только главного традиционного товара (зерно и продуктов его переработки), но и других сельскохозяйственных продуктов (мясо, масличные культуры, овощи и др.) в т.ч. экологически чистых. Все это требует совершенствования государственного регулирования рынка сельхозпродукции, ориентированной на экспорт, в сельских регионах в условиях активной интеграции Казахстана в мировую экономику. Государственная поддержка сельхоз-товаропроизводителей должна быть направлена на использование интенсивных технологий и оптимизацию производства.

Ключевые слова: аграрный сектор, экспортоориентированная продукция, импорт, внутренний и внешний рынки, государственное регулирование, товародвижение, цены, конкурентоспособность

МРПТИ(SRSTI) 06.81.55
УДК 631.145

CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF THE FRUIT AND VEGETABLES INDUSTRY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Wei Peng

«University Narxoz», Almaty, Kazakhstan

e-mail: weipeng@mail.ru

Abstract. *In the Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev. the people of Kazakhstan were tasked with ensuring the transfer of the country's agro-industrial complex to innovative rails, reducing the volume of growing low-yield water-intensive crops and replacing them with vegetables and other crops. One of the challenges identified in the Presidential Address is the threat of global food security. In this regard, the processing of agricultural products plays a crucial role.*

This article presents the development of the fruits and vegetables processing branch of the Republic of Kazakhstan. The problems in the industry are addressed, the data on production in dynamics is given. SWOT-analysis of tomato paste production was carried out.

On the survey basis, the lines of approach to the existing enterprise problems have been worked out.

Key words. Processing, vegetable crops, tomato paste, tomato preserves, strategy

Introduction. The processing industry has an important role in the uniform food products supply of high nutrition and biological value throughout the year, that contain a number of biologically active substances essential for man such as mineral salts, vitamins, antioxidants, etc.

Kazakhstan offers great opportunities for suppliers of fresh vegetables and fruits, as well as for companies supplying technology for the production, processing and processing of products. Thus, the country has more than doubled the import of fruits and vegetables in monetary terms over the past six years. Nevertheless, Kazakhstan shows a significant increase in domestic production of fruits and vegetables. For example, vegetable production increased by 25% over the past five years, while apple production increased by one third over the same period[1].

Currently, the area of vegetable crops in Kazakhstan counts 140.9 thousand hectares, of which about 70% are in the south and south-east of the republic (Almaty, Zhambyl, Kyzylorda, South Kazakhstan regions). In 2016 3564.9 thousand tons of vegetables were produced. Within the next 5 years, it is planned to expand the crop of vegetable crops to 160.7 thousand hectares and increase the production of vegetables to 4131.5 thousand tons. (without melons). That is, there are great resources for the development of the processing industry in vegetable production.

Methodology. In the process of research, system analysis, expert assessments, general scientific methods were used: analysis, synthesis, comparison.

Results and discussion. Kazakhstan, generally, provides a need for vegetables according to medical norms (120 kg per person per year). However, due to problems of maintaining harvested crops and low volumes of their processing, seasonal consumption of vegetables is vibrant. Therefore, in the late autumn, winter and early spring periods, the deficit of consumption of fresh and processed vegetable products increases. The actual consumption of vegetables per capita sharply contrasts with the regions of the country and the seasons of the year. Therefore, bailout plan seems to be the development of vegetable processing.

In the Address of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev. the people of Kazakhstan were tasked with ensuring the transfer of the country's agro-industrial complex to innovative rails, reducing the volume of growing low-yield water-intensive crops and replacing them with vegetables and other crops. One of the challenges identified in the Presidential Address is the threat of global food security. In this respect, a very significant role is played by the processing [1].

Moreover, in the Presidential Address in 2017, N.Nazarbayev noted: «The agro-industrial complex of Kazakhstan has a promising future. In many respects, we can be one of the world's largest agricultural export product producers. Especially when it comes to health food production. The brand «made in Kazakhstan» should become a standard of such products» [2].

Kazakhstan possesses significant environmentally pristine territories for the production of health food products. In the Program for the Development of the Agro-Industrial Complex in the Republic of Kazakhstan for 2013-2020 Agrobusiness 2020 (Decree No. 151 of the Government of the Republic of Kazakhstan dated February 18, 2013) set the following tasks: "The domestic vegetable market will amount to ~ 3 million t in

2020, of which local producers can provide up to 100% of domestic demand. Export of vegetable products in 2020 can reach up to 300 thousand tons. Production of canned vegetables in 2020 will increase up to 85 thousand tons. That is, there are great prospects for the development of the processing industry and processing of vegetables.

It should be noted that the majority of vegetables (as well as potatoes and melons) in the Republic of Kazakhstan are consumed fresh.

In the pre-reform time, 8-10% of vegetables were sent for processing. Range of canned vegetables was represented mainly by tomato products. The population's need for vegetables was satisfied by 28-30%. Form of incorporation change led to decline in production. Since 1990, the production of canned vegetables has declined and by 1997 it approached the minimum. The material and technical base of the operating enterprises was in an unsatisfactory state. Due to lack of financial resources enterprises experienced serious difficulties in modernizing production facilities and introducing modern technologies. The lack of capacity in the country for manufacturing glass containers forced enterprises to buy glass in the near abroad. The cost of packaging and increased transportation costs, as well as a shortage of working capital, did not allow enough packaging to be stockpiled.

The main difficulties of the processing industry in Kazakhstan were the shortage and poor quality of raw materials, the shortage of financial and current assets necessary to ensure uninterrupted manufacture. Canned fruits and vegetables marketing problem was acute. Domestic products were not in demand in foreign markets, mainly because of high prices, narrow range, lack of proper design (outer and inner packaging).

The production of tomato preserves, including tomato paste, is concentrated in Almaty, where the majority of processing enterprises are concentrated, and the South Kazakhstan region also has a significant share. Table 1 and Figure 1 show the dynamics of the production of canned tomatoes and tomato paste.

Table 1

Dynamics of production of tomato processing products in Kazakhstan for 2007-2016, thousand tons

Type of the processing product	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Production of canned products, thousand tons	10,0	12,6	12,3	8,4	12,3	12,8	10,4	10,4	10,3	11,9
Incl. tomato paste*, thousand tons	7,0	8,8	8,6	5,9	8,6	8,9	7,3	7,3	7,2	8,3

Note – source -compiled in accordance with the Committee on Statistics of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan [3]

* Based on the experts' assumption on the share of tomato paste in canned tomatoes ~ 70%.

Such a production structure can be explained by the location of raw materials sources: domestic production, imported from the southern republics and China. The volume of production of tomato preserves, including tomato paste, increased by 19% between 2005 and 2014. In 2014, the volume of production of tomato canned food amounted to 11.9 thousand tons, including 8.3 thousand tons of tomato paste.

In contrast to tomatoes, statistics on tomato paste, reflects a different picture. The most part of (60-70%) tomato paste consumption is met through imports.

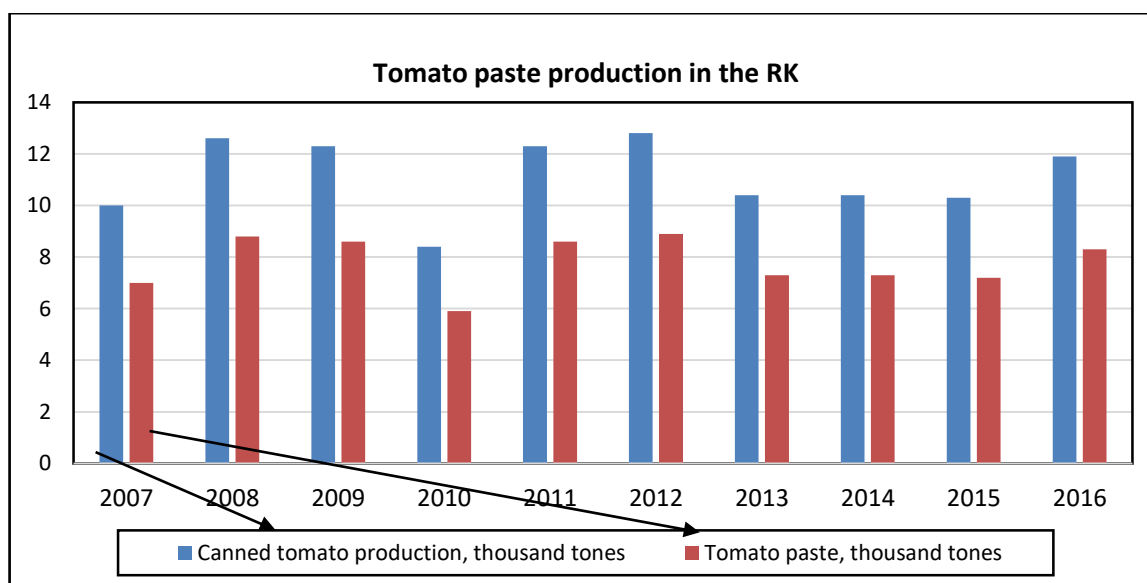

Figure 1 – Tomato paste production in Kazakhstan

Note – source -Committee on Statistics of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

The leading importer in this market is China. Since there is a large volume of imports in the domestic market, there are difficulties in selling finished domestic products, which affects the replenishment of working capital of processing enterprises. Despite this fact, the volume of production over the past 10 years has been stable. In general for 2005 – 2014 there was an increase in production of 1.3 thousand tons of tomato paste.

With regard to the production of tomatoes and tomato paste, the leading regions are Almaty, Zhambyl, South-Kazakhstan regions.

For the period from 2012 to 2016, the share of imports in domestic consumption of tomato paste occupies a large part and is 68%.

Table 2

Production and consumption of tomato paste for 2011-2016 tons

Activities	2012	2013	2014	2015	2016	Average in 5 years	Share in consumption, %
Production	8 943	7 275	7 270	7 197	8 303	7 797	35%
Import	9 694	13 084	19 948	20 007	13 301	15 207	68%
Export	592	875	1 035	20	36	511	2%
Domestic consumption	18 045	19 484	26 183	27 184	21 569	22 493	100%
Consumption per capita, kg / year	1,11	1,18	1,56	1,60	1,25	1,34	-

Note – source -Committee on Statistics of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Committee of State Revenues of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan [3]

Figure 2 shows that the export of tomato paste plays an insignificant part. In fact, with large volumes of consumption, this part is completely small.

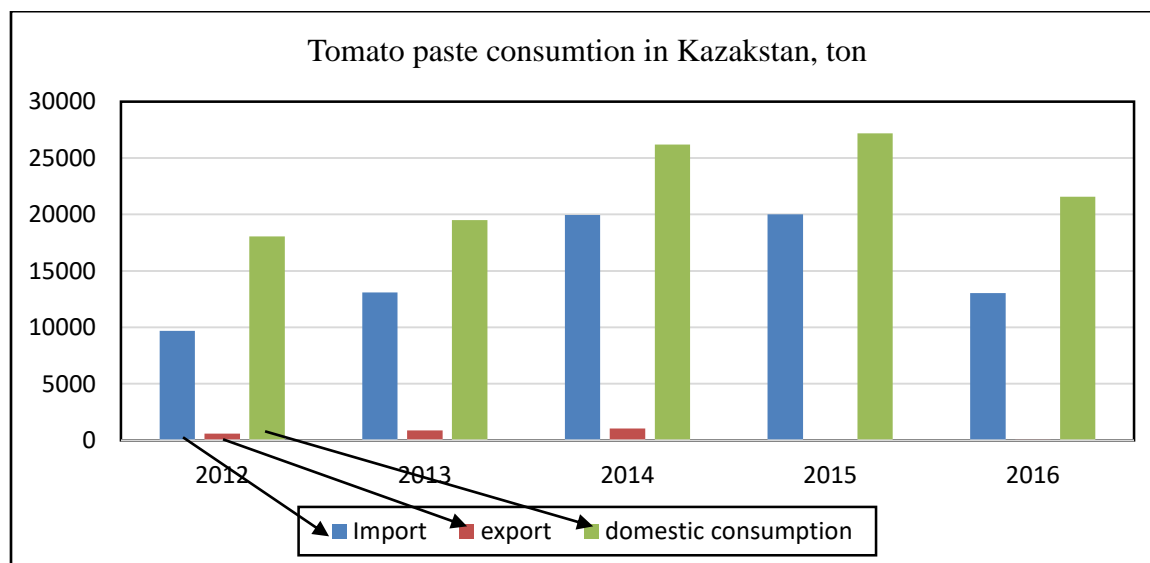

Figure 2 – Tomato paste consumption in Kazakhstan

Note – source -Committee on Statistics of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

In recent years, there have been positive upward shifts in the production of processing enterprises. From the earlier operating enterprises, LLP «Tulkubas canning plant», «Zhuzim» LLP (Sayram canning plant), «Baldyrgan» LLP (Taldykorgan canning plant) resumed operation with the existing technological lines. There were new enterprises in the canning industry producing canned fruits and vegetables: LLP «Tsin-Kaz», LLP «Zamir-Food», LLP «Dessert», ZAO «Gold product», LLP «Alua», LLP «BM», LLP «Tarazsky» canning plant, PC «Yunchi» and enterprise of JSC «Almaty Snack Food Company». The baby food plant «Bobek», where it is planned to produce vegetable and fruit and vegetable canned food for children of more than 20 items, plans to increase the range of products up to 70 titles.

According to the Master Plan “Stabilization of the Grain Market”, the production of fruits and vegetables by 2020 will amount to 4,411.5 thousand tons. At the same time, by 2020, the share of processing fruits and vegetables is planned to increase from 4.3% to 13%. Thus, 573.5 thousand tons by 2020 should be processed (4411.5 thousand tons * 13%).

At present, the capacity of processing enterprises is 284.5 thousand tons, the workload of which is 49.4% or 140.8 thousand tons. Thus, 143.7 thousand tons remain underutilized (284.5-140.8).

573.5 thousand tons – 143.7 thousand tons = 429.8 thousand tons of missing capacity, which must be introduced through the modernization and construction of new processing plants. [3].

In order to develop the glass packaging industry for all food industries, a glass company «SAF» was established in 1999. Currently, the company operates Shchuchin, Almaty (v. Burundai) and Taraz glass factories. The plant in Merke village, Zhambyl region is being reconstructed. Also, 2 and 3-liter glass jar (spin-forming) production enterprise was established (LLP «Ainek», Taraz). The company «TOKK» produces jar tops like "Twist-off", which meet the highest requirements.

Tomatoes and canned tomato products are the most ubiquitous vegetable products. The production of canned tomatoes is concentrated mainly in Almaty and Almaty region, where many processing enterprises (more than 70%) are concentrated and in the South Kazakhstan region (about 16%), which is due to the presence of developed infrastructure, a large sales market, access to more cheap raw materials markets and financial resources.

At the present time, the construction of a tomato processing plant in «Zhanakorgan district of Kyzyl-Orda» region is being completed. A canning plant for processing tomato and other vegetables in the South-Kazakhstan region was launched. A plant has been built to produce tomato, pumpkin juices, jams and more than 30 types of vegetable pickles and marinades in the «Merken» district of «Zhambyl» region. In the production of vegetable and fruit juices there is a positive trend: their production increased up to 183 thousand tons per year, and the volume of consumption in the domestic market increased by 2.8%.

Consumption of vegetable and fruit juices in Kazakhstan by 87.3% is provided by domestic production, and the rest is imported from the outside. The domestic demand for tomato paste Kazakhstan provides for 71.6%, and tomato concentrates – for 28.4%. The leading importer is China. Russia, Uzbekistan,

Tajikistan, Turkey, Hungary and Iran as well are present in the market of canned tomato products in Kazakhstan.

However, despite the noticeable positive shifts in the vegetable processing industry, for the current period, Kazakhstan's import dependence on many types of processed products has been formed, incl. the level of import dependence on vegetable products is very high. Canned vegetables are produced in a small amount, which are in high demand (whole-canned vegetables, etc.). Currently, 15-20% of vegetables produced in the country are processed for processing. The share of imports of canned fruits and vegetables is 70.5% («Agrobusiness 2020» Program).

Successful solution of processing issues largely depends on the quality of raw materials, which determines the basic properties of the finished product and its cost. For the production of certain types of canned food, special varieties of vegetable crops that are characterized by high food and technological qualities (nutrients, vitamins, taste, aroma, consistency, color, shape, size, waste fraction for cleaning, marc, resistance to heat treatment, etc.) are needed. Varieties with certain technological characteristics are recommended for each type of product.

The vegetable industry of Kazakhstan has large raw materials and production reserves. Scientific support of the processing industry is very important and necessary.

About 120 varieties of vegetable cultures of domestic selection are included in the State register of successful breeds permitted for use in the Republic of Kazakhstan. The Kazakh Research Institute of Potato and Vegetable Growing creates new varieties of vegetable crops, which are evaluated for their suitability for industrial processing. Identification of varieties with valuable chemical composition and high technological indicators can solve the vegetable-processing industry raw materials problems.

Research in this direction has been conducted by Kazakh Research Institute of Potato and Vegetable Growing since 2012. During this period, a large number of breeding achievements were evaluated. High-tech domestic varieties of tomato, cucumber and sweet pepper are singled out. For processing on all types of tomato products domestic varieties of tomato Ayan, Zarya Vostoka (Dawn), Lider (Leader), Rassvet (Dawn), Samaladai, Yantar (Amber) are suitable. For whole-fruit canning, varieties of tomato Narttai, Luchezarnyi (Radiant), Vostorg (Delight) are suitable.

When assessing the suitability for the production of tomato juice, high grades were given to varieties Surpriz (Surprise), Venera (Venus), Mechta (Dream), Umit (Hope). When preserving the cucumber, the products from local varieties Egalite, in memory of Kabirova, Medeu, Shilde, Azat (Free), Zhiger (Energy), Kalisto, Meiram 20 (Joy), Sailau, Orken are highly appreciated. The sweet pepper varieties of the Bayan Sulu Institute, Kaz-Tai, Kozy-Korpesh, the Krasnoye Chudo (Red Miracle), G-670 are suitable for the production of canned goods of high quality and rich variety (Lecho, Pepper in Pouring with Vegetables, whole-fruit canned pepper, vegetable medley).

Highlighted varieties of high nutritional and biological values, adapted to local soil and climatic conditions, will form the basis for the development of the domestic vegetable processing industry.

SWOT analysis of tomato production.

Table –3

SWOT-analysis of tomato paste production

Strengths	Weaknesses
Availability of production potential;	Higher prices for domestic raw materials;
Geographic proximity of sources of raw materials and processors;	Shortage of current assets;
Developed infrastructure in the regions where processor are located;	Customs regulation weakly protects processors;
Availability of stable demand from the population	Dependence on imported raw materials - concentrate of tomato paste
Note – compiled by the author	

The strengths of tomato production include the presence of favorable soil and climatic conditions in the south-east of the country for the cultivation of tomatoes, as well as the geographical proximity of sources of raw materials and processors.

The weaknesses of the industry are its non-compliance with agricultural technology, the lack of funds from manufacturers for the purchase of protective equipment and mineral fertilizers, without which intensive production management is impossible and as a result it leads to low yield and high cost of tomatoes.

Strengths of tomato paste production in the country include geographical proximity to sources of raw materials, well-developed infrastructure in the regions where refiners are located as well as a stable demand from the population for tomato paste.

High prices of local raw materials are also weaknesses of tomato paste production. The selling price of tomatoes in the wholesale parties are almost close to the cost of agricultural producers and therefore do not allow processing companies to produce competitive products for the price that would replace the imported goods. Most of the tomato products are made from the concentrate imported from China.

The possibilities for the development of tomato production in the country include the possibility of a significant increase in yields up to 3 times due to the use of intensive technologies in the cultivation of tomatoes and, consequently, a decrease in the cost of tomatoes due to an increase in gross harvest. World experience shows that the potential yield of tomatoes on the open ground, with efficient production, reaches 600-1200 c / ha.

On possible threats, competition from China in the production of tomatoes. You can also note the risks of higher production costs due to currency fluctuations and as a result of rise in the prices of energy carriers, fuels and lubricant materials, fertilizers, etc.

Cheapening of the cost price of tomato paste production due to the growth of own production of raw materials for processing can be attributed to the opportunities of tomato paste production. Potential for complete substitution of tomato paste imports.

Based on the forecast of consumption and plans for import substitution, it is possible to organize the production of tomato paste.

From the plan it follows that for self-satisfaction of domestic demand for tomato paste by 2020, it is necessary to increase the current volume of annual production by 3 times, from 8,303 to 24,950 tons [4].

To achieve the planned increase in production of tomato paste in the amount of 16.5 thousand tons / year, (ratio 5.8 to 1), additional production of tomatoes in the amount of not less than 95 thousand tons / year is required, which is 14% of the total collection on RK and 20% of tomato collection in areas with the highest harvest (Almaty, Zhambyl, SKO).

Findings. Introduction of intensive tomato growing technologies will increase the yield to the level required for tomato paste import substitution, without significant increase in available acreage. It is necessary to make a bet on the development of processing on the basis of intensive industrial production of raw materials with prime cost, competitive with prime cost, primarily of Chinese producers.

Literature:

- 1 The first international conference "Fruit and Vegetable Business of Kazakhstan-2016". October 20-21, Almaty.
- 2 Address of the President of the Republic of Kazakhstan «The Third Modernization of Kazakhstan: Global Competitiveness»Kazakhstanskaya Pravda of January 31, 2012.
3. Master plan for the development of the processing industry in the Republic of Kazakhstan until 2020 / Ministry of Agriculture of the Republic of Kazakhstan, project of October 7, 2013.
4. www. stat.gov.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА КӨКӨНІС ПЕН ЖЕМІС-ЖИДЕК ӨНЕРКӘСІБІН ДАМУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН МҮМКІНДІКТЕРІ

Вей Пэн

Университет «Нархоз», Алматы, Қазақстан

e-mail: weipeng@mail.ru

Түйін. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Жолдауында. агроөнеркәсіптік кешенді инновациялық үрдістерге ауыстыруды қамтамасыз ету, судың қарқындылығы төмен өсетін өсімдік көлемін азайту және оларды көкөніс және басқа да дақылдармен ауыстыру міндеті қойылды. Президенттің Жолдауында анықталған міндеттердің бірі – жаһандық азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету. Осыған байланысты ауылшаруашылығы өнімдерін өңдеу маңызды рөл атқарады.

Мақалада Қазақстан Республикасының жеміс-көкөніс өнімдерін өңдеу саласының даму жағдайы қарастырылған. Өнеркәсіптегі мәселе рқарастырылып, өнім өндірісінің көлемінің динамикалы көрсетелді. Томат настасы өндірісіне SWOT-талдау жүргізілді.

Зерттеу негізінде кәсіпорындардағы нақты бар мәселелердің шешу жолдары қарастырылды.

Түйінді сөздер. Өңдеу, көкөніс дақылдары, томат настасы, қызанақ консервілері, стратегия

ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ ФРУКТОВ И ОВОЩЕЙ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Вей Пэн

Университет «Нархоз», Алматы, Казахстан

e-mail: weipeng@mail.ru

Резюме. В Послании Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева, перед Казахстанцами была поставлена задача обеспечить перевод агропромышленного комплекса страны на инновационные рельсы, сократить объемы выращивания низкоурожайных водоемких культур и заменить их овощами и другими культурами. Одной из проблем, указанных в Послании Президента, является угроза глобальной продовольственной безопасности. В связи с этим переработка сельскохозяйственной продукции играет решающую роль.

В данной статье представлено развитие отрасли переработки овощей и фруктов Республики Казахстан. Решены проблемы в отрасли, приведены данные о производстве в динамике. Проведен SWOT-анализ производства томатной пасты.

На основе опроса разработаны подходы к решению существующих проблем предприятия.

Ключевые слова. Переработка, овощные культуры, томатная паста, томатные консервы, стратегия

IRSTI 06.52.13

UDC 338.984

OIL PRODUCTION PROBLEMS AND WAYS OF DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

A.B. Sansyzbayev, Zh.Sh.Kenzhalina*

Narxoz University, Almaty, the Republic of Kazakhstan

e-mail: alisher.sansyzaev@narxoz.kz

Abstract. The role of the oil industry is very important for the economy of Kazakhstan. The article discusses the development of the oil industry of the Republic of Kazakhstan. In the country, in accordance with the State Program of Industrial-Innovative Development in 2019, there was adopted a course for the development of processing industry. Great emphasis is placed on improving the quality, productivity and increasing the volume in the oil refining industry. For this, it is necessary to provide these industries with high-quality raw materials of the appropriate volume. The article discusses the indicators of crude oil production. This article may be of interest in drawing up the development strategy of oil producing enterprises, for managers of enterprises, as well as for higher educational institutions and economists. The profitability of oil companies directly depends on the volume of crude oil production, which has a strong effect on the salaries of employees. Social partnership is a close relationship between the employer, employees and the state. The importance of social partnership is great for solving social and economic issues.

Key words: oil, oil production, growth factors, forecast, development conditions, national economy.

Introduction. The national economy of the Republic of Kazakhstan entirely relies upon the gas and oil segments' improvement. Oil and gas industry gives 25% of GDP of the Republic of Kazakhstan. In this way, it tends to be said that the oil business of Kazakhstan is one of the key divisions of the nation's economy, the train of the whole national economy. The main local oil was delivered in November 1899 at the Karashungul field, in the Atyrau area. Oil production in Kazakhstan in 1992 amounted to 25.8 million tons, and in 2012 – already reached 80 million tons. There are numerous oil producing companies in Kazakhstan, ranging from transnational corporations to small private companies. The largest of which are NK Kazmunaygaz, Tengizchevroil, Mangystaumunaygaz, Aktobemunaygaz and others. Along with domestic companies, Russian, American, European, Chinese and Asian oil companies operate on the market.

Methodology. In this paper, we conduct a regression and correlation analysis of the dependence of oil production on factors. To do this, we consider the volume of crude oil production (thousand tons) for the period from 2008-2017.

Results and discussion. To recharge and expand the asset base of the oil and gas industry of Kazakhstan, it is proposed to address issues of expanding subsidizing for geographical investigation in the oil and gas segment from the state and subsoil users. Since the volume of oil refining in its volume is clearly

insufficient, it is necessary to work out the issue of increasing capacity, refining depth and increasing productivity. Particular attention should be paid to the supply of appropriate volumes of raw materials for processing.

Main body. As noted in the State Program of Industrial-Innovative Development of the Republic of Kazakhstan until 2019, oil refining remains one of the attractive areas and prospects for Kazakhstan's competitiveness on the world market. There is a steady increase in the competitiveness of this sector, and labor productivity is growing [1]. Up to 86% of exports go to medium and heavy distillers and 19% to liquefied propane.

Despite the growth of oil production and the growing demand for petroleum products, there is a problem in terms of the ratio of the total capacity of oil refineries and oil production. So, this ratio is about 18.7% [2]. This problem is associated with a higher yield from the export of crude oil compared with the yield from supplies to the domestic market. This is evidenced by the data in table 1.

Table 1

Yield of oil supplies, thousand KZT per ton

Name	Direction	Selling price	Operating income
Production	For export	71,758	30,286
	On the domestic market	49,145	2,408
Processing	On the domestic market	8,436	1,506
Wholesale	On the domestic market	71,874	0,3
Retail	On the domestic market	54,838	3,82

Source: Ministry of Oil and Gas of the Republic of Kazakhstan

Moreover, indicators for refineries are calculated on the basis of the weighted average price for each refinery. The price on the wholesale market represents the weighted average price of the entire basket of oil products. Retail is calculated at the weighted average price of gasoline and diesel fuel. The supply of oil for the refineries in the domestic market is projected to be insufficient [3].

Another problem is the technical condition of the refinery. Technological backwardness leads to an insufficient depth of processing of raw materials. Also, this contributes to not high labor productivity in comparison with indicators of OECD countries. This data is represented in the table 2.

Table 2

Depth of raw materials processing *

Name	Oil processing factories, RK 2016, real %	Oil processing factories, growth		Oil processing factories, Western Europe	Oil processing factories, USA
		Real	Plan		
Depth of processing:	70	71	85	85	95
ANHZ	59,8				
PNHZ	74,2				
PKOP	74,4				

*Source: Kazmunaygaz Data

The objectives of the oil sector are:

- full provision of the domestic market with high-quality petroleum products;
- improving the efficiency of the industry;
- output of Kazakhstan products to foreign markets.

To implement these tasks, it is simply necessary to provide the industry with stable supplies of sufficient quality raw materials.

The oil industry can identify a number of existing problems:

- reduction of proven oil reserves,

- low rates of exploration development,
- reduction of oil production in Aktobe and Kyzylorda regions,
- rising prices for fuel and liquefied gas,
- the formation of a shortage in the market of fuel and lubricants,
- export – oriented industry [4].

Using data from the Ministry of Statistics of the Republic of Kazakhstan for the period from 2008-2017, we estimate the closeness and direction of communication of several factors relating to oil production. In addition to the economic and statistical analysis of the development of the oil industry, its economic and mathematical evaluation is also important [2]. We research and analyze the relationship between factors:

- Remains of fuel at the beginning of the year (thousand tons) (X1),
 - Import (kt) (X2),
 - Export (thousand tons) (X3),
 - Number of personnel of the main activity (thousand people) (X4),
 - Average monthly salary of personnel of the main activity (tenge) (X5),
 - Oilfield equipment (million tenge) (X6),
 - Number of industrial enterprises and production (units) (X7),
 - Length of trunk pipelines (km) (X8),
 - GDP (million dollars) (X9),
 - Profitability (%) (X10),
 - Investment in fixed capital for the extraction of crude oil and natural gas (million tenge) (X11),
- affecting it, creating a correlation-regression equation and forecast for subsequent years (Table 3)

Table 3

Indicators of factors affecting the production of crude oil in Kazakhstan for 2008-2017

Indicators	Units of measurement	Year	Year	Deviation (+/-)
		2008	2017	
Crude oil production	thousand tons	58 646,00	72 924,9	14 278,90
Fuel residues at the beginning of the year	thousand tons	2 685,20	2 435,80	-249,40
Import	thousand tons	3 187,20	23,00	-3 164,20
Export	thousand tons	48 979,00	67 839,40	18 860,40
Number of personnel of the main activity	thousand people	39,10	48,10	9,00
Average monthly salary of personnel of the main activity	KZT	194 648,00	661 431,00	466 783,00
Oilfield equipment	KZT mln.	1 386,00	14 260,10	12 874,10
Number of industrial enterprises and production	units	75,00	98,00	23,00
Length of trunk pipelines	km.	6 157,00	8 012,90	1 855,90
GDP	USD mln.	133,44	160,84	27,40
Profitability	%	125,60	58,60	-67,00
Investment in fixed capital for the extraction of crude oil and natural gas	KZT mln.	796 450,00	2363926,00	1 567 476,00

As we see in Table 3, the indicator “Crude oil production” in 2008 amounted to 58,646.00 (thousand tons), and in 2017 the figure increased to 72,924.90 (thousand tons).

The data was taken according to the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan in terms of crude oil (natural mixture of hydrocarbons, including oil obtained from bituminous minerals) without

gas condensate. Recently, exports have increased to 67,839.40 (thousand tons). Over 92% of the produced oil went to foreign markets [2].

Among the CIS countries, the key importer of Kazakhstan oil products is Uzbekistan, among other countries of the world – Italy, the Netherlands, Switzerland and France [5]. Crude oil imports have decreased significantly. According to the data in the table, you can see that the number of personnel in the main activity has increased by 9,000 people, while the number of industrial enterprises and production has increased by 23.

Having established the correlation table, we can determine the density of selected factors.

If the correlation coefficient between the factors $r > 0.5$, then we believe that there is a weak relationship, and we can further analyze this factor [6].

If the correlation coefficient $r > 0.7$, then the relationship exists and the correlation coefficient is closer to 1, then we believe that the relationship between the factors is strong.

The values of the sample pair correlation coefficients $r = 0.821$ indicate a fairly strong linear correlation dependence of the volumes of crude oil production (Y) on the length of the main oil pipelines (X8).

Also, the relationship between crude oil production (Y) and export (X3) can be considered strong since the coefficient $r = 0.698$ with roundings $r > 0.7$. The average monthly wage (X5) and crude oil production (Y) are related on the basis of $r = 0.6018$, oilfield equipment (X6) and oil production (Y) also have a close relationship, that is, $r = 0.6216$. The indicator “Investments in this industry” (X11) is also well correlated with oil production (Y) $r = 0.6069$.

Although the “Number of industrial enterprises” (X7) is associated with oil production (Y), yet the relationship between them is weak.

The correlation coefficient between the factors of crude oil production (Y) and Import (X2) $r = -0.0997$. So we will not consider the factors that have weak and negative relationships.

Following the results of the correlation table, we will make a step-by-step regression analysis on the relationship between factors X3 and X8.

If the model is not multicollinear, then we will not do step-by-step regression analysis. But, if the relationship between the influencing factors $r > 0.7$, then the model is multicollinear.

In our case, there is a relationship between the factors. The length of trunk pipelines (km) (X8) and Export (thousand tons) (X3) is equal to $r = 0.537$.

Thus, we analyze the regression graph.

The factors “Length of main oil pipelines” (km) (X8) and “Export” (thousand tons) (X3) have a strong relationship, since the correlation coefficient is $r = 0.88$. The coefficient of determination is $R = 0.767$.

That is, 77% describe this accuracy of variation and deviation of variation. Fisher criteria F fact = 11,53 \geq F table = 5,12. The model is adequate. T3 fact = 1.67 t table 2.26, which means the hypothesis does not deviate and the statistical insignificance, the reliability of the regression equation is recognized. T8 fact = 2.90 $>$ T table = 2.26 [6].

This means that the model is adequate. Fisher and Student criterion was met. Standard errors for a parameter $ma = 22763.9$; for b parameters, $mb3 = 0.255$, $mb8 = 3.78$. Reliability intervals – 0,11 $<$ $b3 <$ 0.62 and 0,70 $<$ $b8 <$ 6,86.

The equation of multiple regression $Y = a + b3x3 + b8x8$.

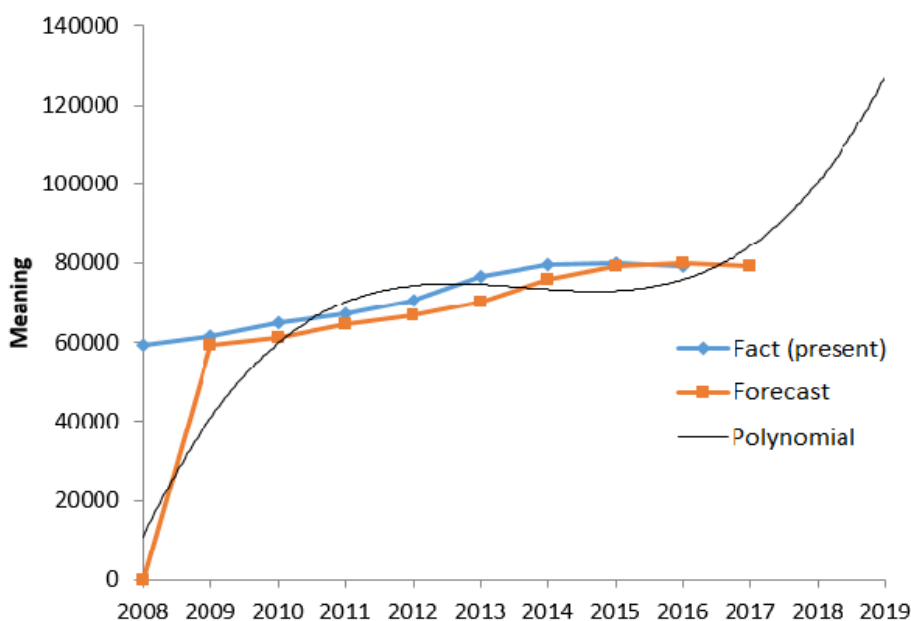
Substitute a and b parameters in the equation of multiple regression. We obtain the equation of multiple regression:

$$Y = 22763,9013 + 0,25487997x3 + 3,7788329x8,$$

here, the parameter a does not have economic significance, so a negative number can come out. And the parameters $b3$ and $b8$ cannot have negative numbers, since they have economic significance.

Using this multiple regression equation, we make a forecast for the next few years.

Forecast of oil production in Kazakhstan

Graph 1. Forecast of oil production in Kazakhstan till 2020

According to the forecast for 2019, with an increase in export volume by 80,000 (thousand tons) (X3) and the length of trunk pipelines by 8,070 (km) (X8), the volume of crude oil production will be 73268.5 thousand tons. And in 2020, with an increase in exports to 85,000 (thousand tons) (x3) and the length of trunk pipelines to 8090 (km) (x8), production will amount to 74,594.10 thousand tons of crude oil, excluding gas condensate. That is, compared to 2017, the volume of production will increase by 3%.

Conclusion. In order to replenish and increase the resource base of the oil and gas industry of Kazakhstan, it is proposed to address issues of increasing funding for geological exploration in the oil and gas sector from the government's and subsoil users' sides. Since the volume of oil refining in its volume is clearly insufficient, it is necessary to work out the issue of increasing capacity, refining depth and increasing productivity. Particular attention should be paid to the supply of appropriate volumes of raw materials for processing.

Bibliography:

- 1 ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПРОГРАММА индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015 – 2019 годы. Утверждена Указом Президента РК от 1 авг. 2014 г №874
- 2 Министерство Национальной Экономики Республики Казахстан / Комитет по Статистике
- 3 Чигаркина О.А., Джолдасбаева Г.У. Развитие нефтепереработки как фактор структурных преобразований экономики Казахстана // Экономика: стратегия и практика. – 2014. – № 4 (32). – С. 14–19.
- 4 Сабден О., Егоров О. Потенциал использовать сполна // «Казахстанская правда», 8 августа 2014 года, С. 6.
- 5 Бутырина Е. Нефтяному рынку Казахстана 2014 год запомнится обвалом мировых цен, председательством в Энергетической хартии и ростом расходов по проекту Кашаган // «Панорама», № 50, 26 декабря 2014 года, С. 6
- 6 Рахметова Р.У. Эконометрика. Учебник, изд Экономика, Алматы, 2015 г.291 С.

ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РАЗВИТИЯ НЕФТЕДОБЫЧИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Сансызбаев А.Б.; Кенжалина Ж.Ш.*

Университет Нархоз, г. Алматы, Республика Казахстан

e-mail: alisher.sansyzbaev@narhoz.kz

Резюме. В статье рассматриваются вопросы развития нефтяной отрасли Республики Казахстан. В частности, произведен анализ зависимости добычи объемов нефти в Казахстане от факторов, влияющих на него. В стране в соответствии с Государственной программой индустриально-инновационного развития о 2019 года взят курс на развитие перерабатывающего производства. Большой упор сделан на повышение качества, производительности труда и увеличение объемов именно в нефтеперерабатывающей отрасли промышленности. На основе проведенного анализа предложены меры по преодолению проблем в отрасли. Данная статья может представлять интерес при составлении стратегии развития нефтедобывающих предприятий, для менеджеров предприятий, а также для высших учебных заведений, которые занимаются подготовкой специалистов в области нефтедобычи и экономистов.

Ключевые слова: нефть, нефтедобыча, факторы роста, прогноз, условия развития, национальная экономика.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МҰНАЙ ӨНДІРІСІНІҢ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сансызбаев А.Б.; Кенжалина Ж.Ш.*

Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: alisher.sansyzbaev@narhoz.kz

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасының мұнай өнеркәсібінің дамуы талқыланды. Атап айтқанда, Қазақстандағы мұнай өндірісінің оған әсер ететін факторларға тәуелділігін талдау. Елде 2019 жылы Индустриялық-инновациялық дамудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес өңдеу өнеркәсібін дамыту үшін курс қабылданды. Мұнай өңдеу саласының сапасын, өнімділігін арттыруға және көлемін арттыруға үлкен көңіл бөлінеді. Орындалған талдау негізінде өнеркәсіптегі проблемаларды шешу бойынша шаралар қолданылды. Мұнай өндіру саласындағы сарапшылар мен экономистер. Мұнай компанияларының табыстылығы ишкі мұнай өндіру көлеміне тікелей байланысты, ол қызметкерлердің жалақысына әсер етеді.

Түйінді сөздер: мұнай, мұнай өндіру, өсу факторлары, болжам, даму шарттары, ұлттық экономика.

МРНТИ 06.71.51

УДК 338.12.017

МАРКЕТИНГОВЫЕ ПОДХОДЫ ПРИ ФОРМИРОВАНИИ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ПРИГРАНИЧНОГО РЕГИОНА В КАЗАХСТАНЕ

*А.М. Алишынбай¹, М.У. Дуйсемалиева*²*

^{1,2}Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

e-mail: madinauraz@mail.ru

Аннотация: В статье рассматривается маркетинговый подход при формировании стратегий развития приграничных регионов Казахстана. В современных условиях активизации процессов глобализации и регионализации усиливается межрегиональная конкуренция регионов, которые стремятся найти эффективные инструменты управления, обеспечивающие им конкурентоспособность на рынках. Совокупность возможностей территории, обладающие рыночной ценностью, повышают спрос на другие элементы региона в конкурентной борьбе. Приграничное сотрудничество – нематериальный конкурентный ресурс, формирующий конкурентные преимущества региона в обеспечении доступа к товарному, финансовому и транспортному потокам на локальном рынке.

Ключевые слова: экономика, развитие, регион, маркетинг, подход, конкурентное преимущество, стратегии.

Введение. Территория приграничных регионов как система анализируется с точки зрения наполненности отношений и с учетом социально-экономических, политических, культурных и других сил, которые переходят из одной сферы в другую: например, в сфере культурных, социальных, экономических, делимых и образовательных отношений. Термин «пограничный или приграничный регион» имеет три очевидных аспекта: пространство (более или менее четко определенное), сообщества и группы, а также отношения, существующие между ними, которые могут быть нарушены или заблокированы существованием границы. С точки зрения пространства приграничные регионы могут быть рассмотрены как: зоны; полюса; административные и политические образования.

Методами исследования являются, аналитические и рыночные методы анализа современного развития маркетингового управления при формировании стратегий приграничных регионов.

Результаты и обсуждение. Экономическое развитие многих приграничных регионов Казахстана обусловлено успешностью их сотрудничества с сопредельными территориями других государств. Оптимальная стратегия внешнеэкономической активности в каждом конкретном случае выстраивается исходя из региональных особенностей. Так, одним регионам необходимо сконцентрировать внимание на совместных инвестиционных проектах, другим – на приграничной торговле. Данная проблема имеет огромную значимость для приграничных регионов РК, имеющих, слабо развитые территории, а потому извлекающих лишь краткосрочные экономические выгоды из своего геоэкономического положения. Однако мировая практика показывает, что именно приграничное сотрудничество может стать столь необходимым источником развития, если оно рассматривается и используется как одно из наиболее значимых конкурентных ресурсов.

Целостное представление о маркетинговом управлении исходит из того, что управление деятельностью субъекта на рынке строится: на принципах стратегического планирования; на принципах управления инвестиционным портфелем, в котором каждое направление деятельности субъекта, обладает потенциалом получения прибыли, принимаемым за основу распределения ресурсов; на принципах собственно маркетинга, позволяющего оценить перспективы реализации решений, и непосредственно планировать, организовывать и контролировать их исполнение, используя системный маркетинговый инструментарий [1].

Рассматривая маркетинговое управление как стратегический подход к управлению развитием приграничного сотрудничества, выделим составляющие его на практике. Для этого необходима трехуровневая структура реализации маркетингового. В соответствии с ней на первом уровне формируется корпоративная миссия. На втором уровне осуществляется стратегическое планирование маркетинга субъекта, разрабатываются стратегия и тактика. Третий уровень соответствует управлению маркетинга в классическом понимании и включает анализ рыночных возможностей, отбор целевых рынков, разработку маркетинга-микс и практическую реализацию маркетинговых мероприятий [2].

Такая структура может быть использована в территориальном маркетинге с уточнением. Первый уровень реализации маркетингового подхода должен исходить из представления о том, чего регион желает достичь в будущем. Поэтому первый уровень реализации маркетингового подхода к управлению развитием приграничного сотрудничества как конкурентного ресурса связан с определением миссии, целей, задач и общей (базовой) стратегии социально-экономического развития приграничного региона в рамках стратегического планирования территории.

Второй уровень определяется тем, что потенциал региона должен быть «настроен» под возможности и стратегические задачи, так чтобы на основе разработки целей и выбранной конкурентной стратегии обеспечить необходимые позиции региона в рыночном пространстве. Следовательно, для приграничного региона данный уровень может быть реализован на основе программно-целевого подхода к управлению приграничным сотрудничеством как конкурентным ресурсом территории.

Третий уровень характеризуется текущим управлением, которое представляет собой продолжение, конкретизацию стратегического управления и должно осуществляться в рамках функциональных стратегий. Для приграничного региона его основой можно считать управление маркетингом в целях активизации приграничного сотрудничества.

В современных условиях общая стратегия региона находит свое выражение в различных стратегических документах территорий, включая концепции, комплексные программы и стратегии социально-экономического развития. Как показывает анализ, общие стратегии, разрабатываемые различными территориями, существенно отличаются. Особенности и проблемы формирования общей стратегии развития нами исследуются на примере Западного Казахстана.

Территория **Западного Казахстана** – 728,5 тысяч человек, плотность – 2,7 человека на 1 квадратный километр. Регион богат минеральными ресурсами. Открыто около тысячи месторождений

50 видов рудных и нерудных ископаемых: нефть и газ, хромиты, марганец, никель, фосфориты, медь. Тенгизское месторождение сопоставимо с крупнейшими месторождениями в мире. Ведущее место в экономике занимает два производственных цикла – нефтегазохимический и рыбоперерабатывающий. Развито производство нефтяного и рентгеновского оборудования, ферросплавов, минеральных удобрений. Республика Казахстан является важнейшим стратегическим партнером Оренбуржья. Протяженность участка государственной границы, составляет 1876 километров. В Западном Казахстане 4 граничат с Оренбуржьем: это Илекский, Соль-Илецкий, Первомайский и Ташлинский районы. Из существующей приграничной инфраструктуры посредством МАПП «Илек» и «Маштаково», ЖДПП «Илецк-1» осуществляется перемещение основных потоков товаров, грузов и граждан наших территорий. Наблюдается рост внешней торговли, который оценен по итогам 2017 года в 800 млн. долларов, что составляет более 70% регионального объема взаимной торговли Республики Казахстан с Оренбуржьем. В Западный Казахстан отгружено 90 тыс. тонн сырой нефти на сумму более 34 млн. долларов США. Имеет место рост инвестиций в экономику региона.[3]

Вместе с тем, объем наработанных взаимных связей не соответствует накопленному потенциалу приграничных регионов. Необходима значительная диверсификация товарной структуры взаимной торговли. Сегодня взаимопроникновение товаров повседневного спроса на потребительские рынки слабое.

Вместе с тем потенциал приграничного сотрудничества использован явно недостаточно: при общей тенденции роста объема торговли товарами и услугами происходит снижение всех качественных показателей приграничных связей.

Значимость приграничного сотрудничества для экономики региона осознают местные органы власти. В регионе осуществляется стратегическое планирование, в процессе которого приграничным и трансграничным отношениям отводится существенная роль. В 2016 г. была принята «Стратегия социально-экономического развития Западного региона на 2016—2020 гг.», отражающая основные направления развития на среднесрочную и долгосрочную перспективу с учетом места и роли территории в межрегиональном и международном разделении труда. «Стратегия» содержит общее описание текущей ситуации и анализ экономико-географического положения, на основе чего сформулирована системная проблема как низкая социально-экономическая привлекательность для размещения конкурентоспособных факторов производства, что является базовым ограничением для достижения высоких и стабильных темпов роста ВРП. В «Стратегии» определены целевые рынки территории и их потребности. Позиционирование территориального продукта даст территории определенной позиции среди территорий-конкурентов, которая наедет обозначения в иерархии ценностей, созданной в сознании потенциального покупателя, с целью помочь потребителю различать, узнавать, отдать предпочтение той или другие территории[4].

В рамках предлагаемого в данной статье маркетингового подхода к управлению развитием приграничного региона возможна выработка альтернативной общей стратегии развития. Рассмотрим основные подходы к ее формированию.

Стоит отметить, что в регионах, в силу недостаточной разработанности данной проблематики в теории и практике управления территорией формирование региональных стратегий часто носит интуитивный, а не формализованный характер. Выходом из такой ситуации, как представляется, может стать использование для выбора стратегий матричного подхода[5]. В этом плане представляет интерес матрица стратегий развития региона представленная на рисунке 1.

Рисунок 1- Матрица стратегий развития регионов

Квадранты матрицы характеризуют следующие четыре основные стратегии:

- стратегия специализации – развитие одной базовой отрасли в регионе с сопутствующим развитием производственной инфраструктуры в условиях высоких темпов экономического роста
- стратегия диверсификации – активная диверсификация, направленная на создание многоотраслевого комплекса, и пассивная диверсификация, т. е. постепенное развитие новых производств и отраслей в условиях высоких темпов экономического роста
- стратегия выживания – используемая для депрессивных регионов при активной поддержке со стороны государства в условиях низких темпов экономического роста
- стратегия рационализации – поддержание развития ряда отраслей (двух-четырех) при ограниченности ресурсного обеспечения в условиях низких темпов экономического роста.

Матрица стратегий развития позволяет определить общую направленность развития региона как совокупной хозяйственной бизнес-единицы. Существенным недостатком данной матрицы является ограниченность круга анализируемых показателей и, как следствие, невозможность принятия конкретных управленческих решений по деятельности действующих на территории хозяйственных субъектов. К тому же учет неопределенности и риска для приграничных территорий в рамках данной матрицы практически невозможен. В то время как требования системного подхода к формированию стратегии предполагают ее существование как комплекса различных стратегий, определяемых не только неустойчивой конъюнктурой внешней среды, но и разнонаправленностью векторов развития субъектов и объектов регионального маркетинга, существующих на разных этапах жизненного цикла. С этой точки зрения для решения проблем регионального маркетинга выбор общей стратегии необходимо осуществлять с помощью портфельного анализа, который позволяет определить «точки роста», сконцентрировать ресурсы с целью получения максимально высокой отдачи, а значит, дает возможность более четко позиционировать территорию с учетом потребностей ее целевых рынков. Основой портфельного анализа в региональном маркетинге может стать расширенная матрица BCG.

В стратегическом менеджменте распространенной границей, используемой для разделения высокого и низкого уровня роста на рынке, является точка 10%-ного ежегодного прироста рынка. Оценки рыночной доли является соотношением рыночной доли продукции основных конкурентов, равное 2 [6].

Общий вид расширенной концепции матрицы BCG для Западного региона представлен на рисунке 2.

Рисунок 2- Расширенная концепция матрицы BCG

Ближе всего к положению «звезды» так называемые «знаки вопроса» — отрасли наиболее предпочтительного инвестирования. В этот квадрант матрицы BCG для Приморского края попадают химическая и нефтехимическая промышленность, машиностроение и металлообработка, транспорт (железнодорожный, воздушный), операционный лизинг и др. Эти отрасли имеют точку опоры на растущем рынке, но без увеличения их рыночной доли они могут превратиться в «собак». Развитие «знаков вопроса», таким образом, требует первоочередного внимания, в том числе за счет инновационного предложения. Это тем более важно, что именно в этот сектор рынка попадают и различные услуги отраслей постиндустриальной экономики.

Развитие «знаков вопросов» в «звезды» может осуществляться на основе перераспределения инвестиционных потоков, генераторами которых должны выступить «дойные коровы». В соответствии с толкованием квадрантов матрицы BCG за этими отраслями нет будущего. Положение «дойных коров» занимают пищевая промышленность и черная и цветная металлургия. Они основаны на традиционных технологиях, содержат низкую добавленную стоимость и в этом смысле не могут претендовать на положение «звезды». К тому же эти отрасли на внутреннем рынке находятся в далеко неблагоприятном положении. Стандартная стратегия для «дойных коров» состоит в том, чтобы управлять достаточно консервативно и умеренно, но при этом защищаться от действий конкурентов. Это тем более важно, что с развитием пищевой промышленностью связаны конкурентные позиции региона.

Уменьшение рыночной доли «дойных коров», как и снижение темпов роста «знаков вопроса», может привести отрасль в положение «собак». От них следует постепенно избавляться, если нет веских причин для их сохранения (возможное возобновление спроса, социально значимое производство и т.д.).

В расширенной концепции матрицы BCG учитываются также отрицательные темпы роста рынка. В квадрант, характеризующий широкую долю рынка и названный «боевые лошади», попал морской транспорт. Это связано с уменьшением объемов морских перевозок. С учетом интересов целевых рынков и потенциала развития транспортного комплекса (стоимость экспорта транспортных услуг сопоставима только со стоимостью экспорта продовольственных товаров и сырья для их производства) его стратегия требует особой проработки, направленной на перемещение отрасли в квадрант «дойных коров».

Отрицательные темпы роста на низкой доле рынка образуют квадрант «птицы додо», приносящие территории убытки. В этом квадранте оказалась топливная промышленность, дальнейшее развитие которой определяется прежде всего завершением структурных преобразований в отрасли. Экспортный потенциал имеют и промышленность строительных материалов, и сельское хозяйство,

развитие которых также связано с осуществлением социальных функций и необходимо для решения имиджевых проблем территории. В квадрант «птиц додо» следует включить также коммерческие услуги и ремонт машин и оборудования, объемы которых на рынке услуг значительно сокращаются.

Расширенная концепция матрицы VCG позволяет выделить задачи дифференцированной экономической политики региональных и местных органов власти. При этом для активизации приграничного сотрудничества необходимо учитывать не только размещение отраслей в квадрантах матрицы (приоритетными отраслями для региональной инвестиционной политики должны стать «знаки вопроса» и «собаки»), характер производства (экспортоориентированное или импортозамещающее), социальную значимость отрасли для территории, но и интерес внешних инвесторов. Структуры внешних инвестиций, поступивших в регион, показывает, что наибольший интерес инвесторов имеют отрасли, обладающие большим экспортным потенциалом, независимо от их роли в экономике края согласно матрице VCG. Так, среди самых инвестиционно привлекательных отраслей — входящие в квадранты «дойные коровы» и «знаки вопроса». Вполне объяснима заинтересованность инвесторов в услугах связи («собака»).

Нуждаются в политике по привлечению инвестиций химическая и нефтехимическая промышленность, морской транспорт. Как представляется, такая ситуация подтверждает необходимость осуществления стратегии активной диверсификации на основе региональной конкурентной политики.

Заключение. Таким образом, на наш взгляд преимущество за стратегией активной диверсификации на основе маркетингового управления экспортным потенциалом региона. Проведенный анализ позволяет выделить наиболее общие подходы портфельной стратегии территории, которая нуждается в дальнейшем исследовании, прежде всего с позиций товарного ассортимента с учетом основного конкурента на локальном рынке. Портфельная стратегия управления развитием требует корректировки прогнозной оценки емкости рынка одного из своих основных потребителей пригранично прилегающего района Оренбуржья, что обуславливает необходимость уточнения общей стратегии территории с учетом ее конкурентной и функциональной стратегии.

Список использованной литературы:

- 1 Мельниченко Л.Н. Эволюция маркетингового управления: основные этапы и современные тенденции// Маркетинг в России и за рубежом. — 1999. — №5. — С. 15.
- 2 Андреев С. Н. Маркетинг некоммерческих субъектов. — М.: Финпресс, 2002. — С. 143-144
- 3 Международный форум-выставка «Казахстан-Россия. Приграничное сотрудничество регионов», (Республика Казахстан).
- 4 Алшынбай А.М., Дуйсемалиева М.У. Аспекты геомаркетинга, как современный инструмент управления. -Алматы. Статистика,учет и аудит 4(71)2018.С.81-85.
- 5 Тоньшева Л.Л., Чейметова В.А. Социально-трудовой потенциал территории: выбор стратегии развития// Налоги. Инвестиции. Капитал. — 2004. —<http://nic.pirit.info/2008/>.
- 6 Кэмбел Д., Стоунхаус Дж., Хьюстон Б. Стратегический менеджмент. — М.: ООО «Издательство Проспект», 2003. — С. 93.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЕКАРЛАС АЙҚТАРЫН ДАМУ СТРТЕГИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАРКЕТИНГТІК ЖОЛДАРЫ

А.М. Алшынбай¹, М. О. Дуйсемалиева^{*2}

^{1,2} Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы.

e-mail: madinauraz@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстанның шекаралас аймақтарын дамыту стратегиясын қалыптастырудың маркетингтік жолдары қарастырылған. Қазіргі жаһандандыру және аймақтандыру үрдістерін белсендендіру жағдайында, нарықта бәсекелестік қабілеттілікті қамтамасыз ететін, басқарудың тиімді құралдарын табуға ұмтылатын аймақаралық бәсекелестіктер күшеюде. Нарықтық құндылықтары бар территориялардың мүмкіндіктерінің жиынтығы, бәсекелестік күресте аймақтың басқа элементтеріне сұранысты арттырады. Шекаралас бірлестік – бұл жергілікті нарықтағы тауарлық, қаржылық, транспорттық ағымдарға қолжетімділікті қамтамасыз етудегі аймақтың бәсекелестік артықшылықтарын қалыптастыратын материалдық емес бәсекелестік ресурс.

Түйінді сөздер: экономика, дамыту, аймақ, маркетинг, жол, бәсекелестік артықшылық, стратегиялар.

MARKETING APPROACHES WHEN FORMING THE STRATEGY OF DEVELOPMENT FOR THE BORDER AREA IN KAZAKHSTAN

A.M. Alshynbay¹, M.U. Duysemaliyeva*²

^{1,2} Kazakh national university of a name of al-Farabi, Almaty, Kazakhstan

e-mail: madinauraz@mail.ru

Summary: In article are considered marketing approach when forming strategies of development for the border areas of Kazakhstan. In modern conditions of activization of processes of globalization and regionalization the interregional competition of regions which seek to find the effective instruments of management providing them competitiveness in the markets amplifies. Set of opportunities of the territory, having market value, increase demand for other elements of the region in competition. Border cooperation – the non-material competitive resource forming competitive advantages of the region in ensuring access to commodity, financial and transport streams in the local market.

Key words: economy, development, region, marketing, the approach, competitive advantage, strategy

МРНТИ 06.71.03

ӘӨЖ 338

МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНА МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ ЖҮРГІЗУ

Ж.Басшиева

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

e-mail: basshieva1973@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада маркетингтік зерттеу жүргізудегі ақпарат көздерінің бірі ретінде екінші реттегі ақпаратты қолдана отырып Қазақстан Республикасының мұнай-газ саласының дамуына талдау жасалып, саланың ел экономикасындағы рөлі көрсетілген. Ондаған жылдар ағымында мұнай-газ саласының жоғары қарқынмен дамуы экономиканың мұнай экспортына тәуелділігін арттырып, оған бағаның тербелісіне тәуелділігін көрсетті. 2015 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін макроэкономикалық көрсеткіштердің нашарлауы ел экономикасының шикізаттық бағыты әлсіз екенін көрсетті. Мұнайға бағаның төмендеуі мен мұнай өндіру көлемінің төмендеуі салдарынан жалпы ішкі өнімнің өсуі күрт төмендеді және фискалдық тепе-теңдік бұзылып, ұлттық қордың валюталық активтері азайды. Бүтіндей алғанда экономиканың шикізатқа тәуелділігі және мұнайға бағаның тұрақсыздығы Қазақстанның экономикалық тұрақтылығының аса маңызды, басты факторы болып табылады.

Сонымен қатар, мақалада мұнай-газ компанияларының маркетингтік қызметінің негізгі бағыттары қарастырылған. Мұнай-газ саласындағы компанияның маркетингтік қызметінің ерекшеліктері мен мүмкіндіктері көрсетілген. Тұрақсыз экономика жағдайындағы мінез-құлықтың маркетингтік баламалары айқындалған.

Түйінді сөздер: маркетинг, маркетингтік зерттеулер, маркетингтік стратегия, нарық сыйымдылығы, нарық үлесі, бәсекелестік, мұнай, газ, өндіру, кен орындары, экспорт, импорт

Кіріспе. Ресурстарды тиімді қолдану және тұтынушылар сұранысын қанағаттандыруды қамтамасыз ету кез келген ұйымның нарықта болып жатқан үрдістерді талдауын қажет етеді. Бұл жағдайда маркетинг ұйымның шаруашылық қызметін реттеу құралы ретінде қолданылады, сондықтан экономикалық әлеуетті бағалау, ұйымның өндірістік және қаржылық қызметтерінің нәтижесін талдау оның нарықтық қызметін талдаумен бірге жүзеге асырылады. Маркетингтік зерттеулер бұл жерде басқару шешімдерін қабылдаудағы анықталмағандық деңгейін төмендету мақсатында нарық, бәсекелестер, тұтынушылар, ұйымның ішкі әлеуеті туралы ақпарат алуға мүмкіндік береді.

Әдістемесі. Зерттеу жүргізуде екінші реттегі ақпарат негізінде маркетингтік зерттеу жүргізу әдістері пайдаланылды.

Жұмыстың талқылануы мен нәтижелері. Мұнай-газ өнеркәсібі экономиканың сала табысына тәуелділігін көрсете отырып, елдің жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) өсуінің негізгі драйверлерінің бірі болып табылады. Мұнайға әлемдік бағаның төмендеуі (айталық, 2014 жылғы 98 АҚШ долларынан 2015 жылы 53 АҚШ долларына, 2016 жылы 44 АҚШ долларына) және оны қазып шығарудың шамалы

төмендеуі экономикалық өсудің баяулауына (мысалы, 4,1% 2014 жылы 1,2% -ға дейін және 2015, 2016 жылдарда 1%) әкелді [1].

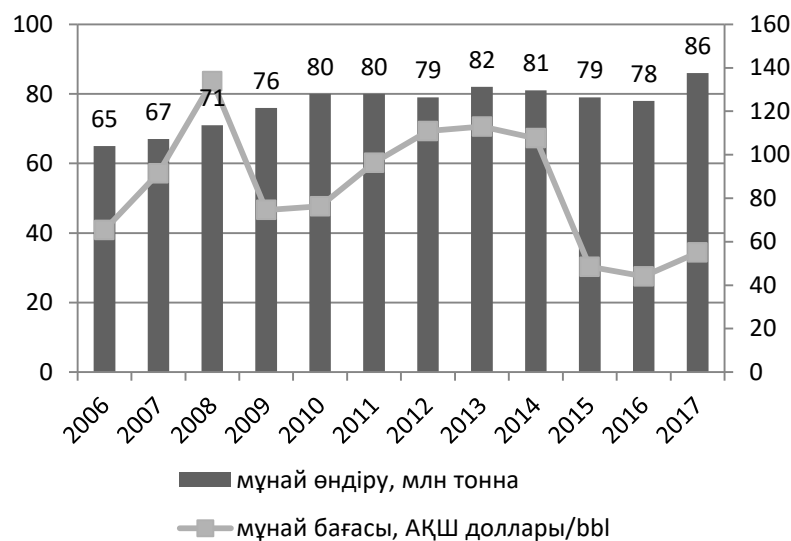
Мұнай және газ экспорты 2013 және 2014 жылдары республиканың барлық экспортының 70% құрады [2]. 2011 жылы ЖІӨ-гі мұнай-газ секторының үлесі 30% жетсе, 2016 жылы 10,4% құраған [2,3].

Зерттеу объектісі ретіндегі мұнай-газ компаниялары үшін маркетингтік қызметтің нақты бағыттары ретінде мұнай-газ нарығының параметрлерін, оны бәсекелестердің меңгеруін талдау, беталыстарды зерттеу, әріптестердің іскерлік белсенділігін зерттеу, баға саясатын, мұнай және газ өнімдерін жылжытудың тәсілдерін, отынның жаңа түрлеріне немесе мұнай мен газды өңдеудің басқа да өнімдеріне деген нарық қатысушыларының жауабын және қалыптасқан жалпы экономикалық жағдайларды ескере отырып өнімдерді өткізудің қысқа және ұзақ мерзімдік болжамдарын қалыптастыруды қарастыруға болады [4].

Мұнай-газ саласының өзіндік даму ерекшеліктері бар, сондықтан маркетингтік талдау да, бүтіндей нарық үшін, оның жекелеген қатысушылары үшін де өзіндік ерекшеліктерге ие. Нарық мөлшерінің негізгі көрсеткіштері нарық сыйымдылығы және ұйымның нарықтағы үлесі болып табылады. Мұнай-газ нарығының сыйымдылығы белгілі бір уақыт кезеңінде өткізілуі мүмкін қазылып алынған мұнай мен газдың және мұнай-газды өңдеу өнімдерінің мүмкін болатын көлемін сипаттайды.

Қазақстан мұнай қоры бойынша әлемде алдыңғы қатарлы орындардың бірін иеленеді (әлем бойынша 12-орын, әлемдік қордың 1,8%-ы). BP (British Petroleum) компаниясының есебіне сәйкес Қазақстандағы дәлелденген мұнай қоры 1995 жылғы 5,3 млрд баррелден 6 есеге өсіп 2016 жылдың соңында 3,9 млрд тоннаны құраған. Үкіметтің бағалауы бойынша сәл жоғарырақ (4,8 млрд тонна). BP бағалауы бойынша мұнай қоры 49 жыл қазып шығаруға жетеді екен [5].

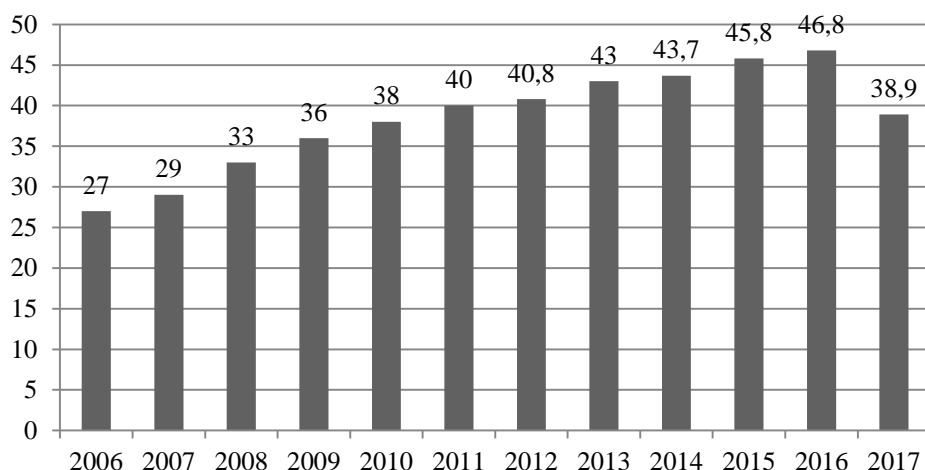
1-суретте көрсетілгендей 2006-2017 ж.ж. мұнай өндірудің ең жоғары шыңы 2013 жылға сәйкес келген, және соңғы үш жылда орта есеппен жылына 4% төмендеп отырған, ол бар кен орындарындағы мұнай өндірісінің физикалық төмендеуіне байланысты болып отыр (1-сурет) [6].

Сурет 1 – Қазақстандағы 2006-2017 ж.ж. мұнай өндіру көлемі
Ескерту – [7] әдебиет көзі бойынша құрастырылған.

2016 жылдың қорытындысы бойынша мұнай өндіру жылына 1 млн тоннаға төмендеп 78 млн. тоннаны құраған. Шикі мұнай ресурстары 2017 жылы 87 млн. тоннаны құрады, оның ішінде 72,9 млн. тонна республикадағы өндіру және 0,02 млн. тонна – импорт құрады. Жалпы көлемнен ішкі нарықта ресурстар тұтынылуы 16,3 млн. тонна және экспортқа жіберілгені 67,8 млн. тонна құрады.

Республиканың мұнай нарығы экспорттық жеткізілім бағытын иеленуді жалғастыруда. Мұнайды жеткізу негізінен Италияға (31,3%), Нидерландыға (13,4%), Швейцарияға (11%) жүзеге асыралады [7].

Сурет 2 – Қазақстандағы 2006-2016 ж.ж. газ өндіру көлемі
Ескерту – [7] әдебиет көзі бойынша құрастырылған.

Ал газға келетін болсақ, ВР есебі бойынша табиғи газдың қоры 1 трлн куб.м, құрайды екен, әлемдік қордың 0.5%, ағымдағы көлемде өндіру газ қорының 75 жылға жетуіне әкеледі. Ең ірі кен орындары қатарына Қашаған (қоры 1 трлн куб.м.), Теңіз (1.8 трлн куб.м.), Қарашығанақ (1.35 трлн куб.м.) жатады. Газ өндіру 2-суретте берілгендей 2016 жылы 46,6 млрд куб.м құраған, өткен жылмен салыстырғанда 1 млн куб.м жуық артқан [9]. Табиғи газды өндіру жылдан-жылға жоғарылап келеді, сөйтсе де 2017 жылы өсу қарқыны төмендегені (38,9 млн куб.м) байқалады (2-сурет).

Өндірілген табиғи газдың барлығы дерлік экспортталады, бірге өндірілген мұнайлы газдың 86% шетелге шығарылады. 2017 жылы табиғи газдың ресурстары меншікті өндірумен 32,4% және ТМД елдерінің газының 16,1% импортымен қамтамасыз етілді. Табиғи газ үлесінің табиғи ресурстардың жалпы көлемінде өсуі үрдісі байқалады. (2012 жылы 19,3% 2017 жылы 26%).

Мұнай-газ нарығының жалпы шаруашылық конъюнктурасын зерттеу бірқатар міндетті бағыттарды қарастыруды қамтиды. Нарық жағдайында жиынтық ұлттық өнім мен жиынтық ұлттық табыс көлемінің елдің жинақталған бюджетіне салықтық табыстың басты жабдықтаушысы ретінде мұнай-газ кешенінің қызметімен байланысын зерттеу аса өзекті болып табылады. Мұнай-газ өнеркәсібі ЖІӨ өсуіне ықпал ететін басты сала болып табылады. Қазіргі таңда ҚР-ы экономикасы осы аталған салаға жоғары деңгейде тәуелді болып отыр. 2014-2016 ж.ж. мұнай бағасының 99 АҚШ долларынан 44 АҚШ долларына дейін төмендеуі осы жылдардағы экономикалық өсудің сәйкесінше 4.1% 1%-ға дейін баяулауына әкеліп соқты. Баға деңгейінің төмендеуі, мұнай мен газ өндіру көлемінің азаюы 2016 жылы бұл сектордың ЖІӨ-гі үлесінің 18%-ға дейін төмендеуіне әкелді

Мұнайды, табиғи газды және мұнай өнімдерін экспорттаудан түсетін валюталық түсімдер үлесі экспорттың жалпы көлемінде соңғы үш жылда төмендеу беталысына ие болып отыр. Валюталық түсімнің бұл төмендеуі сауда балансына кері әсер етеді.

Жыл сайын мұнай-газ саласына салынатын тікелей инвестиция көлемі елге келетін шетелдік инвестицияның жартысына жуығын алады және экономикалық дамудың маңызды факторы болып табылады. Мұнай бағасы жоғары болған 2009-2012 ж.ж. геологиялық барлау және жаңа кен орындарын іздеуге құйылған инвестиция көлемі өндіруге қарағанда анағұрлым жоғары болған. Бірақ, 2012 жылы барлау жұмыстарына инвестиция салу көлемі 25% төмендеген. Инвесторлардың қызығушылығы бар кен орындарында мұнай өндіруге ауып, енді сол бағыттағы инвестиция көлемі жоғарылаған.

1 кесте
2013-2017 ж.ж. өнеркәсіп салалары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар, млн тенге

Көрсеткіш	2013	2014	2015	2016	2017	2017 жылы, %	
						2013	2016
Өнеркәсіп – барлығы	3069814	3508871	3863090	4320396	4769589	155,4	110,4
оның ішінде:							
Кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу	1769433	1984974	2296567	2730134	2960272	167,3	108,4
оның ішінде:							
шикі мұнайды және табиғи газды өндіру	1115634	1389826	1782656	1904096	2374467	212,8	124,7
Ескерту – [9] әдебиет көзі бойынша құрастырылған							

2013-2017 ж.ж. өнеркәсіп салалары бойынша негізгі капиталға салынған инвестициялар көлемін талдау (1-кесте) көрсетіп отырғандай, жалпы өнеркәсіпке салынған инвестиция көлемі 2017 жылы 2013 жылмен салыстырғанда 55,4% жоғарылаған, соның ішінде шикі мұнайды және табиғи газды өндіруге салынған инвестиция 2017 жылы 2374467 млн тенге құрап, 2013 жылға қарағанда 12,8 % артса, 2016 жылмен салыстырғанда 2017 жылы шикі мұнайды және табиғи газды өндіруге салынған инвестиция көлемі 24,7% көбейген. Шикі мұнайды және табиғи газды өндіруге салынған инвестицияның жалпы өнеркәсіпке салынған инвестиция көлеміндегі үлесі 2013 жылы 36,3 % құраса, 2017 жылы 49,7% болған.

Қазіргі таңда шетелдік салымдарды тарту толықтай бұрыннан бар ірі кен орындарын (Теңіз және Қашаған) кеңейту және дамыту жобаларымен байланысты. Теңізді ары қарай дамыту келешегі әрекет етіп тұрған өндіріс қуаттарының өнімділігін сақтап, өндіруді арттыру болып табылады.

Мұнай-газ саласындағы маркетингтік зерттеулердің ажырамас бөлігі монополия және бәсеке деңгейін бағалау болып табылады, оны бағалау көрсеткіштері қатарында нарықта әрекет етуші мұнай-газ компанияларының саны мен мөлшері, олардың нарықтағы үлесі қарастырылады. Мұнай және газ нарығының мөлшері мұнай және мұнай өнімдерін, газды сату көлемімен және нарықта сатушы ретінде болатын кәсіпорындардың саны мен мөлшері арқылы анықталады.

Отандық нарықтағы мұнай-газ компанияларының нарықтағы үлестерін талдайтын болсақ, мұнай және газ конденсатын өндіру бойынша көшбасшы бірлескен қазақстандық-американдық «Тенгизшевройл» ЖШС болып табылады, бұл компания жылына 27,1 млн тонна өндіреді. Екінші орында «Қарашығанақ Петролиум Оперейтинг Б.В.» консорциумы, ол Қарашығанақ мұнай-газ конденсаты кен орнында 2017 жылы 12 млн тонна мұнай және конденсат өндірген. Үшінші орында «СНПС-Ақтөбемұнайгаз» АҚ-ы 4,6 млн тонна мұнай өндірген, СП ТОО «Казгермұнай» БК ЖШС – 3,0 млн тонна, «Қаражанбасмұнай» АҚ-ы – 2,1 млн тонна және «ПетроҚазақстан Кумколь Ресорсиз» АҚ – 1,9 млн тонна өндірген. Бүтіндей алғанда аталған компаниялардың Қазақстандағы мұнай және газ конденсатын өндірудің жалпы көлеміндегі үлесі шамамен 87% құрайды.

Кешенді бәсекелестік талдау екі негізгі бағытты қамтиды: әр мұнай және газ компаниясының бәсекелестік позициясын талдау (олардың бірігуі, бірін-бірі жұтуы, даралануы, сонымен қатар нарықтағы ірі компаниялар мен орта және шағын кәсіпорындардың ара-қатынасы үнемі түзетулер енгізіп отырады) және олардың «жеке» бәсекеге қабілеттілігі.

Мұнай-газ нарығының жекелеген сегменттерін талдайтын болсақ, оны мұнайды өткізу сегментінен бастаған жөн. Мұнайды өткізу нарығы құрамы өткен жылдардағыдай 2017 жылы өзгеріссіз қалған: нарықта мұнай өндіруші барлығы 70 субъект бар, мұнайды өткізумен айналысатыны 65 субъект, 3 субъект ішкі нарықта мұнай өткізбейтін болса, 2 субъект өз мұнайымен қазақстандық мұнай өңдеуші зауыттарды жабдықтайды және мұнай өнімдерін өткізеді. Өндірілген мұнайдың негізгі көлемін жер қойнауын пайдаланушылар экспорттайды (77% жуығы), ішкі нарыққа өндірілген мұнайдың 20% өткізіледі [10].

Мұнайды сатудың негізгі көлемі CNPC компаниялар тобына («СНПС-Ақтөбемұнайгаз» АҚ, «ПетроҚазақстанВенчерсИнк» компаниясының филиалына тиесілі, «Маңғыстаумұнайгаз» АҚ, «CNPC Интернешинал (Бузачи) Инк» корпорациясы филиалы АҚ, «СНПС-Ай Дан Мұнай» АҚ, «ПетроҚазақстан Кұмкөл Ресорсиз» АҚ, «КМК Мұнай» АҚ), «ҚазМұнайГаз» компаниялар тобы («ҚазМұнайТеңіз «МНК» ЖШС, «Өзенмұнайгаз» АҚ, «Қазақтүрікмұнай» ЖШС, «Ембімұнайгаз» АҚ), «ҚазГерМұнай» БК ЖШС, «Маңғыстаумұнайгаз» АҚ, «Торғай Петролеум» АҚ, қалған жеткізушілердің үлесі шамамен 30% құрайды, оның ішінде әрқайсысының үлесі 5% аспайды.

Мұнайды экспорттау бағасын белгілеу мұнайдың әлемдік бағасына сәйкес, ішкі нарыққа – сатып алушылардың баға ұсыныстарына сәйкес тараптар арасындағы шарттық негізде жүзеге асырылады, әдетте ішкі нарыққа өткізу бағасы мұнайды экспортқа өткізу бағасынан төме болып келеді.

Мұнайды өткізу нарығы бірқатар кіру және жұмыс істеу кедергілерімен сипатталады, олардың негізгілері – жоғары бастапқы салымдар және салынған инвестициялардың өтелімділігінің мерзімінің ұзақ болуы, сондай-ақ жер қойнауын пайдалануға арналған келісімшарт алуға қиындықтар. Жер қойнауын пайдаланушылар нарыққа кіру кедергілері қатарында келесілерді көрсетеді:

– трансферттік баға белгілеу жөніндегі құжаттардың нақты тізімінің және мұнайды экспортқа өткізумен бірдей ішкі нарыққа өткізу бағасын айқындайтын ресми көздердің болмауы;

– магистральдық құбырлар және темір жол арқылы мұнай тасымалдау тарифтерінің жоғары болуы;

– шағын мұнай өндіруші компаниялар үшін жоғары экспорттық кеден баждары мен ренталық салықтар;

– инфрақұрылымның әлсіз дамуын, мұнай терминалдарының шектеулі саны.

Мұнай өңдеу нарығы жоғары шоғырланған болып табылады, мұнай өңдеудің негізгі көлемі «ҚазМұнайГаз» компаниялар тобына кіретін республиканың үш ірі мұнай өңдеуші зауыттарына келеді: құрамында «Павлодар мұнай-химия зауыты» ЖШС, «Атырау мұнай өңдеу зауыты» ЖШС (60 %) және «ПетроҚазақстан Ойл Продактс» ЖШС (31 %) бар.

Мұнай өнімдерін көтерме (алғашқы) сату нарығын талдау. Мұнай өнімдерін көтерме саудада өткізу нарығы дамымаған бәсекелестікпен сипатталады, іс жүзінде бір субъектілік құрамнан тұрады.

Үстемдік үлесін есептеу қорытындылары бойынша «ҚазМұнайГаз» компаниялар тобының («Павлодар мұнай-химия зауыты» ЖШС, «ҚазМұнайГаз-өңдеу және маркетинг» АҚ, «Өзенмұнайгаз» АҚ, «Атырау мұнай өңдеу зауыты» ЖШС) үлесі төмендеп, CNPC компаниялар тобының («PETROSUN» ЖШС, «Петрочайна Интернешнл ҚАЗАҚСТАН» ЖШС, «СНПС АйДанМұнай» АҚ) үлесінің артуы байқалады. «CNPС» тобының барлық мұнай өнімдерін өткізу бойынша үлесі 50% асатын болса, «ҚазМұнайГаз» тобының үлесі 15 % құрап, шекті мәннен төмен болып отыр.

Екінші ретті көтерме нарықты талдау нарықта бәсекенің дамымауымен сипатталатынын көрсетеді. Сонымен қатар мұнай өнімдерінің басым бөлігі тікелей бірінші ретті жабдықтаушылар арқылы бөлшек өткізушілерге сатылады. Сонымен бірге, бұл нарықтың субъектілік құрамы нарық субъектілерінің жиі ауысуымен, олардың арасындағы үлестерінің қайта бөлінуімен сипатталады.

Бүтіндей алғанда мұнай өнімдерінің бөлшек нарығы жергілікті қалалар мен аудандар шекарасында бәсекенің дамымауымен; ірі қалаларда (Астана қаласы, Шымкент қаласы және т.б.) мұнай өнімдерінің бөлшек саудасы орташа шоғырлануымен сипатталады.

Мұнай өнімдерінің бөлшек саудасының негізгі көлемі ЖЖҚС (жанар-жағар май құю стансасы) желілері («ҚазМұнайГазӨнімдері» ЖШС, «Sinooil» ЖШС және «Гелиос» ЖШС) арқылы жүзеге асады.

Осылайша жүргізілген бәсекелестік талдауы нәтижесінде нарық үлесі бойынша 2016-2017 ж.ж. серпіні көрсетілген компаниялардың басым бөлігі үшін кері болғанын, оның шетелдік компаниялар (қытайлық) тарапынан өсіп отырған бәсекеге байланысты орын алып отырғандығын және сонымен бірге «ҚазМұнайГаз» АҚ және оның еншілес компанияларының бәсекелік күшінің нығайғанын көрсетті.

Қорытынды. Сонымен қорыта келе, мұнай-газ саласындағы дағдарыс жағдайларының алдын алу үшін маркетингтік зерттеулер келесідей мүмкіндіктер беретінін айту керек:

а) нарықтың негізгі сипаттамаларын талдау;

б) маркетингтік қоршаған ортадағы іскерлік белсенділіктің беталыстарын зерттеу;

в) өнім өндірудің, баға белгілеудің, өткізудің, жылжытудың саясатын, стратегиясын, тактикасын әзірлеу мүмкіндіктері;

г) тауар өткізудің көлемін ұзақ мерзімдік және қысқа мерзімдік болжау мүмкіндіктері.

Осылайша, маркетингтік зерттеулердің, маркетингтің мүмкіндіктерін дағдарыс құбылыстарының алдын алу, тәуекелді төмендету, стратегиялық қателіктерден қашу және стратегиялық даму бағыттарын белгілеуде қолдануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Нефтегазовая отрасль Горнодобывающей Промышленности Республики Казахстан// <http://rfcaratings.kz/> (дата обращения: 15.11.2018)

2 Нефтегазовая отрасль Республики Казахстан// <https://kase.kz/ru/documents/marketreview/> (дата обращения: 15.11.2018)

3 Казахстанский рынок нефти и нефтепродуктов: проблемы и их альтернативные решения// <http://www.investkz.com/journals/26/407.html> (дата обращения: 15.11.2018)

4 Карибаев А.А. Эконометрические методы моделирования планирования и прогнозирования добычи и реализации нефти и газа: научная монография –115 с. [Электронный ресурс]. URL: http://www.ruppravlenie.ru/wp...2017/02/Appendix2_Karibaev4.pdf (дата обращения: 15.11.2018)

5 Э.Арнабекова, М.Темирханов, А.Ибраимова Нефтегазовый сектор в экономике Казахстана// halykfinance.kz/ru/site/index/research/report (дата обращения: 15.11.2018)

6 Қазақстан Республикасының отын-энергетикалық балансы, Статистикалық жинақ, 2013-2017, Астана, 2018 (дата обращения: 11.12.2018)

7 Қазақстан 2017 жылы//<http://stat.gov.kz/> / Статистикалық жылнамалығы, Астана. – 2018 (дата обращения: 11.12.2018)

8 Дайджест по газовой промышленности// <http://kidi.gov.kz/analitika/otrasli/mezhotraslevaya-analitika> (дата обращения: 15.11.2018)

9 Промышленность Казахстана и его регионов 2013-2017//Статистический сборник//http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations?_afLoop=3226004007758707#%40%3F_afLoop%3D3226004007758707%26_adf.ctrl- (дата обращения: 11.12.2018)

10 А. Гаврилова, Т. Н. Никулина, Т. В. Первицкая, М. В. Шендо Стратегический анализ конкурентных позиции нефтегазовых компании Казахстана// Вестник АГТУ.: сетевой журнал Серия: Экономика, 2017. № 4 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/strategicheskiy-analiz-konkurentnyh-pozitsiy-neftegazovyh-kompaniy-kazahstana> (дата обращения: 15.11.2018)

ПРОВЕДЕНИЕ МАРКЕТИНГОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ НЕФТЕГАЗОВОЙ ОТРАСЛИ

Ж. Басшиева

Актюбинский региональный государственный университет им К.Жубанова, г. Актобе, Казахстан

e-mail: basshieva1973@mail.ru

Резюме. В статье на основе использования вторичных источников информации в проведении маркетинговых исследований было проанализировано развитие нефтегазовой отрасли Республики Казахстан, отражена роль отрасли в экономике страны. Высокие темпы развития нефтегазовой отрасли в течение десятилетий повысили зависимость экономики от экспорта нефти и показали зависимость от колебаний цен. С 2015 года по настоящее время ухудшение макроэкономических показателей показало слабую сырьевую направленность экономики страны. Из-за снижения цен на нефть и снижения объемов добычи нефти резко снизился рост внутреннего валового продукта и нарушен фискальный баланс, снизились валютные активы Национального фонда. В целом сырьевая зависимость экономики и нестабильность цен на нефть являются важнейшим и главным фактором экономической стабильности Казахстана.

Кроме того, в статье рассмотрены основные направления маркетинговой деятельности нефтегазовых компаний. Представлены особенности и возможности маркетинговой деятельности компании в нефтегазовой отрасли. Определены маркетинговые альтернативы поведения в условиях нестабильной экономики.

Ключевые слова: маркетинг, маркетинговые исследования, маркетинговая стратегия, емкость рынка, доля рынка, конкуренция, нефть, газ, добыча, месторождения, экспорт, импорт

MARKETING RESEARCH OF THE OIL AND GAS INDUSTRY

G.Bassieva

Aktobe regional state University named after K. Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

e-mail: basshieva1973@mail.ru

Summary. One of the sources of information in marketing research in the article was the analysis of the development of the oil and gas industry of the Republic of Kazakhstan with the use of initial information, the role of the industry in the economy of the country. High rates of development of the oil and gas industry for decades increased the dependence of the economy on oil exports and showed dependence on its price fluctuations. From 2015 to the present time, the deterioration of macroeconomic indicators showed a weak raw material orientation of the country's economy. Due to lower oil prices and lower oil production volumes, the growth of gross domestic product has sharply decreased and the fiscal balance has been violated, the currency assets of the National Fund have decreased. In General, the raw material dependence of the economy and the instability of oil prices are the most important, the main factor in the economic stability of Kazakhstan.

In addition, the article describes the main directions of marketing activities of oil and gas companies. Features and opportunities of marketing activity of the company in oil and gas industry are presented. Marketing alternatives of behavior in the conditions of unstable economy are defined.

Key words: marketing, Marketing research, marketing strategy, market capacity, market share, competition, oil, gas, production, fields, export, import

МРНТИ 06.81.12
УДК 334.025

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АДАПТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИЕЙ

*Л.М.Бекенова, Э.Х.Ахатова**

Алматинская Академия Экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

e-mail: eahatova@mail.ru

Аннотация. В статье изложены основные теоретические аспекты адаптивного управления организацией. Для успешного функционирования предприятий в условиях конкурентной борьбы необходим высокий уровень организации его производственно-хозяйственной деятельности, обеспечиваемый системой управления. Поиск принципиально новых форм и методов управления является важнейшим фактором, влияющим на долгосрочное устойчивое развитие организации. Адаптивное управление – это совокупность концепций и методологий, сформированных в различных научных и практических сферах.

Ключевые слова. Адаптивное управление, адаптивный менеджмент, адаптивные системы управления, внешняя и внутренняя среда предприятия, формы управления предприятием

Введение. В условиях нарастающей неопределенности макроэкономической среды перед организациями остро стоит задача по-новому решать проблему выживания и укрепления позиций в конкурентной борьбе. Для успешного функционирования предприятия в этих условиях необходим высокий уровень организации его производственно-хозяйственной деятельности, обеспечиваемый системой управления. Поиск принципиально новых форм и методов управления является важнейшим фактором, влияющим на долгосрочное устойчивое развитие организации.

К научным подходам повышения эффективности функционирования относится концепция адаптивного управления предприятием, в процессе активизации которого закладывается обоснованность решений по достижению гибкости и вариативности организационных систем, соответствующих задачам инновационной стратегии. В основу данного подхода заложен механизм, дающий возможность гибко реагировать на трансформации в рыночной среде и адаптироваться к ним с целью предотвращения кризисных ситуаций.

Учитывая масштабность и частоту изменений, происходящих в мире, возникает необходимость повысить оперативность реагирования на происходящие процессы. Для этого необходимо поощрять оперативное реагирование на изменения и адаптивность [1].

Несмотря на важность решения проблемы реализации адаптивного управления организацией существует ряд проблем теоретического и методического характера, связанные с определением взаимовлияния факторов внешней и внутренней среды предприятия, выбором инструментов, методов адаптивного управления организацией. Поэтому объективно необходим теоретический поиск и разработка основ адаптивного управления организацией.

Методы исследования Эмпирические: наблюдение, сравнение, измерение, получение выводов и их применение в дальнейшей работе. В ходе исследования использованы материалы периодической печати и официальных интернет-ресурсов. Для решения поставленных задач в работе использованы различные методы и приемы, в частности: методы экономического, абстрактно-логического, экспертного анализа.

Результаты и обсуждение. В последнее время в экономической литературе появилось немало публикаций, связанных с применением методов адаптации к управлению предприятием.

Адаптивное управление зародилось в 70-е годы прошлого века. Классическим трудом, заложившим основы адаптивного управления, считается «Экологические системы. Адаптивная оценка и управление» К. С. Холлинга [2]. В 1990-е гг. применение концепции адаптивного управления распространилось на социальные и политические науки, в частности, внимание ученых-экономистов было обращено на влияние социальных и политических процессов на управление устойчивостью развития общества.

Сегодня адаптивное управление – это совокупность концепций и методологий, сформированных в различных научных и практических сферах.

В западной традиции данная экономическая категория по-прежнему понимается как адаптивное управление ресурсами, тогда как в трактовке ученых стран СНГ адаптивный менеджмент

подразумевает принятие эффективных управленческих решений в условиях высокой неопределенности внешней среды целью усиления конкурентоспособности организации.

Таким образом, можно сделать вывод, что адаптивное управление при всей своей значимости представляет собой новое направление теории и практики менеджмента, не имеющее пока всей полноты научной обоснованности.

К основным формам управления относятся командно-распорядительное, функциональное, проектное и процессное управление. Однако в современных рыночных условиях большинство предприятий подвержено воздействию множества негативных факторов риска. Поэтому очевидна необходимость поиска новых подходов к управлению организациями.

В качестве одной из альтернатив управления предприятием можно использовать подход, основанный на применении адаптивных систем управления.

Данный подход представляет собой механизм, дающий возможность гибко реагировать на перемены и адаптироваться к ним с целью предотвращения кризисных ситуаций.

Организационный механизма адаптации должен обеспечиваться специальным инструментарием для выбора наиболее рациональных вариантов адаптации предприятия к изменениям во внешней среде. Обеспечение адаптации должно отвечать следующим требованиям:

- обязательный охват всех уровней управления предприятием, то есть всех субъектов и объектов управления производственных и структурных подразделений предприятия;
- контроль всех этапов адаптации;
- наличие планов технического, экономического и социального развития предприятия и нормативные документы как организационно-нормативной основы организационного механизма адаптации должны являться;
- организационный механизм адаптации должен строиться с учетом существующих пропорций в системе управления предприятием. Это означает, что все виды ресурсов должны распределяться в соответствии со значимостью каждого отдельного элемента системы управления.

Анализ различных научных публикации позволил обобщить принципы, с учетом которых должен строиться этот механизм адаптации.

1. Принцип системности предполагает рассмотрение всех элементов во взаимосвязи, согласование целей, задач и показателей каждого элемента организационного механизма адаптации и подчинение их глобальному критерию – общей цели. Принцип системности при построении и функционировании организационного механизма адаптации обеспечивает целенаправленное и высокоэффективное взаимодействие всех элементов.

Важнейшим требованием такого подхода является однонаправленность целей всех элементов организационного механизма адаптации. При этом цели должны иметь количественное измерение, что позволит оценить их достижение. Если будет продекларирована только цель функционирования, а способы ее достижения не будут организационно и материально обеспечены, то организационный механизм адаптации работать не сможет.

2. Принцип управляемости. Организационный механизм адаптации должен быть управляемым, то есть в нем должны присутствовать управляющая и управляемые части, соединенные прямыми и обратными связями. Их наличие требует иерархии системы управления. Причем подсистема, являющаяся управляемой по отношению к старшей в структуре иерархии и управляющей по отношению к младшей.

3. Принцип непрерывности развития означает, что для выполнения задач, стоящих перед организационным механизмом адаптации, содержание выполняемых работ, его техническая, методическая базы должны постоянно совершенствоваться в соответствии с развитием производства, управления, появлением новых технологий и оборудования.

4. Принцип экономичности. Одна из основных целей функционирования организационного механизма адаптации – рационализация затрат на управление, сохранение необходимой для развития предприятия экономической эффективности в условиях неопределенности внешней среды.

5. Принцип обратной связи является универсальным принципом построения систем управления. Сущность его заключается в постоянном контроле результатов адаптации организации к изменениям в окружающей среде. Наличие обратной связи имеет важное значение, поскольку в процессе принятия управленческого решения обязательно возникают различного рода отклонения, что обусловлено динамичностью внешней среды.

6. Принцип моделируемости. Управление адаптацией должно производиться в соответствии с определенной моделью функционирования предприятия, позволяющей прогнозировать во времени его состояние для выбора наилучшей стратегии развития, что обеспечит достижение цели, при

минимальных затратах. Модели включают математические, формализованные логические, семантические зависимости.

Несмотря на важность решения проблемы реализации адаптивного управления организацией, существуют различные и неоднозначные толкования данной категории, некоторые из которых представлены в таблице 1.

Таблица 1

Подходы к определению понятия «адаптивное управление»

Автор	Определение
Друкер П.С.	Создание многоцелевой системы продукции, рынков, технологий, с учетом координации, согласованности в принятии решений, выработки оптимальных оценок возникающих проблем, разработки конкретных действий [3].
Аубакирова Г.М.	Адаптивное управление – это единая упорядоченная совокупность действий, осуществляемых элементами, образующими систему замкнутого управления, представляющую собой иерархию контуров циркуляции и преобразований информации в процессе осуществления концепции управления, оно является целостной функцией, поэтому, изъятие из неё тех или иных этапов делает концепцию неосуществимой, а цели недостижимыми [4].
Борисов А.Б.	Форма управления предприятием, помогающая ему гибко изменяться, быстро приспосабливаться к обновляющимся целям, задачам, функциям предприятий, к переменам во внешней экономической среде, в условиях своей деятельности [5].
Зайцев Н.Л.	Система управления, подстраивающая характеристики в соответствии с измеренными параметрами [6].
Варламов Т.П.	Исследование, изучение среды, подстраивание своей деятельности под запросы среды, внутренних резервов и самой деятельности к запросам потребителей [7].
Тюкин И.Ю., Терехов В.А.	Система, обеспечивающая постоянное управляющее воздействие, направленное на обеспечение адаптации данной системы к изменениям во внешней и внутренней среде без регулирования извне [8].
Кварацхелия Н.	Выбор оптимального достижения стратегической цели, предполагающий неизменность целостных показателей и возможность корректировки текущих, краткосрочных и среднесрочных планов и бюджетов [9].
Зяблицкая Н.В.	Адаптивное управление предприятиями можно отнести по преимуществу к управлению процессами реструктуризации предприятий. Второй содержательной особенностью адаптивного управления предприятиями, помимо его направленности на реструктуризацию, является его антикризисный характер [10].

Заключение. Таким образом, проанализировав различные подходы к понятию, сформулируем определение адаптивного управления.

По нашему мнению, адаптивное управление – это методы и способы реализации модели поведения предприятия в рыночных условиях, предполагающие способность системы управления своевременно изменять параметры и структуру управляемой подсистемы в зависимости от изменения внешней среды.

Анализ подходов к сущности понятий «адаптивное управление» позволил определить, что, несмотря на важность решения проблемы обеспечения адаптивного управления функционированием и развитием организации, единого определения категорий и инструментария пока нет. В экономической литературе можно встретить различные виды и составляющие элементы понятия «адаптивное управление», что говорит в пользу многофакторности и многоплановости, многокритериальности этих экономических категорий.

Обзор литературных источников позволил сделать вывод о том, что адаптивное управление является отдельным видом управления, а именно, гибким, инновационным управлением

предприятиями, способными приспособиться к новой рыночной ситуации с помощью новых инструментов и методов управления.

Список использованных источников:

- 1 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года. 28 ноября 2017 г.
- 2 Холинг К. С. Экологические системы. Адаптивная оценка и управление. Пер. с англ. Г. А. Денисов; под ред. А. Д. Базыкин. – М.: Мир, 1981. – 397 с.
- 3 Друкер П. Эффективное управление. / П. Друкер: пер. с англ. / П. Друкер – Москва: Фаир-Пресс, 2002.
- 4 Аубакирова Г.М. Становление и развитие адаптивного управления промышленными предприятиями. Вестник КАСУ. №4. – 2009.
- 5 Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов – Москва: Книжный мир, 2002.
- 6 Зайцев Н.Л. Экономика организации. / Н.Л. Зайцев – Москва: Экзамен, 2004. -311 с.
- 7 Варламов Т.П. и др. Большая экономическая энциклопедия./Т.П. Варламов – Москва: ЭКСМО, 2008.
- 8 Тюкин И.Ю. Адаптация в нелинейных динамических системах./И. Ю. Тюкин, В. А. Терехов. Санкт-Петербург: ЛКИ, 2008.- 384 с.
- 9 Кварацхелия Н. Адаптивное управление: «продвигать» предприятие к цели / Н. Кварацхелия Рациональное управление предприятием. – 2009. – №2.- с.52 -55. 2009 г.
- 10 Зяблицкая Н.В. Адаптивное управление современными компаниями.// Современные проблемы науки и образования. 2012. – № 1.

ҰЙЫМЫНЫҢ АДАПТИВТІ БАСҚАРУЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

*Л.М.Бекенова, Э.Х. Ахатова**

Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы, Қазақстан

e-mail: eahatova@mail.ru

Түйін. Мақалада ұйымды бейімдеуді басқарудың негізгі теориялық аспектілері сипатталған. Кәсіпорындардың бәсекеге қабілетті ортада табысты жұмыс істеуі үшін басқару жүйесі ұсынатын өндірістік және шаруашылық қызметтің жоғары деңгейін ұйымдастыру қажет. Ұйымдастырудың жаңа формалары мен әдістерін іздеу ұйымның ұзақ мерзімді тұрақты дамуына әсер ететін маңызды фактор болып табылады. Адаптивті басқару – бұл әртүрлі ғылыми және практикалық салаларда қалыптасқан ұғымдар мен әдістердің үйлесімі.

Түйінді сөздер: Адаптивті басқару, адаптивті менеджмент, адаптивті басқару жүйесі, кәсіпорынның сыртқы және ішкі ортасы, кәсіпорындарды басқару түрлері

THEORETICAL ASPECTS OF ADAPTIVE MANAGEMENT OF THE ORGANIZATION

*L.M.Bekenova, E.Kh. Akhatova**

Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: eahatova@mail.ru

Summary. The article outlines the main theoretical aspects of adaptive management of the organization. For the successful functioning of enterprises in a competitive environment requires a high level of organization of its production and economic activity, provided by the management system. The search for fundamentally new forms and methods of management is the most important factor influencing the long-term sustainable development of the organization. Adaptive management is a combination of concepts and methodologies formed in various scientific and practical fields.

Key words: Adaptive management, adaptive management, adaptive management systems, external and internal environment of an enterprise, forms of enterprise management

ҒТАХР 06.35.51
ӘОЖ 339.5

ЭЛЕКТРОНДЫҚ САУДА ЖҮЙЕСІН БАСҚАРУДАҒЫ ЖЕКЕЛЕГЕН ЕЛДЕРДІҢ ІС-ТӘЖІРИБЕСІ

Буленг Шен, М.Е. Мунасипова

*Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Түркістан қ., Қазақстан
e-mail: munasipova62@mail.ru*

Аңдатпа. Сауда – бұл кез келген экономиканың ерекше функционалдық секторы, ол барлық өзге салалармен өзара тығыз байланысты, қызметтер мен тауарларды мақсатты тұтынушыларға бүкіл ел көлемінде, сондай-ақ тұтастай алғанда әлем ауқымында жылжытуды қамтамасыз етеді.

Жүйе ретінде және дамыған бизнестің қазіргі заманғы кезеңін ескере отырып, сауданы дамытудың тиімділігі Ұлттық экономика үшін мультипликативтік әсер беруге қабілетті, басқа салаларға, сатуға, логистикаға, маркетингтік шығындарды азайтуға мүмкіндік береді, нәтижесінде бөлік және көтерме сауданы айтарлықтай төмендетуге мүмкіндік береді. Оның ішінде ішкі сауданы дамыту тауарлардың ішкі өндірісінің сапалы өсуіне ықпал етеді. Мақалада жоғарыда аталған мақсаттарға жету үшін кейбір мемлекеттердегі электрондық сауданың даму жағдайы зерттелген және тиімді ұсыныстар жасалынған.

Түйінді сөздер: Электрондық сауда, экономика, нарық, экспорт, импорт, табыс, жаһандану.

Кіріспе. Елдің экономикасының дамуы үшін халықаралық сауда-саттықтың, соның ішінде, алдымен электрондық сауданы өрістетудің пайдасы ұшан-теңіз. Электрондық сауданы дамыту қазіргі жаһандану үдерісінде ұлттық шекаралардан асып халықаралық аренада сауда-саттықты қыздыруда, ақпарат алмасуды жеделдете түсуде сонымен қатар халықаралық экономикалық қатынастарды дамытудың басты тетігіне, перспективалық үрдістерінің біріне айналуға.

Электрондық сауда-саттық бүгінгі таңда экономикалық дамудың тиімді көзі ретінде әлемнің көптеген елдерінің дамуының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылуға.

Әлемдік электрондық сауданың өсіп келе жатқан рөлі және оның ел экономикасына әсері арта түскен сайын осы уақытқа дейін бұл салада жинақталған тәжірибені жинақтап сараптамадан өткізуді қажетсінеді. Онсыз электрондық сауда жүйесін сапалы әрі жылдам реттеуді, оны басқаруды жаңартып отыру мүмкін емес.

Зерттеу әдістері. Электрондық сауданың әлемдік тәжірибеде ұйымдастырылуын зерттеу мақсатымен ғылыми мақаланы дайындауда әр түрлі жалпы ғылыми және арнайы таным әдістері (салыстыру, талдау, синтез, индукция, дедукция т.б.) қолданылды.

Талқылау мен нәтижелер. 2014 жылы Kearney AG халықаралық консалтингтік компаниясының бағалауы бойынша электрондық сауданың жаһандық көлемі 2013 жылмен салыстырғанда 21,0% -ға артып, 839,8 млрд. долларға жеткен. Ал 2017 жылдың соңында электронды сауда нарығы 1506 миллиард долларды құраса, 2014-2017 жылдары аралығындағы өсу динамикасы 1-суретте көрсетілгендей 21,0% -дан 13,0% -ға дейін төмендеп кеткен.

Қытай бүкіл әлем бойынша электронды сауда нарығынан жылына 497 миллиард доллар табыс тауып отыр, оның өсім қарқыны 2017 жылдың аяғында 14 пайызды құраған [1].

Сарапшылардың айтуынша, бұл нарық 2022 жылға қарай \$ 959 млрд. дейін өседі. 2019 жылы әлемдік электрондық сауда табысы- 421 миллиард АҚШ долларына, Еуропада – 330 миллиард АҚШ долларына, 2020 жылдың соңына қарай Еуропа мен АҚШ-та өсім 8-9 пайызға дейін өсуі мүмкін деп күтілуде.

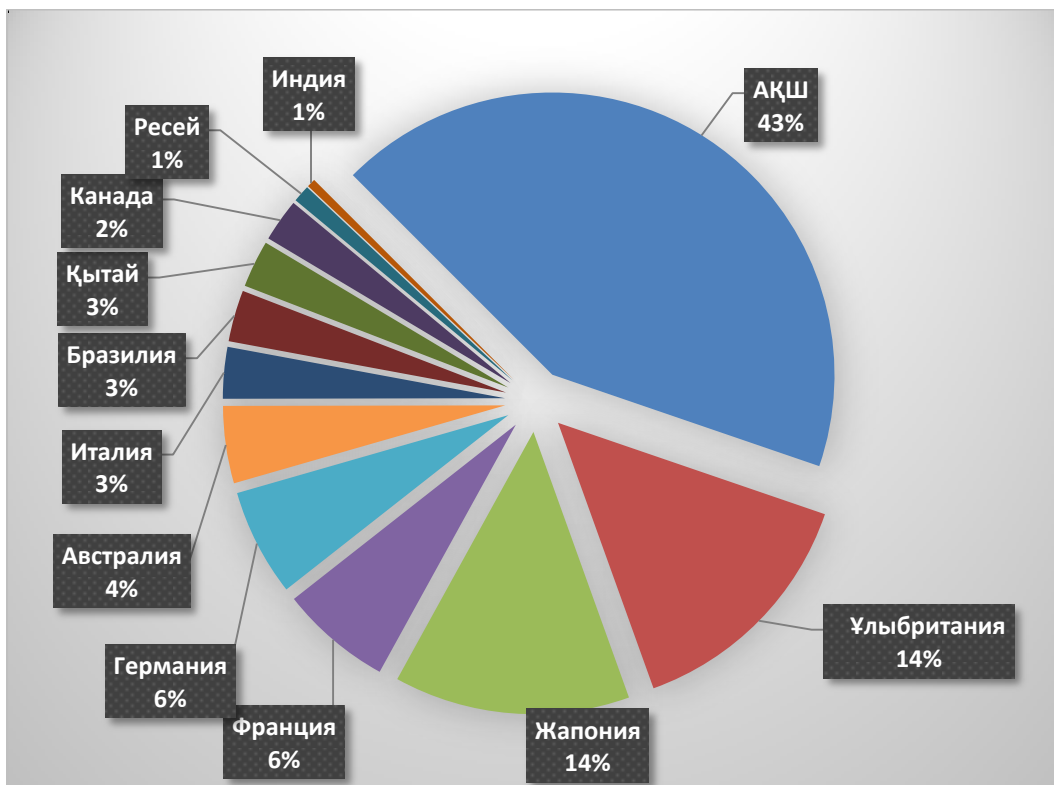
Электрондық сауда-саттықта Қытай мен АҚШ-тан кейінгі үшінші орынды Жапония иеленеді. Оның 2017 жылғы айналымы 96,7 млрд. долларға дейін жетіп, 10%-ға өсті.

Сурет 1 – 2013-2017 жж. әлемдік электрондық сауда нарығының өткізу көлемінің динамикасы [2]

Ұлыбритания нарығы бір жыл ішінде 10%-ға өсіп, 95,1 млрд долларға жеткен, Германияда 11,0%-ға өсіп, 63,4 млрд болған. Әлем елдерінің электронды саудасының көлемі 2-суретте мысалға келтірілген.

Электрондық саудада Қытай мен АҚШ көшбасшы. Сарапшылардың болжамдарына сәйкес, 2018 жылдың соңына қарай Аргентина, Бразилия, Мексика, Италия және Ресей де электрондық саудада алға шығуы мүмкін. Сонымен қатар, 2020 жылға қарай, McKinsey мәліметтері бойынша, 1,4 миллиард адам бүкіл әлемде орта тапқа айналады, ал олардың 85 пайызы Азия-Тынық мұхиты аймағының тұрғындары болмақ, Өйткені осы азаматтар әлемдегі электрондық сауданың негізгі тұтынушысы болып табылады [3].

Сурет 2 – Әлемде электрондық сауда көлемі, млрд.долл. [4]

АҚШ, Еуропа және Қытайда электронды сауда жүйесін басқару ерекшеліктерін қарастырайық.

Қытайда мемлекет индустрияландыру мен ақпараттандыру интеграциясын ынталандырады, қызмет көрсету кәсіпорындары ақпараттандыру жолымен жүреді және электронды саудаға сұраныс күн сайын өсіп келеді. Қытайдағы көптеген дәстүрлі кәсіпорындар электронды сауда саласында өте табысты болды.

Қолда бар ресурстардан өздерінің нарықтық артықшылықтарын пайдаланып, электрондық сауданы арнайы пайдалануды дамытатын ауылдарды ақпараттандыруды сәтті жүзеге асырды.

Бөлшек сектордағы дәстүрлі кәсіпорындар да біртіндеп Интернет-сауданы дамытты, ал ақпараттық құрылымдарға негізделген интернеттегі саудалық операцияларды белсенді жүргізетін басқа да салалар (мысалы, туризм, пошта, сақтандыру және т.б.).

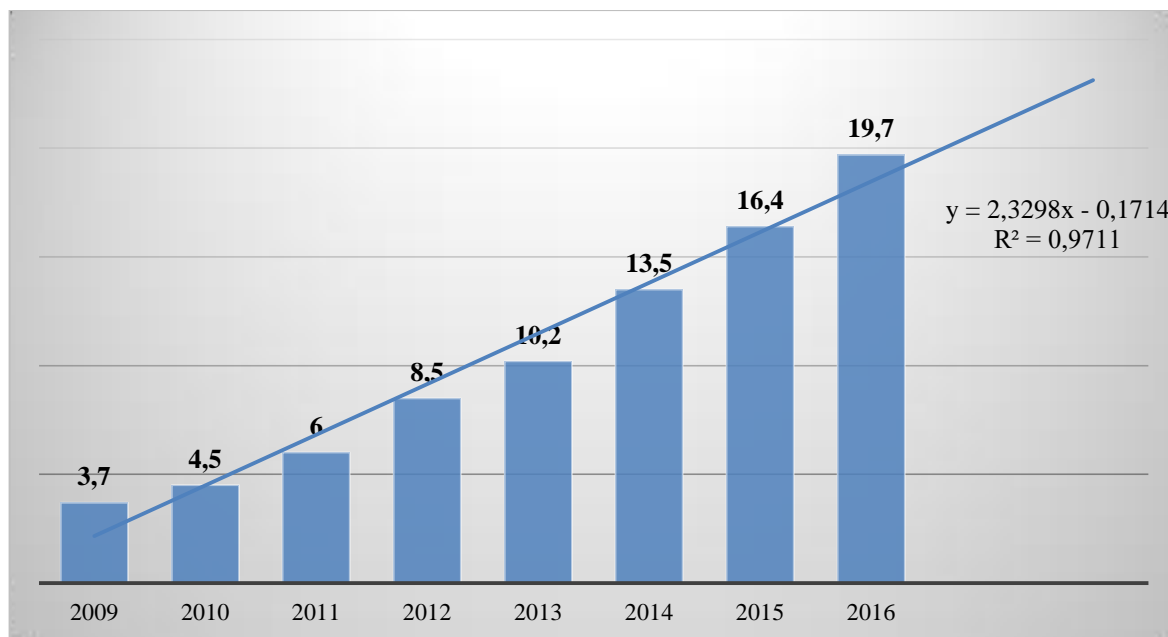
2016 жылдың соңында Қытайда В2С, С2С және басқа электронды сауда модельдерінде жұмыс істейтін кәсіпорындар саны 39155 бірлікке жетті (сурет 3).

Қытайдағы электрондық сауда нарығы үш негізгі сегменттен тұрады:

- корпоративтік сектор (В2В),
- тұтыну секторы (В2С және С2С форматтары);
- үкіметтік (немесе қалалық) сатып алу секторы (В2G).

Қытайдағы электронды сауданың жетістігі нарықтың орталықтандырылған, реттеліп келе жатқандығы және кәсіпорындар мен өндірістердің ақпараттандыру құралдарын тез енгізіп, дамытқандығымен қамтамасыз етіледі. Бұдан басқа, елде Интернет-пайдаланушылар саны қарқынды өсіп келеді, төлем әдісі және тәулік бойғы сервиспен жедел жеткізу оңтайландырылған.

Электрондық сауда қызметінің тұрғысынан күн сайын әртүрлі функциялар тәуелсіздікке бөленеді, еңбек бөлінісі бар. Жаңа түрдегі ақпараттық технологиялар жылдам дамып, оны қолдану интернет технологиясымен қатар, «үлкен деректерге» негізделген технологиялармен өрістене түсуде [5].

Сурет 3 – Қытайдың электронды сауда айналымы, триллион юань [6]

Қытай үкіметі мен кәсіпорындары электронды сауданы стратегиялық жаңа биіктікке көтеруге, электрондық сауданың кешенді жүйесін құруға және халықаралық саудада шынайы бәсекелестікті артықшылыққа жету үшін күш салуда.

Дегенмен, Қытайдағы электронды сауданың құқықтық негізі индикативті және жан-жақты болмаса да, қолданыстағы ережелер: жиі ауыстырылады.

Қытайдағы электрондық сауданың бір кемшілігі жалған өнімдерді, өте сапасыз тауарларды сату және зияткерлік меншік құқықтарын бұзу төңірегінде орын алуда.

Сонымен қатар, Қытайда электрондық сауда саласында туындайтын дауларды шешудің тиімді механизмдері әлі жинақталмаған.

Қытай Үкіметі электронды сауданың ел экономикасын дамытудағы маңыздылығын түсініп, Қытайдың барлық аумағында электронды сауда қызметін бақылаудың орталықтандырылған жүйесін жасақтауды қолға алып отыр. Бұл мәселелердің шешімі Қытайдың экономикалық өсуіне ықпал етері сөзсіз.

Ел үшін электронды сауданы дамытудың маңыздылығы мен қажеттілігін түсіну, сондай-ақ сауда аумағын кеңейту мақсатында қытайда алты негізгі жүйе құрылған. Олар мыналар: ақпарат алмасу, интеллектуалды логистика, онлайн-қаржылық қызметтер, электрондық сауда үшін кредиттік жүйе және сәтсіздіктерді болдырмау жүйесі, статистикалық қадағалау жүйесі.

Бұл саладағы басты жоба ретінде электронды бизнеске арналған арнайы интеграцияланған онлайн платформаны құру қолға алынуда, ол ақпарат алмасуға, көпжақты талдауға және қадағалауға, құқықтарды бірлесіп қорғауға, логистиканы жетілдіруге, сондай-ақ трансшекаралық электронды сауданы дамытуға бағдарланған. Мұны дамыту үшін жобаны несиелеу процесі дұрыс жолға қойылған [7].

Қытай электрондық сауда мен экономиканы дамыту үшін әр түрлі халықаралық ұйымдармен белсенді түрде ынтымақтастық қарым-қатнас орнатуда.

Әлемдегі электрондық сауда көлемі бойынша екінші орында АҚШ орналасқан. АҚШ-та интернет-сауданы реттейтін заңдардың негізгі жиынтығы XX-ғасырдың басында қалыптасқан. Алайда, Вашингтон 1990-шы жылдардың басында әлемдегі электронды сауданың негізгі басымдықтарын 1997 жылы жарық көрген «Әлемдегі электрондық сауда негіздері» құжаты негізінде дамыта бастады. Бұл құжатта электронды сауданы дамытудың бес негізгі қағидаттары атап көрсетілген, оның ішінде мемлекеттің араласуының төмендігі және жеке бастаманың басымдылығы берілген. Билік желіні пайдаланушыларға нақты ережелер мен өзара әрекеттесу туралы заңдар арнайы көмектесуге міндеттенген. Құрама Штаттардың заңнамалық тәжірибесі елдің федералдық құрылымын ескеруге мәжбүрлі. Өйткені әр түрлі штаттардың юрисдикциясына сәйкес жазылған заңдардың бір-бірінен айырмашылықтары бар. Сондықтан сауда саласында айтарлықтай ауытқушылықтар болуы мүмкін.

Компаниялардың заңды сайттары үш негізгі санатқа бөлінген:

- интерактивті, олар онлайн-сауда және мәмілелер үшін жасалады;
- пассивті, ақпарат беру үшін ғана құрылған;
- алғашқы екі белгілерін біріктіретін орта топ.

Мемлекеттік органдар, бірінші жағдайда, интерактивті сайттардың қызметін реттеуге барлық негізгі құқықтарды алды, ал пассивті сайттарға минималды бақылау берілді.

«Орташа» топ жағдайында соттар даулы мәселелерді жеке-жеке шешеді.

Нәтижесінде, елде және штаттарда бұрыннан бар электронды сауда сайттары үшін юрисдикция нормаларының өте сәтті бейімделуі туындайды.

Елдің юрисдикциясының принципіне сәйкес «қатысу деңгейі» бар компаниялар үшін –бұл принцип электрондық сауданың халықаралық практикасында қолданылады. Теориялық тұрғыдан алғанда, интернет-дүкен басқа мемлекеттің заңдарын қатаң ұстануға ниеттенбеген жағдайда өз қызметін елдің аумағында жүргізе алмайды.

Америка Құрама Штаттарында электронды сауда саласын дамытудың кілті 2000 жылдың аяғында күшіне енді. 1999 жылы Біртұтас электронды транзакция туралы Заң (Uniform Electronic Transactions Act, UETA) және 2000 жылы Электрондық қолтаңба заңы (E-Sign Act) қабылданды, олар 2000 ж. заңды күшіне енді. Осы құжаттардың негізгі ережелері құжаттардағы «цифрлық» қолтаңбаға тең келуден есептеледі. Яғни интернетте жасалған барлық сауда Құрама Штаттардың юрисдикциясына жататын барлық операциялармен дербес мәмілелерге тең келді деп саналады.

Қазіргі уақытта Құрама Штаттардың Федералдық Сауда Комиссиясының (немесе FTC) электронды саудаға бақылау жүргізуге құқылы.

Кәсіпкерлер шағын бизнес әкімшілігінің веб-сайтында (U.S. Small Business Administration) электронды саудаға салық салу және жеке ақпараттың құпиялылығын сақтау туралы заңдардағы өзгерістерді ұстануды қолдайды.

Айталық, Аляска, Орегон, Делавер, Монтана, Гавайи және Нью-Хэмпшир сияқты кейбір штаттар сату салығынан толығымен бастартты, әрі бұл үрдіс электрондық коммерцияның дамуын ынталандырады. Сату салығының болмауы интернет-дүкендерді айтарлықтай бәсекелестік артықшылықтарға ие етуде. Олар өз тауарларын тұтынушыларға төмен бағалармен ұсына алады.

Әлемдік дамыған елдер арасында электронды сауда Англия экономикасына да ең үлкен табыс түсіруде. Оның бірнеше себептері бар, біріншісі – британдық бизнестің инновациялық белсенділігінің

жоғары деңгейі, екіншісі – ұлттық «қаттылыққа» қарамастан, британдық қоғам өте заманауи. Британдықтар электрондық сауданың ыңғайлығын өте тез түсінуде. Қашықтан қызмет көрсету, арзан бағалар, уақытты үнемдеу, сондай-ақ таңдаудың кеңдігі. Елде e-commerce инфрақұрылымын дамыту жақсы дамыған, өйткені үкімет электрондық сауда халықаралық сауданың бәсекеге қабілетті артықшылықтарын қамтамасыз ететіндігін тез түсіне білді. Жеңілдіктер жасап электронды сауданы реттейтін ынталандыру шараларын қабылдады.

ЭЫДҰ елдері арасында электрондық сауда-саттықты дамыту тұрғысынан елеулі айырмашылықтар бар. Мәселен, Жаңа Зеландияда ұлттық компаниялардың 45% -дан астамы онлайн-сатылымға белсене қатысады. Ал Италия мен Грецияда, сонымен қатар Түркия мен Мексикада бұл көрсеткіш тек 10% құрайды немесе тіптен төмен. Сондай-ақ шағын компаниялар мен бизнес арасында да айтарлықтай айырмашылық бар.

ЭЫДҰ «Digital Economical Outlook 2015» есебінде электрондық саудамен айналысатын 250 және одан да көп қызметкерлері бар кәсіпорындардың үлесі шамамен 40,0%, ал шағын фирмалар үшін бұл көрсеткіш 20,0% аспайды [8].

Осыған қарамастан әлемнің көптеген елдерінде тауарларды (қызметтерді және т.б.) экспортты электронды сауда арналары арқылы сатуға бағытталған саясат ұстануда.

ЭЫДҰ-да электрондық сауданың қолданыстағы әлеуетін дамытуға бағытталған іс-шаралар жиынтығы ірі компаниялармен, олардың жеткізушілерімен немесе клиенттерімен немесе ірі индустриалды ассоциациялармен электрондық серіктестікке шағын және орта бизнесті (ШОБ) енгізуді қамтамасыз ете отырып, интернеттегі стартаптарды белсенді қолдауды білдіреді. Сондай-ақ, ШОБ үшін электрондық сауда стратегияларын қабылдау қажет.

Бұдан басқа, ЭЫДҰ елдері қазір электрондық сауда туралы арнайы заңдар қабылдауда. Сонымен қатар, көптеген елдер онлайн сауда-саттықты дамытуды өздерінің ішкі саясатының маңызды басымдығы (мысалы, Ұлыбританияның экспорттық стратегиясы) ретінде көтермелеуде, электрондық саудадағы арнайы делдалдар ретінде онлайн платформалардың рөліне үлкен көңіл бөлуде.

Еуропалық одақта онлайн платформалар цифрлық экономиканың негізгі компоненті ретінде анықталады. Еуропалық Комиссия бүгінгі күні электрондық саудаға сенімділікті арттыру үшін әрі цифрлық нарықтағы бәсекелестік жағдайлардың бұрмаланбауы үшін платформаларды үйлестіре дамытуда.

Бүгінгі таңда е-коммерцияны дамыту туралы ережелер аясы барынша кеңейген. Мысалы, өңірлік сауда келісімдері (ӨСК) Австралияда, Кореяда, Қытайда, Жаңа Зеландияда, Сингапурда және т.б. елдерде қабылданған. Бұл елдердің ӨСК шеңберінде келіссөздер жүргізуіне электронды коммерция арналары арқылы экспорт пен импорттың өсуіне жағдай жасалған.

Келешекте электронды саудадағы тұтынушылардың құқықтарын қорғау мақсатында оған қатысушы елдер арасындағы трансшекаралық сауданы белсенді дамыту үшін кедергілерді жоюға және электрондық қағазсыз сауда-саттықты дамытуға бағытталған ережелер жаңартылуы мүмкін.

ӨСК шегінде, атап айтқанда, елдер шет елдердің серверлеріне арнайы сұранысқа ие компанияларға операциялық қолдауды жүктеместен деректерді оқшаулаудың ортақ тәсілдерін қолдану туралы келісімдерге қол жеткізе алады.

Сатылым және сатып алу саласындағы актілердің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін жүйе тиімділікті, салыстырмалы арзандығын және ең бастысы, төлемдердің қауіпсіздігін қамтамасыз ететін электрондық сауда жүйесін тиімді пайдаланудың маңызды шарттарының бірі болып табылады. Бүгінде интернеттегі коммуникацияларды қорғаудың әртүрлі тәсілдері жеткілікті. Ашық кілттердің криптографиясы кеңінен танымал болып келеді. Дегенмен, тиімді ақпараттық қорғау құралдарын енгізу үшін неғұрлым қолайлы болып табылатын жүйе әлі әлсіз. Ақпаратты рұқсатсыз кіруден қорғау үшін АТ секторында ұсынылған нұсқалардың кез-келгеніне сөзсіз артықшылық беру мүмкін емес. Сондықтан, төлемдерді қорғау үшін әрбір нақты жағдай да таңдау мамандарға сеніп тапсырылады.

Қорытынды. Электрондық сауда – саттық жүйесін басқарудың халықаралық тәжірибесін талдай келіп, төмендегідей қорытынды жасауға болады. Электрондық сауда үшін заңдық қолдау өте маңызды. Біріншіден, осы қызмет түрін ұйымдастыру қолданыстағы дәстүрлі құқықтық нормалар мен ережелерге негізделуге тиіс, екіншіден, бұл қызметті ұйымдастыру жаңа мамандандырылған басқару процедураларын және заңды мекемелерді дамытуды қамтуы тиіс. Бұдан басқа, электрондық сауда жүйесін дамыту үшін әлемнің түрлі елдерінде қолданылатын заңдарды унификациялау, сондай-ақ, электронды бизнесті жүргізудің тәртібі мен рәсімдерін жеңілдету өте маңызды. Бұл, өз кезегінде, бизнестің және тиісті мемлекеттік құрылымдардың тек бір елде ғана емес, бүкіл әлемде тығыз ынтымақтастығын арттырады. Оны дамыту үшін теориялық және институционалдық негіздеулермен

қатар мемлекет тарапынан саланы қолдау, замануи ақпараттық технологияларды интенсивті дамыту және тарату қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Мировой рынок eCommerce по итогам 2017 года составил \$1,5 трлн [электронный ресурс] – режим доступа: <https://belretail.by/article/mirovoyu-gynok-ecommerce-po-itogam-goda-sostavil-trln>
- 2 Тенденции мировой Интернет-торговли [электронный ресурс] – режим доступа: <http://xn--b1ae2adf4f.xn--p1ai/article/26233-tendentsii-mipovoyu-intepnet-topgovli.html>
- 3 Какой станет электронная коммерция в 2018 году и далее? [электронный ресурс] – режим доступа: <https://www.shopolog.ru/metodichka/analytics/kakoy-stanet-elektronnaya-kommerciya-v-2018-godu-i-dalee/>
- 4 Битва за долю [электронный ресурс] – режим доступа: <http://expertonline.kz/a11698/>
- 5 Annual Report on the Electronic Business Market Research of China 2016. China Electronic Business Research Center, 2016.
- 6 Liu Yongfang. International trade and the Electronic Business. Peking: Tsinghua University Press, 2016.
- 7 Трансграничная электронная торговля становится важнейшим двигателем внешней торговли [электронный ресурс] – режим доступа: <http://russian.cri.cn/841/2016/01/15/1s571796.htm>
- 8 Электронная коммерция: стандарты ОЭСР и опыт стран [электронный ресурс] – режим доступа: <https://www.ictsd.org/bridges-news>

ОПЫТ УПРАВЛЕНИЯ СИСТЕМОЙ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В ОТДЕЛЬНЫХ СТРАНАХ

Булент Шен, М.Е.Мунасипова Қ.А.

Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,

Түркістан қаласы, Қазақстан

e-mail: munasipova62@mail.ru

***Резюме.** Торговля – это уникальный функциональный сектор любой экономики, который тесно связан со всеми другими областями, предоставляя услуги и товары для целевых клиентов, как на национальном, так и на международном уровне. Принимая во внимание современный этап развития электронной торговли как бизнеса, эффективность развития электронной торговли будет иметь мультипликативный эффект для национальной экономики. Позволит снизить продажи, логистику и маркетинговые затраты в других секторах, что в конечном итоге приведет к сокращению розничной и оптовой торговли. В частности, развитие внутренней торговли способствует качественному росту отечественного производства товаров. Поэтому в целях достижения этих целей в Республике Казахстан необходимо изучить опыт развития электронной торговли в некоторых странах. В статье был проведен анализ развития электронной торговли в некоторых странах.*

***Ключевые слова:** электронная торговля, экономика, рынок, глобализация, экспорт, импорт, прибыль*

EXPERIENCE OF ELECTRONIC TRADE MANAGEMENT IN INDIVIDUAL COUNTRIES

B. Shen, M. Munasipova

Khoja Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan city, Kazakhstan

e-mail: munasipova62@mail.ru

***Summary.** Trade is a unique functional sector of any economy that is closely interconnected with all other areas, providing services and goods to target customers both nationally and internationally. Taking into account the current stage of the business and the advanced business development, the effectiveness of trade development will be able to have a multiplier effect for the national economy, reduce sales, logistics and marketing costs to other sectors, which will ultimately reduce retail and wholesale trade. In particular, the development of domestic trade contributes to the qualitative growth of domestic production of goods. This article explores and develops the state of development of electronic commerce in some countries in order to achieve these goals.*

***Key words:** e-commerce, economy, market, globalization, export, import, profit*

МРНТИ 06.71.57
ӘОЖ 338.48

АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ ЖӘНЕ АЛМАТЫ ОБЛЫСЫНЫҢ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТ НАРЫҒЫН МАРКЕТИНГТІК ЗЕРТТЕУ

*Е.Е. Гриднева¹, Г.Ш. Каликпарова*², А.М. Касенова³*
^{1,2,3}Қайнар Академиясы, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: GK_2003@rambler.ru

Аңдатпа. Біздің зерттеуіміздің мақсаты Алматы қаласы және Алматы облысындағы қонақжайлылық қызмет нарығын зерттеу болып табылады:

- туристік өнім сапасын жақсартудың негізгі бағыттарын анықтау;
- туристерге көрсетілетін қызметтердің сапасын бағалау;
- туристік қызметтерді жылжытудың ең тиімді жолдарын анықтау;
- ТМД елдерінің, сондай-ақ алыс шетелдің нарықтарындағы отандық туристік қызметтің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін қажетті ұсыныстар беру.

Зерттеуіміздің мақсаты келесі бағыттар болып табылады.

Сегменттеу. Мүмкіндігінше, Алматы қаласы және Алматы облысына келетін отандық және шетелдік туристердің санының ара қатынасын анықтау; әртүрлі елдерден келген туристердің әлеуметтік-демографиялық бейнесін жинау; демалыспен қанағаттану деңгейін анықтау.

Туристердің санаттары мен тұратын елдері бойынша Алматы қаласы және Алматы облысына келуінің мотивациясы мен қызығушылығы бойынша талдау; болашақта туризмнің әр түріне деген сұранысты анықтау.

Туристердің қанша уақытқа келуін және бір туристке кеткен шығынды анықтау, көрсетілген қызметке кеткен шығындарды сервис сапасымен салыстыру.

Қонақ үйлер, туристік компаниялар, қоғамдық тамақтану және т.б ұсынатын қызметтермен қанағаттану деңгейін анықтау; туристер Алматы облысында саяхаттаған кезінде туристермен белгіленген мәселелерді көрсету.

Түйінді сөздер. Маркетинг, зерттеу, туризм, қонақжайлылық, экотуризм, альпинизм, Қазақстан Республикасы.

Кіріспе. Қазақстандағы туризм отандық және шетелдік туристерді тарту үшін үлкен әлеуетке ие. Туризм және қонақжайлылық индустриясының дамуы отандық экономиканың әлеуметтік-экономикалық жүйесінің маңызды элементі болып табылады, бұл мемлекет пен кәсіпкерлерге айтарлықтай кіріс әкеледі.

Мақалада қонақжайлылық индустриясының өзекті мәселелері анықталған және осы қызметтердің қазіргі замандағы даму тенденциялары қарастырылған.

Әдіснама. Қонақжайлылық индустриясы қонақ үй, мейрамхана бизнесі және қоғамдық тамақтану саласы; ойын-сауық және демалыс; туризм; конференциялар, семинарлар мен көрмелер; спорт, мұражай-көрме іс-шаралары; қонақжайлылық саласындағы кәсіби білім беру саласы және экскурсиялық қызмет сияқты түрлі бағыттарды қамтиды [1].

Тұруға және авиабилеттерге жоғары бағалар Қазақстанға тур бағасын едәуір арттыратынын және тиісінше халықаралық нарықтағы баға бойынша оның бәсекеге қабілеттілігін төмендететінін атап өткен жөн. Осы мәселерді шешу үшін Алматы және Алматы облысында маркетингтік зерттеулер жүргізілді.

Зерттеуде 2017 жылғы мәліметтерді іріктеу үлгісі пайдаланылды. Біз таңдаған іріктеудің артықшылықтары әр топ үшін барлық элементтерді таңдауда арзан және ыңғайлы болуынан көрінеді. Бұл туристердің (Алыс Шетел(АШ), Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінен және отандық туристерден) үлкен ағынымен толығымен сұхбат жүргізу мүмкіндігінің жоқтығымен байланысты. Респонденттердің саны 3283 адамды құрады. ТМД-дан келген туристер – 1482. АШ келген туристер саны – 903. Ішкі туристер – 898.

Сауалнаманың нәтижелері компьютерлік жүйелер – SPSS бағдарламасы арқылы өңделді. Зерттеу үшін іріктеу сауалнама жүргізу негізінде автобекеттерде, әуежайларда, теміржол бекеттерінде іске асырылды (1-кесте).

1 кесте

Сауалнама жүргізу негізіндегі зерттеу үшін іріктеу

Объектілік бағыт	Сауалнама жүргізу мақсаттары	Сауалнама жүргізу орындары	Іріктеу ұстанымдары	Респондентер саны
ТМД туристері	Сұраныс құрылымындағы, қызмет көрсету сапасындағы түрлендіруді (орындардың танымалдылығын анықтау) айқындау	Әуежайлар, «Алматы – 1» және «Алматы – 2» теміржол бекеттері, «Саяхат» автобекеті	Келушілер мен кетушілер (демалыс орындары)	1482
Алыс шетелден келген туристер	Алматы облысындағы туризмнің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау	Әуежай, Алматы қаласындағы «Сайран» және «Саяхат» автобекеттері (қайтып бара жатқан туристердің шоғырлану орындары)	Елге келушілер мен кетушілер	903
Ішкі туристер		Әуежай, Алматы қаласындағы «Сайран» және «Саяхат» автобекеттері (Алматы облысындағы демалыс орындарындағы қайтып бара жатқан туристердің шоғырлану орындары)	Демалыс орындарынан тұрғылықты орындарына қайтып бара жатқандар	898

Ескерту: Кесте жеке зерттеу материалдарына негізделген

Талқылау мен нәтижелері. Қазіргі заманғы отандық туристік фирмалар кең ауқымды қызметтерді ұсынады, олардың негізгілеріне «Қалқан» таулары, «Әуенді бархан», Шымбұлақ, Қапшағай және Балқашта демалу; Түрген сарқырамасы, Назугум үңгірі және т.б.; таулы-қызықты туризм, тау-шаңғы бағдарламалары, альпинизм, треккинг, рафтинг, Жібек жолы бойынша экскурсиялар; экотуризмнің жеке элементтері; мәдени және этнографиялық бағдарламалар; авто-сафари немесе джип сафари; көлік пен жылқыларды жалға алу; конференциялық туризм және тағы басқалар жатады[2].

ТМД елдерінен туристер негізінен өз-өздеріне ұсынылған. АШ елдерінің туристері ТМД елдерінің туристеріне қарағанда қонақжайлылыққа сапа бойынша жақсы баға берді. Бұл, ең алдымен, оларды күтіп алуға, жол жүріп бара жатқанда бірге ілесіп жүруге байланысты. Алматы облысында қызмет көрсету сапасының деңгейін қарастырайық (2-кесте).

2 кесте

АШ туристерінің ең көп ұнатқандары, %

Жылдар	АШ елдерінен келген туристердің сапа бағасы, %						
	Қызмет көрсету деңгейі	Табиғат	Ойын-сауық	Экзотика	Мәдениет ескерткіштері	Қонақ-жайлылық	Тағы басқа
2015	4,2	7,5	43	9,1	5,2	5,7	5,7
2016	4,6	4,9	44,3	6,9	5,1	8,4	4,4
2017 ж. 9 ай ішіндегі	2,5	3	44,1	5,2	6,7	6,2	3,8

Ескерту: Деректер Алматы қаласы және Алматы облысының туристері сауалнамасының нәтижелері бойынша

Демалыс түрлері бойынша базалық тұрғылықты жерлердегі қызмет сапасын бағалайық(3-кесте). Бұл төсек-орынның жетіспеушілігіне байланысты, сондықтан туристер мүмкін болатын жерлерде тұруға мәжбүр болды.

3 кесте

Туристердің тұру орындары, %

Жылдар	Барлық туристердің мекендеуі, %						
	Қонақ үйде	Қазақ үйде	Жалға алынған үйде немесе пәтерде	Достарының үйінде	Қонақтарға арналған жеке-меншік үйде	Шипажайда, демалыс үйінде, пансионатта	Тағы басқа
2015	4,6	1,9	10,4	14,2	15,8	46,7	6,4
2016	9,3	1,8	15,3	19,3	16,9	33,3	4,1
2017 ж. 9 ай ішіндегі	10,3	2,1	16,6	24,8	19,7	15,8	10,7

Ескерту: Деректер Алматы қаласы және Алматы облысының туристері сауалнамасының нәтижелері бойынша

ТМД және АШ респонденттері оң баға бере отырып, мейрамханалардағы қызмет көрсету орташа деңгейден жоғары екенін атап өтті. Жергілікті туристердің 40,2%-ы мейрамханалардағы қызмет көрсету сапасын «өте жақсы», 42,4%-ы «жақсы», 14,1%-ы «қанағаттанарлық» деп бағалап, тек 3,3%-ы қызмет көрсету сапасына қанағаттанбады. 2017 жылы маусымдық қарбалас шілде мен тамыз аралығында байқалды – барлық демалыс орындары толды. Демек, кейбір демалыс орындарындағы бағалар тым жоғары болды (4-кесте).

4 кесте

2017 жылы барлық санаттағы туристердің жұмсалған қаражаты, %

Жұмсалған қаражат мың тенге	Қазақстан	Ресей	Қырғызстан	Алыс шетел
15 000 дейін	-	-	20,3	-
36000 дейін	-	-	31,9	-
36000-70000	34,5	26,3	28,3	36,3
70000-120000	35,0	27,3	14,6	26,0
120000-150000	19,3	26,7	2,2	18,8
150000-220000	3,9	11,4	1,6	10,1
220000 астам	7,3	8,3	1,1	8,8

Ескерту: Деректер Алматы қаласы және Алматы облысының туристері сауалнамасының нәтижелері бойынша

2015-2017 жылдар аралығындағы талдау көлік, азық-түлік, орналасу, экскурсия, ойын-сауық түрлері сияқты туристерге арналған көптеген қызметтердің бағалары өскенін көрсетті. Алматы облысында демалу бағасы көтерілді, бұл келесі себептерге байланысты: энергия тасымалдаушыларының бағасының көтерілуі және бөлме қорын жаңғырту.

Респонденттерге қонақжайлық қызметтердің сапасы мен бағасының сәйкестігі; экскурсиялар мен ойын-сауық бағдарламаларының бағасын төмендету ұсынылған.

5 кесте

2017 жылы демалыс кезіндегі туристермен белгіленген мәселелер,%

Туристермен белгіленген мәселелер	Ел	
	Қазақстан	ТМД және АШ
Жолдардың нашар жағдайы	36,5	28,4
Қызмет көрсетудің төмен деңгейі	25,5	12,4
Жайлылықтың болмауы	18,4	11,5
Кедендік тәртіптер	14,4	11,5
Жол полициясы тарапынан бопсалаушылық	5,1	10,7
Қылмыстылық	5,2	7,4
Нашар тамақтану	11,6	6,9
Қымбат баға	19,1	6,3
Тағы басқа	4,1	4,8

Ескерту: Деректер Алматы қаласы және Алматы облысының туристері сауалнамасының нәтижелері бойынша

Демалыс кезінде туындаған басты мәселелерге туристер жолдардың сапасыздығын жатқызды. Автокөліктермен қашықтағы демалыс орындарына жету қиыншылығы. Алматы облысындағы жолдар сирек жөнделеді, кейбір жерлерде жөндеу жұмыстары анда-санда жүргізіледі. Жолдардың нашарлығына Ресейден өз көліктерімен келген туристер жиі шағымданады (жолдардың сапасына назар аударуды өтінеді). Ұлы Жібек жолы бойымен арнайы көлікпен жүрген АШ туристері таулы жолдарды атап өтті.

Бұл мәселе бойынша жолдарды жөндеу және сапалы салу, жол белгілері мен таңбаларын жақсарту, жол сервисін жетілдіру қажет.

Шетелдік туристермен сұхбат жүргізгенде, жол ақысы тым жоғары, тіпті қарапайым тұтынушыға қарағанда бірнеше есе жоғары екенін атап өтті.

Алматы облысындағы рекреациялық сектордың даму болашағы ТМД елдерінің туристеріне көбінесе сұраныс жағдайына байланысты болады. 2018 жылы Алматыға және Алматы облысына баруды жоспарлап отырған Ресейлік туристердің саны 2016 жылға қарағанда 24,5% артық болады деп жобалануда. Алматы облысына оралуды және демалуды жоспарлаған туристер санының 16,9%-ға көбеюі жоспарланып отыр, алайда туристердің өз демалыстарын Қазақстанда өткізу ниеті әлеуетті сұраныстың көрсеткіші болып отыр[3].

6 кесте

2018 жылы Алматы облысында демалуды жоспарлаған туристер,%

Туризм түрлері	Ел			
	Қазақстан	ТМД	Ресей	АШ
Өз елімде	59,6	8,3	8,9	12,0
Алматы және Алматы облысында		44,7	42,9	22,2
Басқа елде	7,0	11,5	10,6	19,4
Әлі ештеңе шешпедім	33,4	35,5	37,6	46,4

Ескерту: Деректер Алматы қаласы және Алматы облысының туристері сауалнамасының нәтижелері бойынша

Зерттеуіміздің нәтижелері бойынша келесі ұсыныстар жасалды. Біздің ойымызша, мемлекеттік мекемелер жүкті беру және қабылдау кезінде кедендік рәсімдерді жеңілдетуі керек, тексеру уақытын қысқартуы керек[4].

Туризм ассоциациялары туризм индустриясы комитетімен бірлесіп, туристерді тарту бойынша жұмыстарды жалғастыру, сондай-ақ ақпараттық (географиялық карталар, ашықхаттар, брошюралар, кітаптар, кәдесыйлар және басқа да мәдени ескерткіштер туралы) материалдарды дайындауда және жариялауда туристік бизнестегі кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесу маңызды болып табылады.

Зерттеу нәтижелері Алматы облысындағы және тұтастай алғанда Қазақстандағы туризм индустриясының бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру және нығайту үшін ішкі күштерді барынша толық пайдалануға мүмкіндік береді.

Республикада туризмді жеделдетіп дамытуға қиындық келтіретін негізгі себептерге мыналар жатады:

- туризм орындарындағы инженерлік, көліктік және әлеуметтік инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы;
- туризм саласында білікті кадрлардың жетіспеушілігі;
- орналастыру орындарын айқындаудың, сондай-ақ орналастыру орындарының белгілі бір түріне қолданылатын стандарттардың болмауы;
- туристік бизнесті дамыту үшін әкімшілік кедергілердің болуы[5].

Қорытынды. Зерттеу нәтижелері Алматы облысындағы және тұтастай алғанда Қазақстандағы туризм индустриясының бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыру және нығайту үшін ішкі күштерді барынша толық пайдалануға мүмкіндік береді. Жүргізілген зерттеулер туризмнің әртараптандырылған мүдделерін ашып, елеулі кемшіліктерді анықтап, Алматы облысындағы туризмді дамыту мүмкіндіктерін көрсетеді[6].

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2020 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 19 мамырдағы № 508 қаулысы.

2 Роль и место индустрии гостеприимства в сфере услуг [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа: <http://lektsii.com/2-14277.html>

3 Содержание и структура индустрии гостеприимства [Электронный ресурс]. – 2017. –Режим доступа: <http://kultura-socio.ru/lektsii-po-ekonomike-sotsialno-kulturnoj-sfery/147-soderzhanie-i-struktura-industrii-gostepriimstva.html>

4 Бабушкин, Н.И. Менеджмент туризма / Н.И. Бабушкин. -М.: Финансы и статистика,2015.

5 Деловой туризм Казахстана [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.tio.kz>.

6 Для прорыва в туризме нужны преференции... [Электронный ресурс] / Мамышев Ж. -Режим доступа: <http://www.kursiv.kz>.

МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РЫНКА УСЛУГ ГОСТЕПРИИМСТВА В Г. АЛМАТЫ И АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Е.Е. Гриднева¹, Г.Ш.Каликпарова^{*2}, А.М.Касенова³

Академия «Кайнар», г.Алматы., Казахстан

e-mail: GK_2003@rambler.ru

Резюме. Цель исследования заключается в маркетинговом изучении рынка услуг гостеприимства по г. Алматы и Алматинской области:

- раскрыть возможные направления по улучшению качества туристского продукта;

- оценить качество услуг, предоставляемых туристам;

- определить наиболее результативные способы продвижения туристских услуг;

- дать необходимые рекомендации по повышению конкурентоспособности отечественной туристской деятельности и стран СНГ, а также на рынках дальнего зарубежья.

Задачами исследования являются следующие направления.

Сегментирование. Выявить по возможности соотношение количества отечественных и зарубежных туристов, посещающих Алматы и Алматинскую область; выявить ожидания по удовлетворению отдыхом.

Проанализировать мотивацию и интересы приезда туристов в Алматы и Алматинскую область по категориям и странам проживания; определить спрос на перспективу на различные типы туризма.

Выявить длительность пребывания туристов и расходы на одного туриста, сопоставить затраты на отдых с качеством сервиса.

Определить степень удовлетворенности туристами предоставляемыми гостиницами, туристскими компаниями, общепитом и пр.; раскрыть проблемы, выделенные туристами во время их пребывания.

Ключевые слова: маркетинг, исследование, туризм, гостеприимство, экотуризм, альпинизм, Республика Казахстан.

MARKETING RESEARCH OF THE HOSPITALITY SERVICES MARKET IN ALMATY AND ALMATY REGION

Y. Gridneva¹, G. Kaliakparova*², A. Kassenova³

Academy «Kainar» Almaty, Kazakhstan

e-mail: GK_2003@rambler.ru

Summary. The aim of the research is to study the market of hospitality services in Almaty and Almaty region:

- to reveal possible directions for improving the quality of the tourist product;
- evaluate the quality of services provided to tourists;
- determine the most effective ways to promote tourism services;
- give the necessary recommendations for improving the competitiveness of domestic tourism activities and CIS countries, as well as in the markets of foreign countries.

The objectives of the research are as follows.

Segmentation. Identify, if possible, the ratio of the number of domestic and foreign tourists visiting Almaty and the Almaty region; collect a socio-demographic portrait of tourists from different countries; to identify expectations for satisfaction with rest.

Analyze the motivation and interests of the arrival of tourists in Almaty and the Almaty region by categories and countries of residence; determine the demand for perspective on various types of tourism.

Identify the length of stay of tourists and the cost of one tourist; compare the cost of rest with the quality of service.

Determine the degree of satisfaction with tourists provided by hotels, tourist companies, public catering, etc.; to solve the problems allocated by tourists during their stay.

Key words: marketing, research, tourism, hospitality, ecotourism, mountaineering, the Republic of Kazakhstan.

МРНТИ 82.13.27

УДК 338.28

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЖОБАЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Р.Ә. Есберген¹, М.Д. Сайымова*², Г.Б. Молдабекова³

¹ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясының Ақтөбе облысы бойынша филиалы, Ақтөбе, Қазақстан

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан

³Қазақ-орыс халықаралық университеті, Ақтөбе қ.

e-mail: 77mika-07@mail.ru

Түйін. Мақалада әлемдік тәжірибеде үздік нәтиже көрсетіп отырған қазіргі заманғы тиімді басқару тренді болып табылатын жобалық менеджмент қағидаттарын Қазақстан Республикасының басқару жүйесіне енгізу және қолдану мүмкіндіктері қарастырылған. Жобалық менеджмент шекті ресурстар (қаржы, уақыт, еңбек ресурстары, т.б.) жағдайында ерекше нәтиже алуға бағытталған уақытша кәсіпорын ретінде Қазақстанның мемлекеттік басқару секторындағы бюджет ресурстарын тиімді пайдалануды көздейді. Қазақстан Республикасы Президенті Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауларында да мемлекеттік басқару жүйесінде жобалық басқаруды қолданудың маңыздылығын атап өтеді. Ғылыми мақаланы жазу барысында ғылыми зерттеудің талдау және салыстыру әдістері қолданылған. Ғылыми мақаладағы жасалған негізгі қорытындылар мен ұсыныстар жобалық менеджментті дамыту жөніндегі халықаралық стандарттарға, Қазақстан Республикасының стратегиялық құжаттары мен Заңнамаларына негізделген.

Түйінді сөздер: жоба, жобалық басқару, жобалық басқару стандарты, жобалық офис, тиімді басқару, жобалық менеджмент қағидаттары

Кіріспе. Мемлекеттік сектор мәнді өзгерістерді басынан кешіріп отыр. Әлемде, дербес мемлекет ішінде болып жатқан жағдай үлкен жылдамдықпен өзгеріп жатыр: мақсаттар үлкен, міндеттер ауқымды, ал бюджет азаюда. Бұл кезде қоғамның басымдығы да өзгеріске ұшырайды: мемлекеттік қызмет тұтынушылар нәтижелер, сапа, жылдамдық талап етеді. Бүгінде қоғам

тұтынушылар массасынан құралған. Азаматтар қалыптасқан мәселені талқылауға белсенді қатысып қана қоймай, белсенді іс-әрекеттер де жасайды[1].

Мемлекет жол құрылысы, халықты интернетпен қамтамасыз етуден бастап денсаулық сақтау, құқық қорғау, білім беру саласына инновация енгізуге дейінгі әртүрлі жобалардың бастамашысы және жүзеге асырушысы болып табылады. Дегенмен республикалық бюджеттің орындалуына бақылау жөніндегі Есеп комитетінің есептері көрсетіп отырғандай, мемлекеттік инвестициялық жобаларды жүзеге асыру «тиімсіз орындау» және «жеткіліксіз тиімділікпен» сипатталады. Мемлекеттік бюджетпен қаржыландырылатын жобалардың жүзеге асырылуы бойынша ақырғы нәтижеге мониторинг жүргізілмейді.

Осылай жобаларды әлсіз ұйымдастыру үлкен қаржыны жоғалтуға әкеліп соқтырып отыр. РМІ – жобалық менеджмент Институтының 2016 жылғы жобаларды басқаруға ғаламдық шолу нәтижесі бойынша жобаға инвестицияланған әрбір миллиард долларға жоғалтылған 122 миллион доллар сәйкес келеді[2].

Әдіснама. Ғылыми зерттеудің жүйелі және салыстырмалы талдау әдістері қолданылады. Жобалық басқарудың халықаралық стандарттарына шолу жасалады. Қазақстанда қолдану мүмкіншіліктеріне баға беріледі.

Нәтижелер мен талқылау. Ресурстардың тиімділік мәселесін басшылыққа ала отырып, АҚШ, Ұлыбритания, Жапония, Сингапур, Ресей сияқты елдердің әрекет етуші үлгілерін зерттей келе, әлем елдері Жобалық басқаруға назар аударды. АҚШ 2016 жылдан бастап барлық федералдық басқару органдарының қызметінде бағдарламалық және жобалық басқару стандарттарын қолданады. Жапонияда мемлекеттік басқарушылардың сертификатталған жобалық менеджері болу талабы соның айғағы болып табылады[3].

Әлемдік экономикалық және қаржылық дағдарыс жағдайында қазақстандық мемлекеттік құрылымдар мен қоғамды экономиканың дамуы мен өсуінің қазіргі заманғы кезеңінде бюджеттік процедураларды жетілдірудің ең сапалы жаңа деңгейіне трансформациялау үшін жобалық басқаруды енгізу уақыт талабы болып табылады[4].

Қазақстандағы жобалық басқаруды игеру идеясын Н.Назарбаев 1993 ж. Қазақстанның І инженерлер съезінде қолдады. Ол “жобаларды басқару” немесе “жобалық менеджмент” ерекшелігі мен артықшылығы – идея іздеуден бастап пайда алғанға дейінгі барлық инвестициялық циклді үзіліссіз қадағалау және инженерлік қолдауға бағдарланады деген. Дегенмен Қазақстанда жобалық менеджмент саласында оң өзгерістер 2014 жылы басталды. «Жобаларды басқару бойынша нұсқаулық» СТ РК ISO 21500:2014 стандарты қабылданды.

Жобалық басқару деп кез келген субъектінің белгілі бір проблеманы шектеулі мүмкіндікпен, аз ресурстарымен қысқа мерзімде жаңа тәсілдермен шешіп шығуын айтуға болады.

«Шекті ресурс жағдайында мақсатқа қол жеткізу өнері» жобалық басқаруға жатады. Бұл технология табыстылығының формуласы «жобаны дұрыс басқару» жобаны сауатты жоспарлау және табысты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Жобаның сиқырлы үшбұрышы – сапа-мерзім-бюджет болып табылады.

Статистика көрсетіп отырғандай, жобаларды басқару құралдарын пайдалану 20-30% уақытты, 15-20% жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыруға ақша құралдарын үнемдеуге мүмкіндік береді. Әлемдік сарапшылардың бағалауы бойынша, барлық әлемде 24,4 млн. маман жобалық-бағдарланған қызметке тартылған. Олардың қызметі түрлі салаларда өзгерістерді жүзеге асыру, жаңа өнімдер және қызметтер жасауды қамтиды.

Әлемдік тәжірибе, қоршаған орта факторлары отандық менеджментке жобаларды, бағдарламалар мен потрфельдерді басқарудың жалпыәлемдік тәжірибесіне сүйенуді мәжбүр етеді. Соңғы уақытта Қазақстанда жобаларды басқару тәжірибесі белсенді жүзеге асырылып жатыр. Жобалық басқарудағы құзыреттіліктің кеңінен танылған орталығы 2003 жылдан бастап елде әрекет етуші «Қазақстан Республикасының жобалық менеджерлері Одағы» болып табылады. Аталмыш одақ мемлекеттік құрылымдармен, бизнес-қауымдастық өкілдері мен азаматтық сектормен белсенді әрекет етеді. Жобалық менеджменттің міндеттері компанияның ағымдық үрдістерімен, ұйымдық құрылымы мен оның даму стратегиясымен байланыстырылады.

Қазақстанда мемлекеттік секторда жобалық менеджмент әдіснамасын енгізу бойынша алғашқы қадамдар жасалады. Отандық тәжірибе көрсетіп отырғандай, бұл әдіснаманы қолданусыз қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу қиын. Мемлекеттік секторда жобалық менеджмент құралдарын енгізу бюджеттік жоспарлауды жақсартуға, бюджет құралдарын пайдалану тиімділігін арттыруға, сонымен қатар мемлекеттік инвестициялық жобаларды сапалы жүзеге асыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Алдыңғы қатарлы шетелдік компаниялардың тәжірибесі көрсетіп отырғандай, халықаралық менеджмент жүйелері ішкі және сыртқы ортада болатын өзгерістерге жедел реакция беруге, қызмет мақсаттары мен басты көрсеткіштеріне қол жеткізу үрдістерін тиімді басқаруға ықпал етеді. Көптеген компаниялардың жобалық қызметі халықаралық стандарттарға негізделеді. 1987 жылы PMI кең таралған стандарт (A Guide to the Project Management Body of Knowledge, PMBOK Guide) қабылданды. Бұл стандарт 1999 жылдан бастап АҚШ-тың ұлттық стандартына айналды[5].

Әлемдік нарықта одан басқа тағы екі стандарт үлкен сұранысқа ие: Халықаралық жобаларды басқару ассоциациясының жоба менеджерінің құзыреттіліктерін бағалау стандарты (International Project Management Association, IPMA, Швейцария) және жапониялық «Кәсіпорынның инновациялық жобалары мен бағдарламаларын басқару бойынша нұсқаулық» P2M стандарты (A Guidebook of Project and Program Management for Enterprise Innovation).

Қазақстанда жобалық менеджмент саласында өз нормативтік базасын құрудағы алғашқы қадам 2012 жылы жасалды, нәтижесінде R&D&I (СТ РК R&D&I 166001-2012) стандарты қабылданды. Қазақстанда жобалық менеджер мамандығының қажет екені байқала бастады. Білікті жоба жетекшісі – ұйымдастыру қабілетін, жоспарды жүзеге асыру мүмкіндігін, бір уақытта және жедел бірнеше міндеттерді орындауды, үлкен ақпарат массивімен жұмыс жасауды орындайтын әмбебап лауазым болып табылады.

Қазақстан жобалық басқару әдіснамасын бүгінде жеке компаниялар, квазимемлекеттік сектордағы ұлттық компаниялар кеңінен қолданады. Ал мемлекеттік жобаларды жүзеге асыруда ішінара ғана қолданысқа ие.

Бүгінгі, оңай емес жағдайда сыртқы факторлардың әсерімен ұлттық экономиканың дамуы мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларды жүзеге асыруға бөлінетін бюджет құралдарын ұтымды және тиімді пайдалану мәні артады. Бұл өз кезегінде оларды жүзеге асырудың тиімді құралдарын пайдалануды талап етеді, оған бірінші кезекте әрине, жобалық басқару жатады. Бұл жүйені енгізу мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асырудың тиімділігін 20-30%-ға арттыруға мүмкіндік береді.

Жобалық басқарудың маңыздылығын түсіну мемлекеттік деңгейде артып келеді. Мемлекеттік органдар мемлекеттік секторға жобалық менеджмент стандарттарын енгізуге мүдделілік танытып отыр. Жобаларды басқару саласында СТ РК ISO 21500-2012 «Жобаларды басқару жөніндегі нұсқаулық» ұлттық стандартты қабылдау маңызды оқиға болды. Бұл стандартты қабылдау Қазақстан экономикасының түрлі салаларында мемлекеттік инвестициялық жобаларды жүзеге асыру барысында жаңа мүмкіндіктер ашты.

Жаңа стандарт «Батыс Еуропа-Батыс Қазақстан» халықаралық көлік дәлізінің құрылысы жобасында апробацияланды. Бұл жобаның басты мақсаты – ірі жобаларды басқару тәжірибесі бар кеңес берушілердің көмегімен жобаны жүзеге асыру тиімділігін арттыру болып табылады.

Мемлекеттік жобалар мен бағдарламаларды табысты жүзеге асыру үшін жобалық менеджмент бойынша білікті мамандардың қатысуымен құрылған команданың жобаны басқару бойынша бекітілген құжаттар негізінде жобалық менеджментті неғұрлым белсенді пайдалану мүмкін болып табылады.

Жүргізілген әкімшілік реформаларды талдау Қазақстанда мемлекеттік басқару жүйесінің сапасы мен тиімділігін одан әрі арттыру мақсатында жобалық менеджментті кеңінен енгізу үшін қолайлы жағдайлар жасалған. Бұл әдіснаманы қолданбай қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу қиынға соғады.

Мемлекет басшысы 2017 жылғы 31 қаңтардағы Қазақстан халқына жыл сайынғы Жолдауында еліміздің жаһандық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге және Қазақстанды әлемнің ең дамыған 30 елінің қатарына тұрақты түрде алға жылжытуға қабілетті экономикалық өсудің жаңа моделін құруға бағытталған Үшінші жаңғыру шеңберінде ел дамуының негізгі басымдықтарын айқындады[7].

Мемлекет басшысының алға қойған міндеттерін тиімді шешу үшін Қазақстанның Үкіметі дәстүрлі басқару тетіктерімен қатар берілген бағыт бойынша өзгерістер мен тәуекелдерді басқарудың арнайы құралы – **жобалық басқару жүйесін** енгізді. Халықаралық тәжірибені талдау негізінде Қазақстан Республикасының Үкіметінде жобалық басқару моделі әзірленді.

Үкіметте жобалық басқарудың негізгі мақсаты экономиканың өсу қарқынын жеделдету үшін **қосымша шараларды іске асыруды** қамтамасыз ету болып табылады. Жобалық басқару департаменті мемлекеттік органдарға жобалық басқаруды енгізу бойынша үйлестірушілік және әдіснамалық қолдау көрсетеді. Функционалдық міндеттерге жобалардың іске асырылуын мониторингілеу, мемлекеттік органдардың нысаналы көрсеткіштерін әзірлеуді және оған қол жеткізуді талдамалық сүйемелдеу, сондай-ақ жобалық басқару бойынша халықаралық тәжірибені зерделеу және қолдану кіреді[8].

Бүгінде мемлекеттік билік органдарының қызметін жобалық менеджментті енгізу тақырыбы өзекті болып табылады. Халықаралық тәжірибені талдау негізінде Қазақстан Республикасының Үкіметінде жобалық басқару моделі әзірленді. Үкіметте жобалық басқарудың негізгі мақсаты экономиканың өсу қарқынын жеделдету үшін қосымша шараларды іске асыруды қамтамасыз ету болып табылады. Жобалық басқаруды толыққанды енгізуді ҚР Бас Прокуратурасы қолға алды. Бүгінде Туризм және спорт жөніндегі Министрлікте, Қорғаныс және аэрокосмостық өнеркәсіп Министрлігінде, Астана әкімдігі мен Қызылорда облысы әкімдігінде жобалық офистер құрылды. Қазақстан Республикасында индустриалды даму мемлекеттік бағдарламасының екінші бесжылдығын (2015-2019 жж.) іске асыруды Жобаларды басқарудың арнайы кеңсесі жүзеге асырып жатыр. Мемлекеттік органдар үшін жобалық офис ретінде қалыптастыру, Think Thank орталығына айналдыру тұжырымдамасын іске асыру мақсаты – жобаны жүзеге асыруды мониторингтеу, жобалық әдіснаманы дамыту және орындауды бақылау, жобалық басқаруға оқыту және кеңес беру болып табылады. Бұл бағытта мемлекеттік органдардың жобалары, салалық бағдарламалар, жол карталарын әзірлеу барысында Орталық жинаған білім және тәжірибе базасында, ақпараттық басқару жүйелері, жобалық офис активтері арқылы сервистік қызметтерін көрсететін болады.

Қазақстанда рухани жаңғыру жобасынан өзге бүгінгі таңда Астана «Ақылды қаланың» қазақстандық үлгісі болып табылады. Құрылып жатқан Digital-кеңістік қала тұрғындары мен қонақтарына қызметтерді үйден шықпай-ақ алып, төлемдер жасауға мүмкіндік береді. ХҚКО-да, ұйымдарда өткізілген түрлендірулер G2C, G2B немесе Мемлекет – Азаматтар, Мемлекет – Бизнес қарым-қатынастарын жаңа деңгейге шығарды.

Сыбайлас жемқорлықты азайту мақсатында сандық технологиялар құқық қорғау органдарының дәстүрлі процедураларына белсенді енгізілуде. Бұл сондай-ақ тұрғындармен жеке байланысты болдырмауға мүмкіндік береді.

Жергілікті атқарушы органның азаматтық қоғаммен тиімді кері байланысы құрылды. Тұрғындардың қалада өткізіліп жатқан реформаларға қоғамдық бақылаумен қатар, оның тыныс-тіршілігіне белсенді қатысуға барлық мүмкіндіктері бар. Осы себепті пилоттық жобаны жүзеге асыру үшін Астана қаласы таңдалып алынды. Жобаның басты мақсаты азаматтар мен бизнеске кедергісіз жайлы жағдай жасау, мемлекеттік органдар қызметінің ашықтығы, кең ауқымды қоғамдық бақылау сияқты мемлекеттік қызметтердің сапасын жақсарту бойынша шешімдер арқылы болашақта азаматтардың жемқорлыққа қарсы мінез-құлқы моделін және жемқорлықтан бас тартатын қоғамдық атмосфераны дамыту.

Жоба жемқорлықтың факторы ретінде адамның қажеттілігін болдырмайтын мемлекеттік қызметкерлерді тиісті жалақымен қамтамасыз ету, қызметтің барлық бағыттары бойынша қызметтердің, ұйымдардың және мемлекеттік органның жауапты басшыларының жеке жауапкершілігін арттыру, жемқорлыққа қарсы іс-қимыл және т.б. сұрақтарды қамтиды.

«Астана – адалдық алаңы» жобасы аясында құрамына Астана қаласы әкімдігі мен ҚР Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл Агенттігінің қызметкерлері кіретін бірлескен жобалық офис құрылды. Мәселені кешенді зерттеу үшін құрамына кәсіпкерлер, ғалымдар, азаматтық қоғам өкілдері және БАҚ кіретін сарапшылар қауымдастығы қатысады. Дәл осындай жобалық офистер Ақтөбе, Алматы қалаларында ашылды. Бұл жобалық офис тұрмыстық жемқорлықты жоюды басты мақсат етіп отыр.

Қорытынды. Жобалық менеджментті мемлекеттік секторға енгізу – тек мемлекеттік инвестициялық жобаларды табысты жүзеге асыру құралы, ел экономикасын дамыту, оны әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті ету, халқының өмір сүру сапасын арттыру құралы ғана емес, сонымен қатар ескірген бюрократиялық ойлаудың орнын басу құралы болып табылады. Жобалық басқару – өзара әрекет етудің жаңа, командалық тәсілі.

«Қазақстан-2025» Стратегиясы бойынша 7-реформа: «Мемлекеттік сектор өзгерістер көшбасшысы ретінде» реформасының мәні өзінің үлгісінде өзгерістердің жүзеге асырылуын көрсететін, елдегі өзгерістердің бастамашысы және көшбасшысы ретінде мемлекеттік органдардың рөлін арттыру мақсатын көздейді[9]. Нәтижеге бағдарлану, сапалы және дұрыс түсіндірілген деректерді қамтамасыз ету, сондай-ақ жобалар мен даму бағдарламалары барынша нәтижелі болуы үшін жобалық басқаруды қолдану мемлекеттік органдар жұмысының жалпы тиімділігін елеулі көтеруге мүмкіндік береді.

Қазақстан-2025 стратегиясы бойынша мемлекеттік органдардың ішінде, бірінші кезекте, ірі өзгерістерді талап ететін жобаларды әзірлеу мен іске асыру сияқты салаларда пайдалану үшін жобалау тәсілдерін тарату бойынша жұмыстар жүргізілетін болады. Ең қазіргі заманғы, мысалы, цифрлық технологияларға байланысты тақырыптар бойынша бағдарламалар мен жобалар әзірлеу үшін Agile сияқты қазіргі заманғы тәсілдер қолданылатын болады.

Мемлекеттік органдардың іс-қимылдары тікелей халық пен бизнестің мүдделерін қанағаттандыруға бағдарлануы тиіс. Клиентке бағдарлануды арттыру көрсетілетін қызметтер мен атқарылған жұмыстар бойынша тұрақты кері байланыс алу есебінен жүргізілетін болады, бұл мемлекеттік органдарға, бірінші кезекте, неғұрлым өзекті мәселелерді шешетін жобалар мен бағдарламаларды іске асыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі заманғы әлем бәсекелік артықшылықты экономикалық дамытудың жоғары қарқыны жағдайында басқару жүйесін тиімді ұйымдастыру екенін түсіне бастады. Мемлекеттер жағдайына бейімделген халықаралық менеджмент жүйелері ішкі және сыртқы орта өзгерістеріне максималды тез жауап беруге мүмкіндік береді.

Мемлекеттік секторға жобалық менеджмент қағидаларын енгізу түрлі басқару деңгейіндегі мемлекеттік қызметшілерге экономика мен қоғамның дамуының өзекті міндеттерін неғұрлым тиімді шешуге мүмкіндік береді. Жобаларды басқару мемлекеттік басқару жүйесінің құрамы, түрлі мемлекеттік бағдарламалар, жоспарлар мен жобаларды табысты жүзеге асырудың әмбебап кілті болып табылады.

Мемлекеттік басқару жүйесіне жобалық басқару қағидастарын енгізу бюджеттік жоспарлауды жақсартуға, бюджет құралдарын пайдалану тиімділігін арттыруға, сонымен қатар мемлекеттік инвестициялық жобаларды сапалы жүзеге асыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

- 1 Полковников А.В. Управление проектами. Полный курс МВА./ А.В.Полковников, М.Ф.Дубовик. – Москва: Олимп-Бизнес, 2018
- 2 Зуб А.Т. Управление проектами. Учебник и практикум. М.: Издательство Юрайт, 2018
- 3 Хелдман К. Управление проектами. Быстрый старт. М.: ДМК, 2017
- 4 Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Управление проектами – М.: Омега-Л, 2013.
- 5 Романько Е. Б., Ескерова З. А., Мусабекова А. О. Формирование и развитие проектного менеджмента в Республике Казахстан // Вопросы экономики и управления. - 2017. — №1.1. — С. 54-56.
- 6 Ойнаров А.Р., Душабаев Д.Ш., Картов А.Е. Алгоритм внедрения системы управления проектной деятельностью в государственные органы Республики Казахстан // Вестник КарГУ №4
- 7 Омар Б.К. Анализ управления проектами в Казахстане // articlekz.com – 2014
- 8 Ойнаров А.Р. Методологические основы проектного менеджмента: монография / А.Р. Ойнаров. — Астана: Казахстанский центр государственно-частного партнерства, 2015
- 9 Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары «Қазақстан-2025» 2018 жылғы 15 ақпандағы № 636 Жарлығы. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000799>

ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТА В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА

Р.Ә. Есберген¹, М.Д. Сайымова^{*2}, Г.Б. Молдабекова³

¹Филиал Академии государственного управления при Президенте РК по Актыобинской области, Актобе, Казахстан

²Актыобинский региональный государственный университет им.К.Жубанова, Актобе, Казахстан

³Казахско-Российский Международный Университет, Актобе

e-mail: 77mika-07@mail.ru

Резюме. В статье рассмотрено внедрение и применение принципов управления проектами, которое является современной тенденцией эффективного управления, демонстрирующей лучшие результаты в мировой практике. Управление проектом предусматривает эффективное использование бюджетных ресурсов в государственном секторе Казахстана как временного предприятия, направленного на достижение особых результатов в условиях ограниченных ресурсов (финансовых, временных, трудовых ресурсов и т. Д.). Президент Республики Казахстан подчеркивает важность использования управления проектами в системе государственного управления в ежегодных Посланиях народу Казахстана. При написании научной статьи используются методы анализа и сравнения научных исследований. Основные выводы и рекомендации, сделанные в статье, основаны на международных стандартах управления проектами, стратегических документах и законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: проект, управление проектами, стандарт управления проектами, проектный офис, эффективное управление, принципы управления проектами.

FEATURES OF PROJECT MANAGEMENT IN THE GOVERNMENT OF KAZAKHSTAN

*R.A.Yesbergen¹, M.D.Sayimova*², G.B.Moldabekova³*

¹ Branch of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan in Aktobe region, Aktobe, Kazakhstan

² Aktobe Regional State University named after K.Zhubanov, Aktobe, Kazakhstan

³ Kazakh-Russian International University, Aktobe, Kazakhstan

e-mail: 77mika-07@mail.ru

Summary. *The article discusses the introduction and application of project management principles, which is the current trend of effective management, demonstrating the best results in world practice. Project management involves the effective use of budgetary resources in the public sector of Kazakhstan as a temporary enterprise, aimed at achieving special results in conditions of limited resources (financial, time, labor, etc.). The President of the Republic of Kazakhstan emphasizes the importance of using project management in the public administration system in annual Messages to the people of Kazakhstan. When writing a scientific article, methods of analysis and comparison of scientific research are used. The main conclusions and recommendations made in the article are based on international project management standards, strategic documents and legislation of the Republic of Kazakhstan.*

Key words: *project, project management, project management standard, project office, effective management, project management principles.*

МРНТИ 06.35.51

УДК 336.645.2

МОДЕЛИРОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ РАЗЛИЧНЫХ СПОСОБОВ УСТАНОВЛЕНИЯ ОГРАНИЧЕНИЙ НА СТОИМОСТЬ СТРОИТЕЛЬНЫХ КОМПАНИЙ

А.О. Жазыпарова, Д.А. Наурызбекова*

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан

e-mail: zhagyparova_aida@mail.ru.

Аннотация. *Основная цель статьи – описать влияние различных корректировок удержания на строительные заказы и итоговую стоимость строительных компаний. Поскольку удержание части выплаты по договорам ген- и субподряда является одним из контрактных устройств безопасности, используемых в строительной отрасли следует рассмотреть характер их воздействия на финансирование строительного контракта, а также финансовые потоки внутри строительных компаний, которые отражаются в их эффективности и стоимости, ведь во времена экономических колебаний стоимость компаний имеет большое значение как для владельцев, так и для инвесторов. В данной работе задействованы стандартные методы моделирования. На основе реальных данных крупнейших строительных компаний была проведена симуляция влияния различных механизмов удержания/корректировок в финансовой отчетности компании. Для большей информативной ценности симуляция проводилась в период экономического кризиса. Выводы приводят к рекомендациям по дальнейшему исследованию финансирования строительных компаний.*

Ключевые слова: *стоимость компании, удержание, корректировки, банковская гарантия, методы моделирования, бухгалтерский учет, финансирование.*

Введение. *Использование договорных инструментов безопасности используется для обеспечения сотрудничества между подрядчиком и инвестором. Удержание используется, прежде всего, для устранения дефектов и неполноты в течение гарантийного срока. Удержание является частью договорной цены, которую инвестор удерживает до истечения гарантийного срока или выполнения конкретных условий [1]. При этом законодательство не касается сохранения преимущества или типа удержания. Этот процент рекомендуется в строительных стандартах, которые основаны на практике.*

Метод и установка коэффициента удержания могут при определенных обстоятельствах влиять на конечную стоимость компании. Аналогичным образом, экономическое положение компании влияет на удержания. Определение интенсивности корректировки/удержания в зависимости от экономического цикла может быть важной информацией для разработки механизмов управления стоимостью компании.

Методы. В настоящее время используются три основных типа методов оценки (метод доходов, метод расходов и рыночный метод). Исходя из особенностей строительной компании, фазы жизненного цикла и причины определения ее стоимости, выбирается соответствующий тип оценки. Рекомендуется, чтобы компания оценивалась с использованием всех трех основных методов и определяла полученное значение на основе обобщения результатов [2]. Однако международные и европейские стандарты оценки ориентированы исключительно на оценку недвижимости, данный метод считается наиболее справедливым по отношению к инвесторам в случаях, когда риски по купле-продаже компании невозможно оценить или являются слишком высокими и относятся к группе несистематических рисков, что подразумевает вероятность наступления непреодолимых форс-мажорных обстоятельств.

Результаты и обсуждение. В некоторых случаях оценки важно учитывать временную стоимость денег путем дисконтирования. Метод дисконтированных денежных потоков (DCF), наиболее широко используемый и наиболее практичный метод доходов, выделяет четыре способа расчета DCF, что помогает достичь наиболее справедливой оценки:

1. FCFF = свободный денежный поток компании – движение денежных средств в компанию в целом (брутто);
2. FCFE = свободный денежный поток в капитал;
3. DDM = модель дисконтирования дивидендов – вероятность движения денежных средств для акционеров;
4. EVA = добавление экономической ценности.

Возможность отчетности по результату зависит от выбранной модели DCF. Модели FCFF и EVA указывают на общую стоимость компании. Модели FCFE и DDM приводят к стоимости капитала. При фокусировании на оценке компании на основе FCFF средневзвешенная стоимость капитала (WACC) используется при дисконтировании. Если фирма не ожидает значительных изменений доли рынка и влияния со временем, то использование WACC-метода наиболее практично [3].

Специфика строительства (в частности, требование длительного срока службы и надежность производственного процесса) требует введения управления качеством у подрядчика, а также управления участием инвестора. При этом удержание работает как финансовый резерв и служит для обеспечения обязательств, в частности рисков, связанных с дефектами и незавершенностью со стороны подрядчика в отношении организации-заказчика. Ответственность за риск невыполнения работы должны нести Главный инженер проекта и Финансовый менеджер.

В настоящее время обсуждается адекватность удержаний, ведь обычно за генеральным подрядчиком идет субподрядчик, где сумма средств, выделенных непосредственно на строительство в процессе переуступки прав на поставку и строительно-монтажные работы в разы уменьшается, что напрямую влияет на качество проектов, ведь первоначальная сумма является основным направлением корректировок. Используются различные способы применения удержания, изучается влияние ограничений ставок на тендеры.

Удержание гарантийных сумм действует как защита инвестора, однако проблема заключается в воздействии данного удержания на подрядчика в случае автоматического и ненадлежащего использования этого инструмента. Подрядчики считают, что удержания очень отрицательно воздействуют на целевые денежные потоки компании из-за потери дохода в форме отсрочки оплаты за работу, вследствие чего приходится экономить на поставках или вовсе пропускать те или иные виды строительных работ. Исследования показали, что многие из них в большинстве случаев были бы готовы снизить стоимость строительных работ на 2,2% до 3,6% взамен удержаний гарантийных сумм, поскольку итоговые целевые суммы будут четко определены и более эффективно распределяться, нежели при удержании гарантийных сумм, когда итоговые целевые суммы разбиваются, и номинальное значение удержаний искажается, увеличивая риск наступления временных разрывов циркуляции средств обращения [4].

Негативное влияние можно свести к минимуму за счет использования банковских гарантий/страхования в размере требуемого удержания при сохранении защиты инвестора/основного подрядчика. Поставщики и субподрядчики считают, что удержание и банковские гарантии – это лучший способ защитить компанию от неплатежеспособности контрактного партнера.

Использование таких инструментов, как банковская гарантия, страхование или облигации (обязательства), помогает вести производственные затраты вовремя, данные затраты становятся частью стоимости проекта или активом и не наносят вред подрядчику. Влияние сокращения количества задержанных денег или применения альтернативной формы защиты влияет как на структуру активов компании, так и на доходность (рентабельность).

Для получения результатов используются стандартные методы моделирования. Моделирование основано на данных реальных финансовых отчетов крупных строительных компаний. Деятельность компаний включает в себя объем заказов, которые включают собственную работу на сумму 1 млрд. долл. США. Этот объем соответствует примерно 1/16 – 1/12 годовых продаж. Финансовые отчетности (баланс и отчет о прибылях и убытках) должны быть адекватно адаптированы к стандартным бухгалтерским операциям по эффектам имитируемого объема при сохранении общего объема продаж. Это покажет изменение по сравнению с существующим состоянием стоимости строительной компании [5].

Объем субподрядов, который является частью контрактов, не будет разрешен, поскольку существует предположение, что те же условия, которые инвестор применяет к основному подрядчику, далее применяются основным подрядчиком к субподрядчику, тем самым отрицая влияние стоимости на инструментах безопасности анализируемой строительной компании.

Различные способы применения схем удержания с различными корректировками и различными методами финансирования, которые влияют на размер требуемого капитала, будут моделироваться в 2014, 2016 и 2018 годах при рассмотрении 5-летнего гарантийного срока.

Возможные варианты:

1. Вариант 1 – Стандартный исторический метод сохранения 10% стоимости контракта на строительство на весь срок действия гарантии;

2. Вариант 2 – Удержание применяется в соответствии с рекомендациями строительных стандартов – 5%. Средства сохраняют до сдачи и получения работы с удаленными дефектами и незавершенностью. И 5% выплачиваются в инкрементальных годовых взносах до истечения гарантийного срока;

3. Вариант 3 – Удержание применяется в размере 10% и в соответствии со стандартами строительства, покрытыми по банковской гарантии.

Методы финансирования, рассмотренные для первых двух вариантов, будут следующими:

1. собственный капитал (E);
2. задолженность (D).

Использование банковских гарантий приведет к выплате долгосрочной дебиторской задолженности, то есть к уменьшению их объема в бухгалтерском балансе. Снижение дебиторской задолженности уменьшит необходимость покрытия этих активов. Это приведет к сокращению потребности в капитале и/или задолженности.

Моделирование удержания во всех вышеупомянутых вариациях будет использоваться в расчетах стоимости компаний. Временная шкала была выбрана с намерением отобразить описанные выше строительные компании, расположенные в долгосрочном плане в условиях экономического кризиса.

Чтобы определить стоимость строительных компаний (V_0), метод дохода DCF будет выбран с использованием метода подхода Entity на основе вышеописанных правил. Он будет работать с денежным потоком для фирмы (FCFF). Стоимость компаний будет определяться с использованием двухфазной модели, поскольку она обладает большей способностью к выдаче справедливых результатов, чем однофазная модель расчета [6].

$$V_0 = \sum_{t=1}^{t=n} \frac{FCFF_t}{(1+WACC)^t} + \frac{FCFF_{n+1}}{WACC - g_n} * 1 + WACC^{-n} \quad (1),$$

где: FCFF = свободный денежный поток владельцев и кредиторов; WACC = средневзвешенная стоимость капитала; t = начальный год; n = конец года; g_n = темп роста за отчетный период (из-за больших годовых колебаний денежного потока компании) темпы роста будут средним значением для контролируемого периода на 2014, 2016 и 2018 годы для иллюстративного представления.

Для расчета WACC будет использована следующая формула:

$$WACC = r_d * (1 - t_d) * \frac{D}{C} + r_e * \frac{E}{C} \quad (2),$$

где: E = объем капитала; D = объем иностранного капитала; C = общий объем использованного капитала; t_d = ставка подоходного налога; r_e = стоимость капитала; r_d = стоимость иностранного капитала (средняя цена кредита, предоставленного нефинансовым предприятиям, независимо от размера по статистике Национального банка)

$$r_e = r_f + \beta * (r_m - r_f) \quad (3),$$

где: r_f = безрисковая норма доходности (доходность 10-летних облигаций); r_m = премия за риск акционеров; β = рыночный риск (рассчитанный из рыночных торгуемых акций конкретных строительных компаний).

$$FCFF_t = [EBIT_t * (1 - t) + ODP_t - \Delta WC_t - INV_t] \quad (4),$$

где: ODP_t = амортизация; ΔWC_t = изменение оборотного капитала; INV_t = постоянные капитальные затраты (в связи с текущим жизненным циклом компании они соответствуют затратам на постоянное обновление активов).

Имитационные входные данные соответствуют фактическим, и поэтому прогнозируется, что результаты будут отражать реальность. Предполагается, что различия между значениями результатов строительных компаний для отдельных видов удержания будут находиться в пределах одного процента [7].

Ниже приведены значения строительных компаний в отношении вариантов и периодов времени, описанных выше.

Таблица 1

Стоимость строительных компаний, включая влияние различных видов ограничений в 2014 году

Типы удержания	Стоимость строительных компаний (V0) в млрд долл. США	Соотношение стоимости строительных компаний к текущему варианту (%)
1	2	3
Вариант 1: без изменения требования к капиталу	142,2593	100,0000
Вариант 2: снижение потребности в E	142,3963	100,0952
Вариант 2: снижение потребности D	142,1852	99,9478
Вариант 3: снижение потребности в E	142,5333	100,1916
Вариант 3: Уменьшенная потребность D	142,1111	99,8952
Примечание – составлено автором		

Влияние установки удержания на стоимость строительных компаний в 2014 году (таблица 1) колеблется от -0,1048% до 0,1916% от стоимости строительных компаний.

Таблица 2

Стоимость строительных компаний, включая влияние различных видов удержания в 2016 году

Типы удержания	Стоимость строительного предприятия (V0) в млрд долл. США	Соотношение стоимости строительного предприятия к текущему варианту (%)
Вариант 1: без изменения требования к капиталу	74,4407	100,0000
Вариант 2: снижение потребности в E	74,7407	100,3989
Вариант 2: снижение потребности D	74,2963	99,8028
Вариант 3: снижение потребности в E	75,0407	100,8048
Вариант 3: уменьшенная потребность D	74,1481	99,6043
Примечание – составлено автором		

Влияние ограничения ограничений на стоимость строительных компаний в 2016 году (таблица 2) колеблется от -0,3957% до 0,8048% от стоимости строительных компаний.

Таблица 3
Стоимость строительного предприятия, включая влияние различных видов ограничений в 2018 году

Типы удержания	Стоимость строительного предприятия (V0) в млрд долл. США	Соотношение стоимости строительного предприятия к текущему варианту (%)
Вариант 1: без изменения требования к капиталу	76,5926	100,0000
Вариант 2: снижение потребности в E	76,7111	100,1552
Вариант 2: снижение потребности D	76,5593	99,9594
Вариант 3: снижение потребности в E	76,8296	100,3123
Вариант 3: уменьшенная потребность D	76,5296	99,9184
Примечание – составлено автором		

Влияние ограничения ограничений на стоимость строительных компаний в 2018 году (таблица 3) колеблется от – 0,0816% до 0,3123% стоимости строительных компаний.

Самым большим положительным изменением было установление требуемых 5% или 10% удерживания, покрываемых банковской гарантией вместо капитала. Наибольшее негативное изменение было достигнуто с помощью идентичных настроек, финансируемых только иностранным капиталом.

Стоимость строительных компаний за отчетные годы, то есть во время посткризисного периода, значительно снизилась с 142,2593 млрд. долл. США (2014 г.) до 74,4407 млрд. долл. США (2016 г.). В период с 2016 по 2018 год строительные компании смогли стабилизировать свою стоимость с указанным потенциалом роста.

Исходя из вышеприведенных результатов, можно сделать вывод, что девальвация потребности фирмы в финансировании сдерживания с помощью иностранного капитала без изменения требований к капиталу привела к снижению стоимости компании в порядке десятой доли процента, в зависимости от выбранного уровня удержания. Когда необходимость в долевым финансировании была устранена, при сохранении объема иностранного капитала стоимость компании выросла на десятую часть процентного пункта. Максимальное изменение стоимости предприятия произошло с охватом хранилища банковской гарантией и первоначальным удержанием собственного капитала. В 2016 году он составил 0,8%.

Выводы. Исходя из описанных выше интервалов, можно констатировать, что влияние изменения в настройке удержания увеличивается, следовательно, с уменьшением стоимости строительной компании.

Метод, выбранный для расчета стоимости строительной компании, отражает изменение эффективности управления и финансирования контрактов. Максимальная ударная вязкость 0,8% в 2016 году – согласно нашим выводам – отражает важность повышения эффективности управления заказами для компаний в экономически сложных условиях. Хотя можно понять, что влияние формы установления удержания при выполнении контракта не оказывает существенного влияния на общую стоимость компании, расчеты в этой статье показывают, что единственным фактором в большом количестве вариантов в управлении строительным контрактом оказывает значительное влияние на конечную стоимость строительной компании. Повышение эффективности управления заказами и финансирования увеличивает стоимость строительной компании.

При моделировании воздействий отдельных методов удержания на стоимость строительной компании ожидалось различное повышение эффективности решений. Поэтому результаты моделирования удерживания должны влиять на размер активов компании и, следовательно, на стоимость фирмы, все из которых должны быть более заметными в оценке фирмы после определенного периода времени.

С точки зрения общей суммы средств, сохраненных таким образом, целесообразно дальнейшее подробное рассмотрение проблемы, описанной в большем количестве образцов. Дальнейшие исследования также могут привести к анализу чувствительности к зависимости от размера строительной компании и общему количеству заказов, которыми управляют. Частью более широких

исследований может быть изучение различных типов ограничений на стоимость строительных компаний в зависимости от продолжительности удерживаемых средств.

Список использованной литературы:

- 1 Корытарова, И. Управление рисками, связанными с выполнением строительных работ, CERM, Brno 2011, 147 с. ISBN 978-80-7204-725-3. п. 127-139.
- 2 Марик М. Значение компаний, 1-е изд. Прага: Экопресс, с.р.о. 1996. с. 111. ISBN 901991-1-9.
- 3 Марик, М. в ал. Методы оценки компании, 3-е изд. Прага: Экопресс, с.р.о. 2011. с. 494. ISBN 978-80- 86929-67-5.
- 4 Кислингерова Е. Оценка предприятия, 2-е изд. Прага: К. Х. Бек. 2001. с. 367. ISBN 80-7179-529-1.
- 5 Дамодаран А. Темная сторона оценки: оценка молодых, проблемных и сложных предприятий, 3-е изд. Нью-Джерси: Pearson Education, Inc. 2010. с. 590. ISBN 978-0-13-712689-7
- 6 Фернандес П. Методы оценки компании. Самые распространенные ошибки в оценке. Мадрид, Испания 2013.
- 7 Inselbag, I .; Кауфолд Х. Два подхода DCF для оценки компаний в рамках альтернативных стратегий финансирования (и как выбирать между ними). Журнал прикладных корпоративных финансов, 1997, 10.1: 114-122.

**ҚҰРЫЛЫС КОМПАНИЯСЫ ҚҰНЫНА ШЕКТЕУ ҚОЮДЫҢ ӘРТҮРЛІ ТӘСІЛДЕРІНІҢ
ӘСЕРІН МОДЕЛЬДЕУ**

А. О. Жағыпарова, Д.А. Наурызбекова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университеті, Астана қаласы

e-mail: Zhagyparova_Aida@mail.ru

Түйін. Мақаланың негізгі мақсаты – құрылыс тапсырыстарына шегерулерді әртүрлі түзетулердің әсерін және құрылыс компаниясының қорытынды құнын сипаттау. Жалпы және қосалқы мердігерлік келісімшарттар бойынша төлемдердің бір бөлігін ұстап қалу құрылыс индустриясында пайдаланылатын келісімшарттық қауіпсіздік құралдарының бірі болып табылады, олардың құрылыс келісімшартын қаржыландыруға әсер ету сипаты, сондай-ақ құрылыс компанияларындағы қаржы ағындары олардың тиімділігі мен құндылығында көрініс табады. Экономикалық ауытқулар кезінде компаниялардың құны иелері үшін де, инвесторлар үшін де маңызды. Бұл жұмыста стандартты үлгілеу әдістері қамтылған. Ірі құрылыс компанияларының нақты деректеріне сүйене отырып, компанияның қаржылық есептілігінде түрлі ұстап қалу / түзету тетіктерінің әсер етуі модельдеу жүргізілді. Ақпараттық құндылық үшін модельдеу экономикалық дағдарыс кезеңінде жүргізілді. Алынған нәтижелер құрылыс компанияларының қаржыландыруы бойынша одан әрі зерттеуге арналған ұсыныстарға әкеледі.

Түйінді сөздер: компания құны, ұстап қалу, түзетулер, банктік кепілдеме, модельдеу әдістері, бухгалтерлік есеп, қаржыландыру.

**MODELING OF THE INFLUENCE OF DIFFERENT WAYS OF SETTING THE
RESTRAINT ON VALUE OF CONSTRUCTION COMPANY**

A.O. Zhagyparova, D.A.Nauryzbekova

Eurasian National University. L.N. Gumilev,

Astana, Republic of Kazakhstan

e-mail: zhagyparova_aida@mail.ru

Summary. The main purpose of the article is to describe the effect of various retention adjustments on construction orders and the total cost of construction companies. Since the retention of payment part under the contracts of general- and subcontracting is one of the contractual security devices used in the construction industry, should consider the nature of their impact on the construction contract financing, as well as financial flows within construction companies, which are reflected in their efficiency and cost, because at economic fluctuations times companies' value make a great importance for both, owners and investors. This work involves standard modeling techniques, based on the real data of the largest construction companies; a simulation was conducted of the influence of various retention/adjustment mechanisms in the company's financial statements. For more informative value the simulation was conducted during a period of economic crisis. The findings lead to recommendations for further research on the financing of construction companies.

Key words: company value, retention, adjustments, bank guarantee, modeling methods, accounting, financing.

МРНТИ 06.71.07
УДК 338.436.33

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Қ.Б. Жуманазаров¹, А.Д. Тлеубекова*², Г.Н. Актайлакова³

¹Казахский университет технологии и бизнеса, г. Астана, Казахстан

²Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

³Актюбинский университет им. С. Баишева, г. Актюбе, Казахстан

e-mail: atleubekova@mail.ru

Аннотация. Цель статьи – оценка состояния агропромышленного комплекса Казахстана в целом и выявление проблем его развития. В статье приведен структурно-отраслевой анализ агропромышленности Казахстана. Выявлен дисбаланс в отраслевой структуре агропромышленного комплекса, и определены его причины. Обоснована необходимость развития лёгкой промышленности, так как по категории продукции этой отрасли Казахстан является сильно импортозависимым. Предложены пути повышения производительности труда в этом секторе, а также разработаны рекомендации по наращиванию экспортных возможностей пищевой промышленности.

Результаты исследования могут представлять интерес для широкого круга читателей, в том числе для научных работников, преподавателей и работников государственных учреждений в сфере управления агропромышленным комплексом страны.

Ключевые слова. Агропромышленный комплекс, сельское хозяйство, растениеводство, животноводство, лёгкая промышленность, пищевая промышленность.

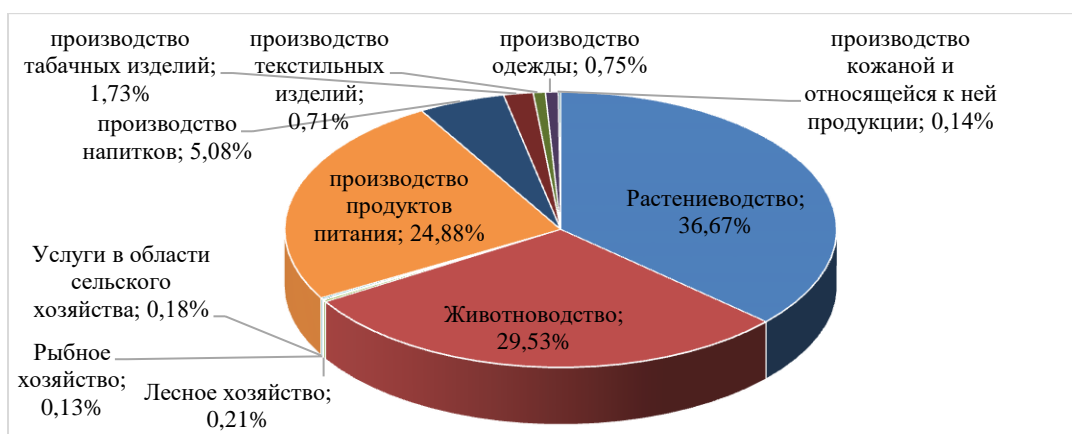
Введение. Агропромышленный комплекс (АПК) играет ключевую роль в экономике Казахстана, обеспечивая экономическую и продовольственную безопасность страны. На конец 2017 года 42,6% населения РК проживало в сельской местности [1], поэтому усилия государства по развитию АПК вполне оправданы хотя бы с точки зрения обеспечения повышения уровня жизни основной части населения посредством повышения производительности труда, наращивания экспортного потенциала и т.д.

Методы. В ходе исследования были применены методы абстрактно-логического анализа, сравнения, и графические методы представления анализа. Информационную базу исследования составили отчеты Комитета по статистике МНЭ РК, Министерства сельского хозяйства РК, а также материалы, опубликованные на страницах средств массовой информации, в том числе сети интернет.

Результаты и обсуждение. Традиционно структура АПК состоит из следующих отраслей:

- сельское хозяйство, рыбное хозяйство (речное и прудовое), лесное хозяйство (в части собирания);
- поддерживающие отрасли сельского хозяйства – производство удобрений, сельскохозяйственное машиностроение;
- перерабатывающие отрасли – пищевая и лёгкая промышленность;
- отрасли, оказывающие услуги в области сельского хозяйства, связанные со складированием, хранением и транспортировкой сельхозсырья; сбытом готовой продукции, также подготовкой кадров и т.д [2].

Как показывает мировая практика, преобладание удельного веса той или иной отрасли в общей структуре АПК напрямую зависит от уровня развития экономики страны. В развитых странах преобладает доля перерабатывающих отраслей, а в развивающихся основой АПК является сельское хозяйство. Прежде всего, это связано с тем, что в развивающихся странах основной акцент ставится на экспорт сельскохозяйственного сырья ввиду недостаточной развитости перерабатывающих отраслей. Казахстан не является исключением – приоритетной отраслью АПК остаётся сельское хозяйство, несмотря на предпринимаемые шаги государством по стимулированию деятельности перерабатывающих отраслей. Структура АПК Казахстана приведена в рисунке 1.

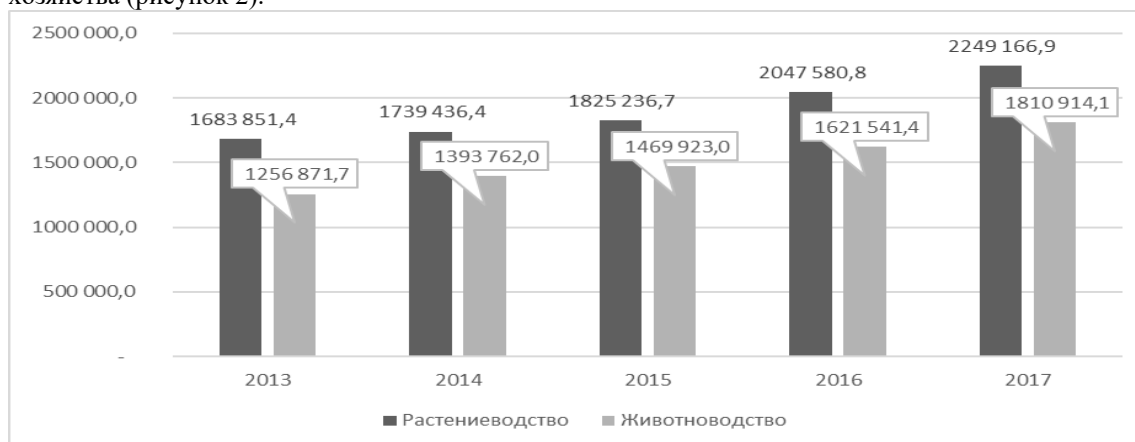

Примечание – рассчитано и составлено авторами на основе данных Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок 1 – Отраслевая структура АПК Казахстана по объему валового производства

Как видно из рисунка, 66,4% от производимого объема продукции АПК приходится сельскому хозяйству, из них 36,8 % – растениеводству, 29,6 % – животноводству. Удельный вес пищевой промышленности чуть не достигает трети АПК страны: продукты питания – почти 25%, напитки – 5% от объема продукции АПК. К сожалению, доля легкой промышленности в структуре АПК составляет всего 1,7% без учёта табачной промышленности. Отрасль оказания услуг в сельском хозяйстве также мизерно мала (1,18%). Представленная отраслевая структура рассчитана по итогам 2017 года, однако по нашим расчётам, в 2013-2016 годах тоже прослеживалась подобная структура с колебаниями до 1% в сельском хозяйстве и пищевой промышленности, удельный вес остальных отраслей практически не менялся.

Проанализируем динамику изменения объемов валового выпуска продукции сельского хозяйства (рисунок 2).

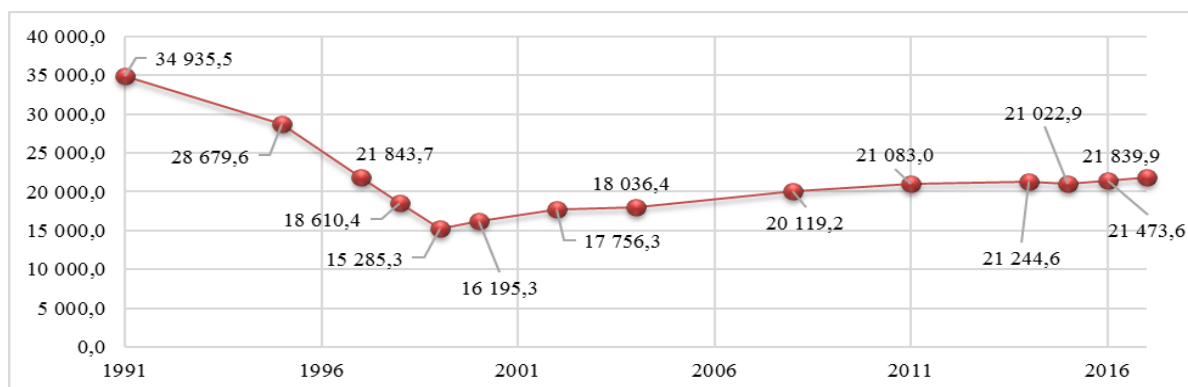

Примечание – составлено по данным Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок 2 – Динамика объемов валового выпуска продукции растениеводства и животноводства, млн. тенге

В целом, валовой выпуск продукции сельского хозяйства в 2017 году составил 4 060 081,0 тенге, что ровно 7,8% от ВВП Казахстана. Согласно рисунку 2, отслеживается динамичный рост и растениеводства и животноводства, при этом ведущей отраслью в рассматриваемом периоде является растениеводство.

В 2017 году общая посевная площадь РК составила 21 839,9 тыс. га (рис.3). Следует отметить, что в 1991 году этот показатель был в полтора раза больше, и имел тенденцию снижения вплоть до 1999 года, когда достиг своего минимума – 15 285,3 тыс. га. В последующие годы посевная площадь динамично увеличивалась и сегодня достигла уровня 1997 года.

Примечание – составлено по данным Комитета по статистике МНЭ РК

Рисунок 3 – Изменение общей посевной площади основных сельскохозяйственных культур, тыс. га.

Рассмотрим валовый сбор основных сельскохозяйственных культур в период с 2013 по 2017 годы (табл.1).

Таблица 1

Валовый сбор сельскохозяйственных культур в 2013-2017 гг., тыс. тонн.

	2013	2014	2015	2016	2017	Темп прироста, в %	
						2017/2013	2017/2016
Зерновые (включая рис) и бобовые культуры	18231,1	17162,2	18672,8	20634,4	20585,1	12,9	-0,2
Семена масличных культур	1 498,0	1 547,6	1 547,5	1 902,4	2 359,3	57,5	24,0
Картофель	3 343,6	3 410,5	3 521,0	3 545,7	3 551,1	6,2	0,2
Овощи	3 241,5	3 469,9	3 564,9	3 795,2	3 791,1	17,0	-0,1
Бахчевые культуры	1 713,0	1 928,0	2 087,6	2 070,9	2 094,0	22,2	1,1
Свекла сахарная	64,6	23,9	174,1	345,0	463,2	617,0	34,3

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

Как продемонстрировано в таблице 1, объемы зерновых и бобовых колеблются на протяжении изучаемого периода, однако в целом демонстрирует положительную тенденцию развития. Так, в 2017 г. по сравнению с 2013 г. их объем вырос на 12,9%, составив почти 20,6 млн. тонн. Объем собранных семян масличных культур вырос на 57,5%, картофеля – на 6,2%, овощей – на 17 %, бахчевых культур – на 22,2%. Вместе с тем, наблюдается неоднозначная динамика изменения объемов собранной сахарной свеклы. Так, в 2017 г. по сравнению с 2013 г. её объём вырос почти в 7 раз, при этом в 2014 г. произошёл спад объемов до 23,9 тыс. тонн., в последующие годы прослеживается положительная динамика роста.

Среди проблем отрасли растениеводства можно отметить изношенность парка тракторов на 80%, а темпы её обновления не превышает 2% в год, что требует разработки механизмов привлечения инвестиций в эту сферу. В частности, необходимо усилить государственную поддержку с использованием инструментов лизинга, а также путем субсидирования лизинговых платежей. Следующей проблемой отрасли является мелкотоварность сельскохозяйственного производства. Так, у 40% крестьянских и фермерских хозяйств площадь сельхозугодий составляет меньше 10 га [3]. Это обуславливает необходимость коопераций мелких хозяйств через создание кооперативов, что позволит

более эффективно использовать земельные ресурсы. Вместе с тем, активный переход земель в частную собственность вызывает необходимость рассмотрения на государственном уровне наиболее оптимальных способов аренды таких земель кооперативами.

Отрасль животноводства Казахстана обладает высоким потенциалом, это – огромные естественные пастбищные угодья, которые не требуют особых затрат. Кроме того, необходимо учитывать возрастающий спрос на чистую экологичную продукцию в мире, в том числе и на мясо и мясные изделия, что является предпосылкой для наращивания экспортного потенциала. (табл. 2).

Таблица 2

Численность поголовья скота и птицы в 2013-2017 гг. (тыс. голов)

	2013	2014	2015	2016	2017	Темп роста, в %	
						2017/2013	2017/2016
Крупный рогатый скот	5 851,2	6 032,7	6 183,9	6 413,2	6 764,2	15,6	5,5
Овцы и козы	17 560,6	17 914,6	18 015,5	18 184,2	18 329,0	04,4	0,8
Свиньи	922,3	884,7	887,6	834,2	815,1	21,6	0,3
Лошади	1 784,5	1 937,9	2 070,3	2 259,2	2 415,7	35,4	6,9
Птица	34200	35000	35600	36900	39900	16,7	8,1

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

По данным таблицы 2, наблюдается ежегодный рост количества всех видов скота, кроме свиней. В 2017 г. рост поголовья лошадей по сравнению с предыдущим годом составил 7%, что мы связываем с позитивными ожиданиями фермеров в связи с налаживанием экспортных поставок конины в Китай, а также ростом уровня потребления внутри страны.

Если в стране насчитываются 180 млн. гектаров естественных пастбищ, то из них используется только 40%, что показывает наличие резервов для увеличения объемов производства животноводческой продукции. В целом, доля валовой продукции животноводства в домашних хозяйствах составляет 72%. Однако размеры большинства этих хозяйств не позволяют вести расширенное воспроизводство на интенсивной основе. Поэтому необходимость укрупнения домашних хозяйств путем объединения и кооперации не вызывает сомнений.

Ежегодно в Казахстан импортируется большой объем сельскохозяйственной продукции глубокой переработки, в то время как Казахстан продолжает экспорт сельхозсырья. Высокая доля импорта сохраняется по наиболее высокотехнологичным производствам. В среднем за пять лет наибольшая доля импорта приходится на сыры и творог (51%), колбасные изделия (46%), мясные и мясорастительные консервы (40%), сливочное масло (36,4%), сахар (42%), а с учетом завоза тростникового сахара-сырца импорт достигает 97%, плодоовощные консервы (84%). При этом производственные мощности сахарных заводов загружены на 37,1%, по переработке плодов и овощей – на 27%, масложировые предприятия – на 45-50% [4]. Проблема нехватки качественного сырья для загрузки производственных мощностей остро стоит для всей перерабатывающей отрасли в целом. Тем не менее Казахстан полностью обеспечивает внутреннее потребление производство крупы и муки.

Динамика основных показателей перерабатывающих отраслей АПК продемонстрирована в таблице 3.

Таблица 3
Объемы производства перерабатывающих отраслей АПК Казахстана в 2013-2017 гг., млн. тг.

Отрасли АПК	Объемы производства, в млн. тенге						
	2013 г.	2014г.	2015г.	2016г.	2017г.	Прирост, в %	
						2017г./ 2016г.	2017г./ 2013г.
Производство продуктов питания	970123	1 103 491	1 123 041	1 448 386	1 525 814	5,3	57,3
Производство напитков	202 459	233 059	216 316	254 294	311 675	22,6	53,9
Производство табачных изделий	111 909	104 232	93 469	105 936	106 247	0,3	-5,1
Производство текстильных изделий	31 588	26 471	29 492	37 601	43 489	15,7	37,7
Производство одежды	29 341	29 722	36 111	36 552	46 015	25,9	56,8
Производство кожаной и относящейся к ней продукции	4 048	6 996	5 990	8 310	8 586	3,3	112,1
Итого	1349468	1 503 971	1 504 419	1 891 079	2 041 826	673	913

Источник: Комитет по статистике МНЭ РК

В настоящее время в Казахстане наиболее развитой отраслью переработки сельхозпродукции является пищевая промышленность. Производство продуктов питания за последние 5 лет возросло на 57,3 %, составив в денежном выражении более 1,5 трлн. тенге. Объем производства напитков в 2017 году составил 311 млрд. тенге, что больше аналогичного показателя 2013 г. Производство табачных изделий не показывает столь значительный рост, в 2015 году было замечено снижение объемов производства, в последующие годы прежние объемы были восстановлены. В целом, по всем другим отраслям наблюдается положительный рост.

Казахстан, являясь крупным экспортером хлопка, импортозависим в товарах текстильной промышленности. Так, в 2017 году произведено одежды всего на 46 млрд. тг. В настоящее время легкая промышленность Казахстана обеспечивает внутренний спрос не более чем на 10% [5], тогда как порог экономической безопасности составляет 30% [6]. При этом около 8% приходится на швейную и текстильную подотрасли, на коженно-обувную – менее 2%. Оставшиеся 90% рынка занимают импортные товары. По информации Ассоциации предприятий легкой промышленности Казахстана порядка 80% рынка составляет нелегально завезенный импорт [7]. Решить проблему импортозамещения в легкой индустрии Казахстана можно только путем значительного повышения конкурентоспособности.

Заключение. Проведённое исследование позволило сделать следующие выводы:

1. Внутренний рынок республики располагает значительными резервами по наращиванию объемов производства. Кроме того, постоянно растущий спрос на основные виды сельхозпродукции как пшеница, мука, мучные изделия и мясо как внутри страны, так и во внешних огромных рынках сбыта выступает благоприятным фактором для осуществления экспортных поставок.

2. В Казахстане наблюдается увеличение объемов пищевой промышленности, а её удельный вес составляет львиную долю в структуре перерабатывающих отраслей АПК. Вместе с тем, легкая промышленность не показывает позитивный рост, несмотря на наличие сырьевого потенциала для развития легкой промышленности. Это связано с низкой конкурентоспособностью отечественных предприятий этой сферы, что явилось следствием морально и физически устаревшей производственно-технологической базы. К тому же, вступление Казахстана в интеграционные таможенные союзы увеличил поток доступной импортной продукции легкой промышленности, тем самым препятствуя реализации продукции отечественных производителей. Для решения данной проблемы необходимо

выработать механизмы, позволяющие реанимировать предприятия легкой промышленности с помощью использования схем государственно-частного предпринимательства.

3. В экспортной политике целесообразно ставить акцент не на повышении экспорта мяса как сырья, а наравне с ним налаживание производства мясных изделий. Это позволит уменьшить уровень импортозависимости, а также даст возможность занять свою нишу в странах ЕС, Китая и др. Учитывая имеющийся потенциал в увеличении объемов глубокой обработки пшеницы, нужно увеличить экспорт готовых макаронных изделий.

Список использованной литературы:

1 В городах живут 57% казахстанцев // Центр деловой информации Капитал. URL: <https://kapital.kz/gosudarstvo/68291/v-gorodah-zhivut-57-kazahstancsev.html> (дата обращения: 30.08.2018)

2 Прогнозирование и планирование развития агропромышленного комплекса // К.П. Личко. 3-е изд., перераб. и доп. — Москва: Экономика, 2013. — 412 с.

3 «Агропромышленный комплекс – драйвер развития экономики Республики Казахстан». URL: http://www.kaznau.kz/page/news/?link=agroonerkasiptik_keshen_kazakstan_respublikasy_ekonomikasynyn_damuynyn_draiveri_389&lang=ru (дата обращения: 20.09.2018)

4 Экспорт: ставка на АПК. URL: <http://atameken.kz/ru/news/25061-eksport-stavka-na-apk> (дата обращения: 23.09.2018)

5 Худова Л. Н. Возможности легкой промышленности в РК в условиях модернизации производства // Инновац. технологии пр-ва товаров, повышение качества и безопасности продукции лег. пром-сти: Материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Алматы, 28-29 апр. 2011 г. — С. 6-10.

6 Алтухов, А. Методология и методика определения уровня продовольственной безопасности страны Текст.: АПК: экономика, управление. 2006. -№8. — С. 2-6.

7 Худова Л. Н. О текущей ситуации в легкой промышленности в РК // Инновац. технологии пр-ва товаров, повышение качества и безопасности продукции лег. пром-сти: Материалы Междунар. науч.-практ. конф., г. Алматы, 25 мая 2012 г. — С. 59-61.

MODERN CONDITION OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

K.B. Zhumanazarov¹, A.D. Tleubekova*,² G.N. Aktaylakova³

¹Kazakh University of Technology and Business, Astana, Kazakhstan

²Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

³S. Baishev Aktobe University, Aktobe, Kazakhstan

e-mail: atleubekova@mail.ru

Summary. The purpose of the article is to analyze the state of the agro-industrial complex of Kazakhstan as a whole and to identify the gaps in its development. There is presented a structural-branch analysis of the agro-industry in Kazakhstan in this article. An imbalance in the sectoral structure of the agro-industrial complex has been revealed, and its causes have been determined. The necessity of the development of light industry has been substantiated, since by the product category of this industry, Kazakhstan is highly import dependent. Ways of increasing labor productivity in this sector have been proposed, and recommendations have been made to increase the export potential of the food industry.

The results of the study may be of interest to a wide range of readers, including researchers, teachers and employees of state institutions in the management of the country's agro-industrial complex.

Key words: agro-industrial complex, agriculture, plant growing, animal husbandry, light industry, food industry.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНІҢ ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ЖАҒДАЙЫ

Жуманазаров Қ.Б.¹, Глеубекова А.Д.*², Ақтайлақова Г.Н.³

¹Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., Қазақстан

²Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

³С.Баишев атындағы Ақтөбе университеті, Ақтөбе, Қазақстан

e-mail: atleubekova@mail.ru

Түйін. Мақаланың мақсаты – Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенінің жай-күйін бағалау және оның даму мәселелерін айқындау болып табылады. Мақалада Қазақстан агроөнеркәсібіне құрылымдық-салалық талдау жүргізілген. Оның салалық құрылымындағы теңгерімсіздік анықталып, оның себептері көрсетілген. Қазақстанның жеңіл өнеркісіп тауарлары бойынша импортқа бағыныштылығы көрсетіліп, осы себепті бұл саланы жандандыру қажеттілігі негізделген. Осы саладағы еңбек өнімділігін арттыру бойынша ұсыныстар жасалып, тамақ өнеркәсібінің экспорттық мүмкіндіктерін арттыру бойынша рекомендациялар ұсынылған.

Зерттеу нәтижелері оқырмандардың кең ауқымына, оның ішінде ғылыми қызметкерлерге, оқытушыларға және елдің агроөнеркәсіптік кешенін басқару саласында жұмыс істейтін мемлекеттік қызметкерлер үшін қызығушылығын тудыруы мүмкін.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, ауыл шаруашылығы, егін шаруашылығы, мал шаруашылығы, жеңіл өнеркәсіп, тамақ өнеркәсібі.

МРНТИ 78.01.81

УДК 339.1.(574)

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ГОСТИНИЧНЫХ УСЛУГ

Б.Б.Жунусбекова¹, О.Ж. Устенова², Д.З. Сабиров³

^{1,2} Университета Нархоз, г. Алматы, Казахстан

³ Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

e-mail: sdil-80@mail.ru

Аннотация. В статье рассмотрены разносторонние подходы к аудиту качества гостиничных услуг. Качество услуг можно оценить, понимая, в чем различие между гостиничной услугой, гостиничным продуктом и гостеприимством. При их оценке нужно учитывать материальные и нематериальные атрибуты, которые влияют на уровень качества услуг. При оценке качества гостиничного обслуживания важно учесть предоставления основных и дополнительных услуг, увязать их с выполняемыми функциями и назначением. Для оценки качества необходимо определить характеристики гостиничной услуги. Качество, по мнению многих авторов, включает инструментальные (технические), функциональные и технические параметры. Сбалансированность всех параметров обеспечат более высокий уровень сервиса и соответствие качества ожиданиям потребителей. В статье проведено исследование качества отеля с использованием данной модели, где было выявлено, что самые высокие значения социального качества у отелей, которые входят в международные гостиничные цепи.

Ключевые слова: гостиница, гостиничные услуги, качество, поведение потребителей, материальные и нематериальные атрибуты, инструментальное, функциональное и социальное качество.

Введение. Гостиничные услуги являются важным фактором развития любой экономики страны, особенно в условиях глобализации и интернационализации деятельности стран мира. Как показал анализ теоретических источников качество гостиничных услуг представляет собой комплексный показатель и поэтому оценка может осуществляться по разным параметрам. С этой целью проведен анализ параметров, влияющих на качество.

Методы. В процессе исследования использована вторичная информация из теоретических источников, результаты проведенного исследования в форме опроса экспертов, а также методы группировки и ранжирования.

Результаты и обсуждения. В теории различают дефиниции понятия «гостиничные услуги», «гостиничный продукт» и «услуги средств размещения». По мнению Кускова А.С. понятие

«гостиничный продукт» отличается тем, что данная дефиниция шире, чем услуга[1]. По его мнению «продукт» определяется как «результат» человеческого труда, хозяйственной деятельности, представленный в материально-вещественной, духовной, информационной форме, либо в виде выполненных работ и услуг»[1,с.48]. Он также считает, что гостиничный продукт делится на твердый (материальные продукты, номер, мебель и др.) и мягкий продукт (сервис, нематериальные услуги, атмосфера и др.).

Вместе с тем есть ряд теоретиков, которые не разделяют мнения о том, что гостиничная услуга и гостиничный продукт имеют разное толкование. По мнению Шкуропат С.Г., Михеева Н.А., Скрипова Т.В. данные понятия идентичны, но в парадигме современности более актуально категория гостеприимство, которая включает не только перечень предоставляемых услуг гостиницы, но и обеспечивает гостю радужный прием, ритуалы, дополнительные услуги с учетом менталитета и особенностей разных народностей [2]. В связи с выше изложенным можно разделить понятие гостиничный продукт, гостиничная услуга и гостеприимство (таблица 1)

Таблица 1

Сравнительный анализ дефиниции понятий «гостиничный продукт», «гостиничная услуга» и «гостеприимство»

Критерии	Гостиничный продукт	Гостиничная услуга	Гостеприимство
Составляющие	Товары и услуги, необходимые для обслуживания посетителей в гостиницах	Услуги, предлагаемые гостям для проживания в отеле	Обслуживание гостей с учетом специфики приема, ритуалов
Материальные атрибуты	Гостиничный номер, мебель и т.д.	Отсутствуют	Отсутствуют
Нематериальные атрибуты	Услуги проживания, питания, отдыха, релаксации и развлечения	Услуги проживания, питания, отдыха, релаксации и развлечения	Услуги национальных ритуалов, атрибутика менталитета народа в данной стране
Взаимосвязь элементов	Взаимосвязь между осязаемыми товарами и неосязаемыми услугами	Взаимосвязь между осязаемыми товарами и неосязаемыми услугами	Комплексный подход обеспечивающий не только взаимосвязь товаров и услуг, но и создающий сервис с учетом национальных форм приема гостей
Специфические особенности	Предлагаются не только услуги, но и конкретные товары необходимые для обеспечения услуг размещения	В большей степени рассматривается с точки зрения обслуживания гостей	Учитываются нюансы обслуживания с налетом ментальности народа и его отношения к ритуалам приема гостей
Примечание – составлено автором на основании источника [2]			

Из проведенного анализа, можно сделать вывод, что гостиничный продукт и гостиничные услуги можно стандартизировать, а гостеприимство, такое понятие для которого сложно разработать международные стандарты. Однако, могут быть разработаны региональные подходы или стандарты внутри одной страны[2]. Гостиничный продукт обеспечивает бесперебойную деятельность отеля за счет того, что услуги формируются в комплексе с товарами, необходимыми в процессе предоставления сервиса гостям. Услуги средств размещения обеспечивают решение одной из главных задач в сфере туризма – предоставление услуг проживания и питания[3].

Поведенный анализ позволил сформировать схему, из которой можно понять ключевое назначение каждой услуги (рисунок 1).

Рисунок 1 – Системный подход к гостиничной услуге

Примечание – составлено автором на основании источника [3]

В целом, можно сделать вывод, что гостиничная услуга представляет собой комплексный механизм, который нацелен на решение проблем, нужд и потребностей гостя в наиболее полном объеме. Предложенная модель определяет различия между дефинициями понятия «основная услуга», «дополнительная услуга» и «сопутствующая услуга». Однако для отелей важно решить вопрос как улучшить сервис и обеспечить ожидаемый уровень качества. Поэтому для того, чтобы услуга соответствовала наилучшим образом потребностям гостя, она должна обладать определенными качественными характеристиками. Качество – это индикатор соответствия услуги определенным параметрам[4].

В соответствии с моделью качества услуг Н.И. Кабушкин делит его на две составляющие, а именно техническое и функциональное [5]. По его мнению «техническое качество оценивается клиентом, как впечатление от услуги (от номера в гостинице, блюда в ресторане, автомобиля в агентстве проката автомобилей). Функциональное качество познается в ходе многоэтапного предоставления потребителю товаров или услуг»[5,с.113].

Впервые идея разделения качества на функциональное и техническое было предложено К. Гренроосом, представителем северной школы. Он отмечал, что при предоставлении услуг потребителям важно не только, что потребитель получает в процессе обслуживания (инструментальное качество), но и как этот процесс происходит (функциональное качество)[6].

В современной теории подходы к определению понятия «качество гостиничных услуг» разносторонние и учитывают разные подходы. Так, Аристотель рассматривает качество как «благо, обеспечивающее счастье»[10].

По мере эволюции экономических укладов и развитие рыночной экономики понятие качество приобретало новое значение. Так, ученый Ф. Кросби определяет качество как «соответствие требованиям» [7, с.76]. В данном случае качество рассматривается с точки зрения разработки стандартов, требований к выполнению продуктов или услуг. В этом контексте дефиниция понятия качество было определено более полно и комплексно Котлером Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж., которые

сформировали следующее определение «качеством понимают, во-первых, как свойство и характерные особенности товара, которые вызывают удовлетворение потребителей, и как отсутствие недостатков, усиливающих чувство удовлетворения клиентов» [8, с.119].

В целом, учитывая выше перечисленные подходы к качеству можно дать следующее определение – качество, представляет собой комплексную субстанцию, которая строится на сбалансированном подходе, с одной стороны учитывающей стандарты и требования к продукту(услуге), с другой стороны базируется на потребностях клиентов. В связи с тем, что услугу нельзя оценить до покупки, то фактор доверия играет определяющую роль при выборе отеля потребителем. Поэтому имиджевая составляющая определяется именно тем, насколько гость расположен к данному отелю и вызывает у него доверие. Данной постановке вопроса большое внимание уделяется теоретиком в области маркетинга Филипом Котлером [8]. В целом на основании данного анализа можно сделать упрощенный подход к качеству, который опирается на основных трех составляющих: инструментальное, функциональное и социальное качество (рисунок 2).

Как видно из представленных данных качество будет обеспечено отелем, только в том случае, если отработана система предоставления услуг, созданы благоприятные условия и тогда, когда есть гарантии того, что услуги безопасны и надежны, вызывают доверие у потребителя.

Только в комплексе решив данные вопросы, качество будет высокого уровня, и соответствовать наилучшим образом запросам клиентов гостиницы. Гостиничные услуги, как отмечают классики теории маркетинга и менеджмента гостиничного бизнеса, обладают следующими особенностями: неосязаемость, неотделимость, изменчивость, не способность к хранению[9]. Все эти свойства усложняют процесс обеспечения качества услуг, так неосязаемость предполагает, что услуги невозможно продемонстрировать. Такими элементами является визуализированные и осязаемые составляющие: перечень товаров для комплектации номеров, питание в отеле, мебель и другие атрибуты, с которыми сталкивается гость.

Рисунок 2 – Сбалансированный подход к показателям качества услуг отелей
Примечание – составлено автором на основании источника [8]

Вторая особенность гостиничной услуги – это неотделимость услуг. Поэтому, в гостиничном бизнесе, в отличие от товаров, брак, полученный в процессе обслуживания ликвидировать уже не возможно, можно только компенсировать некачественные услуги, какими-то дополнительными опциями или бонусами. Так, в гостинице «Интерконтиненталь» (г. Алматы) в случаях, если гость не доволен обслуживанием, компенсируют бесплатным ланчем (ужином) или предлагают любые дополнительные услуги бесплатно. Поэтому неотделимость услуг создает определенные проблемы при формировании качества обслуживания в отеле.

Третья особенность – изменчивость услуг или как еще отмечают теоретики в сфере менеджмента услуг, непостоянство качества услуг[12]. Требования гостей разнообразны, не всегда их можно привести к единым стандартам, поэтому перед персоналом отеля стоит задача определить модель поведения контактного персонала с учетом потребностей каждого гостя как

индивидуума. Гостиницы для нивелирования такой характеристики, как непостоянство качества услуг, обеспечивают непрерывное обучение сотрудников фронт-офиса. Сетевые отели практикуют стимулирование сотрудников, объявляя конкурсы «работник года», «работник месяца» [9].

Последняя характеристика гостиничной услуги – это способность к хранению. Отелям нужно управлять как со стороны спроса, так и со стороны предложения. Рассмотрим наиболее значимые инструменты управления спросом:

- дифференциация цен с учетом сезонности, в межсезонье снижение цен;
- применение по возможности системы предварительного бронирования и заказа;
- предоставление дополнительных услуг, по возможности бесплатных, которые повысят привлекательность гостиницы;
- поиск путей расширения спроса внесезонный период, формирование новых форматов привлечения гостей.

Управлять услугами целесообразно и со стороны предложения для этого можно проводить ряд профилактических мероприятий: в сезонный период привлекать дополнительный персонал, чтобы предоставлять услуги полноценного качества; автоматизация и роботизация процессов обслуживания с целью повышения скорости обслуживания в период высокой загрузки гостиниц; использовать инструменты стимулирования покупателя, предоставляя определенные бонусы, подарки, привилегии; участие потребителя самостоятельно в процессе обслуживания. Для реализации аудита качества гостиничных услуг рассмотрим возможности использования методики на конкретной гостинице

С этой целью проведем оценку деятельности гостиницы «XXX» по трем параметрам функциональное, социальное и инструментальное качество (таблица 2).

Таблица 2

Оценка уровня качества в отеле «XXX»

	Показатели	Особенности	Оценка (из 10)
Функциональное качество	Разнообразие номерного фонда: - стандартные номера - полулюкс - люкс - президентский номер - номера для важных гостей	Предлагаются дополнительные услуги: услуги банкетных залов и качество питания	6
Инструментальное качество	Чистота номерного фонда Атмосфера в отеле	Жалобы клиентов в основном касаются качество подготовки номерного фонда	7
Социальное качество	Безопасность обеспечивается большим количеством секьюрити Надежность в качестве услуг обеспечивается стандартами качества	Отель использует международные стандарты качества, что положительно отражается на стабильности показателей качества услуг	9
Примечание – составлено автором на основании источника [9]			

С этой целью, рассмотрим показатель качества учитывая все факторы. К таким факторам следует отнести функциональный, инструментальный и социальный факторы, которые формируют не только алгоритм обслуживания, но и условия и имидж.

В целом результаты проведенного исследования показали, какие оценки проставлены экспертам по всем видам качества (рисунок 3).

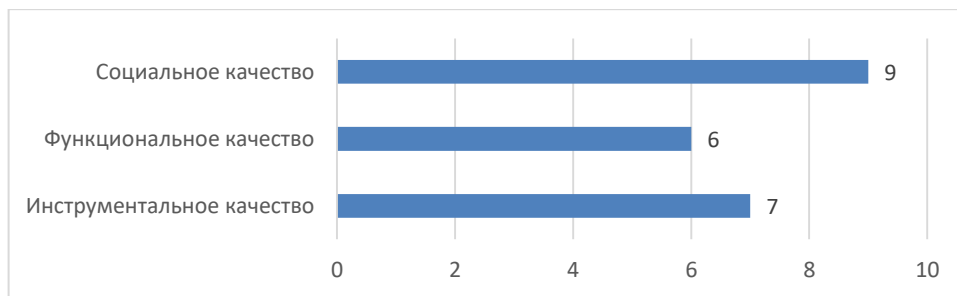

Рисунок 3 – Оценка качество обслуживания в отеле

Примечание – составлено автором на основании источника[9]

В данном случае проведён анализ делового отеля, который входит в международную гостиничную цепь. Было выявлено, что самый высокий показатель у рассматриваемого отеля показатели социального качества, что связано с тем, что в международных гостиничных цепях данному направлению уделяется значительное внимание и характеристики надежности и безопасности услуг являются приоритетными.

Заключение. В результате проведенного анализа выявлено, что качество в гостинице будет обеспечено только в том случае, если эффективно предоставлены основная, дополнительная или сопутствующая услуги. Поэтому предложена следующая трактовка категории «качество» - представляет собой комплексный спроектированный процесс обслуживания клиентов, который направлен на удовлетворение их потребностей и запросов, с учетом их индивидуальных ожиданий и обеспечивающий удобство, доступность и наилучший процесс предоставления услуги. В данном определении охвачен ряд факторов, которые определяют характеристики показателя качества: в полном объеме соответствие услуги ожиданиям потребителей; разработка стандартизированных процедур для улучшения процесса предоставления услуг; индивидуальный подход к гостям с учетом их запросов. Результаты оценки качества услуг, как показали исследования зависят от типа отеля, его позиционирования и выбранной стратегии.

Список использованной литературы:

- 1 Кусков А.С. Гостиничное дело. Учебное пособие.-М.: Дашков и К0.2009. – 328с.
- 2 Шкуропат С.Г., Михеева Н.А., Скрипова Т.В. Гостиничное дело: Учебное пособие, 2-е изд. Стандарт 3-го поколения. – С-Петербург.: Питер, 2016.-336с.
- 3 Рахимбекова Ж.С. Повышение качества гостиничных и ресторанных услуг Республики Казахстан: теория, методология и практика: монография. – Алматы:»RoyalDesign», 2015.-235с.
- 4 Баумгартен Л.В. Стандартизация и контроль качества гостиничных услуг. Учебник. – М.: *Academia*, 2013. – 288с.
- 5 Кабушкин Н.И. Управление гостиницами и ресторанами. Учебное пособие. – Минск: БГЭУ, 2016. – 416с.
- 6 Новаторов О.В. Маркетинг услуг: теория и технология. Монография.СПб.: ИП Петров Д.А., 2015.- 200с.
- 7 Трубецкой, С. Н. Политические идеалы Платона и Аристотеля в их всемирно-историческом значении / С. Н. Трубецкой // Вопросы философии и психологии. – М., 1890. – Год I, кн. 4. – С. 1-36.
- 8 Лепидус В.А. Всеобщее качество (TQM) в российских компаниях. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – С. 56-57.
- 9 Котлер Ф. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм: учебник для вузов / Ф.Котлер, Дж. Боуэн., Дж. Мейкенз.- М.:Юнити-Дана. 2007.- 1046с.

ҚЫЗМЕТТЕРДІҢ САПАСЫН БАҒАЛАУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Б.Б.Жунусбекова¹, О.Ж. Устенова², Д.З. Сабиров³

^{1,2} Нархоз Университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

³Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: sdil-80@mail.ru

Түйін. Мақалада қонақ үй қызметтерінің сапасына аудит жүргізудің түрлі тәсілдері қарастырылған. Қызмет көрсету сапасы қонақ үй қызметі, қонақ үй қызметі мен қонақжайлылық арасындағы айырмашылықты түсіну арқылы бағалануы мүмкін. Оларды бағалау кезінде қызмет сапасының деңгейіне әсер ететін материалдық және материалдық емес атрибуттарды ескеру қажет. Қонақ үй қызметтерінің сапасын бағалау кезінде негізгі және қосымша қызметтерді

ұсынудың ерекшеліктерін ескеру қажет, оларды орындалатын функциялар мен мақсаттармен байланыстырады. Сапаны бағалау үшін қонақ үйдің қызмет көрсету сипаттамаларын анықтау қажет. Көптеген авторлардың айтуынша сапасы аспаптық (техникалық), функционалдық және техникалық параметрлерді қамтиды. Барлық параметрлердің теңгерімі қызмет көрсетудің жоғары деңгейін және тұтынушылардың құту сапасын қамтамасыз етеді. Мақала қонақүйдің сапасын осы модельді пайдаланып талдайды, онда халықаралық қонақүй желілеріне қосылған қонақ үйлердегі әлеуметтік сапаның ең жоғары құндылығы анықталды.

Түйінді сөздер: қонақ үй, қонақ үй қызметтері, сапасы, тұтынушылық мінез-құлқы, материалдық және материалдық емес қасиеттері, аспаптық, функционалдық және әлеуметтік сапасы.

FEATURES OF EVALUATION OF QUALITY OF HOTEL SERVICESB.

B.B. Zhunusbekova¹, O.Zh.Ustenova², D.Z. Sabirov³

^{1,2}University "Narxoz", Almaty, Kazakhstan

³Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: sdil-80@mail.ru

Summary. Marketing becomes one of the effective means of increasing the competitiveness of tourist's firms and improving of their market position. Currently, to improve of the marketing activities of tourist firms, there are two main directions. The first direction is the improvement of service and quality of service, the second important direction is the effective ways to promote tourism services. One of the most attractive means of promoting and improving the company's image is the creation of a tourist portal that will facilitate the search for company services and create a single information base for tourists. The tourist portal includes paid and free services. Paid services are intended for consumers., And are free for tourist firms and hotels. In the conditions of stagnation of indicators on tourism, the availability of such a service can be regarded as achieving a competitive advantage.

Key words: hotel, hotel services, quality, consumer behavior, material and non-material attributes, instrumental, functional and social quality.

МРНТИ 06.54.31

УДК 330.341.1

ПРИОРИТЕТНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ДИЗПРУТИВНОЙ ИННОВАЦИИ В КАЗАХСТАНЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ

Д. Б. Калдыбекова

Университет Международного Бизнеса (UIB, УМБ), Алматы, Казахстан

e-mail: kaldiba77@mail.ru

Аннотация: Сегодня актуальной проблемой является интенсивное внедрение цифровых технологий, а также необходимость интенсивного внедрения цифровых технологий для развития экономики страны. В настоящее время для Казахстана главная цель – присоединение к 30 наиболее развитым странам.

Для этой цели Казахстану необходимо преодолевать новые вызовы, такие как инновационное развитие и оперативная модернизация. Цифровизация необходима для повышения конкурентоспособности нашей страны, а также для улучшения качества жизни населения. В статье рассматриваются приоритетные направления дизпрутивной инновации в условиях экономической модернизации, основанной на международном опыте.

Также автором подчеркивается необходимость и приоритетность государственных мероприятий по созданию условий для перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики. На примере мировых дизпрутивных платформ В данной работе приведены сравнительные примеры с позитивными показателями.

Указаны высокие приоритеты государства в целях поддержки развития цифровых платформ путем корректировок в нормативно- правовых актах РК.

Ключевые слова: цифровая экономика, диджитализация, инновация, интернет-магазин, онлайн, конкуренция, искусственный интеллект.

Введение. В последнее время услуги интернет-экономики растут с темпами до 25% в год в развивающихся странах, при этом ни один сектор экономики не может даже приблизиться к таким темпам. 90% всех глобальных данных были созданы всего за два последних года. Уже 35 млрд устройств подключены к интернету и осуществляют обмен данными — эта цифра в пять раз превышает общую численность населения мира.

Процесс цифровизации на сегодняшний день интересует практически многих стран мира. И каждая страна сама определяет приоритеты и стратегию цифрового развития. Более 15 государств мира реализуют на текущий момент национальные программы цифровизации. Именно в этих странах государство играет ключевую роль в запуске и реализации программы по цифровизации.

С целью реализовать экономическую цифровую модернизацию в Казахстане была принята государственная программа «Цифровой Казахстан».

Цель Программы — ускорение темпов развития экономики РК и улучшение качества жизни населения за счет использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе, а также создание условий для перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего в долгосрочной перспективе[1].

Реализация Программы предполагает привлечение финансирования в объеме 141 млрд. тг из средств республиканского бюджета. Также ожидается привлечение более 169 млрд. тг средств субъектов квазигосударственного сектора.

Методы. При выполнении данной работы использовались общенаучные методы такие, как, анализ, синтез, сравнение, классификация. Теоретико-методологическую основу работы составляют труды казахстанских и зарубежных ученых, а также, государственные программы, материалы и источники из социальных сетей.

В целом термин «цифровая экономика» был введен в 1995 году Николасом Негропonte, информационным специалистом Массачусетского технологического института. Сегодня объектом внимания стала цифровая экономика, которая необходима для экономического развития каждой развитой страны[2]. Опыт развитых стран в прошлом показывает, что потребность в «цифровой экономике» для Казахстана ясна. Государство должно действовать как катализатор экосистемы, способный производить, адаптировать и внедрять инновации.

В общем, что предлагает цифровое общество? Пройдемся немного по этому вопросу. Сегодня широко известны, такие диджитализационные платформы, такие как Airbnb, Uber, Alibaba. Несколько лет назад мы не понимали значение этих терминов. А что из себя представляют «Диджитализационные технологии»?

Известно, что инновации бывают прорывными, качественно меняющими нашу жизнь, и подрывными или диджитализационными (от английского слова „disruptive”), меняющими соотношение ценностей на рынке и делающими некоторые технологии устаревшими и неконкурентоспособными.

Реальность цифровой эры заключается в том, что многие новые компании предоставляют «информационные товары» с практически нулевыми затратами на хранение, транспортировку и тиражирование.

Некоторым компаниям, основанным на диджитализационных технологиях, для процветания почти не нужен капитал. Например, таким компаниям, как Instagram или WhatsApp, для старта фактически не требовалось финансирования, что изменило роль капитала и масштабирования бизнеса в контексте четвертой промышленной революции.

В области инноваций, такое понятие, как «Диджитализационный» иногда заменяют словом «Подрывной». Что же под этим имеется в виду? Подрывными бизнес-моделями и технологиями называют инновации, вытесняющие существующие технологии, продукты или услуги. Они приводят к созданию совершенно новых рынков. Таким открытием, например было изобретение метода ультрафиолетовой печати и изобретение Ультра Фиолетовых (УФ) принтеров и широкоформатных плоттеров. Что позволило качественно запечатывать не только традиционные материалы, но и стекло, пластики и прочие. Это привело к новому развитию рынков рекламы.

Для исследователя инноваций понятие диджитализации – подрывных технологий – на самом деле не так ново – оно уходит корнями в 1960-е годы. Из многочисленных исследований известно, что часто хорошо обустроенные, солидные компании слишком поздно реагируют на подрывные инновации, когда у них нет больше конкурентного преимущества, а бизнес-карты перетасовываются по-новому. Примером этому могут служить «Убер» («Uber»), компания-производитель мобильного приложения

для поиска, вызова и оплаты такси или частных водителей, которая составила конкуренцию и угрозу таксопарковочной сфере, интернет-платформа AirBnB, с помощью которой можно арендовать жильё у частных лиц, и такие особо важные цифровые технологии, как Big Data и Cloud Computing, развернувшие всю свою подрывной потенциал. Угроза давно существующим предприятиям часто исходит и от стартапов[3].

Результаты и обсуждение. В результате промышленной революции новейшие технологии и универсальные инновации распространяются значительно быстрее и куда более масштабно, чем во время ее предшественниц, которые, кстати, еще продолжают в некоторых странах мира. В ожидании второй промышленной революции находится население 17 % мировой территории, так как около 1,3 млрд человек все еще не имеют доступа к электричеству. Примерно половина населения земного шара, или 4 млрд человек, ожидает третью промышленную революцию, поскольку большинство из них живут в развивающихся странах, где нет доступа к сети Интернет. При этом надо заметить, что только на распространение веретена (символа первой промышленной революции) за пределами Европы понадобилось почти сто двадцать лет. Для сравнения, Интернет распространился по всему миру меньше чем за десять лет. Повсеместно распространенный iPhone впервые появился на рынке в 2007 году. А к концу 2015 года в мире использовались уже более двух миллиардов смартфонов. В 2010 году компания Google объявила о создании первого полностью беспилотного автомобиля.

Сегодня искусственный интеллект (ИИ) окружает нас со всех сторон: от беспилотных автомобилей и дронов до виртуальных помощников и программного обеспечения для перевода. Все это преобразует нашу жизнь.

В ноябре 2017 года издание Financial Times (FT) опубликовало статью о том, как искусственный интеллект (ИИ) в корне меняет рынок роскоши. Вдохновившись успехами Amazon, Google и других технологических гигантов, часовые и ювелирные бренды обращаются к искусственному интеллекту, чтобы завоевать клиентов. Например, виртуальные собеседники на основе мессенджеров могут помочь брендам собирать данные пользователей, не нарушая при этом европейское законодательство [4].

Такие приложения, как Siri от компании Apple, дают первое представление о мощностях одной из подсистем искусственного интеллекта – AI Field, так называемых интеллектуальных консультантов. Личные интеллектуальные консультанты начали появляться тоже с недавних времен. Сегодня распознавание голоса и искусственный интеллект развиваются с такой скоростью, что беседа с компьютером вскоре станет нормой, создавая явление, которое некоторые технические специалисты называют «окружающим разумом», с постоянной доступностью автоматизированных личных консультантов, которые делают записи и отвечают на запросы пользователей[5].

А вот касательно крупных гигантов дистрибутивной платформы таких как Alibaba, здесь смело можно говорить о высокой эффективности применения данной технологии, к чему свидетельствуют нынешнее положение компании.

А ведь все началось с того, что группа Alibaba была создана в 1999 году, когда бывший учитель английского из города Ханчжоу Джек Ма и 17 других основателей запустили сайт www.alibaba.com, с целью помочь малому и среднему бизнесу развиваться через интернет. Все началось как торговая площадка для небольших китайских производителей. С тех пор Alibaba.com развился в глобальный онлайн-маркетплейс для компаний всего мира.

По оценке китайского руководства, в конце 2016 года страна заняла второе место в мире по уровню и масштабам развития ЦЭ с точки зрения ее доли в производстве ВВП (около 14%)[6].

В современном мире все чаще всемирная сеть интернет используется для осуществления миллионами пользователей покупок, то есть для шопинга. Для этого на просторах сети имеется огромное число сайтов интернет-магазинов и виртуальных торговых площадок.

AliExpress — глобальная торговая площадка, предоставляющая возможность покупателям из зарубежных стран приобретать товары производителей из КНР. Является одним из самых популярных интернет-сайтов в мире. 21,8% посетителей сайта из России. Далее по количеству посетителей идут: Испания — 4,6 %, Бразилия — 4,5 %, США — 4,3 %, Польша — 3,2 %.[7].

К преимуществам данного сайта можно отнести следующие моменты:

- 1) AliExpress – это одна из крупнейших торговых интернет-площадок в настоящее время на «просторах» сети.
- 2) Практически все товары «китайской» индустрии представлены на AliExpress.
- 3) Сравнительно низкие цены, поэтому осуществлять покупки на AliExpress финансово выгодно. Также стоит отметить, что на сайте постоянно действуют скидки на товары и покупателям предлагаются выгодные предложения для покупки.

4) Хотя на AliExpress действует система предоплаты, продавец получает деньги за товар, только после того, как получение товара подтверждено покупателем. До этого момента денежные средства заблокированы на счете гарант-банка торговой площадки.

5) Оплатить свою покупку покупатель может путем списания средств с личного банковского счета, или же используя современные платежные системы WesternUnion и Qiwi.

6) Возможность отслеживать покупку в процессе ее транспортировки, прочие моменты.

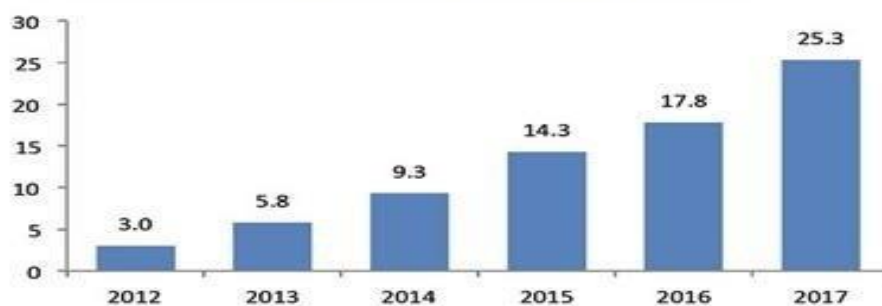
А также способ «Кешбек» тоже имеет особую приоритетность в данной платформе.

Кэшбек – простой и надежный способ вернуть часть суммы, потраченной на приобретение того или иного товара. Суть его заключается в том, что вы переходите к покупке не на прямую, а через специальный сервис, который и возвращает вам часть потраченных денег. В зависимости от сервиса суммы возврата могут отличаться, но, как правило, для Aliexpress это значение находится в границах 1,5%-3% от стоимости заказа.

Можно делать вывод, что, осуществлять покупки на AliExpress – просто, легко, а самое главное выгодно для пользователей.

Это очень объемная торговая площадка, которая имеет большое число покупателей по всему миру. Развивается этот сервис очень быстро. Всего за четыре года он смог завоевать себе место во всем мире. Кто знает, и возможно через пару лет Алиэкспресс сможет конкурировать с такими гигантами как Amazon и Ebay. Но **Alibaba** все еще остается популярнее Алиэкспресса.

Рисунок 1. Онлайн продажи Алибабы за день

Источник: группа Алибабы

Как заметили из этой диаграммы наблюдается тенденция роста по продаже интернет-магазина Alibaba

Американцы тратят на онлайн-распродажах в “черную пятницу” свыше \$3 млрд. И лишь одна китайская компания Alibaba Group собирает \$25 млрд.

Как ей это удается? Китайский коммерческий гигант Alibaba Group только за третий квартал текущего года смог увеличить прибыль на 83%. Выручка компании за этот период выросла на 61% и составила \$8,3 млрд.

С начала года стоимость акций Alibaba увеличилась более чем вдвое, таким образом рыночная капитализация компании составляет сейчас \$477 млрд. Как удалось достичь таких впечатляющих результатов?

Главный секрет успеха Alibaba – мобильность, которую и подарила как потребителям, так и продавцам. Главная идея платформ Alibaba крайне проста – это площадки, где тысячи торговцев создают онлайн-витрины, а миллионы потребителей ищут то, что им нужно. Для торгов достаточно телефона. Хотя изначально в идею не верили[8].

Сейчас на площадках, принадлежащих Alibaba Group (Alibaba, Aliexpress, Taobao, Tmall), происходит до 80% электронной торговли Китая.

Стратегически Китай рассчитывает к 2049 году превратиться из мировой фабрики в планетарную лабораторию, повысить уровень IQ населения. С этой целью он намерен интенсифицировать информатизацию прежде всего в трех сферах — промышленности, финансов и торговли. По оценкам аналитиков, к 2025 году вклад Интернет-экономики может возрасти до 10–16% ВВП, рост производительности труда в названных отраслях — до 22%, что добавит к годовому ВВП около 2,3 трлн долларов[9].

Интернет изменил нашу обычную жизнь, и для многих уже стало обыденным делом оплатить коммуналку, заказать строительную бригаду или просто купить понравившийся товар, не выходя из дома. Преимущества налицо – экономия времени, нервов, возможность осуществить запрос в любое время дня и ночи, т.е. одним словом комфорт.

Между тем, надо отметить, что конкурентная торговля в режиме онлайн пришла в Казахстан не сразу. Были, конечно, частные объявления по продажам товаров-услуг, но возможности выбора между разными организациями, магазинами, осуществляющими продажи в Глобальной сети, практически не существовало. Сейчас ситуация изменилась кардинальным образом.

Если посмотреть статистику, то обычный казахстанец в целом платежеспособный. И с удовольствием тратит деньги, предпочитая, по данным компании Pay online, одежду и аксессуары, товары первой необходимости. От общего числа товаров эта категория составляет почти 57%. Средний чек покупок при этом варьируется в пределах 5–25 тыс. тенге. Кстати, 49,2% покупателей стараются производить оплату курьеру товара только при получении.

С начала 2018 года зарегистрировано 226 новых субъектов электронной торговли, работает около 1700 интернет-магазинов, количество покупателей возросло до 1,5 млн человек. Объем рынка электронной коммерции Казахстана составляет 159,6 млрд тенге, из них на рынок услуг приходится 71,2 млрд тенге, на рынок товаров – 88,4 млрд тенге[10].

По оценкам специальных экспертов, в 2018 году перед Казахстаном, как и перед остальным миром, стоят совершенно определенные вызовы. Среди них одно из ключевых мест занимают киберриски и риски новых (disruptive) технологий. Созрело необходимость создать четкую цифровую стратегию для бизнеса. Именно от нее будет зависеть место компании в современной среде. Согласно результатам опроса ИТ-директоров более 20 крупнейших компаний РК, который также провела KPMG (аудиторская компания, входящая в «большую четверку» крупнейших в мире аудиторских фирм. Название образовано из первых букв фамилий основателей – Пита Клинефельда (Klynveld), Уильяма Баркляя Пита (Peat), Джеймса Марвика (Marwick) и Райнхарда Герделера (Goerdeler)), приоритеты большинства компаний связаны с увеличением операционной эффективности (79%) и улучшением бизнес-процессов (68%). О высоком приоритете в создании инновационных продуктов и услуг, а также внедрении BI-инструментов, заявило по 53% опрошенных.

Говоря об интересе к новым технологиям, казахстанские компании в первую очередь упоминают Big Data (75%), облачные технологии (45%), блокчейн (40%) и Интернет вещей (30%)[11].

В целях стимулирования предпринимателей заниматься электронной торговлей, были приняты законодательные нормы, которые ведут к увеличению оборота безналичных платежей. К чему свидетельствует льготы по налогам, где с 2018 года предприниматели, продающие товары через интернет (на специально разработанных сайтах или посредством социальных сетей) освобождаются от уплаты КПП и ИПН на 100%.

Кроме этого разработаны необходимые меры по защите прав потребителей в сфере электронной торговли. Это позволило за 5 месяцев 2018 года довести до 101 млрд. тенге объем рынка электронной торговли, что составило 2,9% от общего объема розничного товарооборота.

В Казахстане объем розничной торговли через интернет составил 50,9 млрд тенге или 0,8 % от общего объема розничной торговли. Конечно, это мало. Например, в Германии он составляет 12%, в США — 13%, в Великобритании — 15%. Оборот оптовой торговли в интернете составляет у нас — 65,7 млрд тенге.

Заключение. Сегодня в мире те государства и предприятия, которые сделали повышенную ставку на цифровизацию, внедрение передовых информационных и телекоммуникационных технологий и инноваций, становятся наиболее конкурентоспособными и успешными. Предлагаемая инициатива по созданию Открытой цифровой платформы для малого и среднего бизнеса является и остается актуальной и необходимой. Примеры аналогичных цифровых платформ — BizmeKa (Корея), Mybusiness (Сингапур), Alibaba (Китай), Amazon (США), подтвердили жизнеспособность и эффективность данной модели развития бизнеса.

Создание цифровой платформы обеспечит доступ представителям малого и среднего бизнеса к цифровой экономике и станет базой для выхода компаний на локальный и международный рынок. Реализация такого масштабного проекта придаст импульс для развития отечественной ИКТ отрасли. При этом для бизнеса, предоставляющего услуги в конкретном регионе и производителей товаров, ориентированных на местного потребителя регистрация в рамках отечественной платформы является наиболее оптимальной по сравнению с присутствием на зарубежных интернет-платформах.

Таким образом, развитие электронной торговли является одним из приоритетных направлений развития экономики страны, способствующий развитию безналичных форм расчета, сокращению

теневое оборота и имеющий высокий потенциал для интеграции в международную торговлю, а также создаст условия для продвижения отечественных товаров на зарубежный рынок за счет создания специализированных электронных интернет-платформ.

Список использованной литературы :

- 1 Госпрограмма «Цифровой Казахстан» утверждена постановлением Правительства РК №827 от 12.12.2017.
- 2 Цифровая экономика: как специалисты понимают этот термин \ <https://ria.ru/science>
- 3 Вызовы подрывных инноваций в сфере новых цифровых технологий [http:// /domen.ru/realiz62](http://domen.ru/realiz62)
- 4 Искусственный интеллект (ИИ) Artificial intelligence (AI)\ <http://www.tadviser.ru/index.php/>
- 5 Четвертая промышленная революция. Клаус Шваб Издательство: Эксмо -2016
- 6 Катасонов В.Ю. О цифровой экономике Китая / Всесоветник [Интернет-журнал]. 22.02.2017. URL: <http://www.vsesovetnik.ru/archives/22055>(дата обращения: 14.07.2017)
- 7 Как работает AliExpress? \ <http://tv-express.ru/>
- 8 800 млн заказов в день. Как китайцам удалось создать компанию Alibaba стоимостью 5 ВВП Украины \ <https://ru.espreso>
- 9 Шульцева В. Цифровая экономика Китая: «Ассимиляция! Сопротивление бесполезно!» // Первая миля. 2015. № 4. URL: <http://www.lastmile.su/journal/article/4702> (дата обращения: 14.07.2017).
- 10 Объем рынка электронной коммерции в Казахстане составил 159 млрд тенге с начала года\ <https://informburo.kz>
- 11 Цифровизация в Казахстане: основные проблемы и вызовы <https://profit.kz/news/>

ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯЛАҢАУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАЗАҚСТАНДА ДИЗПРУТИВТІ ИННОВАЦИЯНЫ БАСЫМДЫҚТА ҚОЛДАҢУ

Д. Б.Калыбекова

Халықаралық Бизнес Университеті (UIB, УМБ), Алматы, Қазақстан

e-mail: kaldiba77@mail.ru

Түйін: Бұл мақалада цифрлық трансформациялануда дизпрутивті технологияларды тиімді пайдалану арқылы Қазақстан экономикасындағы индустриалды-инновациялық жаңарудың басымдықты ерекшеліктері қарастырылады. Сондай-ақ, қазіргі заманауи нарықтағы әлемдік дизпрутивті платформалардың тәжірибесі талданады.

Түйінді сөздер: сандық экономика, дизпрутивті технологиялар, инновациялар, интернет-дүкен, онлайн, бәсекелестік, жасанды интеллект.

PRIORITY APPLICATION OF DISRUPTIVE INNOVATION IN KAZAKHSTAN IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

D.Kalybekova

University of International Business (UIB), Almaty, the Republic of Kazakhstan

e-mail: kaldiba77@mail.ru

Summary: This article considers the priority features of industrial and innovative modernization in the economy of Kazakhstan through the effective use of disruptive technology in digital transformation. The experiences of the world's disruptive platforms in the modern market are analyzed as well.

Key words: digital economy, disruptive technologies, innovation, online store, online, competition, artificial intelligence.

МРНТИ 68.75.91
УДК 338.43.02

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Д.А.Калдияров¹, Д. П. Маевский², Н.Б.Сыздыкбаева^{*1},

¹Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова,
г. Талдыкорган, Казахстан

²Омский государственный технический университет, г. Омск, Россия
e-mail: nurgul.010174@mail.ru

Аннотация. Цель статьи – на основе исследования зарубежного опыта разработать рекомендации по совершенствованию сложившейся системы государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства Казахстана. В статье рассматриваются национальные подходы к осуществлению государственной поддержки сельского хозяйства в зарубежных странах. Проанализирован зарубежный опыт государственной поддержки отрасли сельского хозяйства экономики и дана оценка возможности его адаптации в Казахстане. Раскрыта практика наиболее эффективно используемых инструментов прямой и косвенной поддержки отрасли в таких странах, как Греция, Румыния, Турция, Беларусь. На основе обобщения положительного мирового опыта обоснованы меры государственной финансовой поддержки отечественных сельхозтоваропроизводителей.

Результаты проведенного исследования могут быть применены при разработке стратегически важных документов по поддержке сельского хозяйства в Казахстане. Также основные выводы и практические рекомендации могут быть использованы в качестве методической основы для дальнейшего углубления исследований по данной проблеме.

Ключевые слова: сельское хозяйство, государственная поддержка, экономика, зарубежный опыт.

Введение. Международный опыт развития сельского хозяйства показывает, что роль государства в поддержке, независимо от уровня развития страны и доли сельского хозяйства в экономиках, остается значительной. В зависимости от уровня развития сельского хозяйства в стране отличаются цели и задачи государственной поддержки, а также применяемые инструменты. К примеру, в развитых странах наиболее распространенными являются меры долгосрочной поддержки, обеспечивающие качественные изменения и развитие сельского хозяйства как отрасли в целом, в то время как в развивающихся странах преобладают кратко- и среднесрочные меры, призванные удерживать субъекты сельского хозяйства «на плаву», но не создающие условий для устойчивого развития сельского хозяйства. Кроме того, различаются меры в зависимости от доли сельского хозяйства в экономике – страны с высокой долей и с низкой долей расставляют приоритеты по-разному. Для Казахстана полезным будет изучение опыта стран, как с высокой, так и с менее высокой долей сельского хозяйства в экономике.

Методы исследования: системный и сравнительный анализ, анализ причинно-следственных связей, наблюдение, сравнение и группировка, индуктивный и дедуктивный методы научного познания.

Результаты и обсуждение. Для сравнения и отбора стран, в первую очередь, необходимо рассмотреть долю сельского хозяйства в экономике Казахстана по двум параметрам – в ВВП и в занятости.

В Казахстане по состоянию на 2017 г. доля сельского, лесного и рыбного хозяйства в ВВП составила 4,4%. Динамика изменения доли представлена на рисунке 1.

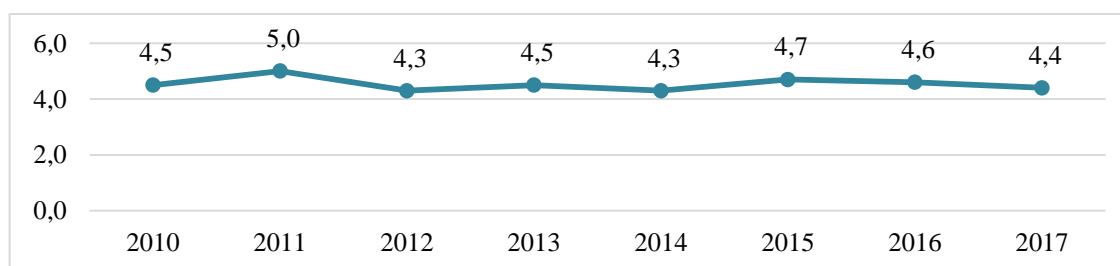

Рисунок 1 – Динамика доли сельского, лесного и рыбного хозяйства в ВВП Казахстана, %
(составлен на основе источника [1])

Анализ рисунка показывает, что доля сельского, лесного и рыбного хозяйства в ВВП Казахстана изменялась незначительно – наибольшее значение – 5% и наименьшее – 4,3%. При этом в 2017 г. по сравнению с 2013 г. доля уменьшилась на 0,1%. Это говорит о том, что каких-либо значительных структурных изменений не наблюдается, и сельское хозяйство растет примерно с одной скоростью, что и экономика страны в целом. Что касается занятости, то наблюдается стабильное уменьшение ее доли в сельском, лесном и рыбном хозяйстве в РК с 2010 по 2017 гг. (рисунок 2).

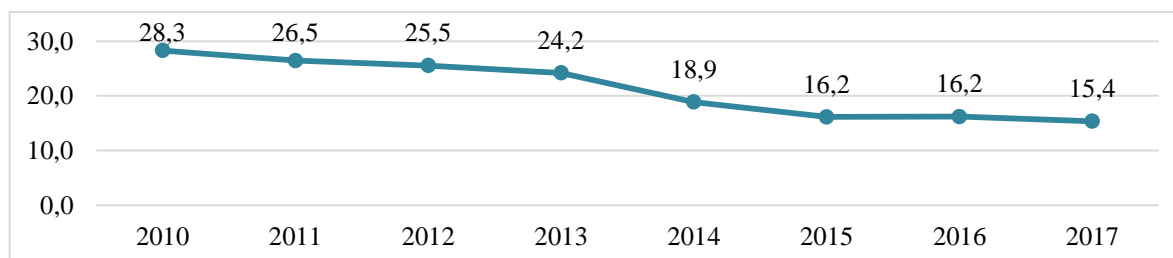

Рисунок 2 – Динамика доли занятых в сельском хозяйстве в РК, % (составлен на основе источника [2])

Как видно из рисунка 1, доля занятых в сельском хозяйстве в 2017 г. ниже доли 2010 г. на 46%.

После анализа доли сельского хозяйства в экономике Казахстана по тем же параметрам были отобраны страны, чей опыт представляет определенный интерес для изучения и сравнения (таблица). Затем из них были отобраны некоторые страны, обладающие, на наш взгляд, достаточно системными и наиболее полными комплексами мер, которые они применяют для поддержки сельского хозяйства.

Таблица – Доля сельского хозяйства в экономике стран в 2017 г.

№	Страна	Доля сельского хозяйства в ВВП, %	Доля занятых в сельском хозяйстве, %
1.	Азербайджан	6,1	37
2.	Албания	21,7	40
3.	Армения	16,3	34
4.	Беларусь	8,9	10
5.	Болгария	4,7	6
6.	Венгрия	4,4	5
7.	Греция	4,2	12
8.	Македония	10,9	16
9.	Румыния	4,8	23
10.	Сербия	7,3	19
11.	Словакия	3,4	3
12.	Турция	7	19

Примечание – составлена на основе источников [3], [4]

Сельское хозяйство Греции характеризуется преобладанием маломасштабных структур. Этим сельское хозяйство Греции напоминает сельское хозяйство в Казахстане. Малые масштабы объясняются тем, что 78% земель, используемых в сельском хозяйстве, классифицируются как сталкивающиеся с природными ограничениями, а 53% – горные регионы. Сельское хозяйство Греции потребляет 86% от всей потребляемой воды в стране.

Для развития и поддержки сельского хозяйства в Греции на уровне Европейского союза была принята Общая сельскохозяйственная политика Греции, предусматривающая комплекс мер и инвестирование 19,6 млрд. долларов США в сельское хозяйство. Ключевыми приоритетами для инвестирования были определены: создание рабочих мест, обеспечение экономического роста в секторе, устойчивое развитие и модернизация, повышение качества через инновации[5]. Распределение средств предполагается на принципах справедливости распределения между административными единицами, а также между отдельными субъектами сельского хозяйства в пределах одной адм. единицы. Это позволит им распределять средства на более гибкой основе, исходя из специализации региона и текущих потребностей фермеров.

Одним из ключевых изменений является внедрение правил «Озеленения», подчеркивающих важность благ, создаваемых фермерами для общества в сфере изменения климата, биоразнообразия и качества почвы. Согласно этим правилам, 30% заявленных инвестиций, выплачиваемых погектарно, должно быть направлено по трем направлениям защиты окружающей среды: диверсификации почв, сохранения постоянных пастбищ и сохранение около 5% земель под нужды экологии.

С 2015 года Греция применяет Базовую Схему Платежей, которая делает разделения регионов на три типа: пастбища, пахотные земли и многолетние насаждения. При этой схеме мелкие фермерские хозяйства получают преимущества за счет снижения платежей в бюджет, упрощения документооборота и освобождения от правил озеленения. Новая программа также предполагает применение подобных льгот для новых фермерских хозяйств, тем самым стимулируя развитие сельского хозяйства.

Для помощи фермерам, как основным участникам глобальной цепочки создания стоимости в пищевой промышленности, предполагается помощь в организации и маркетинге. Среди этих мер – разработкаиного стандартизированного знака качества для маркировки продуктов, чтобы потребители по всему ЕС могли идентифицировать качественные товары.

Кроме того, в Греции существует программа развития сельской местности на 2014-2020 гг., которая предполагает следующие меры: поддержка молодых фермеров; реструктуризация и модернизация производственных мощностей и МТБ; инвестиции в продуктовые и процессные инновации; восстановление и сохранение экосистем с помощью контрактов на сохранение биоразнообразия, почвы и водных ресурсов; содействие инновациям и передаче знаний в области экологической осознанности и экологических инноваций через реализацию проектов; повышение эффективности использования ресурсов – будут улучшены ирригационные системы для лучшего использования воды; социальная интеграция и локальное развитие – улучшение услуг и инфраструктуры, связанных с ИКТ в сельской местности.

За период существования программ были получены следующие результаты: численность молодых фермеров увеличилась на 19 тыс. чел. Благодаря грантам на открытие ферм, 80000 хозяйств мало благополучных районов получили поддержку, увеличилась экологическая устойчивость регионов, увеличилась активность местного населения по вопросам управления регионами благодаря созданию Местных Активных Групп.

В Румынии наиболее перспективными отраслями сельского хозяйства являются производство зерна и масличных культур. Страна стремится увеличивать производство – в 2017 г. благодаря комплексным мерам развития сельского хозяйства производство зерновых и масличных культур увеличилось на 12% [6]. Фермеры в Румынии, также как и в Греции, попадают под действие правил «озеленения», которые требуют от них такого ведения хозяйства, при котором не наносится или наносится минимальный ущерб окружающей среде. Для поддержки малого и среднего фермерства предпринимались попытки введения перераспределяемых платежей – платеж делился на части – предплата на первые пять гектаров площади с последующими трансфертами в зависимости от оставшейся площади [7].

Помимо этого, правительство Румынии приняло решение привязать объемы субсидий не только к площади обрабатываемых земель или голов скота, но и к определенным типам продуктов, получаемых от них.

Благодаря реализуемым мерам в Румынии были достигнуты следующие показатели: модернизировано больше половины фермерских хозяйств в стране, реструктурировано больше 70% ферм с тем, чтобы увеличить их конкурентоспособность на мировом рынке, простимулированы инвестиции в сельскую инфраструктуру с помощью местных активных сообществ.

В Турции главной задачей формирования государственной поддержки является ее унификация с мерами, принятыми в ЕС. Основными проблемами, на решение которых направлена обновленная политика, являются: уменьшение посевных площадей, малый размер земельных участков, высокие издержки производства в сельском хозяйстве.

Для улучшения состояния сектора предполагается реализация следующих мер: премиальные выплаты, поддержка производства отечественных семян, сертификация на государственном уровне продукции сельского хозяйства, субсидирование экспорта, а также приобретения фермерами топлива, удобрений. Кроме того, предполагается увеличение инвестиций в проекты, связанные с НИОКР в АПК и регулирование землепользования фермерами для обеспечения устойчивого развития[8].

В Республике Беларусь сельское хозяйство – одно из приоритетных направлений развития экономики. Основными инструментами государственной поддержки сельского хозяйства в Беларуси являются целевые платежи согласно государственным программам развития. Средства предоставляют как государственный, так и местные бюджеты. Наиболее распространенные виды государственной поддержки:

1. Прямые трансферты из бюджета. Они делятся, в свою очередь на финансирование государственных мероприятий по развитию сельского хозяйства и государственную поддержку,

направляемую на реализацию целевых программ развития агропромышленного комплекса и инвестиционных проектов с длительными сроками окупаемости. Кроме того, государство осуществляет поддержку текущей деятельности сельскохозяйственных предприятий в виде закупок минеральных удобрений, пестицидов и гербицидов, ГСМ, запасных частей для техники.

2. Предоставление гарантий в погашении основного долга и процентов по кредитам, выдаваемым банками.

3. Полного или частичного освобождения от уплаты налогов, и скидки при покупке сельскохозяйственной техники.

4. Льготное предоставление товаров и услуг, в частности, снижение тарифов на коммунальные услуги.

В Государственной программе развития аграрного бизнеса в Республике Беларусь на 2016-2020 годы предполагается ряд мер по удешевлению стоимости семян, промышленных полуфабрикатов; выплате надбавок к закупочным ценам на сельскохозяйственную продукцию; директивному кредитованию субъектов АПК [*Государственная программа развития аграрного бизнеса в Республике Беларусь на 2016-2020 годы*].

С 2018 г. фермеры могут получить государственную поддержку независимо от размеров хозяйства – финансирование производится погектарно или в зависимости от поголовья скота. Кроме того, облегчаются процедуры подачи документов на регистрацию, часть из них предоставляется в электронном виде, снизилось количество необходимых документов.

Таким образом, исходя из анализа зарубежного опыта по поддержке сельского хозяйства, примененные меры можно условно разделить на экономические и институциональные.

Наиболее популярными в рассматриваемых странах являются кратко- и среднесрочные *меры экономической поддержки* субъектов сельского хозяйства. К таким мерам относятся: прямые трансферты субъектам сельского хозяйства, компенсация расходов на жизненно важные расходные статьи, частичное или полное участие государства в выплате процентов и основного долга по кредитам, гарантии спроса на некоторые виды продукции, компенсации фермерам в случае непредвиденных издержек, связанных со спецификой ведения сельского хозяйства. Сами по себе подобные меры экономической поддержки не могут обеспечить качественных изменений в структуре производства сельскохозяйственной продукции, и призваны облегчить экономическую нагрузку на субъекты сельского хозяйства и уменьшить риски, связанные с их функционированием. Помимо этих мер, существуют также связанные с регулированием торговли ограничения по применяемым таможенным тарифам, а также связанные с доходами в бюджет меры по регулированию налоговых поступлений от субъектов сельского хозяйства.

Обеспечение продовольственной безопасности не является единственной целью государственной поддержки сельского хозяйства, а более приоритетной становится обеспечение конкурентоспособности продукции сельского хозяйства на мировом рынке. В связи с этим, ВТО разработало классификацию экономических мер государственной поддержки. Эти меры были разделены на три группы-ящика:

1. «Зеленый ящик» – сюда включены меры, никак не влияющие на торговлю продукцией сельского хозяйства. В первую очередь это субсидии за счет бюджета, а не средств потребителей, и как следствие – отсутствие влияния на цены на рынке. Наиболее популярными мерами являются субсидии в инфраструктурное развитие, подготовку квалифицированных кадров и т.д. То есть это меры, направленные на долгосрочную перспективу и слабо затрагивающие конъюнктуру рынка как внутреннего, так и внешнего. Как видно из проведенного анализа – меры «зеленого ящика» в странах с высокой долей сельского хозяйства в ВВП и занятости не имеют достаточного распространения. Достаточным в данном случае считается такое распространение, при котором меры обеспечивают минимум треть роста ВВП в секторе.

2. «Голубой ящик» включает программы, связанные с самоограничением производства. Выплаты из государственного бюджета должны быть привязаны к конкретным измеримым единицам продукции или капитала – площадям обрабатываемых земель, поголовью скота. Такие меры вводятся для регулирования цен на рынках стран с целью избежать убытков для сельскохозяйственных производителей. Описанный в данной работе опыт стран демонстрирует значительное распространение мер «голубого ящика» в таких странах как Турция и Греция. В меньшей мере они представлены в Беларуси.

3. «Янтарный ящик» считается наименее предпочтительным для применения для государственной поддержки. Он включает прямую ценовую, кредитную, компенсационную поддержку. В рамках ВТО применение таких мер строго ограничено и предполагается постепенный отказ от их применения. Как видно из анализа опыта стран в работе группа мер «янтарного ящика» распространена сильнее всего. Эти меры обладают самым быстрым эффектом при применении, однако практически никак не влияют на сектор в качественном отношении [9].

Таким образом, главной проблемой стран с высокой долей сельского хозяйства в ВВП и занятости, является использование экономических мер, значительно искажающих торговлю и направленных на краткосрочную перспективу. Применение таких мер не приводит к созданию устойчивой инфраструктуры, внедрению технологических, организационных и маркетинговых инноваций. Они необходимы для выживания субъектов сельского хозяйства в условиях рыночной экономики, но не для их развития.

Институциональные меры, в первую очередь, связаны с правилами в сфере функционирования сельского хозяйства, принятыми в конкретном обществе. Различные виды институтов создают определенную систему, в которой можно выделить следующие группы: законодательная система, органы государственной власти и управления, негосударственные организации, субъекты деятельности [10]. Проанализированные в данной работе институциональные меры поддержки сельского хозяйства можно разделить на две группы:

1. Нормативные, определяющие условия функционирования всех участвующих в процессе функционирования сельского хозяйства субъектов на государственном уровне. С этой точки зрения институциональные меры включают в себя принятие законов, обеспечивающих защиту субъектов сельского хозяйства от событий, причиняющих вред, а также устанавливающих справедливые правила работы сельскохозяйственных субъектов, или, от обратного, устанавливающих определенные привилегии или особые режимы функционирования для них. Примером таких мер может послужить установление особого статуса для молодых фермеров, который позволит выделить их как отдельную группу для субсидирования (Греция). Сюда же можно включить классификацию мер по методологии ВТО, определяющие допустимые и недопустимые организационные и экономические меры. Эти меры оказывают наиболее значительное влияние на всю систему государственной поддержки сельского хозяйства, а значит, должны учитывать как краткосрочные, так и долгосрочные последствия. Поэтому их внедрение занимает более значительное время, и они не представлены в значительном количестве в рассматриваемых странах. Наиболее примечательным новшеством в применении нормативных институциональных мер можно считать внедрение мер по регулированию влияния деятельности субъектов сельского хозяйства на окружающую среду.

2. Социальные, возникающие спорадически благодаря деятельности социального капитала, и источником которых часто является локальная потребность вкупе с исторически сложившейся практикой. С точки зрения государства возможностей для прямого применения подобных мер мало, и они сводятся к созданию благоприятной среды для возникновения определенных правил, соблюдаемых благодаря деятельности социального капитала, а не органов государственного регулирования. Примером подобной деятельности можно считать деятельность локальных активных групп (Греция), способных регулировать деятельность субъектов сельского хозяйства без вмешательства государства: налаживать системы взаимной помощи, информационной и консультационной поддержки.

Заключение. В целом, исходя из вышеизложенного, можно сделать следующие общие выводы по зарубежному опыту государственной поддержки сельского хозяйства в странах с высокой долей сельского хозяйства в ВВП и занятости:

- В странах с высокой долей сельского хозяйства в ВВП, как правило, преобладают кратко- и среднесрочные меры экономической поддержки сельского хозяйства, относящиеся к «янтарному ящику» по классификации ВТО. Подобные методы поддержки сельского хозяйства представлены во всех рассмотренных странах, но сильнее всего преобладают в Беларуси.
- В странах, применяющих методы «голубого» и «зеленого» ящиков наблюдается качественный рост в отрасли сельского хозяйства. Из рассмотренных методов наиболее сильнее они представлены в Греции.
- Наиболее перспективными, с точки зрения внедрения в практику государственной поддержки сельского хозяйства, являются следующие меры: субсидирование развития инфраструктуры и подготовки высококвалифицированных кадров, а также субсидирование фонда оплаты труда высококвалифицированных кадров для стимулирования их работы в сельском хозяйстве; предоставление субсидий, привязанных к измеримым показателями субъектов сельского хозяйства (поголовью скота, посевным площадям); субсидирование НИОКР; выделение статуса «молодого фермера» на законодательном уровне для создания отдельных программ поддержки; стимулирования активности местных сообществ для регулирования вопросов и решения проблем субъектов сельского хозяйства на местном уровне, а также для обеспечения бесперебойного контакта между субъектами сельского хозяйства, местной и республиканской властью.

В целом наибольшее внимание необходимо уделить постепенному переходу от мер «янтарного ящика» к мерам сначала «голубого», а затем «зеленого ящиков». Так как это сложная задача для

одновременного решения на государственном уровне, возможно создание специальных зон, наподобие индустриальных зон, но для развития сельского хозяйства по новым правилам.

Список использованной литературы:

- 1 Валовой региональный продукт по видам экономической деятельности и регионам РК // Статистический бюллетень. – Комитет по статистике МНЭ РК. – Астана. – 2018.
- 2 Занятое население по видам экономической деятельности и регионам РК за 2010-2018 гг. // Статистический бюллетень. – Комитет по статистике МНЭ РК. – Астана. – 2018.
- 3 Доля сельского хозяйства в ВВП, % // Европейская Экономическая Комиссия ООН. – URL: <https://w3.unecp.org/PXWeb/ru/Charts?IndicatorCode=6&CountryCode=051> (дата обращения: 09.12.2018)
- 4 Employment in agriculture (% of total employment) // International Labor Organization. – URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS> (дата обращения: 10.12.2018)
- 5 The Common Agricultural Policy of Greece // European Commission. – 2016.
- 6 Romania – Agriculture // URL: <https://www.export.gov/article?id=Romania-Agriculture> (дата обращения: 12.12.2018)
- 7 The Common Agricultural Policy of Romania // European Commission. – 2016
- 8 Mapping Agribusiness Support Measures in Turkey // European Bank for Reconstruction and Development. – Istanbul. – 2016.
- 9 Правила внутренней поддержки сельского хозяйства в рамках ВТО // Справка. – URL: <https://ria.ru/20111114/488431764.html> (дата обращения: 28.12.2018)
- 10 Панзабекова А.Ж. Институциональные модели инновационного развития (на примере России, Белоруссии, Казахстана) // Экономика и менеджмент систем управления, Т. 13. – 2014. – №3.3(13). – С.353-361

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ ШЕТ ЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Д.А.Калдияров¹, Д. П.Маевский², Сыздықбаева Н.Б.¹,

¹Жансүгіроватындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

²Омбы мемлекеттік техникалық университеті, Омск қ, Ресей

e-mail: nurgul.010174@mail.ru

Түйін. Мақаланың мақсаты – шет елдік тәжірибені ескере отырып, Қазақстанның ауыл шаруашылығын мемлекеттік реттеу және қолдаудың қолданыстағы жүйесін жетілдіру бойынша рекомендациялар әзірлеу. Мақалада экономиканың ауыл шаруашылығы саласын мемлекеттік қолдаудың әлемдік тәжірибесі талданып, оны Қазақстан жағдайларына үйлестіру мүмкіндіктеріне баға берілген. Греция, Румыния, Турция, Беларусь мемлекеттеріндегі саланы қолдаудың анағұрлым тиімді қолданылатын тікелей және жанана әдістерінің тәжірибесі ашып көрсетілген. Мақалада оңтайлы шет елдік тәжірибені жалпылау негізінде отандық ауыл шаруашылығы тауарларын өндірушілерді мемлекеттік қаржылық қолдау шаралары негізделген.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Қазақстандағы ауыл шаруашылығын қолдау бойынша стратегиялық маңызы бар құжаттарды әзірлеу кезінде қолданысын табуы мүмкін. Сондай ақ негізгі ұйғарымдар мен тәжірибелік рекомендациялар осы мәселе бойынша зерттеулерді әрі қарай тереңдету үшін әдістемелік негіз ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Түйінді сөздер: ауыл шаруашылығы, мемлекеттік қолдау, экономика, шет елдік тәжірибе.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE STATE SUPPORT OF AGRICULTURAL SECTOR

D. Kaldiyarov¹, D. P. Maevsky², N. Syzdykbayeva¹,

¹Zhetysu State University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

²Omsk state technical university, Omsk, Russia

e-mail: nurgul.010174@mail.ru

Summary. The aim of the paper is to develop the recommendations on improving the existing system of the national regulation and support of agricultural sector of Kazakhstan. The paper describes the national approaches to the state support of the agricultural sector in foreign countries. The paper analyzes the foreign experience of the state support of the agricultural sector of economy and estimates the probability of its adaptation in Kazakhstan. The practice of the most effectively used instruments of direct and indirect support of the sector in such countries as Greece, Romania, Turkey and Belarus is described. Basing on the generalization of the positive world experience the measures of the state financial support for the national manufacturers of agricultural products are substantiated.

Key words: agriculture, state support, economy, foreign experience.

МРНТИ 06.71.02
УДК 338.22.021.1

ОЦЕНКА ИННОВАЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА СУБЪЕКТОВ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА РК

А.С. Кулмаганбетова

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан

e-mail: kulalmira@mail.ru

Аннотация. Актуальность данного исследования определяется недостаточностью изученности методических аспектов проблемы оценки инновационного потенциала субъектов малого и среднего бизнеса (МСБ). Также данная проблема связана с необходимостью реализации задачи инновационного развития экономики Казахстана. В связи с этим возникает потребность в изучении инновационных возможностей хозяйствующих субъектов, в частности малых и средних предприятий (МСП) республики, которые в силу своей мобильности и гибкости наиболее эффективным образом могут продвигать стратегически важные инноваций как для страны, так и для отраслей промышленности.

В статье рассмотрены проблемы формирования инновационного потенциала субъектов МСБ в Республике Казахстан, приведены результаты исследования уровня инновационного потенциала МСП на основе проведения экспертного опроса руководителей и менеджеров казахстанских субъектов МСБ, также на основе проведенного исследования разработана SWOT-матрица развития инновационного потенциала субъектов МСБ Казахстана.

Ключевые слова: инновационный потенциал, оценка, малый и средний бизнес, кадровый потенциал, финансовый потенциал, предпринимательский потенциал, производственный потенциал

Введение. Во всех развитых странах мира малый и средний бизнес является мощным двигателем инновационного развития. Также может выступать основным субъектом инновационной деятельности, который является источником и генератором новых идей и нововведений. Этому способствуют такие характерные черты малого и среднего бизнеса как гибкость по отношению к постоянно меняющимся условиям внешней среды, высокая мобильность ресурсов, эффективность и отдача финансовых ресурсов и склонность к риску.

Возрастает роль МСП в обеспечении занятости населения Казахстана. К началу 2017 года МСП обеспечивает более одной трети рабочих мест по стране, хотя еще 10 лет назад его вклад в занятость составлял 25,6%.

Материалы и методы. Как область научного интереса проблема инновационного потенциала малых и средних предприятий изучалась такими учеными как Juan Vicente Garcia Manjon, Rafael Mompou, Judith Redoli [1], Robert Leskovar, Alenka Baggia, Peter Metlikovič [2], Глазунова В.В.[3], Кузьмина О.Е. [4], Лаптева Е.А. [5], Аскарова А.А. [6] и др.

В целях изучения инновационного потенциала субъектов МСБ нами был проведен опрос малых и средних предприятий из разных регионов Казахстана, руководители и менеджеры которых приняли участие в качестве экспертов с помощью анкеты, разработанной автором по методике Кузнецовой Е.С. [7]. Основная цель опроса заключалась в получении экспертной оценки инновационного потенциала малых и средних предприятий, а также в выявлении общих проблем и условий осуществления ими инновационной деятельности.

В соответствии с целью проведения опроса осуществлен анализ ответов на вопросы, которые были поделены на шесть групп в зависимости от составляющих инновационного потенциала хозяйствующих субъектов. В каждую группу составляющих инновационного потенциала включены определенные критерии оценки, количество которых было определено по степени важности их для формирования инновационного потенциала.

Результаты и обсуждения. Принимая во внимание доказанность зависимости экономического роста хозяйствующих субъектов от уровня их потенциала предлагается применять шкалу оценки инновационного потенциала предприятий разработанную Аскаровой А.А. [6].

Состав критериев для оценки инновационного потенциала приведен в таблице 1. В ходе опроса экспертам необходимо было проставить баллы напротив каждого критерия по шкале от 1 до 10, в случае отсутствия или затруднения ответить поставить 0.

Таблица 1

Состав критериев для оценки инновационного потенциала

Группа критериев	Количество критериев	Ранг группы по степени важности
1. Оценка научного потенциала	8	4
2. Оценка производственного потенциала	9	2
3. Оценка рыночного потенциала	13	1
4. Оценка предпринимательского потенциала	4	6
5. Оценка финансового потенциала	9	3
6. Оценка кадрового потенциала	7	5
Всего	50	

Как показали результаты экспертной оценки (таблица 2) показатель инновационного потенциала субъектов малого и среднего бизнеса Республики Казахстан составил 287 из максимально возможных 500, что составляет 57,4%. Согласно шкале оценки инновационного потенциала предприятий [6] этот показатель соответствует повышенному уровню инновационного потенциала.

Таблица 2

Результаты экспертной оценки инновационного потенциала малых и средних предприятий

Составляющие инновационного потенциала	Среднее значение инновационного потенциала	Максимальное значение инновационного потенциала	Минимальное значение инновационного потенциала
Научный потенциал	44	80	8
Производственный потенциал	48	90	9
Рыночный потенциал	85	130	13
Предпринимательский потенциал	29	40	4
Финансовый потенциал	40	90	9
Кадровый потенциал	41	70	7
Всего	287	500	50

В целом уровень инновационного потенциала малых и средних предприятий Казахстана достаточно высок, что показывает наличие необходимых условий для осуществления ими инновационной деятельности (рисунок 1).

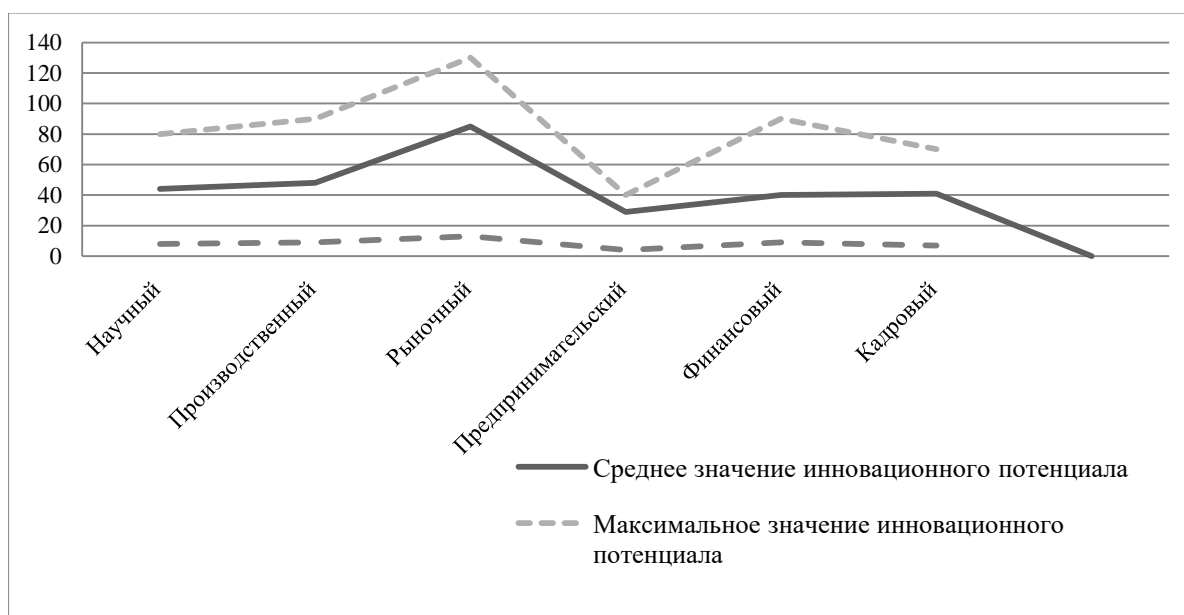

Рисунок 1 – Соотношение среднего, максимального и минимального значений инновационного потенциала субъектов МСБ Республики Казахстан

Однако низкий уровень показателя инновационного потенциала по некоторым отдельным его составляющим требует более подробного анализа полученных результатов опроса.

По оценкам экспертов наиболее низкий уровень инновационного потенциала по финансовой составляющей (44,4%), что показывает наличие проблем, связанных с недостаточностью доступа к финансовым ресурсам субъектов малого и среднего бизнеса в Казахстане.

Таблица 3

Уровень инновационного потенциала малых и средних предприятий в Республике Казахстан

Составляющие инновационного потенциала	Значение показателя инновационного потенциала	Максимальное значение инновационного потенциала	Уровень инновационного потенциала, %
1. Научный потенциал	44	80	55
2. Производственный потенциал	48	90	53,3
3. Рыночный потенциал	85	130	65,4
4. Предпринимательский потенциал	29	40	72,5
5. Финансовый потенциал	40	90	44,4
6. Кадровый потенциал	41	70	58,5

Также относительно низкие показатели по производственной (53,3%) и научной (55%) составляющим инновационного потенциала, что также подтверждает наличие проблем обеспеченности субъектов малого и среднего бизнеса научно-техническими ресурсами и средствами производства (Таблица 3, рисунок 2).

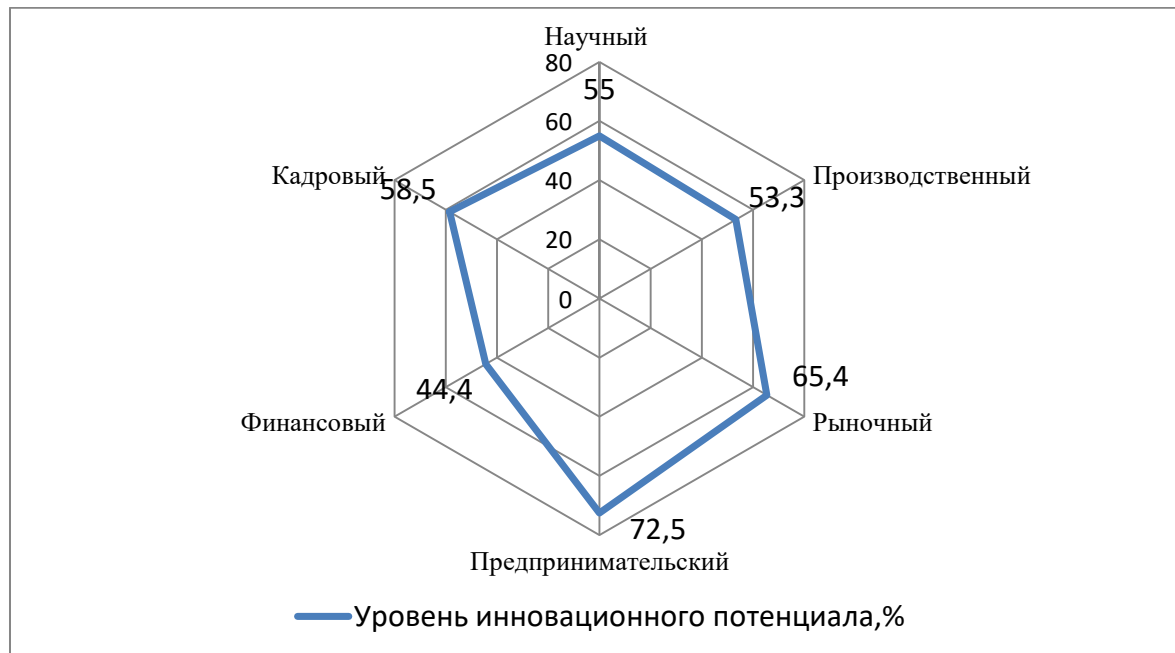

Рисунок 2 – Инновационный потенциал МСП в Республике Казахстан, %

Для полноты оценки проведем анализ уровня инновационного потенциала малых и средних предприятий в Казахстане по отдельным его составляющим.

Одним из важных составляющих инновационного потенциала является рыночный потенциал хозяйствующих субъектов. По оценкам предпринимателей уровень рыночного потенциала в целом

достаточно высок. В ходе изучения респондентам было предложено оценить рыночный потенциал по 13 критериям, в результате получены 85 баллов из 130, что составляет 65,4%.

Согласно результатам оценки несмотря на достаточно высокую осведомленность предпринимателей о рынке и продукте, положительной деловой репутации, наличие товарных знаков можно выделить такие проблемы как нестабильность спроса на инновационную продукцию, высокая конкуренция на рынке инноваций, низкая возможность установления приемлемых цен на инновационную продукцию.

Следующая важная составляющая инновационного потенциала – производственный потенциал, для оценки которого респондентам было предложено проставить баллы по 9 критериям.

Как показывают результаты экспертной оценки производственный потенциал субъектов малого и среднего бизнеса Республики Казахстан является одним из составных элементов, который требует более пристального внимания, так как его уровень сравнительно низок. Среди основных причин низкого производственного потенциала можно выделить нехватку необходимого производственного и технологического оборудования (оценка 45%), ограниченность доступа предпринимателей к капиталу (оценка 32,5%) и инфраструктуре (оценка 53,7%), необходимым для реализации инновационных целей, высокий уровень затрат на приобретение комплектующих (оценка 52,5%) и другие (рисунок 3).

Рисунок 3 – Уровень производственного потенциала малых и средних предприятий Республики Казахстан, %

Следующая по важности составляющая – это финансовый потенциал, который определяет наличие финансовых ресурсов малых и средних предприятий Казахстана для реализации инновационных целей. Оценка финансового потенциала проводилась по 9 критериям, в результате которой выявлено, что по данной составляющей уровень потенциала самый низкий среди остальных. Как показал опрос предпринимателей финансовый потенциал находится на уровне 44,4%. Для выявления причин низкого финансового потенциала приведем результаты его экспертной оценки.

Среди факторов негативно влияющих на финансовый потенциал субъектов малого и среднего бизнеса в Казахстане можно выделить такие факторы как отсутствие свободных финансовых ресурсов, низкий уровень нематериальных активов, нехватка начального капитала для внедрения проектов, оборотных активов и кредитных ресурсов, необходимых для эффективной деятельности предприятий (рисунок 4).

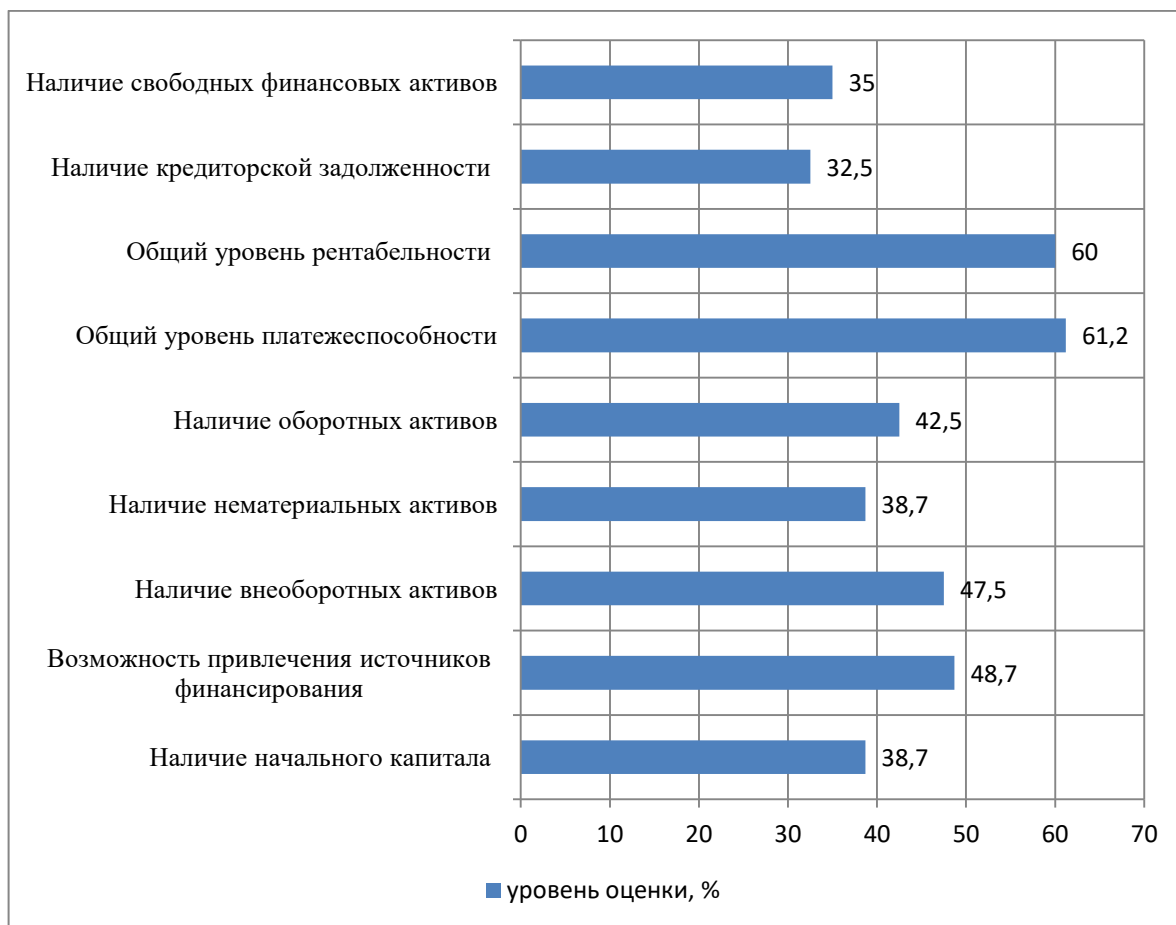

Рисунок 4 – Уровень финансового потенциала субъектов МСБ в Республике Казахстан

Рассмотрим уровень оценки научного потенциала, который также играет важнейшую роль в формировании и развитии инновационного потенциала любого хозяйствующего субъекта. В ходе экспертного опроса было предложено оценить научный потенциал малых и средних предприятий по 8 критериям.

Как показывают результаты экспертной оценки средний уровень научного потенциала субъектов малого и среднего бизнеса составляет 55%, что также является недостаточным для эффективного осуществления инновационной деятельности. Среди основных причин низкого научного потенциала МСБ РК можно выделить такие проблемы как недостаточность у малых и средних предприятий накопленных научных и опытно-конструкторских разработок (оценка 33,7%), нематериальных активов в виде патентов и лицензий (оценка 35%), а также интеллектуальной собственности, защищенной авторскими правами (оценка 40%).

Далее в ходе экспертного опроса была осуществлена оценка кадрового потенциала, что также является одной из важных составляющих инновационного потенциала, которая включает 7 критериев, касающихся обеспеченности предприятий необходимыми кадрами и уровня их квалификации.

По оценкам экспертов уровень кадрового потенциала субъектов МСБ Казахстана находится на уровне 58,5%, что также недостаточно для полного использования инновационного потенциала предприятий. В числе факторов, сдерживающих повышение кадрового потенциала можно выделить недостаточность практики привлечения выдающихся специалистов в данной сфере (оценка 36,5%), низкий уровень обеспеченности малых и средних предприятий разработчиками и проектировщиками (оценка 50%), недостаточность ноу-хау и знаний, неотделимых от конкретного лица (оценка 51,2%), слабый менеджмент на предприятиях (оценка 57,5%) и другие.

Еще один немаловажный элемент инновационного потенциала, который был исследован в ходе экспертной оценки – это предпринимательский потенциал хозяйствующих субъектов. Предпринимательский потенциал представляет собой наличие возможностей у предприятий в

реализации инновационных бизнес-проектов, эффективности управления и обслуживающих функций бизнеса. Исследование предпринимательского потенциала было проведено посредством его оценки по 4 критериям, которые являются основными для выявления возможностей успешной реализации бизнес-проектов.

Как показывают результаты оценки предпринимательский потенциал субъектов МСБ в Казахстане достаточно высок (средняя оценка 72,5%) по сравнению с остальными составляющими инновационного потенциала (таблица 3). Факторами, стимулирующими рост предпринимательского потенциала малых и средних предприятий являются успешность реализации предыдущих проектов, успешность бизнеса в целом, успешность внутреннего управления проектами на предприятиях, а также эффективность обслуживающих функции в проектировании и разработках.

Заключение. Для выявления основных проблем и условий повышения инновационного потенциала субъектов малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан путем SWOT-анализа нами были обобщены результаты проведенных исследований (таблица 4).

Таблица 4

SWOT-матрица развития инновационного потенциала субъектов МСБ Казахстана

Сильные стороны	Слабые стороны
<ul style="list-style-type: none"> • Доступность информации о рыночных параметрах • Достаточно высокая деловая репутация предпринимателей • Обеспеченность научной деятельности необходимым оборудованием и аппаратурой • Высокий уровень обеспеченности персоналом • Высокий уровень квалификации персонала • Успешность реализации бизнес-проектов • Высокий уровень управляемости бизнеса 	<ul style="list-style-type: none"> • Низкая возможность установления приемлемых цен на инновационную продукцию • Нехватка капитала, производственного и технологического оборудования, производственных помещений и комплектующих • Низкий уровень обеспеченности оборотными и внеоборотными активами, нематериальными активами • Низкая возможность привлечения внутренних и внешних источников финансирования • Недостаточность накопленных научных и опытно-конструкторских разработок, нематериальных активов в виде патентов и лицензий, интеллектуальной собственности, защищенной авторскими правами • Недостаточность практики привлечения выдающихся специалистов • Низкий уровень обеспеченности разработчиками и проектировщиками • Недостаточность ноу-хау и знаний, неотделимых от конкретного лица • Слабый менеджмент на предприятиях
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none"> • Налаженные связи и возможность организации производственной кооперации • Высокий образовательный уровень трудовых ресурсов • Значительный научный потенциал страны • Наличие инновационных предложений в научных учреждениях 	<ul style="list-style-type: none"> • Повышение тарифов в сфере энергетики и транспорта • Жесткая конкуренция со стороны крупного бизнеса • Низкая приверженность потребителей к инновациям • Высокий уровень затрат НИОКР • Слабые возможности привлечения внешних источников финансирования • Недостаточное развитие инновационной инфраструктуры
Примечание – составлено автором	

Таким образом, у субъектов малого и среднего бизнеса Республики Казахстан, безусловно, существуют объективные предпосылки для развития инновационного потенциала, однако сохраняются и негативные тенденции, препятствующие их инновационной активности.

Список использованной литературы:

- 1 Juan Vicente Garcia Manjon, Rafael Mompou, Judith Redoli. Accelerating Innovation in Small and Medium-sized Enterprises in the ICT Services Sector // SAGE Open. July-September 2016
- 2 Robert Leskovar, Alenka Baggia, Peter Metlikovič. Assessment of innovation potential in small and medium enterprises // Zhejiang Province. Industrial Engineering and Engineering Management. IEEM 2008. IEEE International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management, pp. 949-953.

- 3 Глазунова В.В. Современные проблемы в оценке инновационного потенциала организаций // Интернет-журнал «Науковедение» Том 8, №1 (2016)
- 4 Кузьмина, О. Е. Выявление факторов влияния и показатели условий развития деятельности малых предприятий для оценки инновационного потенциала / О. Е. Кузьмина // Инновационная деятельность. Саратов, 2012. -№ 3. – С. 33-37.
- 5 Лаптева Е.А. Проблемы оценки инновационного потенциала промышленных предприятий // Управление экономическими системами. – 2014. – № 8. ISSN 1999-4516
- 6 Аскарлова А.А. Оценка инновационного потенциала предприятий малого бизнеса – М.: Дело – 2016
- 7 http://www.sbmt.bsu.by/Data_RUS/ContBlocks/01112/Kuznecova.pdf

ҚР ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕС СУБЪЕКТТЕРІНІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН БАҒАЛАУ

А.С. Кулмаганбетова

*Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан,
e-mail: kulalmira@mail.ru*

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнестің инновациялық әлеуетін қалыптастыру проблемалары қарастырылып, шағын және орта бизнестің басшылары мен менеджерлерін сараптамалық сұрау жүргізу негізінде шағын және орта кәсіпорындардың инновациялық әлеуетінің деңгейін зерттеу нәтижелері ұсынылды. Зерттеу негізінде Қазақстанның ШОБ субъекттерінің инновациялық әлеуетін дамытудың SWOT- матрицасы әзірленді.

Түйінді сөздер: инновациялық әлеует, бағалау, шағын және орта бизнес, кадр әлеуеті, қаржылық әлеует, кәсіпкерлік әлеует, өндірістік әлеует

ASSESSMENT OF INNOVATIVE POTENTIAL OF THE SUBJECTS OF SMALL AND MEDIUM BUSINESSES OF RK

A.S. Kulmaganbetova

*L.N.Gumilyov Eurasian national university, Astana, Kazakhstan
e-mail: kulalmira@mail.ru*

Summary. The article considers the problems of forming the innovative potential of small and medium-sized businesses in the Republic of Kazakhstan, presents the results of a study of the level of innovative potential of small and medium-sized enterprises based on an expert survey of managers of Kazakhstan's small and medium-sized businesses, also on the basis of the study developed a SWOT-matrix of development of innovative potential of SMEs in Kazakhstan.

Key words: innovative potential, assessment, small and medium business, human potential, financial potential, entrepreneurial potential, production potential

МРНТИ 06.81.12

УДК 658

УПРАВЛЕНИЕ АУТСОРСИНГОВОЙ БИЗНЕС МОДЕЛЮ В СИСТЕМЕ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

Б.Х.Кылышпаева

*Жетысуский государственный университет им И. Жансугурова
г. Талдықорган, Казахстан
e-mail: king_bara@mail.ru*

Аннотация. В статье описаны ключевые теоретико – методологические и практические аспекты управления аутсорсинговой бизнес моделью в системе повышения эффективности функционирования предприятия. Рассмотрены основные вопросы исследования аутсорсинговой бизнес модели, характеристики типов и видов разработок аутсорсинга, а также основные методы управления в аутсорсинговой бизнес модели. В работе описаны методы исследования и разработки аутсорсинговой бизнес модели в системе повышения эффективности функционирования предприятия.

Ключевые слова: аутсорсинговая бизнес модель, эффективность, бизнес, конкурентоспособность, управление предприятием.

Введение. Сектор аутсорсинговых бизнес моделей масштабно и динамично функционирует в мировом экономическом пространстве. Эффективное применение аутсорсинговых бизнес моделей позволяет предприятиям оптимизировать деятельность, передавая непрофильные функции и корпоративные роли аутсорсинговым специализированным компаниям и сосредоточивая усилия на основном предмете деятельности[1].

Казахстанский рынок аутсорсинговых бизнес моделей, с одной стороны, серьезно отстает в своем развитии от западного аналога, с другой, -аутсорсинг для наших компаний становится современной бизнес – моделью, позволяющей добиться конкурентных преимуществ за счет доступа к новейшим технологиям, возможности концентрации ресурсов на ключевой компетенции, повышения качества продукции и финансовой устойчивости. В целом, бизнес в сфере аутсорсинга постепенно формируется в отдельное направление, и многие разновидности аутсорсинга бизнес-процессов все более активно используются на казахстанских предприятиях[2].

Материал и методы исследования. Теоретико-методологическую основу исследования составляют классические и современные труды отечественных и зарубежных ученых в области исследования сектора аутсорсинговых бизнес моделей как механизма эффективного сочетания инструментов узкой специализации аутсорсинговых компаний и тенденций концентрации организаций-заказчиков на ключевой компетенции, а также прикладные исследования, направленные на анализ тенденций и перспектив функционирования и развития сферы аутсорсинговых бизнес моделей в современной экономике. Методологическая база исследования представлена воспроизводственным, институциональным и ситуационным подходами, подходом на основе имитационного моделирования.

Основу разработки поставленной проблемы и решения сформулированных задач составили принципы системно-структурного подхода к исследованию социально-экономических объектов и теория принятия решений. Для обработки, анализа и обобщения материалов в соответствии с поставленной целью и сформулированными задачами применялись методы экономико-статистического, логического, сравнительного анализа, табличные и графические приемы представления статистических данных.

Результаты и обсуждение. Для успешного развития бизнеса в условиях глобализации становится менеджмент. Казахстанским компаниям необходимо найти свое место на новом этапе развития конкуренции[3]. Несмотря на массовость применения аутсорсинга на Западе, казахстанские компании применяют его достаточно ограниченно, причиной этому служит ряд факторов, таких как:

- 1) малая степень доверия у компаний по отношению к аутсорсерам, что может быть вызвано, в том числе, предыдущим негативным опытом применения аутсорсинга[4];
- 2) слаборазвитая культура договорных отношений;
- 3) проблема сохранения коммерческой тайны;
- 4) непроработанность законодательной базы;
- 5) высокая стоимость услуг аутсорсинга в сравнении с выполнением работ своими силами[5];
- 6) отсутствие объективной информации о потенциальных аутсорсерах и профессиональных кадрах.

Проведя анализ теоретических трудов посвященных вопросам аутсорсинга, рассмотрев особенности практического аутсорсинга в Казахстане и за рубежом, можно с уверенностью утверждать о том, что данный способ организации деятельности компании имеет как преимущества, так и недостатки (таблица 1) [6].

Таблица 1
Сравнительный анализ возможностей и рисков перевода функций организации на аутсорсинг

Возможности	Риски
Концентрация на основных видах деятельности	Нарушение принципов конфиденциальности и безопасности
Повышение качества обслуживания	Некачественный сервис
Экономия на персонале и обучении	Несоблюдение положений договора
Снижение цены приобретаемой услуги за счет использования механизма конкурсных торгов	Отсутствие необходимой конкуренции на рынке услуг
Возможность воспользоваться наилучшим опытом	Недостаточная квалификация поставщика услуг
Высвобождение внутренних ресурсов для других процессов	Плохое управление со стороны поставщика услуг
Диверсификация рисков	Нечеткое определение целей и задач
Привлечение к сотрудничеству специализированных компаний	Неудачный выбор поставщика продукции, работ (услуг)
Гарантия профессиональной ответственности	Риск изменения стоимости услуги при изменении состояния рынка или объема закупаемых услуг
Отсутствие необходимости в расширении штата персонала	Невозможность оперативно изменить требования к приобретаемой услуге (в случае непредвиденных обстоятельств) после заключения договора
Снижение издержек по содержанию избыточной инфраструктуры службы[7]	Риск смены собственника в компании-исполнителе, слияния с другой компанией или банкротства
Структура расходов превращается из переменной в фиксированную, что облегчает процесс планирования и контроля	Постепенное неподконтрольное повышение цен за предоставляемые услуги

Источник: составлено автором на основе изучения отечественного и зарубежного опыта применения аутсорсинга.

Сопоставив возможности и угрозы внешней среды с сильными и слабыми сторонами организации (Таблица 2), можно сделать следующие выводы:

Таблица 2

SWOT – анализ аутсорсинговой бизнес модели

Сильные стороны предприятия	Слабые стороны предприятия
<ul style="list-style-type: none">• Устойчивое финансовое положение;• Высокая степень соблюдения договорных обязательств[8];• Надежность и исполнительность;• Адекватная заработная плата.	<ul style="list-style-type: none">• Слабая информированность потенциальных потребителей клининговых услуг[9];• Отсутствие работы по информированию.
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none">• Ежегодный рост рынка производственно-хозяйственного аутсорсинга составляет порядка 30%;• Наличие потенциальных потребителей клининговых услуг должно способствовать реализации бизнес плана по совершенствованию деятельности компании.	<ul style="list-style-type: none">• Усиление конкуренции на рынке производственно-хозяйственного аутсорсинга;• Часто меняющееся законодательство[10].

Примечание: составлено автором на основе изученного материала.

- устойчивое финансовое положение и надежность необходимо использовать для усиления своей рыночной позиции [11];

- формирование имиджа организации как надежного партнера должно улучшить конкурентную позицию предприятия на рынке клининговых услуг.

Заключение. Аутсорсинговые услуги направлены на оптимизацию организационных бизнес-процессов и концептуальное решение проблемы рационального использования ресурсов. Отечественный рынок аутсорсинговых бизнес моделей нуждается в интенсификации развития в общем процессе модернизации экономики за счет совершенствования инструментальных и методических подходов, разработки практических рекомендаций по повышению эффективности управления данным сектором экономики.

В ходе анализа тенденций и перспектив рынка аутсорсинговых бизнес моделей в казахстанской экономике нами выделены следующие факторы его активизации:

- начало экономического роста в отечественной экономике;
- завершение процессов реструктуризации на крупных предприятиях, а именно выделение из их состава непрофильных активов;
- усиление конкуренции на рынке и угроза снижения прибыльности бизнеса;
- постепенное совершенствование правовой среды, оказывающей прямое влияние на ответственность и законопослушность предпринимателей и исполнительных менеджеров.

Список использованной литературы:

- 1 Гражданский кодекс РК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2018 г.). Интернет ресурс. http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061 (дата обращения 12.10.2018).
- 2 Налоговый кодекс Республики Казахстан от 1 января 2018 года. Интернет ресурс. <https://uchet.kz/month/nalogovyy-kodeks-2018/> (дата обращения 19.10.2018)
- 3 Аникина, Б.А.(2003). Аутсорсинг: создание высокоэффективных и конкурентоспособных организаций: Учеб. пособие / Под ред.– М.: ИНФРМА-М, 241 с.
- 4 Дункан Джек У. (1996). Основопологающие идеи в менеджменте. Уроки основоположников менеджмента и управленческой практике. Пер. с англ. – М.: Дело, 215 с.
- 5 World Trading Organization. Annual Report. (2018). Geneva: World Trading Organization (WTO), 2018. P. 241.
- 6 Monczka R.M. Purchasing (2010): Building The Infrastructure. NAPM Annual International. Purchasing and Materials Managements Conference Proceeding.
- 7 Савостьянов, М. (2017). Аутсорсинг особенности и преимущества / М. Савостьянов // Газета. № 70.

8 Скотт, М.К. (2014). Фирма профессиональных услуг. Руководство для менеджеров по максимизации прибыли и стоимости: пер. с англ. / М.К. Скотт. -М.: Олимп-Бизнес.

9 Kendrick, C. (2017). Top R&D Destinations // The Outsourcing Weblog. Outsourcing News. March. (<http://www.outsourcing-weblog.com>)

10 Морган Р. (2017). Эффективный аутсорсинг. Понимание, планирование и использование успешных аутсорсинговых отношений / Р. Морган. — М.: Баланс Бизнес Букс. 288 с.

11 Сторожук В. А. (2016). Аутсорсинг как инструмент повышения эффективности деятельности предприятия // Молодой ученый. №5. С. 417-419. URL <https://moluch.ru/archive/109/26505/>.

КӘСІПОРЫННЫҢ ЖҰМЫС ІСТЕУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖҮЙЕСІНДЕ АУТСОРСИНГТІК БИЗНЕС МОДЕЛЬДІ БАСҚАРУ

Б.Х.Кылышпаева

I. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Талдықорған қ., Қазақстан

e-mail: king_bara@mail.ru

Түйін. Мақалада кәсіпорынның жұмыс істеу тиімділігін арттыру жүйесіндегі аутсорсингтік бизнес модельді басқарудың негізгі теориялық-әдіснамалық және практикалық аспектілері сипатталған. Аутсорсингтік бизнес модельді зерттеудің негізгі мәселелері, аутсорсингті әзірлемелердің түрлері мен түрлерінің сипаттамасы, сондай-ақ аутсорсингтік бизнес модельдегі басқарудың негізгі әдістері қарастырылған. Мақалада, кәсіпорынның жұмыс істеу тиімділігін арттыру жүйесінде аутсорсингтік бизнес моделін зерттеу және әзірлеу әдістері сипатталған.

Түйінді сөздер: аутсорсингтік бизнес модель, тиімділік, бизнес, бәсекеге қабілеттілік, кәсіпорынды басқару.

MANAGEMENT OF THE OUTSOURCING BUSINESS MODEL IN THE SYSTEM OF INCREASE OF EFFICIENCY OF FUNCTIONING OF THE ENTERPRISE

B. H. Kilyshpaeva

Zhetysu State University named after I. Zhansugurov

Taldykorgan, Kazakhstan

e-mail: king_bara@mail.ru

Summary. The article describes the key theoretical, methodological and practical aspects of outsourcing business model management in the system of improving the efficiency of the enterprise. The main issues of research of outsourcing business model, characteristics of types and types of development of outsourcing, as well as the basic methods of management in the outsourcing business model. The paper describes the methods of research and development of outsourcing business model in the system of improving the efficiency of the enterprise.

Key words: outsourcing business model, efficiency, business, competitiveness, enterprise management.

МРНТИ 06.81.55

ӘӨЖ 637.1:339.13 (574)

СҮТ ЖӘНЕ СҮТ ӨНІМДЕРІ НАРЫҒЫНДА СҰРАНЫС ПЕН ҰСЫНЫСТЫ ТАЛДАУ

Б.Нұрахова

«Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: bota_nzh@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы сүт және сүт өнімдері нарығына талдау жасалды және одан әрі дамыту сұрақтары қарастырылды. Сүт және сүт өнімдерінің нарығы сұраныс пен ұсыныс арасындағы тепе-теңдікті ұстауды көздейді. Бұл үрдісте маңызды рөл өнімді өндіру, оны қайта өңдеу, тұтыну және өткізуді реттеуге тиесілі. Қазақстан Республикасында сүт және сүт өнімдерін тұтыну динамикасы нақты мәліметтер негізінде талданған; облыстар бойынша халықтың тұтынуға жұмсалған табыстары, сүт және сүт өнімдерін өндірудің мәліметтері, сиыр басының саны және бір сауылатын сиырға келетін орташа

сүт сауымының өзгеру динамикасы, сонымен қатар сүт және сүт өнімдеріне орташа бағасы берілген. Автор қазақстандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігі төмен деңгейде деген қорытындыға келді. Аталған нарықта бәсекеге қабілеттілікті жоғарылату үшін жою жолдарын қарастыру қажет.

Түйінді сөздер: мал шаруашылығы, сүт саласы, сүт және сүт өнімдері, даму динамикасы, өндіріс, сиыр басының саны, сүттің өнімділігі, сұраныс, ұсыныс.

Кіріспе. Қазақстанда мал шаруашылығы ауыл шаруашылығының ең маңызды салаларының бірі және ауыл шаруашылығы секторындағы негізгі бағыты болып табылады. Осыған орай, Қазақстан ет, сүт және ауыл шаруашылығының басқа да өнімдерін экспорттайтын өңірлік ірі елге айналуға тиіс [1].

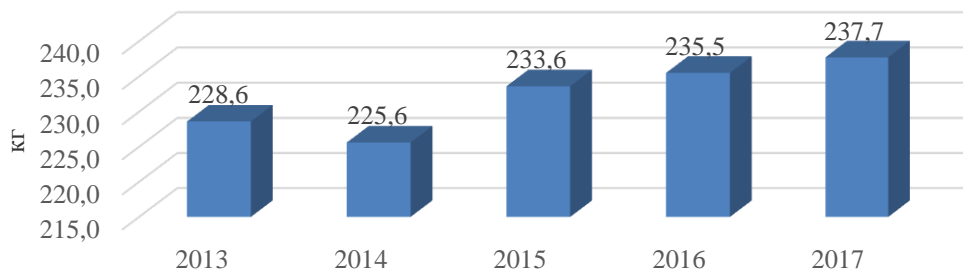
Елімізде мал шаруашылығының ең ірі салаларының бірі сүтті мал шаруашылығы болып табылады. Өртүрлі табиғи-экономикалық аймақтарда сүтті мал шаруашылығын дамытудың өзіндік ерекшеліктері бар, бұл бірінші кезекте құнарлы жайылымдық жерлер мен қолайлы табиғи-климаттық жағдайларға негізделеді, ауылшаруашылық жерлер құрылымы мен ауылшаруашылық өндірістің бағыттары, өнеркәсіптік орталықтар мен темір жолдар осы саланы дамытуға жақсы жағдай жасайды [2].

Сүт саласы тамақ өнеркәсібі құрылымындағы жетекші орындардың бірі және елдің азық-түлік мәселелерін шешуде негізгі элементі болып табылады. Өйткені, сүт және сүт өнімдері дұрыс тамақтанудың маңызды құрамдас бөлігі және адамның тамақтануындағы базалық өнімдердің бірі болып табылады.

Әдістемесі. Зерттеу барысында келесідей экономикалық әдістер қолданылды: экономика-статистикалық, графикалық және салыстырмалы талдаулар.

Жұмыстың талқылануы мен нәтижелері. Қазіргі заманғы сүт және сүт өнімдері нарығы – күрделі құрылымы бар жан-жақты құбылыс болып табылады және ол сұраныс пен ұсыныстың заңына бағынады. Нарықтық механизмнің ықпалы нарықтың жағдайын, оның дамуының қарқыны мен негізгі пропорциядағы күрделі үрдістерде көрінеді. Сүт және сүт өнімдері нарығындағы сұраныс көбінде дәстүрлі тұтынумен қалыптасады.

2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасы халқының сүт және сүт өнімдерін тұтыну деңгейінің өзгеруі 1-суретте көрсетілген.

Сурет 1 – 2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасы халқының сүт және сүт өнімдерін тұтыну деңгейі, килограмм [3]

1-суреттен көріп отырғанымыздай, Қазақстан Республикасы халқының сүт және сүт өнімдерін жан басына шаққандағы тұтынуы 2017 жылы 237,7 килограмды құрады, оны 2013 жылмен салыстырғанда 9,1 килограмға жоғары екендігін көрсетеді, бірақ бұл деңгей сүт және сүт өнімдерін тұтынуының физиологиялық нормасынан төмен. Қазақ тағамтану академиясының мәліметтері бойынша сүт және сүт өнімдерін тұтынуының физиологиялық нормасы сүтке есептегенде жылына 405 кг/литр құрайды.

Сұраныс шамасы тұтынуға жұмсалған халықтың табыстарымен анықталады, сонымен қатар ол азық-түлік қауіпсіздігін сипаттайтын көрсеткіштердің бірі болып табылады. 2013-2017 жылдар аралығында халықтың бір айда орташа жан басына шаққандағы тұтынуға жұмсалған табыстары 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1

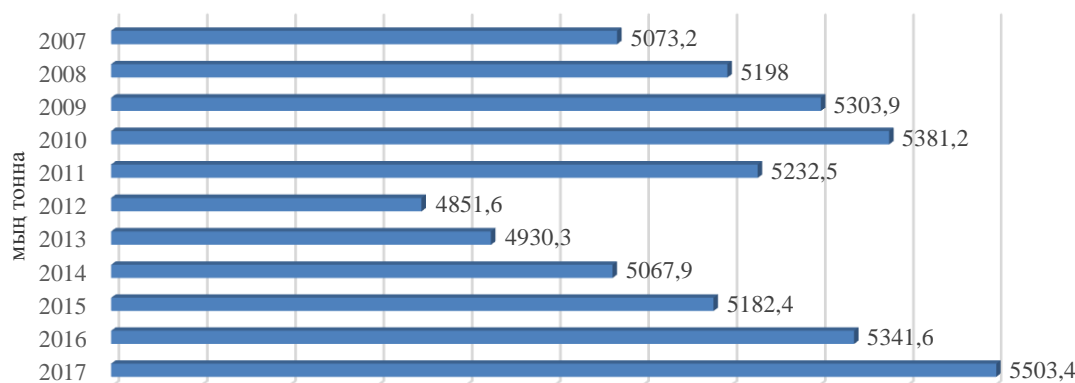
2013-2017 жылдар аралығында халықтың бір айда орташа жан басына шаққандағы тұтынуға жұмсалған табыстары, теңге

Облыстар	Жылдар					2017 жылмен салыстырғанда, %	
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2016
Ақмола	34 353	39 182	39 717	42 906	48 420	140,9	112,8
Ақтөбе	37 862	39 390	39 238	41 196	42 776	113,0	103,8
Алматы	42 781	44 618	45 471	51 161	52 421	122,5	102,5
Атырау	33 222	34 711	35 648	40 120	44 107	132,8	109,9
Батыс Қазақстан	32 422	34 785	36 848	39 924	44 106	136,0	110,5
Жамбыл	28 615	29 661	28 679	30 423	34 845	121,8	114,5
Қарағанды	42 519	46 947	47 863	52 181	58 267	137,0	111,6
Қостанай	34 784	38 571	38 218	40 595	45 918	132,0	113,1
Қызылорда	32 182	32 756	29 923	31 974	37 171	115,5	116,2
Маңғыстау	36 659	38 263	39 591	41 534	41 139	112,2	99,0
Оңтүстік Қазақстан	24 126	25 647	28 162	30 739	33 459	138,7	108,8
Павлодар	37 487	38 771	40 018	42 665	49 267	131,4	115,5
Солтүстік Қазақстан	33 984	38 386	40 667	46 480	52 347	154,0	112,6
Шығыс Қазақстан	38 648	41 161	44 680	49 075	56 506	146,2	115,1
Астана қаласы	44 714	47 271	49 447	53 568	60 034	134,3	112,1
Алматы қаласы	54 074	58 441	61 119	64 653	70 941	131,2	109,7
Қазақстан Республикасы	36 761	39 256	40 675	44 198	48 619	132,2	110,0

Ескерту – [4] әдебиет көзі бойынша құрастырылған

1-кестеден көріп отырғанымыздай, халықтың бір айда орташа жан басына шаққандағы тұтынуға жұмсалған табыстары 2017 жылды 2013 жылмен салыстырғанда 32,2 пайызға өсті. Өнеркәсібі дамыған аймақтардың тұтынуға жұмсалған табыстары да жоғарылаған.

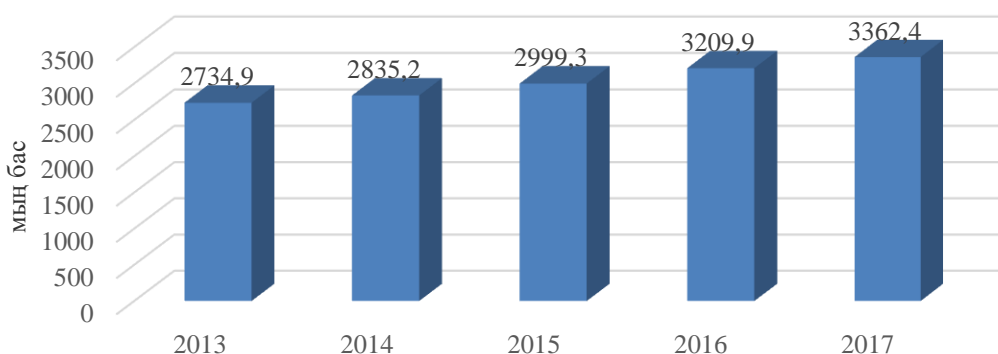
Нәтижелерді талқылау. Сүт және сүт өнімдері нарығындағы ұсыныс қоғамдық өндірістің өзгерісін сипаттайды. Сүт бағытындағы мал шаруашылығы нарықта сүт ұсынысының негізгі үлесін құрайтындықтан, оның қызмет ету тиімділігі барлық сүт өнімдерін өндіретін кешендердің соңғы нәтижесіне тәуелді болады. 2007-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының сүт өндірісінің жыл сайынғы өсімі 2-суретте көрсетілген.

Сурет 2 – 2007-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының сүт өндірісінің жыл сайынғы өсімі, мың тонна [5]

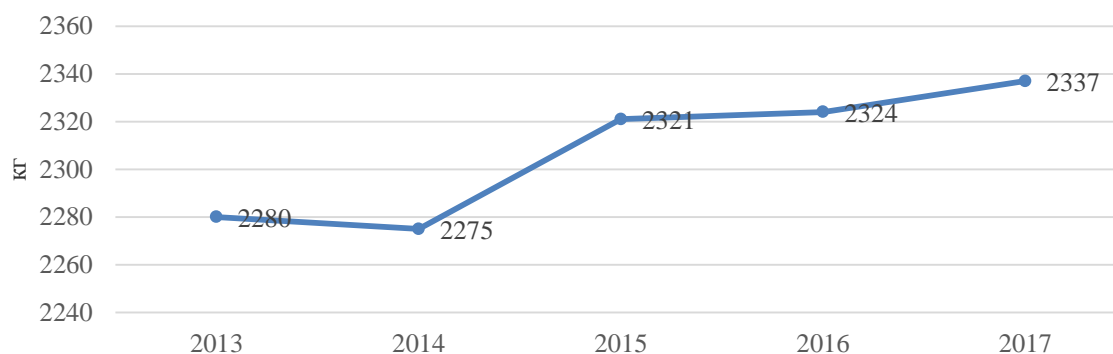
2-суреттен көріп отырғанымыздай, 2007-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының сүт өндірісін талдай келе, 2010 жылы сүт өндіру жоғары нәтижені көрсетті және оның көлемі 5 381,2 мың тоннаны құрады. 2011 және 2012 жылдары сүт өндірісінің төмендегенін айтуға болады, оның көлемдері 5 232,5 мың тоннаны және 4 851,6 мың тоннаны құрады. Ал 2013 жылы сүт өндірісін қайта жоғарылағанын айтуға болады. 2017 жылы сүт өндіруде көшбасшы Шығыс Қазақстан (16%), Оңтүстік Қазақстан (13,3%) және Алматы облыстары (13,1%) болып табылады. Астана және Алматы қалаларын айтатын болсақ, олардың нарықта қатысу үлесі төмен және оның себебі өндіру үшін жағдайдың келмеуі болып табылады.

Сүт өндірісінің көлемі сиыр басының санына байланысты. 2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының сиыр басының саны 3-суретте көрсетілген.

Сурет 3 – 2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының сиыр басының саны, мың бас [5]

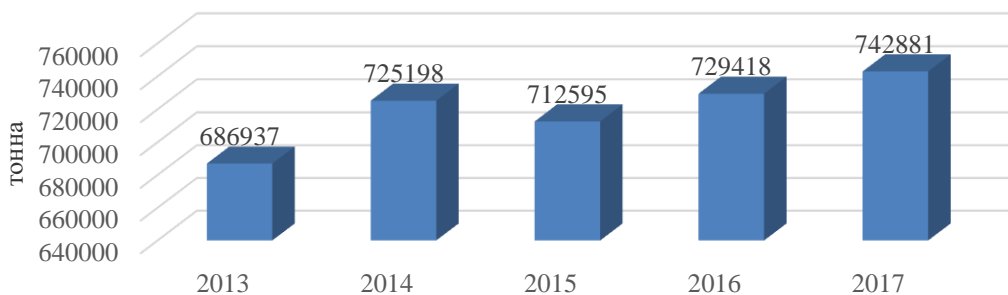
3-суреттен көріп отырғанымыздай, 2017 жылы сиыр басының саны 3362,4 мың басқа жетті, оны 2013 жылмен салыстырғанда 627,5 мың бас жоғары екендігін көрсетеді. Ірі қара малдың саны және құрамы табынды молайту, өндірістің мүмкін деңгейін және жем қажеттілігін анықтау, жұмыс күші және т.б. есептеу үшін қажетті материалды береді. Сонымен қатар, сүт өндірісінің көлеміне сүттің өнімділігі де әсер етеді, ол сүтті мал шаруашылығы саласын дамытудың маңызды техникалық-экономикалық көрсеткіштері болып табылады (сурет 4).

Сурет 4 – Бір сауылатын сиырға келетін орташа сүт сауымы, килограмм [5]

4-суреттен көріп отырғанымыздай, сиыр сүтінің өнімділігі де жоғарылағаны байқалады, бір сауылатын сиырға келетін орташа сүт сауымы 2017 жылы 2337 килограмды құрады, оны 2013 жылмен салыстырғанда 57 килограмға жоғары екендігін көрсетеді. Сиыр сүтінің төмен өнімділігінің негізгі себептері: асыл тұқымды мал басы үлесінің төмендігі, сапалы азықтың тапшылығы, мал ұстау жағдайының нормаларға сай келмеуі болып табылады.

Сонымен қатар, 2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасында сүт өнімдерін өндіру тенденциясы тұрақты өсіп отырғанын 5-суреттен көруге болады.

Сурет 5 – 2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасының сүт өнімдерін өндірудің динамикасы, тонна [6]

5-суреттен көріп отырғанымыздай, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті мәліметтері сәйкес, 2017 жылы сүт өнімдерін өндіру 742 881 тоннаны құрады, оны 2013 жылмен салыстырғанда 55 944 тонна жоғары екендігін көрсетеді. Ал 2015 жылмен салыстырғанда бұл көрсеткіш төмендеген. Оның себебі – өндіріс дамуының тұрақсыздығы, шығындардың артуы, шикізатты өнеркәсіптік өңдеу деңгейінің төмендігі, сырттан келетін сүт өнімдері үлесінің жоғары болуы және бағалардың үнемі қымбаттауы болып табылады.

Нарық белгілі бір тауар үшін сұраныс пен ұсыныс арасындағы тепе-теңдікті сақтау үшін бірінші кезекте талап етеді. Сұраныс пен ұсыныс арасындағы өзара қарым-қатынас өзгерістер нарықтық бағалардың ауытқуына туындатады.

Қазақстан Республикасында сүт және сүт өнімдеріне талданып отырған кезеңде орташа баға өсу тенденциясы байқалады. 2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасында сүт және сүт өнімдеріне орташа баға 2-кестеде көрсетілген.

Кесте 2

2013-2017 жылдар аралығында Қазақстан Республикасында сүт және сүт өнімдеріне орташа баға (кезең соңына, килограммына теңгемен)

№	Көрсеткіштердің атауы	Жылдар					2017 жылмен салыстырғанда, %	
		2013	2014	2015	2016	2017	2013	2016
1	Шикі сүт, литр	133	140	168	178	195	146,6	109,5
2	Пастерленген сүт, литр	169	188	211	201	214	126,6	106,5
3	Қаймақ	706	773	835	891	982	139,1	110,2
4	Айран, литр	211	240	245	253	269	127,5	106,3
5	Сүзбе	971	1 160	1 155	1 370	1 491	153,5	108,8
6	Мәйекті ірімшік	1 445	1 732	1 755	2 016	2 219	153,6	110,1

Ескерту – [7] әдебиет көзі бойынша құрастырылған

2-кестеден көріп отырғанымыздай, 2017 жылды 2013 жылмен салыстырғанда шикі сүт 46,6%-ға; пастерленген сүт 26,6%-ға; қаймақ 39,1%-ға; айран 27,5%-ға; сүзбе 53,5%-ға; мәйекті ірімшік 53,6%-ға бағалардың өсуін айтуға болады.

Қорытынды. Қазіргі уақытта осы саланы зерттеудің негізгі мақсаты – ауыл шаруашылығы кәсіпорындары дамуының жоғары қарқынын қамтамасыз ету, ал болашақта – тұтынушылар нарығындағы олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру. Қазақстанда сүт және сүт өнімдері нарығының жағдайына жүргізілген талдау осы саладағы күрделі мәселелерді болуын көрсетті. Біздің ойымызша, Қазақстан Республикасында сүт саласы дамуына кедергі жасайтын негізгі факторлар келесілер болып табылады:

- сүт және сүт өнімдерінің төмен сапасы, сүт және сүт өнімдерінің құрамына құрғақ сүтті қолдану өнімнің бәсекеге қабілеттілігін төмендеуіне әкеледі;
- шикізаттың жетіспеушілігі, шикізатты дайындау, тасымалдау және сақтау бойынша логистиканың дамымағаны қайта өңдеу қуатын толық пайдаланбауға әкеледі;

– ішкі және сыртқы нарықтарда отандық ауыл шаруашылығы өнімдерінің және өнделген өнімнің бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі;

- өндірілген өнімдерін жүзеге асыру және сату бойынша қиындықтар.

Сүт және сүт өнімдері нарығының одан әрі қалыптасуы мен дамуы тағы да мемлекет тарапынан реттелуге тиіс. Халықтың төмен төлемқабілеттілігі жағдайында, импортталған шетелдік сүт өнімдері отандық өнімдерге айтарлықтай бәсеке тудыратынын ескеру керек. Сондықтан, Қазақстандық сүт өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін әлемдік стандарттарға бейімделген және сыртқы нарық талаптарына сай өнімдер шығару жолымен арттыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы-2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» // Егемен Қазақстан. 2014. – 18 қаңтар. – №11.

2 Рустембаев Б.Е., Казкенова А.С., Айнаканова Б.А. Қазақстандағы сүт өндірісі және қайта өңдеу // Проблемы агрорынка. – Алматы, январь-март 2016. – С. 95-101.

3http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/homeNumbersLivingStandart?_afLoop=1797561389563614#%40%3F_afLoop%3D1797561389563614%26_adf.ctrl-state%3D12vuj06rqi_50

4 Уровень жизни населения в Казахстане за 2013-2017 годы: Статистический сборник (на казахском и русском языках). – Астана: 2018. – 75 б.

5 Сельское, лесное и рыбное хозяйство в Республике Казахстан за 2013-2017 годы: Статистический сборник (на казахском и русском языках). – Астана: 2018. – 207 б.

6 Промышленность Казахстана и его регионов за 2013-2017 годы: Статистический сборник (на казахском и русском языках). – Астана: 2018. – 153 б.

7 Цены на потребительском рынке в Республике Казахстан за 2013-2017 годы: Статистический сборник (на казахском и русском языках). – Астана: 2018. – 366 б.

АНАЛИЗ СПРОСА И ПРЕДЛОЖЕНИЯ РЫНКА МОЛОКА И МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ

Б.Нурыхова

Университет «Нархоз», г.Алматы, Казахстан

e-mail: bota_nzh@mail.ru

Резюме: В статье проведен анализ рынка молока и молочной продукции Республики Казахстан и рассмотрены вопросы его дальнейшего развития. Рынок молока и молочной продукции предполагает поддержание равновесия между спросом и предложением. В этом процессе важная роль принадлежит регулированию производства продукции, ее переработки, сбыта и потребления. Проанализирована на основании конкретных данных динамика потребления молока и молочной продукции Республики Казахстан, наглядно представлены доходы населения, использованные на потребление по областям, данные производства молока и молочной продукции, динамика изменения численности поголовья коров и средний удой молока от одной коровы, а также средние цены на молоко и молочную продукцию. Автор делает вывод, что конкурентоспособность казахстанской продукции находится на достаточно низком уровне. Для ее повышения необходимо освоение пути их устранения.

Ключевые слова: животноводство, молочная отрасль, рынок молока и молочной продукции, динамика развития, производство, численность поголовья коров, молочная продуктивность, спрос, предложение.

ANALYSIS OF DEMAND AND SUPPLY OF THE MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS

B.Nurakhova

University «Narhoz», Almaty, Kazakhstan

e-mail: bota_nzh@mail.ru

Summary: The paper analyzes the market for milk and dairy products in the Republic of Kazakhstan and reviews issues of its further development. The market for milk and dairy products involves maintaining a balance between supply and demand. In this process, an important role belongs to the regulation of production, processing, marketing and consumption. Analyzed on the basis of specific data, the dynamics of consumption of milk and dairy products of the Republic of Kazakhstan, clearly shows the incomes of the population used for consumption by regions, data on the production of milk and dairy products, the dynamics of changes in the number of livestock of cows and the average milk yield per cow milk and dairy products. The author concludes that the competitiveness of Kazakhstan products is at a fairly low level. To increase it, it is necessary to master ways to eliminate them.

Key words: livestock, dairy industry, milk and dairy products market, development dynamics, production, number of livestock of cows, milk productivity, demand, supply.

МРНТИ 06.71.07
УДК 338.43

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ИНТЕГРИРОВАННЫХ СТРУКТУР В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ

*Д.И.Разакова*¹, А.А.Истаева², С.К. Омарова³*

^{1,3}Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

²Университет Нархоз, г.Алматы, Казахстан

e-mail: dina_next@mail.ru

Аннотация. *Статья затрагивает проблему организационно-экономического взаимодействия интегрированных структур в агропромышленном комплексе. Рассмотрены теоретические аспекты интегрированных формирований в агропромышленном комплексе. Авторами приведены варианты к определению понятия «агропромышленная интеграция». Определено, что интегрированные формирования в АПК представляют собой экономические системы, которые занимают промежуточные положения между организациями и региональными комплексами. Выявлено, что структура механизма агропромышленной интеграции состоит из частных механизмов, а также средств и инструментов воздействия управляющей подсистемы на управляемую, как по средствам прямой, так и обратной связи. Представлен алгоритм подхода к обоснованию альтернативных форм построения системы кооперативно-интеграционных взаимоотношений. Результаты исследования могут способствовать повышению эффективности взаимодействия субъектов в рамках интеграционного формирования путём выявления областей хозяйствования.*

Ключевые слова: *агропромышленный комплекс (АПК), агропромышленная интеграция, интегрированные структуры, интеграционные процессы, организационно-экономический механизм, взаимодействие.*

Введение. Природа агропромышленного комплекса (далее – АПК) является восприимчивой к интеграционным процессам. Сформировавшийся в условиях централизованной экономики на основе планового объединения ряда сельскохозяйственных, перерабатывающих и сервисных организаций, агропромышленный комплекс в дальнейшем испытал на себе воздействие сил рыночной трансформации, что обусловило распад ряда крупных хозяйственных структур и проявление тенденции к дезинтеграции.

Вместе с тем, рыночные преобразования привели к конкурентному взаимодействию субъектов экономики, функционирующих во внутренней среде АПК, притоку капитала внешних инвесторов, снижению барьеров между локальными рынками, что способствует возникновению потребности в создании и развитии высокопродуктивных и конкурентоспособных интегрированных структур, нуждающихся в адекватных механизмах формирования и управления [1].

В связи с этим, в современных условиях одним из стратегически важных направлений развития экономики агропромышленного комплекса Республики Казахстан является формирование системы кооперативно-интегрированных связей между товаропроизводителями. Формирование данных связей позволит создать условия для эффективного развития и повышения результативности регулирования аграрного производства.

Проблемы интеграционных процессов в АПК нашли отражение в трудах многих казахстанских и зарубежных экономистов, однако, несмотря на многочисленные исследования, проведенные в данной области, изучение проблем взаимосвязей хозяйствующих субъектов на основе кооперации и интеграции не позволяет решать практические вопросы формирования и управления интегрированными системами в АПК.

Актуальность и научная новизна исследования предопределена необходимостью решения вышеперечисленных проблем.

Методы исследования. Теоретической базой исследования являются фундаментальные концепции интеграции экономических отношений, концепции развития территориальных АПК и локальных продовольственных рынков, а также концепции управления интегрированными структурами, содержащиеся в отечественной и зарубежной научной литературе.

Методология исследования сформирована на основе использования системного подхода. При определении основных задач формирования и управления интегрированными структурами АПК на современном этапе использованы методы системного и институционального анализа; при разработке методов совершенствования механизма управления АПК, определении основных направлений указанного процесса – методы моделирования.

Результаты и обсуждение. Агропромышленный комплекс является одним из крупнейших секторов народного хозяйства, от состояния которого зависит, экономическая ситуация страны. Развитие агропромышленного комплекса поможет решить проблему продовольственной безопасности страны. Поэтому важным условием развития АПК может стать развитие интеграционных процессов как основного фактора стабилизации экономики агропромышленного комплекса [2].

Опыт зарубежных стран подтверждает, что для обеспечения стабилизации производства сельскохозяйственной продукции, самым эффективным видом партнерства является создание интегрированных структур агропромышленного комплекса [3].

Интегрированные агропромышленные формирования широко распространены во многих странах. Они характеризуются разнообразным составом участников, видом деятельности, различными формами собственности и механизмами регулирования.

Однако, проблема организационно-экономического взаимодействия интегрированных структур в АПК требует комплексного подхода для решения вопросов правового обеспечения деятельности структур холдингового типа, совершенствования организационно-управленческого построения структур, формирования экономического механизма взаимоотношений и т.д.

Понятие «эффективность» относительно к АПК можно рассматривать как экономическую категорию, которая отражает взаимодействие природных, организационных, экономических и социальных условий функционирования субъектов агропромышленного комплекса. Однако, для выявления эффективности интегрированных структур АПК, необходимо использовать не только количественные, но и качественные показатели, которые отражают сущность интеграции в АПК [4].

Рассматривая теоретические аспекты интегрированных формирований в АПК, можно отметить, что они представляют собой экономические системы, которые занимают промежуточные положения между организациями и региональными комплексами [5].

Рассмотрим несколько вариантов к определению понятия «агропромышленная интеграция»:

Во-первых, агропромышленную интеграцию можно рассмотреть в качестве процесса установления производственных и экономических связей между субъектами агропромышленного комплекса, контролируемым интегратором.

Во-вторых, процесс агропромышленной интеграции можно рассматривать как взаимодействие субъектов АПК, определяющей организационно-правовые принципы, отношения собственности, система управления совместной деятельности.

В-третьих, процесс агропромышленной интеграции можно рассмотреть как механизм объединения субъектов агропромышленного комплекса в хозяйственный комплекс и управления ими на основе организационных и экономических методов.

Рассмотрев организационно-экономический механизм эффективного функционирования интегрированных формирований в агропромышленном комплексе, можно отметить, что структура механизма состоит из частных механизмов (создания, функционирования, развития), а также средств и инструментов воздействия (системообразующих и внутрисистемных) управляющей подсистемы (модуля управления) на управляемую подсистему (модуль агропромышленного производства) как по средствам прямой, так и обратной связи (рис.1).

Механизм создания обеспечивает целостность формирования. Механизм функционирования призван обеспечить управление «внутренней эффективностью» формирования посредством установления порядка взаимодействия элементов управляющей и управляемой подсистем.

Механизм развития обеспечивает достижение «внешней эффективности» и совершенствует механизм функционирования, а также обеспечивает адаптацию и инновационное развитие структур во внешней среде.

Регулятивно-аналитические инструменты механизмов создания и функционирования основаны на использовании критериев внутренней эффективности, предопределяющих стадии и соответствующие им направления обеспечения эффективности.

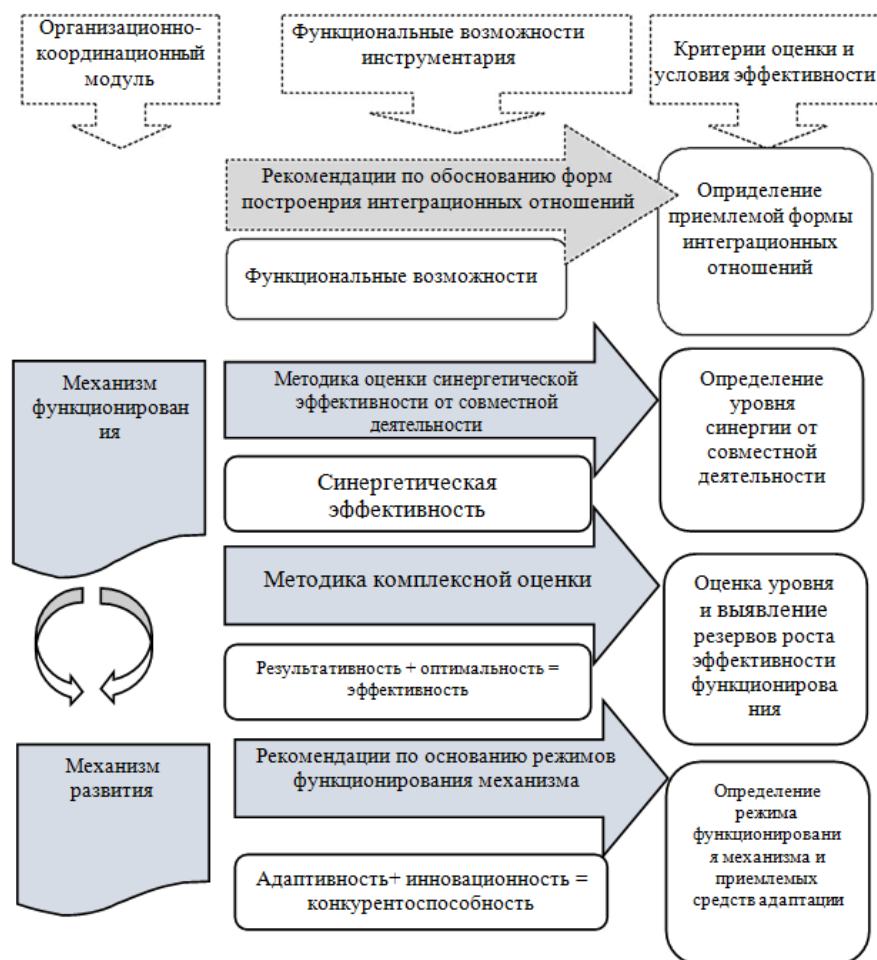

Рисунок 1 – Методологическое и методическое обеспечение системы частных механизмов агропромышленной интеграции (разработано авторами на основе источника [5])

Аналитическую составляющую механизма развития, можно представить в качестве набора режимов функционирования механизма, их определяющих критериев внешней эффективности и характеристик, используемых для оценки воздействия внешних факторов.

Эффективность создания агропромышленного объединения зависит от степени научной обоснованности выстраиваемой организационно-экономической схемы взаимодействия субъектов интеграции, её способности поддерживать и развивать производственно-экономические связи [6].

Ряд учёных, занимающихся исследованиями в области агропромышленной интеграции, придерживается мнения о необходимости изучения данного явления с двух позиций: формы, регламентирующей совместную деятельность, и содержания, определяющего характеристики связей участников.

В этой связи, Ермалинской Н.В. предложен подход к обоснованию альтернативных форм построения системы кооперативно-интеграционных взаимоотношений на основе установления соответствия между характером, теснотой производственно-экономических взаимосвязей и организационной моделью их оформления [7].

Алгоритм разработанной методологии представлен нами на рис.2. Сущность отдельных этапов заключается в следующем:

Этап 1. *Оценка тесноты производственно-экономических связей субъектов.* Установлено, что существуют типы объединений субъектов хозяйствования, различающиеся теснотой производственно-экономических связей между ними.

Анализ организационно-экономических параметров отношений позволяет охарактеризовать содержание интеграционного взаимодействия, оценить тесноту и определить тип производственно-экономических связей участников.

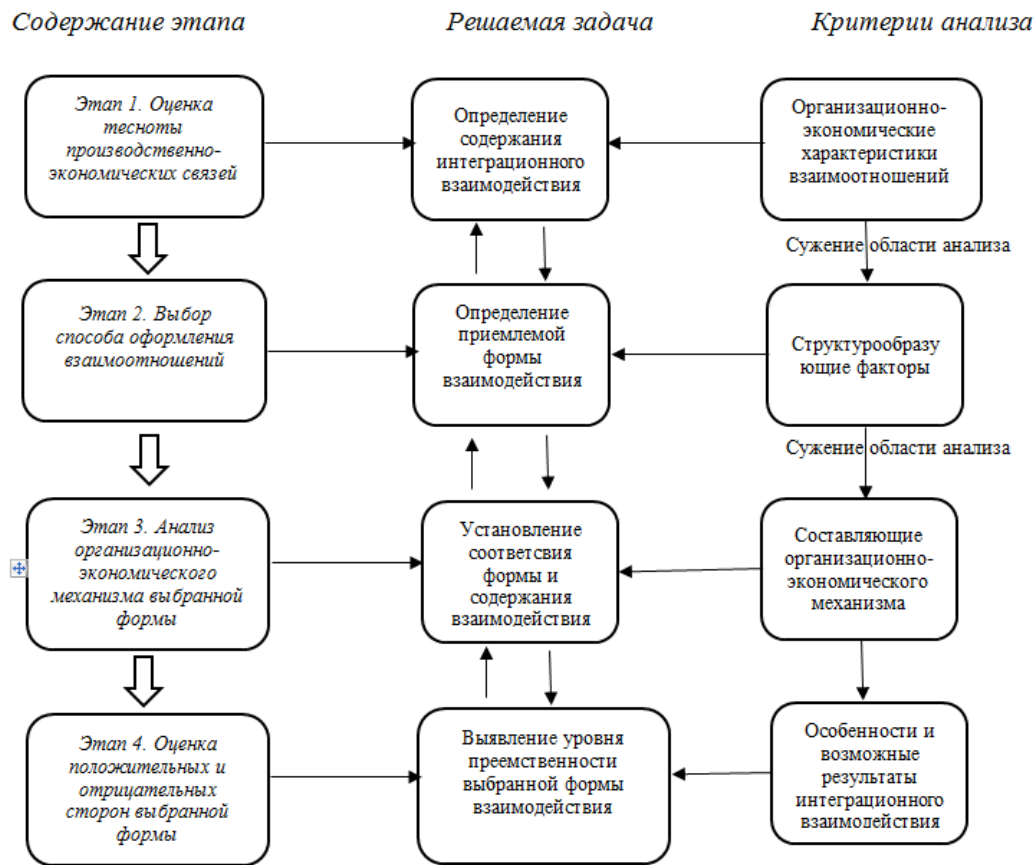

Рисунок 2 – Алгоритм подхода к обоснованию альтернативных форм построения системы кооперативно-интеграционных взаимоотношений (разработано авторами на основе источника [5])

Этап 2. *Выбор способа оформления отношений.* Установлено, что выявление факторов, способствующих (препятствующих) использованию потенциала каждой формы, позволяет сделать выбор схемы построения интеграционного механизма и оценить возможность её эффективной реализации.

Можно выделить две группы факторов: *структурообразующие* – обуславливают выбор способа установления связей между предприятиями; *функциональные* – определяют эффективность взаимодействия субъектов в рамках выбранной формы с учётом её организационно-правовых особенностей [8].

Анализ структурообразующих факторов позволяет охарактеризовать мотивационные, технологические и организационные аспекты взаимоотношений субъектов и на этой основе определить приемлемую (альтернативную) организационную форму интеграционного взаимодействия.

Этап 3. *Анализ параметров организационно-экономического механизма выбранной формы интеграции.* Установлено, что составляющие интеграционного механизма являются инструментами установления соответствия между формой и содержанием взаимодействия субъектов. В этой связи, можно выделить набор функциональных факторов, влияющих на эффективность взаимодействия участников в выбранной форме, а именно: *организационное построение* (состав участников; замкнутость производственного цикла); *организационно-правовые принципы* (цели; организационно-правовая форма участников); *собственность* (способ формирования интегрированного объекта собственности); *управление производством* (система управления); *распределительные отношения* (заинтересованность в совместном развитии участников).

Этап 4. *Выявление положительных и отрицательных сторон выбранной формы взаимодействия.* Реализация данного этапа обеспечивает завершенность процесса выбора формы путём анализа возможных последствий действия структурообразующих и функциональных факторов.

Закключение. Таким образом, мы детально рассмотрели комплекс теоретико-методологических вопросов и научно-методических инструментов, ориентированных на обоснование и обеспечение функционирования организационно-экономического механизма повышения эффективности деятельности интегрированных структур в АПК.

Предлагаемая разработка носит рекомендационный характер и, при использовании на практике, будет способствовать повышению эффективности взаимодействия субъектов в рамках интеграционного формирования путём выявления областей хозяйствования, в наибольшей степени подверженных возникновению противоречий между участниками и требующих постоянного контроля и координации совместных действия.

Список использованной литературы:

1 Алиева З.Б. Основные направления аграрной политики как важного элемента системы государственного регулирования агропромышленного комплекса. Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2011. -№ 19. – С.20-25.

2 Лухманова Г.К., Габдуллина Р.Ж., Таипов Т.А. Агропромышленный комплекс Республики Казахстан в контексте интеграционных процессов. Проблемы агорынка. -2018. -№ 2. – С. 20-27.

3 Fred C. White, Rod F. Ziemer. Efficiency and equity considerations in financing agricultural research and extension. The Annals of Regional Science. -№3. – 2013. – Рр. 64-78.

4 Бочаров С.Н., Герман О.И. Методологические аспекты оценки эффективности вертикальной интеграции. Известия Алтайского государственного университета. -2012. -№2-2 (74). -С. 269-275.

5 Молдашев А.Б. Проблемы развития аграрного сектора Казахстана в условиях межгосударственной интеграции. Экономика АПК. Международный научно-производственный журнал. Киев, 2015. – №6. – С. 23-29.

6 Лухманова Г.К., Мищенко И.В. Развитие АПК в рамках макрорегиона стран ЕАЭС: опыт России и Казахстана. Муниципальная академия. -2018. -№3. –С. 43-49.

7 Ермалинская Н.В. Методика комплексной оценки эффективности функционирования интегрированных формирований в АПК. Аграрная экономика. – 2011. -№11. -С. 7–15.

8 Ластаев Т.Т. Организационно-экономический механизм развития агропромышленной интеграции (на материалах предприятий Восточно-Казахстанской области): автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических. – Астана, 2006. -25 с.

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІНДЕ ЫҚПАЛДАСТЫҚ ҚҰРЫЛЫМДАРДЫҢ ҰЙЫМДЫҚ-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӘРЕКЕТТЕСУІ

Д.И Разакова^{*1}, А.А. Истаева², С.К. Омарова³

^{1,3}Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

²Нархоз университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: dina_next@mail.ru

Түйін. Мақалада агроөнеркәсіптік кешендегі ықпалдастық құрылымдардың ұйымдастырушылық және экономикалық өзара әрекеттесу мәселесі қарастырылған. Агроөнеркәсіптік кешендегі ықпалдастық құрылымдардың теориялық аспектілері қарастырылады. Авторлар «агроөнеркәсіптік интеграция» анықтамасына қатысты бірнеше нұсқаларды ұсынған. Агроөнеркәсіп кешеніндегі интегралды құрылымдар ұйымдар мен аймақтық кешендер арасында аралық позицияларды иеленетін экономикалық жүйелер болып табылатыны анықталған. Агроөнеркәсіптік ықпалдастық механизмінің құрылымы тікелей және кері байланыс арқылы басқарылатын кіші жүйенің жеке механизмдері мен құралдарына, сондай-ақ бақылаушы шағын жүйенің әсер ету құралдарына негізделгені анықталды. Кооперативтік-интеграциялық қатынастар жүйесін құрудың альтернативті нысандарын негіздеуге арналған алгоритм ұсынылған. Зерттеу нәтижелері ықпалдастықты қалыптастыру аясында субъектілердің өзара іс-қимылының тиімділігін арттыруға ықпал етуі мүмкін.

Түйінді сөздер: агроөнеркәсіптік кешені, агроөнеркәсіптік ықпалдастық, ықпалдастық құрылымдар, ықпалдастық үрдістер, ұйымдастырушылық-экономикалық механизм, өзара әрекеттесу.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC INTERACTION OF INTEGRATED STRUCTURES IN AGROINDUSTRIAL COMPLEX

D.I.Razakova ^{*1}, *A.A.Istayeva* ², *S.K.Omarova* ³

^{1,3}Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

²University Narxoz, Almaty, Kazakhstan

e-mail: dina_next@mail.ru

Summary. The article touches upon the problem of organizational and economic interaction of integrated structures in the agro-industrial complex. The theoretical aspects of integrated formations in the agro-industrial complex are considered. The authors give options to the definition of "agro-industrial integration". It has been determined that integrated formations in the AIC are economic systems that occupy intermediate positions between organizations and regional complexes. It is revealed that the structure of the mechanism of agro-industrial integration consists of private mechanisms, as well as the means and instruments of influence of the controlling subsystem on the controlled one, both by means of direct and feedback. An algorithm for the approach to the justification of alternative forms of building a system of cooperative-integration relationships is presented. The results of the study may contribute to improving the efficiency of interaction between the subjects in the framework of the integration formation by identifying areas of management.

Key words: agro-industrial complex, agro-industrial integration, integrated structures, integration processes, organizational and economic mechanism, interaction.

МРНТИ 06.03.07

УДК 330.101.54

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ В ТЕОРИИ И ЭМПИРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ

Е.М. Раушанов ^{*1}, *Т.Б. Ахметов* ², *Н.Б. Усенбаев* ³

^{1,2,3}Университет «НАРХОЗ», г.Алматы, Казахстан

e-mail: yerzhan.raushanov@narxoz.kz

Аннотация. В данной статье рассмотрено экономическое явление, которое широко вошло в экономическую теорию и исследования ученых экономистов, употребляемое под термином конкурентоспособность. Однако его широкое применение иногда ставится под сомнение ведущими экономистами мира современности. Анализ различных подходов позволил наметить их сильные и слабые стороны, выявить возможность применения в эмпирических исследованиях и степень такого потенциала, оценить объективность и предпосылки к появлению того или иного подхода известных ученых исследователей. В статье дается описание происхождения понятия, история начала использования исследователями с основной целью поиска наиболее приемлемых решений по интерпретации и эмпирическому выражению явления, выявлению основной тенденции в экономической науке на данный момент по отношению к пониманию сущности конкурентоспособности.

Ключевые слова. Конкурентоспособность, относительные затраты на единицу рабочей силы, эффективный обменный курс, продуктивность, эффективность, параметр конкурентоспособности.

Введение. В современной экономической теории и в эмпирических работах ученых существуют различные подходы к пониманию концепции конкурентоспособности, при всем том, что понятие очень широко используется. Само слово конкурентоспособность происходит от глагола конкурировать (competere) латинского языка и дословно означает совместный поиск.

Не находя соответствующего названия явлению, но понимая саму суть, государственные деятели еще в средние века предпринимали действия, направленные на создание конкурентных преимуществ своих стран во внешней торговле. Это и секрет производства шелка и технология изготовления дамасской стали и т.п. Активным сторонником повышения конкурентоспособности собственной экономики был Генрих Седьмой (15-16вв.), который привлекая иностранных знатоков текстильного дела в Англию, создал устойчивую отрасль. Кроме того, король проводил и политику

протекционизма, увеличиваю пошлины на экспорт сырья (шерсти) из страны и импорт готовых изделий [1].

Существует большое количество работ по данной проблематике. Причем в последнее время интерес к вопросам, связанным с конкурентоспособностью экономики государства или компании только возрастает, чему свидетельствует количество исследований. А вопрос эконометрической оценки явления находится на передовой таких исследований, ведь единого мнения по этому вопросу нет.

Целью настоящей статьи является изучение теоретических основ термина конкурентоспособности и существующих подходов по эмпирическому измерению данного явления.

Методы. С целью достижения поставленных задач исследования был в основном применен метод обзора существующей литературы по проблематике конкурентоспособности из числа работ известных исследователей экономистов, в том числе влиятельных ученых современности. Также были задействованы методы сравнительного и исторического анализа.

Результаты исследования и обсуждение. Прообразом понятия конкурентоспособности были различные термины, введенные экономистами в целях анализа и определения уровня соперничества между странами, объяснения экономических достижений той или иной страны и других явлений. Одними из первых, кто сделал попытку исследования данного экономического явления были представители англо-саксонской экономической школы – Адам Смит с его понятием абсолютного преимущества наций и Давид Риккардо с термином относительного преимущества наций. С другой стороны, представитель немецкой классической школы Йозеф Шумпетер связывал разрушительные волны инноваций, поражающие различные отрасли в разной степени и предопределяющие не одинаковую доходность, с успешностью предприятий, их устойчивостью. Под способностью предприятий действовать инновационно явно подразумевается конкурентоспособность [2].

Немаловажный вклад в формирование концепции конкурентоспособности внесли Джон фон Ньюман и Оскар Моргенстерн. Теория игр, предложенная учеными, утверждает, что в целом для игроков рынка было бы объективным сотрудничать, тогда как в отдельности игроки вполне логично отказываются от сотрудничества с целью создания собственных преимуществ. Под способностью соперничать следует иметь ввиду конкурентоспособность [3].

Впервые же термин вошел в обиход в 1970-е годы. Это было связано с обострением борьбы за рынки сбыта между крупными компаниями из различных стран в условиях либерализации международной торговли и повышения цен на энергоносители.

Бобба, Лангер и Поуз предложили в 1971г. следующую трактовку конкурентоспособности – это способность наций, регионов и компаний генерировать богатство, будучи предпосылкой для высоких заработных плат [4]. Данное определение на данный момент не выдерживает никакой критики, но является одной из первых попыток дать хоть какую-то интерпретацию явлению.

В 1981г. Бостонская консалтинговая группа предложила обоснованное на тот момент определение, кроме того существенно согласующееся со взглядами Шумпетера, где конкурентоспособная фирма ассоциируется с наименьшими издержками, устойчивым ростом, эффективностью использования капитала и условиями рынка заимствований [5]. На данный момент такой взгляд на проблематику является не приемлемым по ряду причин. Во-первых, наиболее конкурентоспособные фирмы обычно увеличивают свои расходы в части исследований и разработок и довольно часто в этой связи не получают прибыли. Во-вторых, в процессе конкурентной борьбы компании не щадят средств на рекламу и продвижение продукции, что приводит к большему охвату рынка и большим конкурентным преимуществам, но и высоким расходам.

В следующем определении, предложенном Флейтерски (1984), делается акцент на ценовые и не ценовые аспекты, при этом охватывается не только микро уровень, но и конкурентоспособность секторов и отраслей экономики. Конкурентоспособность – это способность сектора, отрасли или предприятия создавать и продавать продукцию в ценах, качествах и других характеристиках, которые являются более привлекательными, в сравнении с теми же характеристиками продукции конкурентов [6].

Подобное определение дает и Комитет Палаты Лордов по внешней торговле в отчете лорда Адлингтона (1985) и придерживается Бакли (1988): конкурентоспособность фирмы означает ее способность производить и продавать товары и услуги превосходного качества и с более низкой себестоимостью, чем местные и иностранные конкуренты. Конкурентоспособность – это долгосрочная прибыльность фирмы, способность возмещать сотрудникам и обеспечивать превосходную возвратность для акционеров [7].

Следует отделять понятия конкурентоспособности на макро и микро уровнях. Кругман (1994) указывает, что термин конкурентоспособность страны в эмпирическом смысле не имеет под собой основы. Как он отмечает, экономисты в общем не используют данное понятие, но если и есть интерпретация этому явлению, то она может заключаться только в смысле эффективности (продуктивности). Способность страны улучшать стандарты жизни полностью зависит от способности увеличивать свою эффективность (продуктивность). В связи с тем, что конкурентоспособность страны определить (эконометрически выразить) довольно сложно, в отличии от конкурентоспособности корпорации, то применимость термина к национальной экономике, по его мнению, не является объективным. И более того, это опасно в смысле смещения акцента на внутреннюю политику и, как следствие этого, угрозы существующей международной экономической системы [8].

Портер (1990) замечает, что не существует ни одной убедительной теории, объясняющей данное явление на национальном уровне, и более того, отсутствует общепринятое определение. Делаются попытки интерпретации, в числе которых такие переменные, как обменный курс, процентные ставки и дефицит бюджета. Есть и предложения по применению параметра дешевой и избыточной рабочей силы как объясняющего фактора. Но, как отмечает Портер, некоторые страны были свидетелями быстрого роста благосостояния в условиях дефицита бюджета и высоких процентных ставок – Италия и Южная Корея, дефляции и дорогостоящей рабочей силы – Германия и Швейцария. Поэтому возможность применения таких переменных считается спорным [9]. Вообще же, на данный момент существует два основных подхода к данной проблематике. Мулату в 2018г. выделяет второй подход, абсолютно признающий возможность измерения конкурентоспособности экономики страны. Также он отмечает важность измерения данного показателя для создания определенных условий взращивания прорывных отраслей экономики [10].

Этому подтверждение тот факт, что уже в 2002г. Портер совместно с Эсти, в контексте исследования влияния степени регулирования экологических норм на конкурентоспособность, применяют в качестве параметра экономической конкурентоспособности страны следующие показатели по отдельности: ВВП на душу населения, индекс роста и текущий индекс конкурентоспособности [11].

Мэйер и Занетти (2008) рассматривают различные показатели в качестве параметра конкурентоспособности страны в мировой торговле. Первый из них – это номинальный обменный курс валют. Снижение курса национальной валюты приводит в краткосрочной перспективе к относительному удешевлению произведенных в данном регионе товаров и увеличению их экспорта с одновременным сдерживанием импорта аналогичных товаров. Однако, эффект от такого удешевления сводится на нет дальнейшей внутренней инфляцией. Снижение обменного курса не обязательно приводит к аналогичному снижению цен на местные товары. Для преодоления такого недостатка параметра можно рассматривать реальный эффективный обменный курс как показатель конкурентоспособности экономики [12].

При его расчете учитывается соотношение индексов потребительских цен внешних экономик к внутренней экономике и вес каждого из торговых партнеров страны, поэтому он отражает степень реального колебания обменного курса. Для подсчетов веса торговых партнеров страны используют как товарооборот в целом, так и экспортную составляющую, а также оценку конкуренции с данными производителями в третьих странах [13]. Кроме того, его расчет не сложен и доступен практически ежемесячно в Казахстане. Для расчета Национальный Банк РК использует страны с долей не менее 0,5% от общего товарооборота [14].

Однако использование эффективного обменного курса, как замечают Мэйер и Занетти (2008) в качестве выражения конкурентоспособности также имеет существенные недостатки. Ведь в расчетах берутся данные индексов цен с различным набором товаров, многие из которых не экспортируются и их содержание существенным образом может отличаться. Примером является уровень арендных платежей в содержании потребительских цен, который в США составляет 28,4%, Швейцарии 18,7%, а в Италии не более 2,7%, что существенным образом влияет на формирование конкурентных преимуществ товаров. Другой стороной вопроса является различие в изменении структуры экспортируемых товаров, которая может сдвинуться в сторону дорогостоящих из них, например, премиум класса, что отразится в увеличении индекса цен, но не говорит об снижении конкурентоспособности аналогичных товаров. Поэтому, данные ученые делают вывод, что используемые в исследованиях индексы относительных производственных издержек и чаще всего индекс относительных затрат на единицу рабочей силы – является более подходящими для выражения параметра конкурентоспособности экономики страны [12].

Прежде Церра, Соикелли и Саксена (2003) также отмечали преимущество выбора вышеупомянутого показателя, т.к. он хорошо отражает структурное содержание во взаимной торговле, чем потребительские цены и в этом выборе эндогенность с ценами на товары не возникает, как в случае с индексом номинального обменного курса [15]. Данную позицию разделял и Нэйри (2006), выделяя и возможность альтернативного использования индекса относительных потребительских цен, индекса относительной стоимости экспортируемых товаров наряду с индексом относительных затрат на единицу рабочей силы [16].

Заключение. Таким образом, на сегодняшний день в теоретическом аспекте не существует единого мнения по вопросу определения понятия конкурентоспособности. Исследователями было предложено большое количество определений, но единый подход до сих пор не выработан. Это связано либо с развитием экономики и ввиду изменения условий либо с уровнем, к которому применяется понятие: страновой или частно предпринимательский.

Кроме того, стали наблюдаться два взгляда на эмпирическую оценку конкурентоспособности страны или предприятия. Сторонники первого взгляда или неоклассики отрицают возможность использования термина на национальном уровне в целом, но признают возможность измерения ее на уровне фирмы. Другие же экономисты считают, что эмпирическая интерпретация конкурентоспособности страны возможна и нужна и на макро уровне и на микро уровне. Более того, страны должны возвращать конкурентоспособные сектора экономики, которые способны использовать любые представляющиеся возможности и в этой связи значение параметра конкурентоспособности переоценить крайне сложно.

Список использованной литературы:

- 1 Defoe D. Plan of English Commerce. 1728. – <https://vernonpress.com/file/150/1327022fa8af9c2f86482dc4c967e571/1388082421.pdf>.
- 2 Reinert E. Competitiveness and its predecessors – a 500-year cross – national perspective. Paper prepared for the Business History Conference, Williamsburg, Virginia, March 11 – 13, 1994. – <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.194.7489&rep=rep1&type=pdf>.
- 3 Neumann J., Morgenstern O. Theory of games and economic behavior. -Princeton University Press, 1944. – <https://pdfs.semanticscholar.org/0375/379194a6f34b818962ea947bff153adf621c.pdf>.
- 4 Perdomo M., Orrego C., Roldan G., Palacios G. Potencial competitivo de tres mipymes del sector agroindustrial de la provincia de Ubaté, Colombia. Revista EAN. 2018. p.5. – <https://journal.universidadean.edu.co/index.php/Revista/article/view/2022/1785>.
- 5 Henderson B. Strategic and Natural competition. 1980 The Boston Consulting Group – <https://www.bcg.com/publications/1980/strategic-natural-competition.aspx>.
- 6 Flejterski S., Majchrzak M. Poland’s Long-Term Competitive Position from the Perspective of WEF Global Competitiveness Reports. 2018. Comparative Economic Research. – <https://doi.org/10.2478/cer-2018-0014>.
- 7 Buckley P.J., Pass C.L., Prescott K., Measures of International Competitiveness: A Critical Survey. Journal of Marketing Management. 1988. – <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0267257X.1988.9964068>.
- 8 Krugman P. Competitiveness: A Dangerous Obsession. 1994. Foreign Affairs – <http://www.walker.d.people.cofc.edu/Readings/Trade/KrugmanDangerous.pdf>.
- 9 Porter M. The Competitive Advantage of Nations. 1990. Harvard Business Review – http://www.economie.ens.fr/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf.
- 10 Mulatu A. Environmental regulation and international competitiveness: a critical review. 2018. International Journal of Global Environmental Issues – <https://doi.org/10.1504/IJGENVI.2018.090639>.
- 11 Esty D., Porter M., Ranking National Environmental Regulation and Performance: A Leading Indicator of Future Competitiveness? The Global Competitiveness Report 2001–2002. Oxford University Press, p.78–100. – http://www.hbs.edu/faculty/Publication%20Files/GCR_20012002_Environment_5d282a24-bb10-4a9a-88bd-6ee05e8c6678.pdf.
- 12 Meyer C., Zanetti A. Unit Labour Costs, the Real Exchange Rate and Swiss Competitiveness. 2008. Aussenwirtschaft, University of St. Gallen, School of Economics and Political Science, Swiss Institute for International Economics and Applied Economics Research, vol. 63(01), pages 43-68 – http://ux-tauri.unisg.ch/RePEc/usg/auswrt/AW_63-01_02_Meyer-Zanetti.pdf.
- 13 Bayoumi T., Lee J., Jayanthi S. New Rates from New Weights. 2005. International Monetary Fund – <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2005/wp0599.pdf>.
- 14 Данные Национального Банка РК -<http://www.nationalbank.kz/?docid=435&switch=russian>.
- 15 Cerra V., Soikkeli J., Saxena S. How Competitive is Irish Manufacturing? 2003. Economic and Social Review – http://www.tara.tcd.ie/bitstream/handle/2262/59970/Vol34_2Cerra.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- 16 Neary P. Measuring Competitiveness. 2006. International Monetary Fund – URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06209.pdf>.

БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ЭМПИРИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Е.М. Раушанов*¹, Т.Б. Ахметов², Н.Б. Усенбаев³

^{1,2,3} «НАРХОЗ» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: yerzhan.raushanov@narxoz.kz

Түйін. Бұл мақалада экономикалық құбылыс болып табылатын және экономикалық теория, экономисттердің зерттеулерінде кеңінен тараған бәсекеге қабілеттілік термині қарастырылады. Дегенмен, оның кеңінен қолданылуы қазіргі заманғы әлемнің жетекші экономисттерінің де күмәнін тудырады. Түрлі әдістер арқылы талдау негізінде оның күшті және әлсіз жақтарын көрсетуге, осындай әлеуеттік деңгейін және эмпирикалық зерттеулерде қолданылу мүмкіндігін анықтауға, белгілі ғалым зерттеушілердің бір немесе басқа да әдістерінің пайда болуының объективтілігі мен алғышарттарын бағалауға мүмкіндік береді. Мақалада бәсекеге қабілеттіліктің мәні мен мағынасының пайда болуы, зерттеушілердің мақсаты құбылысты түсіндіруге және эмпирикалық көрінісі үшін ең қолайлы шешімдерді іздеу және қазіргі уақытта экономикадағы негізгі бағыттардың даму жағдайында бәсекеге қабілеттілік мәнін анықтау қарастырылады.

Түйінді сөздер: Бәсекеге қабілеттілік, бір жұмысшы күшіне кеткен салыстырмалы шығындар, тиімді айырбас бағамы, өнімділік, тиімділік, бәсекеге қабілеттілік параметрі.

COMPETITIVENESS IN THEORY AND EMPIRICAL RESEARCH

Y.M. Raushanov*¹, T.B. Akhmetov², N.B. Ussenbayev³

^{1,2,3} NARXOZ University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: yerzhan.raushanov@narxoz.kz

Summary. It is considered competitiveness within the article as an economic phenomenon that is in widespread use in economic theory and research of economy scientists. However, it's wide application sometimes under the doubt of influential economists today. Analysing different approach made it possible to find their advantages and disadvantages, define the possibility of its use in empirical research and how it can be far, assess objectivity and prerequisites for appearance of different approach of well known researchers. There are description of term origin and some history of first use of the term by scientists with main aim to find suitable interpretation and empirical assessment of the phenomenon, highlighting general tendency in economic science at the current moment regarding comprehension of competitiveness essence.

Key words. Competitiveness, relative costs per unit of labor, effective exchange rate, productivity, efficiency, competitiveness parameter.

МРНТИ 06.81.65

УДК 658.3+316.4

ФОРМИРОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ: МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ И ЭМПИРИЧЕСКИЕ ОЦЕНКИ

М.Т. Сырлыбаева

Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова

г. Талдықорган, Казахстан

e-mail: king_bara@mail.ru

Аннотация. В статье рассмотрены теоретические аспекты исследования: появление необходимости в изучении организационной культуры связано с существенным влиянием процесса глобализации экономического и социального пространства на изменения внутренней организационной среды. Организационная культура может стать инструментом, как способствующим повышению показателей эффективности компании, так и сдерживающим ее развитие. В работе описано то, что организационная культура инерционна, возникает необходимость в ее формировании, изменении и управлении. Указано, что с возрастанием роли культуры для существующих компаний, усиливается потребность в оценке состояния имеющейся в компании организационной культуры. Целью данной публикации является обобщение существующих методических подходов к оценке организационной культуры и выбор наиболее сбалансированной методики количественной оценки.

Ключевые слова: организационная культура, глобализация, менеджмент, управление инновациями, организационная среда.

Введение. В условиях формирования новых механизмов хозяйствования, ориентированных на рыночную экономику, перед организациями предпринимательского типа встаёт необходимость работать по-новому, считаясь с законами и требованиями рынка, овладевая новым типом экономического поведения, приспособляя все стороны производственной деятельности к меняющейся ситуации. В связи с этим возрастает вклад каждого работника в конечные результаты деятельности предприятия. Одна из главных задач для предприятий торговли – поиск эффективных способов управления трудом, обеспечивающих активизацию человеческого фактора. Решающим причинным фактором результативности деятельности людей является их организационная культура [1].

В настоящее время перед множеством предприятий стоит огромное количество проблем, часть которых можно решить посредством изменения организационной культуры. Это изменение означает повышение эффективности управления культурой организации. Нами были выработаны основные рекомендации по повышению уровня организационной культуры на предприятиях [2].

Материал и методы исследования. Под методикой оценки организационной культуры подразумевают систему последовательных действий, направленных на исследование организационной культуры для получения сведений о состоянии компании и выявления ее преимуществ и недостатков. Анализ литературы показывает, что существует две группы методик оценки организационной культуры – качественные и количественные. Качественные методики оценки организационной культуры предполагают исследования описательного характера, основанные на анализе собранных первичных данных о компании (опрос, анкетирование и др.) и информации частного характера (мнение сотрудников о компании, ее ресурсах и возможностях в развитии; уровень мотивации; предложения по совершенствованию работы, внутренние конфликты, неформальные связи) без их количественного выражения. К качественным методикам оценки организационной культуры относятся:

1. Типология Т.Е. Дила и А.А. Кеннеди (анализируемые параметры – уровень риска и скорость получения обратной связи).

2. Типология Р. Акоффа (параметры исследования – степень привлечения работников к установлению целей в организации и степень привлечения работников к выбору средств для достижения поставленных целей).

3. Типология М. Бурке (параметры для анализа: взаимодействие с внешней средой, размер и структура организации, мотивация персонала).

Результаты и обсуждение. Организационная культура — это совокупность общественно-прогрессивных норм, правил и стандартов, принятая и поддерживаемая в области организационных отношений. Организационные отношения — это взаимодействие, противодействие или нейтральное отношение элементов организации внутри или вне ее [3].

Характеристика организационной культуры охватывает:

— индивидуальную автономию, т. е. степень ответственности, независимости и возможности выражения инициативы в организации;

— структуру, т. е. взаимодействие органов и лиц, действующих правил, прямого руководства и контроля;

— направление, т. е. степень формирования целей и перспектив деятельности организации[4];

— интеграция, т. е. взаимопроникновение, степень которого определяется рамками интересов участников производственного процесса, а также соответствующими целями организации;

— управленческое обеспечение, т. е. степень, относительно которой менеджеры обеспечивают четкие коммуникационные связи, помощь и поддержку своим подчиненным;

— поддержку, т. е. уровень помощи, оказываемой руководителями своим подчиненным;

— стимулирование, т. е. степень зависимости вознаграждения от результатов труда;

— идентифицированность, т. е. степень отождествления работников с организацией в целом;

— управление конфликтами, т. е. степень разрешения конфликтов;

— управление рисками, т. е. степень, до которой работники поощряются в инновациях и принятии на себя риска.

В любой организации ее работники склонны участвовать в следующих процессах:

– выделять из внешнего окружения важное и неважное для организации;

– разрабатывать пути и способы измерения достигнутых результатов;

– находить объяснения успеху и неудаче в достижении целей [5].

Для результативной и тщательной диагностики организационной культуры Жетысуского государственного университета им. И. Жансугурова (далее ЖГУ) был проведен опрос среди 20

работников, требующий индивидуальных ответов. Сотрудникам было предложено заполнить анкету (см. Табл. 1).

Таблица 1

В ходе анкетирования были получены следующие результаты

В Вашей организации	Количество ответов					
	Абсолютно не согласен	Скорее не согласен	Ни да, ни нет	Скорее согласен	Полностью согласен	Загруженность ответить
1.Большинство работников выполняют свою работу с высокой степенью самоотдачи	5	9	4			2
2.Организация похожа на большую семью	8	6	4	2		
3.Сотрудничество на уровне различных структур вуза активно поощряется			5	7	4	4
4.Принцип распределения полномочий позволяет работникам проявлять инициативу		10	4	1		5
5.Слова руководителей и работников администрации не расходятся с их делами	4	2	4	3	2	5
5.В случае возникновения разногласий мы упорно работаем над достижением взаимовыгодного компромисса	11	5	3			1
6.Наш подход к ведению бизнеса весьма последователен и прогнозируем		2	5	3		10
7.Мы используем гибкие и неконсервативные методы работы	12	3	1			4
8.Комментарии и рекомендации клиентов обычно влекут за собой изменения в методике работы	9	4	1	1		5
9.Неудачи рассматриваются как приобретаемый опыт и возможность оптимизации работы	13	2	2			3
10.Существует долгосрочная цель деятельности университета и имеется стратегия по ее достижению		2	3			15
11.Поддерживается широкое понимание целей деятельности организации	10	6	1			3
12.Мы имеем единую концепцию для нашего университета на будущее	1	2	2		2	13
13.Организация ориентирована на результат. Главная забота — добиться выполнения задания.			3	5	10	2

Примечание: составлено автором на основе изученного материала.

Проанализировав полученные ответы можно сказать, что организационная культура университета представляет собой смесь иерархической и рыночной культуры, т.е. она очень формализована и структурирована. Тем, что делают люди, управляют процедуры. Важным и главным считается поддержание плавного хода деятельности организации.

Параметры желаемой организационной культуры ЖГУ[6]:

- Организация похожа на большую семью;
- Лидеры или главы организации воспринимаются как воспитатели и, возможно, бригадную работу, участие людей в бизнесе и согласии;
- Клановая культура – это наиболее благоприятная для развития лояльности сотрудников культура;
- Связующей сущностью организации является преданность экспериментированию и новаторству;
- Подчеркивается необходимость деятельности на переднем рубеже;
- В долгосрочной перспективе университет делает акцент на росте и обретении новых ресурсов;

- Успех означает предоставление уникальных и новых услуг;
- Важно быть лидером на рынке услуг;
- Акцент на стремлении побеждать;
- Репутация и успех являются общей заботой;
- Фокус перспективной стратегии настроен на конкурентные действия, решение поставленных задач и достижение измеримых целей;
- Успех определяется в терминах надежности, плавных календарных графиков и низких затрат.

Таким образом, текущее состояние культуры анализируемого предприятия нуждается в преобразовании в сторону клановой и рыночной культур. Определив ее сегодняшнее (фактическое) состояние, можно принять решение о тех действиях, которые позволят перейти из сегодняшнего состояния в желательное.

Закключение. Главным фактором успешного формирования культуры предприятия является непосредственное участие руководителей предприятия в проводимых изменениях.

Важность формирования эффективной организационной культуры в деле успешного функционирования фирмы сегодня является общепризнанной во всем цивилизованном мире. Все преуспевающие компании без исключения создали и поддерживают у себя ярко выраженные организационные культуры, наиболее соответствующие целям и ценностям компании и четко отличающие одну фирму от другой. Сегодня одной из основных составляющих успеха любой компании является сильная и эффективная организационная культура.

Список использованной литературы:

- 1 Максимова С. М. О современных подходах к формированию организационной культуры компаний // Модель менеджмента для экономики, основанной на знаниях. Материалы трудов участников IV Международной научно-практической конференции. – М.: МЭСИ, 2012, – Том 2, – 370 с.
- 2 Стеклова О. Е. Организационная культура: учебное пособие / О. Е. Стеклова. – Ульяновск: УлГТУ. – 2017. – с.94.
- 3 Халеев А.И. Организационная культура предприятия: основные концепции иностранных исследований // Управление экономическими системами: электронный научный журнал. – Кисловодский институт экономики и права. – 2015. – С.4.
- 4 Шуплецов А.Ф., Харитонов П.В. Организационная культура предпринимательской деятельности компании и ее влияние на эффективность результатов хозяйствования // Проблемы теории и практики управления. – Известия ИГЭА. – 2016. – №3 (83). – С.87.
- 5 Van der Post, W. Z., De Coning, T. J., et al. An instrument to measure organizational culture. South African Journal of Business Management, 2017, 28(4), PP. 147–168.
- 6 Официальный сайт, РГП на ПХВ Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова. <http://zhgu.edu.kz/>. Интернет ресурс. (Дата обращения 13.11.2018).

ҰЙЫМДАСТЫРУ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ЗЕРТТЕУ ӘДІСНАМАСЫ ЖӘНЕ ЭМПИРИКАЛЫҚ БАҒАЛАУ

М.Т. Сырлыбаева

І. Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті

Талдықорған қаласы, Қазақстан

e-mail: king_bara@mail.ru

Түйін. Мақалада зерттеудің теориялық аспектілері қарастырылған: ұйымдастыру мәдениетін зерттеу қажеттілігінің пайда болуы экономикалық және әлеуметтік кеңістіктің ішкі ұйымдастыру ортасының өзгеруіне жаһандандыру процесінің елеулі әсерімен байланысты. Ұйымдастыру мәдениеті компанияның тиімділік көрсеткіштерін арттыруға ықпал ететін, сондай-ақ оның дамуын тежейтін құрал бола алады. Жұмыста ұйымдастырушылық мәдениет инерционды, оны қалыптастыру, өзгерту және басқару қажеттілігі туындайды. Қазіргі компаниялар үшін Мәдениет рөлінің артуымен компанияда бар ұйымдастыру мәдениетінің жағдайын бағалау қажеттілігі артып отыр. Аталған жарияланымның мақсаты ұйымдастыру мәдениетін бағалаудағы әдістемелік тәсілдерді жинақтау және сандық бағалаудың ең теңдестірілген әдістемесін таңдау болып табылады.

Түйінді сөздер: ұйымдастыру мәдениеті, жаһандану, менеджмент, инновацияны басқару, ұйымдастыру ортасы.

FORMATION OF ORGANIZATIONAL CULTURE: THE RESEARCH METHODOLOGY AND EMPIRICAL ESTIMATES

M. T. Syrlybaeva

Zhetysu State University named after I. Zhansugurov

Taldykorgan, Kazakhstan

e-mail: king_bara@mail.ru

Summary. *The article deals with the theoretical aspects of the study: the emergence of the need to study organizational culture due to the significant impact of globalization of economic and social space on changes in the internal organizational environment. Organizational culture can become a tool, both contributing to the improvement of the company's performance indicators, and constraining its development. The paper describes the fact that the organizational culture is inertial, there is a need for its formation, change and management. It is indicated that with the increasing role of culture for existing companies, there is a growing need to assess the state of the company's organizational culture. The purpose of this publication is to summarize the existing methodological approaches to the assessment of organizational culture and the choice of the most balanced methods of quantitative assessment.*

Key words: *organizational culture, globalization, management, innovation management, organizational environment.*

МРНТИ 06.54.31

УДК621.311

ИССЛЕДОВАНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ КАЗАХСТАНА В ОБЛАСТИ ВНЕДРЕНИЯ ВОЗОБНОВЛЯЕМЫХ ИСТОЧНИКОВ ЭНЕРГИИ

Ж.Т. Сейфуллин¹, Г.Ж. Сейтхамзина^{*2}

^{1,2}Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

e-mail: gau17erj@mail.ru

Аннотация. *В статье изложены основные положения в сфере внедрения возобновляемых источников энергии в Республике Казахстан. Использование возобновляемых энергетических ресурсов является приоритетным направлением при разработке программ развития энергетики и решении экологических проблем Казахстана. Рассмотренные в статье проблемы реализации проектов по внедрению возобновляемых источников энергии требуют всестороннего рассмотрения и принятия собственных решений с учетом мирового опыта. Широкое внедрение возобновляемых источников энергии позволит не только снизить негативное влияние на окружающую среду, но и послужит стимулом для развития других смежных отраслей науки и промышленности.*

Ключевые слова. *Возобновляемые источники энергии, энергетические ресурсы, «зеленая» энергия, «зеленые» сертификаты*

Введение. Республика Казахстан является участником Рамочной конвенции ООН по изменению климата, которая была ратифицирована в 1995 г. В соответствии с Рамочной конвенцией ООН по изменению климата Казахстан имеет обязательства по выполнению программ, связанных со снижением выбросов в атмосферу парниковых газов, виновных в происходящем глобальном потеплении климата Земли. Одним из путей снижения выбросов парниковых газов является замещение традиционных источников энергии в виде нефти, угля и газа возобновляемыми источниками энергии, такими, как гидро-, ветро- и солнечная энергии, ресурсами которых богат Казахстан.

К сожалению, в Республике Казахстан еще нет достаточной нормативно-правовой базы, которая бы позволяла в полной мере использовать возможности возобновляемых источников энергии.

В нашей стране до 2009 года не существовало законодательных механизмов, способствующих развитию генерирующих источников, использующих возобновляемые источники энергии.

Пожалуй, единственный документ, в котором можно увидеть заинтересованность государства в развитии использования нетрадиционных источников энергии, – это три пункта статьи 15 Закона Республики Казахстан «Об энергосбережении» от 25.12.1997 № 210-1 (новый закон до сих пор находится на утверждении)[1]. Однако данная статья носит чисто декларативный характер, содержит общие направления, а не конкретные механизмы поддержки.

Методы исследования. Эмпирические: наблюдение, сравнение, измерение, получение выводов и их применение в дальнейшей работе. В ходе исследования использованы материалы периодической печати и официальных интернет-ресурсов. Для решения поставленных задач в работе использованы методы экономического, абстрактно-логического, экспертного сравнения, а также исследованы методологические и теоретические аспекты изучаемой проблемы.

Результаты и обсуждение. Использование возобновляемых энергетических ресурсов является приоритетным направлением при разработке программ развития энергетики и решении экологических проблем Казахстана.

В Казахстане создаются необходимые правовые и организационно-экономические условия для вовлечения в энергобаланс возобновляемых энергетических ресурсов, развития на их базе энергетических объектов.

Координация и ответственность за разработку и реализацию программ по вовлечению в энергобаланс возобновляемых энергетических ресурсов возлагается на уполномоченный орган.

Первым шагом на пути государственной поддержки генерирующих источников, использующих нетрадиционные источники энергии, стал Закон от 4 июля 2009 года №165-IV «О поддержке использования возобновляемых источников энергии» [2].

Введение в действие Закона Республики Казахстан «О поддержке использования возобновляемых источников энергии» придает особый статус возобновляемым источникам энергии на электроэнергетическом рынке. В соответствии с Законом о поддержке возобновляемых источников энергии данным объектам гарантируется государственная поддержка на всех этапах проектирования, строительства и эксплуатации[3].

В процессе разработки данного закона рассматривались различные варианты поддержки использования возобновляемых источников энергии, основанные на международном опыте. Это хорошо зарекомендовавшая себя на западе торговля сертификатами на «зеленую энергию» и второй вариант – гарантированный государством на определенный срок тариф на электроэнергию, выработанную с использованием возобновляемых источников энергии.

Однако в Казахстане предложили свой путь. Основное бремя поддержки было возложено на региональные электросетевые компании и Национального системного оператора АО «КЕГОС», которых обязали, во-первых, осуществлять реконструкцию сетей, к которым осуществляется подключение за собственные средства, а во-вторых, покупать электроэнергию, выработанную на подключенных установках с использованием возобновляемых источников.

Региональные электросетевые компании, к электрическим сетям которых непосредственно подключены объекты, использующие возобновляемые источники энергии, обязаны покупать в полном объеме электрическую энергию, производимую соответствующими квалифицированными энергопроизводящими организациями, для компенсации нормативных потерь электрической энергии в своих сетях в объеме не более пятидесяти процентов размера этих потерь.

Расширение и реконструкция существующих электрических и тепловых сетей энергопередающих организаций для подключения объектов по использованию возобновляемых источников энергии осуществляются собственником электрических и (или) тепловых сетей с обязательным включением данных затрат в тарифы энергопередающей организации в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан о естественных монополиях и регулируемых рынках.

С одной стороны, данный вид поддержки проще, чем осуществление поддержки через внедрение механизма торговли сертификатами «зеленой энергии», и более целесообразен в период, когда рынок нетрадиционной электроэнергии только зарождается и объемы электроэнергии, выработанные на возобновляемых источниках энергии, минимальны. С другой стороны, в стремлении вернуть средства, вложенные в реконструкцию сетей и в покупку более дорогой возобновляемой энергии, региональные электросетевые компании должны будут увеличить свой отпускной тариф, что в конечном итоге отразится на конечном потребителе.

Рассмотренные выше проблемы реализации проектов по внедрению возобновляемых источников энергии требуют всестороннего рассмотрения и принятия собственных решений с учетом мирового опыта.

Широкое внедрение возобновляемых источников энергии позволит не только снизить негативное влияние на окружающую среду, но и послужит стимулом для развития других смежных отраслей науки и промышленности.

С принятием Закона о поддержке использования возобновляемых источников энергии развитие их в Казахстане перешло в новую фазу – от намерений к практической реализации.

Надеемся, что в законе будут предусмотрены кратчайшие сроки устранения недоработок и трудностей, которые возникают при реализации проектов[4].

В настоящее время в странах с развитой рыночной экономикой существенное значение имеет административное регулирование в сфере охраны окружающей среды (т.н. «прямые методы» административного регулирования. Они включает законодательно установленные эмиссионные стандарты (нормы выброса вредных веществ из источника загрязнения); разрешения на выбросы отходов; стандарты, определяющие экологические характеристики товаров; запреты на производство, хранение и продажу некоторых токсичных веществ.

Анализ зарубежного опыта показывает, что в странах с развитой рыночной экономикой главная роль в обеспечении экологической безопасности принадлежит государству. При этом государственное регулирование осуществляется в форме законодательного регулирования, административного и регулирования экономическими методами, или, как их называют, методами косвенного регулирования.

Анализ природоохранных законодательств в развитых европейских странах и США свидетельствует о широте охвата и масштабности правовых документов. Во-первых, наблюдается чётко выраженная тенденция к созданию комплексных природоохранных законов. Во-вторых, проявляется стремление к кодификации специфичных для отдельных секторов законов в их увязке к национальной экономике. В-третьих, проявляется неослабевающий интерес к пересмотру существующего законодательства с тем, чтобы оно отражало изменяющиеся условия, а также современный уровень научно-технической информации и научно-технического потенциала в области охраны окружающей среды. И наконец, правительства начинают реагировать на выявленные несоответствия в законодательных основах в области охраны окружающей среды путём включения положений, касающихся охраны окружающей среды, в процесс разработки эффективного законодательства для появляющихся новых областей [5].

К инструментам экономического регулирования со стороны государства на предприятии относятся: налоги экологического назначения; премии, выплачиваемые за предотвращение или ограничение ущерба, наносимого в результате проведения экологического мероприятия; займы и кредиты, предоставляемые государством предприятиям на льготных условиях; налог за загрязнение, взимаемый с компаний за каждую единицу выбрасываемых в среду вредных веществ (данную форму налога часто называют «плата за ущерб окружающей среде»); продажу государством «прав на загрязнение»; различные виды налоговых льгот – инвестиционный кредит, ускоренную амортизацию, выпуск облигационных займов целевого характера, снижение ставок налогообложения при производстве и продаже техники и оборудования экологического назначения, а также товаров, удовлетворяющих требования экологических стандартов.

Заключение. Следует отметить, что, несмотря на различие административных систем, действующих в разных развитых странах, наблюдаются следующие общие черты государственного административного управления охраной окружающей среды:

- во всех странах есть министерство по природопользованию и охране окружающей среды;
- существует строгая иерархическая подчинённость между ведомствами, занимающимися охраной окружающей среды;
- наблюдается тенденция ужесточения экологических норм и нормативов, устанавливаемых законодательно на местном и государственных уровнях;
- средства, выделяемые государствами на охрану окружающей среды, носят целевой характер и жестко контролируются административной системой.

В промышленно развитых странах уже сложилась определенная система методов по экономическому стимулированию природоохранной деятельности, которая существенно дополняет административное регулирование.

В Казахстане в период дальнейшего развития рыночных отношений целесообразно применить передовой мировой опыт по административному управлению охраной окружающей среды в сочетании с экономическими методами, широко применяемыми странами с развитой рыночной экономикой.

Список использованной литературы:

- 1 Закон РК. Об энергосбережении: принят 25 декабря 1997 года
- 2 Закон РК. О поддержке использования возобновляемых источников энергии: принят 4 июля 2009 года
- 3 Зерчанинова И.Л., Копылов А.Е. Зеленые сертификаты и региональные аспекты устойчивого развития // Регионы России: стратегии и механизмы модернизации, инновационного и технологического развития: Труды Восьмой международной научно-практической конференции (31 мая – 1 июня 2012 г.). – М.: ИНИОН РАН, 2012. – С. 584-588
- 4 Irina Zerchaninova. Green Energy Certification – is it possible in Russia? // Renewable Energy Bulletin / EU-Russia ENERGY DIALOGUE Technology Center, 2014, October;
- 5 Зерчанинова И.Л. Сокращение выбросов парниковых газов как мировой технологический тренд // Россия: тенденции и перспективы развития. Ежегодник. Вып. 8. Ч. 1. – М.: ИНИОН РАН, 2013. – С. 517-523.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖАҢҒЫРТУ ЭНЕРГИЯСЫ КӨЗДЕРДІ ІСКЕ АСЫРУ
САЛАСЫНДАҒЫ МҮМКІНДІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ**

Ж.Т.Сейфуллин, Г.Ж.Сейтхамзина

^{1,2} Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: gau17erj@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасының энергияны қалпына келтіретін энергия көздерін өндіру саласының негізгі бағыттары қарастырылған. Қолданбалы энергетикалық ресурстарды пайдалану басымдыққа ие энергетиканы дамыту және экология мәселелері бойынша шешімдерді әзірлеуге бағытталған. Мақалада қарастырылған мәселе энергияны қалпына келтіретін энергия көздері бойынша жобаларды іске асыру мәселелерін бүкіл элем бойынша шолу мен меншікті шешімдерді элемдік кеңесте есепке алуды талап етеді. Энергияны қалпына келтіретін энергия көздерін пайдаланудың үлкен көлемін қоршаған ортаға зиян келтірмей, тек қоршаған орта мен өндірістің басқа да салаларын дамыту үшін ынталандырады.

Түйінді сөздер. Жаңғырту энергиясы көздері, энергетикалық ресурстар, «жасыл» энергия, «жасыл» сертификаттар.

**RESEARCH OF POSSIBILITIES OF KAZAKHSTAN IN THE FIELD OF
IMPLEMENTATION OF RENEWABLE ENERGY SOURCES**

Zh.T.Seifullin, G.Zh.Seitkhamzina

AAES, Almaty city
e-mail: gau17erj@mail.ru

Summary. The article outlines the main provisions in the implementation of renewable energy sources in the Republic of Kazakhstan. The use of renewable energy resources is a priority in the development of energy development programs and the solution of environmental problems in Kazakhstan. The problems of implementation of projects for the introduction of renewable energy sources considered in the article require comprehensive consideration and making their own decisions, taking into account international experience. The widespread introduction of renewable energy sources will not only reduce the negative impact on the environment, but also serve as an incentive for the development of other related branches of science and industry.

Key words. Renewable energy sources, energy resources, green energy, green certificates

МРНТИ 06.52.41
УДК 330.357

ОТРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ В ГЛОБАЛЬНОМ РЕЙТИНГЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ

Г.С. Тайкулакова*¹, М.В. Ахмедьярова²

¹ Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

² Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан

e-mail: gulnuratgs@mail.ru

Аннотация. В статье исследованы статистические данные Отчета Всемирного Экономического Форума 2018 года, по экономическому состоянию РК за последние 10 лет. Отмечены основные индикаторы Глобального Рейтинга конкурентоспособности РК с показателями оценки по каждой ключевой позиции на основе анализа реализованных государственных программ. Изучена и проанализирована динамика экономического роста РК в сравнении со странами постсоветского пространства с отражением факторов, повлиявших на снижение или повышение рейтинга в глобальном индексе конкурентоспособности (ГИК). Приведена аналитическая трактовка авторов по показателям различных индикаторов и обоснование их изменений. Рассмотрены причинно-следственные связи снижения конкретного индикатора, которые в свою очередь включает несколько показателей. Определены основные векторы повышения основных индикаторов, через экономические кластеры, элементы промышленной, структурной и инвестиционной политики Республики Казахстан. В заключении, сделаны основные выводы по улучшению экономических показателей для потенциального развития национальной экономики, улучшение рейтинга в различных номинациях, с учетом корректировок и доработок в различных ее сферах.

Ключевые слова: индикаторы глобального индекса конкурентоспособности, отраслевая региональная промышленность, экономический рост, инновационные технологии.

Введение. Завершившийся 2018 год, запомнится как год подведения итоговой балльности очередной мировой статистики в разрезе развитых и развивающихся стран. По результатам Всемирного экономического форума, в отчете которого озвучены цифры индикаторного роста или падения национальных экономик более сотни стран мира, хотелось бы сделать некоторую оценку по показателям РК. Казахстан в этом рейтинге, в 2018 году, занял 59 место со средним баллом 61,8, практически оставаясь на той же позиции, что и в 2017 году. Ниже в таблице представлена позиция РК за последние два года (2017 и 2018) с динамикой роста или падения показателя [1,2].

В таблице 1 приведены основные индикаторы глобального индекса конкурентоспособности Казахстана в разрезе 2017 и 2018 года с указанием отклонений по каждой позиции. Очевидная динамика показателей в сторону повышения или снижения оценки дает возможность развивать конкретную сферу экономики и использовать внутренние резервы для повышения экономических показателей.

Таблица 1

Казахстан в ГИК по основным индикаторам

Основные индикаторы ГИК	2017	2018	Отклонения
РК, место в ГИК	59	59	0
Качество институтов	73	61	+12
Макроэкономическая стабильность	61	62	- 1
Здоровье и начальное образование	94	97	- 3
Высшее образование и профессиональная подготовка	52	57	-5
Эффективность рынка товаров и услуг	67	57	+10
Эффективность рынка труда	33	30	+3
Инфраструктура	72	69	+3
ИКТ	44	44	0
Образование и навыки	52	57	- 5
Уровень технологического развития	102	100	+2
Размер внутреннего рынка	45	45	0
Динамичность бизнеса	35	37	- 2
Инновационный потенциал	87	87	0

Примечание: Разработано авторами на основе Отчета ВЭФ, 2018 год [1,2].

Из таблицы 1 видно, что основные отклонения в сторону ухудшения индикаторов показала система образования, рынок товаров и услуг, инфраструктура и рынок труда. Исследования данных показателей проводили международные организации на основе статистических данных по стране. Проведенный анализ по 98 индикаторам выполнен на основе данных, проведенных международными организациями – 54 индикатора, и остальные 44 – на основе опросного анализа ВЭФ. Из анализа видны рост экономических показателей по пяти индикаторам, которые в целом подняли уровень Казахстана на более высокие позиции, при этом уровень 2017 года в рейтинге ГИК остается неизменным за счет четырех индикаторов, опустившихся на несколько позиций.

Следует отметить, что основной фокус делается на статистические индикаторы, удельный вес которых составляет 70%, а опросные индикаторы только 30%. Представленные в таблице индикаторы отражают реальную картину национальной экономики стран, где можно увидеть свои положительные и отрицательные сдвиги. Почти 40 лет, а точнее с 1979 года, эксперты ВЭФ готовят отчет «Глобальная конкурентоспособность», где основными индикаторами являются экономически-потенциальный рост и показатель конкурентоспособности страны. Более того, были отчеты по региональным секторам, которые географический охват делали по блокам стран, например, «Конкурентоспособность арабского мира» или стран Центральной Азии и Кавказа [2].

Хочется отметить, что Казахстан, как и все аналогичные развивающиеся страны, имеет четко выстроенную экономическую политику, которая состоит из основных элементов (Рис. 1):

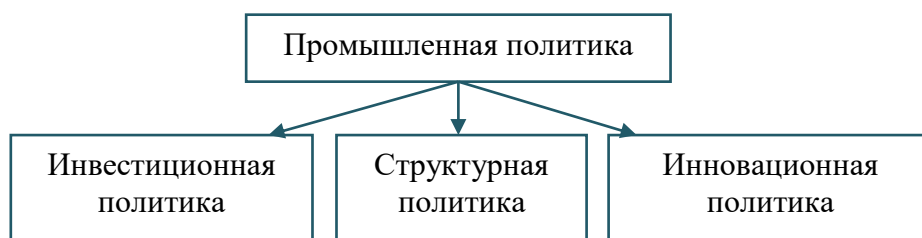

Рисунок 1 – Элементы экономической политики РК (разработано авторами)

Хотелось бы пояснить основные отличия и особенности трех элементов экономической политики государства, чтобы иметь понимание и осмысление инструментов государственного регулирования экономики. Основным элементом является промышленная политика – это совокупность государственных мер, в результате которых обеспечиваются благоприятные условия для поддержки и развития бизнеса. Особые условия, в которых развивается предпринимательство, формируют конкурентоспособность компаний для эффективной работы, технико-технологического обновления и стабильного развития национальной экономики. Целью промышленной политики является устойчивое развитие национальной экономики через диверсификацию отраслей промышленности. Данной цели соответствуют задачи создания адекватной системы государственного регулирования экономики, создания системного механизма обеспечения взаимодействия государства и деловых кругов [3,4].

Промышленная политика является отдельной, самостоятельной сферой в рамках экономической политики государства, использующей ряд таких инструментов, что и инновационная политика. Главным предметом государственной индустриально-инновационной политики является производство экспортно-ориентированных товаров и их конкурентоспособность. Сегодня в эпоху IV промышленной революции, следует особо фокусировать внимание на промышленной политике, которая является одним из ключевых единиц экономической политики государства.

Основным инструментом для реализации промышленной политики является создание максимально комфортных условий для стабильного экономического роста, которое определяется эффективными методами и подходами разработки целенаправленной промышленной политики в Казахстане. Для формирования эффективной промышленной политики, на наш взгляд, необходимо фокусировать развитие в следующих направлениях (Рис. 2):

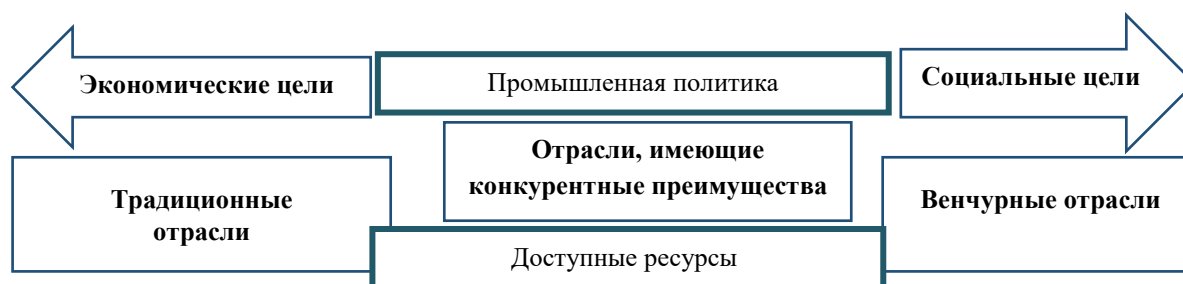

Рисунок 2 – Формирование сферы промышленной политики (разработано авторами)

Промышленная политика является проекцией стратегических целей экономического развития на производственную сферу, переводящей их в систему приоритетов в распределении ресурсов и в механизмы реализации данных приоритетов. Если сейчас увязать цели и задачи промышленной политики РК с индикаторами ГИК, такими как инновационный потенциал и динамичность бизнеса, то можно отметить, что основные направления по повышению показателей заложены в промышленной политике. Необходимо больше вкладывать инвестиций в образование, науку и изобретения, научные исследования и опытно-конструкторские работы. 110 место РК занимает по количеству цитируемых научных публикаций, что подтверждает изолированность науки, которая находясь в собственной оболочке, не имеет выхода из-за отсутствия финансирования. Результаты исследований и их возможные пути апробации на внутреннем рынке остаются только на бумаге [4].

Для того, чтобы повысить показатель индикатора «Образование и навыки» необходимо реформировать отечественную науку. Это направление развития может быть реализовано через следующие инструменты (Рис. 3):

Рисунок 3 – Пути повышения индикатора «Образование и навыки» (разработано авторами)

Реализация предлагаемых мер позволит осуществить адекватное научное обеспечение индустриально-инновационной политики в республике, развитие производств с высокой добавленной стоимостью и переход к сервисно-технологической экономике, а также будет способствовать выполнению Стратегии индустриально-инновационного развития Казахстана.

Периодически, в зависимости от быстро меняющихся условий, любая страна, готовая развивать свою экономику, делает определенные преобразования или структурные реформы, которые касаются в разной мере промышленно-инновационного развития компаний, производственно-отраслевых предприятий, хозяйствующих субъектов малого и среднего бизнеса, а также крупных монополий. Президент Казахстана не случайно провозгласил в Послании Третью модернизацию страны, которая должна органично вписаться в четвертую промышленную революцию. «Мы должны культивировать новые индустрии, которые создаются с применением цифровых технологий. Это важная комплексная задача. Необходимо развивать в стране такие перспективные отрасли, как 3D-принтинг, онлайн-торговля, мобильный банкинг, цифровые сервисы, в том числе в здравоохранении и образовании, и другие. Эти индустрии уже поменяли структуру экономик развитых стран и придали новое качество традиционным отраслям» – отмечается в Послании [5,6,7].

Таким образом, третья индустриализация страны должна начинаться с развития промышленных регионов, где сосредоточены основные ресурсы, как природные, так и продукты перерабатывающих отраслей. Конкурентоспособность специализированных отраслей экономики по регионам может обеспечить синергетический эффект для показателей национальной экономики в целом. На рисунке 4 показаны основные развивающиеся отрасли в разрезе каждого региона (Рис. 4):

Рисунок 4 – Региональное развитие отраслей промышленности РК (разработано авторами)

Если рассматривать показатели индикаторов ГИК, то целесообразно делать упор на те позиции, которые дали снижение или не показали рост, например, динамичность бизнеса и инновационный потенциал. В настоящее время делаются огромные продвижения в цифровизации экономики, инновационности и развитии бизнеса. Именно региональные промышленные сектора должны формироваться по принципу «экономика ниш», что позволит концентрировать отраслевые специализации и создавать своеобразные кластеры трудовых и производственных ресурсов [3].

Реализация данных направлений обеспечит небольшой прорыв в укреплении роста национальной экономики, тем самым повышая конкурентоспособность страны. Каждое новое направление развития является драйвером для продвижения существующих программ индустриально-инновационного развития, что позитивно может отразиться в показателях ГИК. Наступивший год должен внести изменения по многим экономическим показателям, так как наступает заключительный период очередного этапа реализации многих государственных программ ФИИР, пятилетних этапов Плана нации «100 конкретных шагов» по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Н. Назарбаева, который был принят в мае 2015 года. Результаты первых пяти лет должны будут озвучены по каждой отдельно взятой реформе, которые стояли перед государством. И одним из главных реформ, показатели которой будут зеркально отражены в оценке ВЭФ 2019 года – это Индустриализация и экономический рост [7,8].

В глобальном рейтинге конкурентоспособности Казахстан из 137 стран занял 57 место с индексом 4,3. Если сравнить с экономикой стран постсоветского пространства, то Казахстан уступил только пяти странам: России (38), Латвия (54), Литва (41), Азербайджан (35) и Эстония (29). Следует выделить показатели по сектору Образование. Из 12 основных показателей в индикаторе «Образование и наука» за последний год произошли улучшения [2]:

- охват начальным образованием – с 118 на 4 место (+114);
- охват средним образованием – с 21 на 18 место (+3);
- качество начального образования – с 70 на 68 место (+2);
- качество математики и естественно-научного образования – с 69 на 64 место (+5);
- качество школ менеджмента (+6).

Если проанализировать динамику развития казахстанской экономики за последние 10 лет, то можно отследить отклонения в оценке экономики и тренды по занятому месту в глобальном рейтинге конкурентоспособности за 2008-2018 годы. В таблице 2 приведены расчетные показатели в сравнении с экономикой России.

Таблица 2

Сравнительный анализ развития экономики РК и РФ за 2008-2018годы

Год исследования	Индекс	Место в ГИК	Охват стран	Отклонения в оценке	Тренд
Республика Казахстан					
2017-2018	4,3	57	137	- 0,1	▼4
2016-2017	4,4	53	138	- 0,08	▼11
2015-2016	4,48	42	140	+ 0,08	▲8
2014-2015	4,4	50	144	- 0,01	-
2013-2014	4,41	50	148	+ 0,03	▲1
2012-2013	4,38	51	144	+ 0,2	▲21
2011-2012	4,18	72	142	- 0,06	-
2010-2011	4,12	72	139	- 0,04	▼5
2009-2010	4,08	67	133	- 0,02	▼1
2008-2009	4,1	66	134	-	-
Российская Федерация					
2017-2018	4,6	38	137	+ 0,1	▲5
2016-2017	4,5	43	138	+ 0,06	▲2
2015-2016	4,44	45	140	+ 0,04	▲8
2014-2015	4,4	53	144	+ 0,15	▲11
2013-2014	4,25	64	148	+ 0,05	▲3
2012-2013	4,2	67	144	- 0,01	▼1
2011-2012	4,21	66	142	- 0,03	▼3
2010-2011	4,24	63	139	+ 0,09	-
2009-2010	4,15	63	133	- 0,33	▼12
2008-2009	4,48	51	134	-	-

Примечание: Разработано авторами на основе источников [1,2]

Анализируя результаты рейтинга за последние 10 лет, которые отражены в таблице 2, можно констатировать, что снижение показателя по РК произошло четыре раза (2010, 2011, 2017 и 2018 годы), а в РФ – три раза (2010, 2012, 2013). Это объясняется сложными внешнеэкономическими условиями и экономическим кризисом в РФ и РК. За 2016-2017 год РК уступила только экономике России (43), Латвии (49), Эстонии (30), Литвы (36) и Азербайджана (37). Остальные государства постсоветского пространства расположились ниже: Грузия (59), Таджикистан (77), Армения (79), Украина (85), Молдова (100) и Кыргызстан (111). За 2015-2016 год Казахстан пропустил вперед Эстонию (30), Литву (36), Латвию (44), Азербайджан (40). 2015-2016 год Казахстан поднялся на 42 место, несмотря на экономические кризисы, произошедшие в тот год. Россия (45) незначительно отстала на 3 позиции, вместе с остальными государствами постсоветского пространства: Грузия (66), Украина (79), Таджикистан (80), Армения (82), Молдова (82) и Кыргызстан (102). За 2014-2015 год Казахстан уступил экономике Эстонии (29), Литвы (41), Латвии (42), Азербайджана (38). Россия на три позиции вновь оказалась ниже (53). Рейтинг остальных стран: Грузия (69), Украина (76), Молдова (82), Армения (85), Таджикистан (91) и Кыргызстан (108). За 2013-2014 год Казахстан уступил экономике Эстонии (32 место), Литвы (48), Азербайджана (46), Латвии (52). Россия оказалась на 64 месте, Грузия (72 место), Армения (79), Украина (84, снижение на 11 позиций), Молдова (89) и Кыргызстан (121).

Годом ранее Казахстан существенно не изменил свои позиции, опустившись лишь на одну ступень, пропустив вперед Эстонию (34 место), Литву (45), Азербайджан (46), Латвию (55). Остальные государства постсоветского пространства расположились ниже: Россия (67), Украина (73 место), Грузия (77), Армения (82), Молдова (87), Таджикистан (100) и Кыргызстан (127). Два года подряд в течение 2010-2011 и 2011-2012 год Казахстан держался на 72 месте, пропустив вперед Россию (66), Эстонию (33 место), Литву (44), Азербайджан (55) и Латвию (64). Остальные государства постсоветского пространства расположились ниже: Украина (82), Грузия (88), Армения (92), Молдова (93), Таджикистан (105) и Кыргызстан (126).

Таким образом, общая динамика Рейтинга ГИК по Казахстану, имеет слабо циклический характер, не имея резких скачков в оценке. Отчет Всемирного экономического форума позволяет стране сделать выводы и оценку проделанной работе за предыдущий период и сделать определенные корректировки на будущее. Принятие конкретных шагов по изучению проблемных зон и их устранению, обеспечит определенные прорывы и кардинальные сдвиги, тем самым повышая конкурентоспособность национальной экономики. Зеркальное отражение цифр и статистики в индикаторах ВЭФ дает положительные мотивы для продвижения, развития и укрепления благосостояния страны.

Список использованной литературы:

- 1 Отчет по Глобальному индексу конкурентоспособности Всемирного Экономического Форума за 2018 год. <http://atameken.kz>.
- 2 Индекс глобальной конкурентоспособности. Гуманитарная энциклопедия [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий, 2006–2018 URL <https://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>
- 3 Уринсон Я.М. Промышленная революция и экономический рост. Москва, 2018 г.
- 4 Экономика Казахстана и мира на сегодня [электронный ресурс]: <https://24.kz/ru/news/economy>
- 5 Назарбаев Н.А. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. 5 октября, 2018 г., akorda.kz.
- 6 Назарбаев Н.А. Послание народу Казахстана «Стратегия «Казахстан 2050»: Новый политический курс состоявшегося государства. – Астана, 2012, 2013, 2014 гг.
- 7 Назарбаев Н.А. План нации «100 конкретных шагов», Послание Главы государства. [Industrie 1.0, 2.0, 3.0].
- 8 Государственная Программа индустриально-инновационного развития РК на 2015-2019 годы. <https://primeminister.kz>.

БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІКТІҢ ЖАҒАНДЫҚ РЕЙТИНГІСІНДЕ ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ КӨРІНІСІ

Г.С. Тайкулакова*¹, М.В. Ахмедьярова²

¹ Алматы Менеджмент Университеті, Алматы қ., Қазақстан

² «Нархоз» Университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: gulnuratgs@mail.ru

Түйін. Мақалада соңғы 10 жылдағы ҚР экономикалық жағдайы бойынша 2018 жылғы Дүниежүзілік экономикалық форум есебінен статистикалық деректер зерттелді. Іске асырылған мемлекеттік бағдарламаларды талдау негізінде әрбір негізгі ұстаным бойынша бағалау көрсеткіштерімен ҚР бәсекеге қабілеттілігінің жағандық рейтингінің негізгі индикаторлары атап өтілді. ГИК-те рейтингтің төмендеуіне немесе жоғарылауына әсер еткен факторларды көрсете отырып, посткеңестік кеңістіктегі елдермен салыстырғанда ҚР экономикалық өсу серпіні зерделенді және талданды. Әр түрлі индикаторлардың көрсеткіштері бойынша авто-ларды талдамалы түсіндіру және олардың өзгерістерін негіздеу келтірілген. Нақты индикатордың төмендеуінің себеп-салдарлық байланысы қарастырылды, олар өз деңгейінде бірнеше көрсеткіштерді қамтиды. Экономикалық кластерлер, Қазақстан Республикасының өнеркәсіптік, құрылымдық және инвестициялық саясатының элементтері арқылы негізгі индикаторларды арттырудың негізгі векторлары анықталды. Қорытындыда ұлттық экономиканың әлеуетті дамуы үшін экономикалық көрсеткіштерді жақсарту, әртүрлі номинация-ларда, оның әр түрлі салаларындағы түзетулер мен түзетулерді ескере отырып, рейтингтің жақсаруы бойынша негізгі қорытындылар жасалды.

Түйінді сөздер: жағандық бәсекеге қабілеттілік индексі, салалық өңірлік индустрия, экономикалық өсу, инновациялық технологиялар.

REFLECTION OF NATIONAL ECONOMY IN A GLOBAL RATING OF COMPETITIVENESS

G.S. Taikulakova*¹, M.V. Akhmedyarova²

¹Almaty Management University, Almaty, Kazakhstan

²Narhoz University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: gulnuratgs@mail.ru

Summary. The article examines statistical data from the Report of the World Economic Forum 2018, on the economic condition of Kazakhstan over the past 10 years. The main indicators of the Global Competitiveness Rating of the Republic of Kazakhstan with assessment indicators for each key position based on the analysis of implemented government programs are noted. Studied and analyzed the dynamics of economic growth of Kazakhstan. The cause-and-effect relationships of a specific indicator decline are considered. The main vectors for increasing the main indicators defined through economic clusters, elements of the industrial, structural and investment policy of the Republic of Kazakhstan. In conclusion, the main conclusions made on improving the economic indicators for the potential development of the national economy, improving the rating in various nominations, taking into account corrections and improvements in its various spheres.

Key words: indicators of global competitiveness index, sectoral regional industry, economic growth, innovative technologies.

МРНТИ 06.73.21
УДК 338.45:62

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ИНВЕСТИЦИОННОГО СТИМУЛИРОВАНИЯ ПРОЕКТОВ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ В ЖКХ И ПРОМЫШЛЕННОСТИ

А.М.Тлеппаев^{*1}, Ж. Сулейменов²

*^{1,2}Казахстанско-Немецкий Университет, г. Алматы, Казахстан
e-mail: arsentlp@gmail.com*

Аннотация. Энергетика становится важным фактором международных отношений, а альтернативная энергетика и энергоэффективность такими аргументами, которые могут влиять на формирование базы международного сотрудничества. В настоящее время вопрос энергоэффективности является важным направлением в государственной экономической политике Казахстана. В статье исследован мировой опыт реализации государственных программ в области повышения энергетической эффективности на примере Германии, Китая. Выявлены ключевые направления инвестиционного стимулирования каждой страны. В статье выполнен анализ зарубежного опыта реализации энергоэффективных проектов, на основе которых можно разработать схемы, адаптированные к казахстанской действительности, в области стимулирования внедрения энергосберегающих, энергоэффективных технологий. На основе обобщения мирового опыта обоснованы общемировые тенденции в рассматриваемой области. В статье обозначены направления развития страны для повышения энергетической эффективности.

Ключевые слова: энергоэффективность, инвестиции, энергосбережение, экономическая политика, энергетика.

Введение. Повышение энергоэффективности, являясь выполнимой задачей способствует укреплению энергетической безопасности, оздоровлению окружающей среды и улучшению качества жизни. Энергоэффективность можно считать «первым топливом» экономики, так как именно здесь заключены самые лучшие возможности более эффективного использования ресурсов, поддержки экономического роста и сокращения издержек на энергию.

Расходы, связанные с улучшением энергоэффективности, которые в последние годы сильно выросли, оставались относительно невосприимчивыми к общей тенденции снижения инвестиций в энергетику в мире в 2017 году. Всего в долларах США в мире было инвестировано 236 млрд. Увеличение было в основном за счет инвестиций в отопление, охлаждение и освещение, в то время как расходы на энергоэффективность в промышленности немного снизились. Наибольшая доля инвестиций пришлось на здания (59% от общей суммы).

Увеличение инвестиций в энергоэффективность требует от страны комплексного подхода к преодолению имеющихся препятствий. Как правило, только одновременное принятие мер на нормативно-правовом, экономическом, финансовом и социально-политическом уровнях обеспечивает успешное создание и последующее улучшение условий для деятельности национальных и международных инвесторов по повышению энергоэффективности в той или иной стране.

Методы исследования. В процессе исследования использовались научные методы, основанные на диалектическом методе познания и объективных законах экономики. Для обработки первичной информации использовались общенаучные приемы анализа и синтеза, а также абстрактно-логический метод исследования. В статье представлен ряд имеющихся на данный момент подходов к финансированию проектов энергоэффективности, которые можно охарактеризовать как наиболее перспективные. Сюда входят примеры передового опыта, имеющегося в разных частях мира, информация о которых почерпнута из аналитических обзоров и баз данных.

Результаты и обсуждение. В начале следует обратить внимание на то, что в процессе повышения энергоэффективности большое влияние оказывают национальные стратегии, планы и цели. Так, например, в Беларуси программа энергосбережения на 2016–2020 годы (утвержденная постановлением Совета министров Республики Беларусь № 248 от 28 марта 2016 года) определяет снижение энергоемкости ВВП к 2021 году не менее чем на 2% к уровню 2015 года, достижение к 2021 году отношения объема производства (добычи) первичной энергии к валовому потреблению ТЭР не менее 16% [1].

Нормативно предписанный анализ политики, действий, целей и издержек гарантирует последовательное ресурсное обеспечение и анализ результатов. В рамках единого комплексного

подхода и регулярное рассмотрение хода реализации обеспечивают максимальную отдачу от вложенных средств, что при любом финансировании играет ключевую роль.

Большую роль в стимулировании проектов энергоэффективности играет государство. Проектное финансирование, заложенное в основу ГЧП (государственно-частное партнерство) при энергосбережении, предполагает обеспечение средствами не компанию, а непосредственно проект. Источником средств (в том числе, возврата) является денежный поток, который создается исключительно данным проектом. Следовательно проектная компания, которая создается для реализации проекта, является, по существу, независимым коллегиальным органом и распорядителем всех аккумулированных финансовых средств. Проектная компания ориентирована только на конечный результат. Структура и состав этой проектной компании определяется всеми основными участниками на стадии формирования соглашения о ГЧП, что гарантирует прозрачность всех сделок.

Например, основная цель проводимой в течение трех лет (2014 – 2017 гг.) политики Нидерландов по государственным закупкам (SPP – Sustainable Public Procurement) заключалась в достижении устойчивого развития за счет того, что государственные закупки осуществлялись в соответствии различных критериев экологичности 45 товарных групп. Государство на своем примере показывала преимущества энергоэффективности. В результате все закупленные товары и услуги из этих 45 товарных групп теперь не только соответствуют минимальным стандартам производительности и во многих случаях превышают пороговые значения [2].

Следующим важным пунктом в вопросах энергоэффективности является политика проводимая в отношении коммунальных предприятий. Здесь распространенной мерой является тарификация с учетом реальных затрат и реформы в области субсидирования цен на энергию. Смещенная акценты в энергетическом субсидировании с целью поощрения более рациональных инвестиций снижает нагрузку на госбюджет и позволяет инвестировать в более экономичные альтернативы, как то повышение энергоэффективности, во всех сегментах рынка. В Индонезии, в ноябре 2014 года сумма субсидий на топливо, составлявшая в госбюжете на 2015 год 30 млрд. долл. США, или 18% бюджета, была сокращена на 9,6 млрд. долларов. Последствия повышения стоимости топлива на 0,16 долл. США были смягчены введением «умной» карты социальной защиты, благодаря которой 15,6 млн. самых бедных семей получали ежемесячно 200 000 индонезийских рупий (15,6 долл. США) в течение как минимум двух следующих месяцев, что помогло им справиться с последствиями повышения цен на топливо [3]. Осуществленный Dartanto анализ ситуации в Индонезии показывает, как корректировка субсидий сказывается на благосостоянии населения и является свидетельством того, что метод сокращения субсидий в экономике той или иной страны является ключом к успеху реализуемой политики [3]. Обеспечив предоставление адресных субсидий конкретным семьям, в меньшей мере сокращая субсидии на энергоносители и установив фиксированную ставку субсидий на топливо, правительство обеспечило экономически значительно более эффективное субсидирование потребностей социального развития.

Также практикуется инструмент «белых сертификатов». Это документ, подтверждающий достижение определенного снижения энергопотребления. Основной принцип белых сертификатов заключается в установлении целевых показателей эффективности в области энергетике и наложении обязательств на энергетические компании по достижению этих показателей [4].

Дания является одной из стран где «белые сертификаты» эффективно работают. Здесь поощряется эффективная экономия энергии. Система включает в себя третьи стороны и содержит прочную систему проверки и измерения. Датская схема лучше работает в торговом и промышленном секторах. Это показывает адаптивность «белых сертификатов» и использование их в качестве эффективного инструмента политики [5]. Однако, эффект, оказываемый «белыми сертификатами», трудно отличить от воздействия других инструментов политики и от случайных побочных выгод, обусловленных действием сторонних факторов.

Другой инструмент как энергосервисный контракт должен гарантировать ожидаемую в результате проводимых мероприятий экономию первичных энергоресурсов, которая в модели ГЧП имеет отражение как соответствующий финансовый поток, гарантирующий возврат вложенных средств.

Объем глобального рынка ЭСКО достигает 26,8 млрд. долл. США (МЭА, 2017 год). Китай является крупнейшим рынком ЭСКО, где благоприятные параметры государственной политики способствуют принятию мер по повышению эффективности посредством ЭСКО с использованием таких мер как налоговые льготы, специальные директивы и благоприятная система учета. В частности, в промышленном секторе это привело к быстрому росту рынка. В Индии в течение последних лет большую часть энергетического рынка занимает «супер ЭСКО» – Energy Efficiency Services Limited

(EESL). Компания использует массовые государственные закупки высокоэффективного оборудования по низким ценам, распределяет его потребителям и возмещает расходы за счет счетов за электроэнергию, которые тем не менее ниже, чем они были бы. К июню 2018 года EESL распределила более 300 миллионов светодиодов[6].

ЭСКО (энергосервисные компании) обычно считаются важным средством увеличения инвестиций в повышение энергоэффективности. На итальянском рынке белых сертификатов удалось стимулировать финансирование ЭСКО. Примером этого является решение Hera Group – итальянской электротехнической и водохозяйственной службы – создать сертифицированную ЭСКО, которая предоставляет услуги по энергосбережению для клиентов и приобретает соответствующие сертификаты, позволяя материнской компании выполнять свои обязательства. Этот шаг был подкреплен развитием навыков и опыта в Hera Group для реализации проектов в области энергоэффективности в рамках собственных бизнес-операций для достижения своей цели. Чтобы поддерживать поток белых сертификатов и использовать новую базу навыков, компания начала предоставлять сертифицированные услуги ЭСКО другим компаниям. В настоящее время он получил почти 3,5 раза больше белых сертификатов от внешних компаний, чем от своих собственных операций, как правило, с меньшими затратами, обеспечивая сбережение первичной энергии более 0,35 млн. т.н.э. в течение срока службы проектов.

В Чешской Республике договоры об энергосбережении становятся все более популярными: успешные проекты тиражируются и на сегодняшний день их реализовано уже более 150. Рост числа проектов способствовал повышению доверия к этому инструменту.

Одним из самых распространенных видов финансирования является кредитное софинансирование под эгидой государства или международных финансовых учреждений, когда создаются целевые кредитные линии.

Так, например, «Программа КФВ» в Германии предлагает финансирование по линии федерального правительства для целей капитального ремонта и строительства энергосберегающих зданий. Как правило, владельцам или инвесторам предоставляются долгосрочные займы с низкой процентной ставкой, которые сопровождаются консультационными услугами независимых экспертов по вопросам энергоэффективности. Благодаря своему масштабу (ежегодно выделяется порядка 2 млрд. евро) и широкой известности эта программа смогла создать новые стандарты[7].

В Китае существует программа финансирования мер по обеспечению энергоэффективности (КПФЭЭ) – целевая кредитная линия Всемирного банка и Глобального экологического фонда, благодаря которой финансируются крупные и средние промышленные предприятия через местные банки, которые в свою очередь в таком же размере встречно софинансируют эти предприятия. В течение 11 (2006-2010) и 12 (2011-2016) пятилеток было инвестировано 135 и 317 млрд. долл. соответственно, из них 23,7 и 34 млрд. долл. было выделено в виде государственных субсидий на энергосберегающие меры. По линии осуществляемой МФК Китайской программы повышения энергоэффективности на базе коммунальных предприятий (КИПЭЭКП) были предоставлены займы в размере 520 млрд. долл. США, которые были использованы для привлечения других инвестиционных средств в рамках программ софинансирования проектов 78 компаний на общую сумму в 936 млрд. долларов без каких-либо дефолтных убытков. На третьем этапе реализации программы КИПЭЭКП ее базовая клиентура, которую составляют коммунальные предприятия, была расширена за счет охвата большего числа промышленных потребителей и МСП посредством задействования более широкого круга средних финансовых учреждений[8].

Чтобы мобилизовать финансовые ресурсы с меньшими затратами, которые бы максимально соответствовали лучшему соотношению «риск/доходность» в программах энергоэффективности, специалисты по финансам активно изучают также возможности использования средств пенсионных фондов, механизмов страхования и краудфандинга.

Заключение. Внедрение передового опыта приносит пользу лишь в том случае, когда учитываются местные особенности. Подходы, которые зарекомендовали себя при определенных условиях, не обязательно способны принести такой же успех в иной ситуации. В приводимых в статье примерах речь идет о конкретных решениях и мероприятиях, оптимальных для тех условий, на которые они были рассчитаны. Всем странам необходимо тщательно анализировать потребности своего развития, местные реалии и собственные специфические приоритеты в сфере энергоэффективности.

В заключении следует отметить, что правительствам необходимо в корне переосмыслить саму концепцию энергоэффективности, научившись относиться к ней как к самостоятельному источнику энергии, ценность которого равна стоимости сэкономленных энергоресурсов.

Список использованной литературы:

- 1 Постановление Совета министров Республики Беларусь № 248 от 28 марта 2016 года «Об утверждении Государственной программы Энергосбережение на 2016 – 2020 годы» // <http://www.government.by/upload/docs/file073d6dda52fa5256.PDF> (12.08.2018)
- 2 Sustainable Public Procurement // http://www.energy-efficiency-watch.org/fileadmin/eew_documents/EEW3/Case_Studies_EEW3/Case_Study_Sustainable_Public_Procurement_Final.pdf (12.08.2018)
- 3 Best policy practices for promoting energy efficiency (second edition). United Nations, New York and Geneva, 2017 // http://www.unece.org/fileadmin/DAM/energy/se/pdfs/geee/pub/Promoting_EE_ECE_ENERGY_100_Rev.1_pdf_web.pdf (12.08.2018)
- 4 Акимов Д.Н. Международная практика стимулирования ресурсоснабжающих организаций к ресурсосбережению у потребителей // <https://www.hse.ru/edu/vkr/84137252> (10.08.2018)
- 5 Denmark's National Energy Efficiency Action Plan (NEEAP) // https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2014_neeap_en_denmark.pdf (12.08.2018)
- 6 World Energy Investment 2018 // <https://webstore.iea.org/download/direct/1242?filename=wei2018.pdf> (15.08.2018)
- 7 Energy Efficiency Watch 2012 // http://www.energy-efficiency-watch.org/fileadmin/eew_documents/EEW2/EEW_Survey_Report.pdf (27.07.2018)
- 8 Takayoshi Kato, Jane Ellis and Pieter Pauw and Randy Caruso Scaling up and Replicating Effective Climate Finance Interventions // http://www.oecd.org/env/cc/Scaling_up_CCXGsentout_May2014_REV.pdf (12.08.2018)

КОММУНАЛДЫ ТҮРҒЫН ҮЙ ШАРУАШЫЛЫҒЫ МЕН ӨНЕРКӘСІПТІҢ ТИІМДІЛІК ЖОБАЛАРЫН ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ЫНТАЛАНДЫРУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

*А.М.Тлеппаев*¹, Ж. Сулейменов²*

¹Қазақстан-Неміс Университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: arsentlp@gmail.com

Түйін. Энергетика халықаралық қатынастың маңызды факторы, ал альтернативті энергетика мен энергия тиімділік соның аргументі болып саналады және халықаралық бірлестіктің базасын құруға әсер ете алады. Қазіргі таңда энергия тиімділік Қазақстанның мемлекеттік экономикалық саясатының маңызды бағыты болып табылады. Мақалада Қытай, Германия мысалында энергетикалық тиімділікті арттыру аймағында мемлекеттік бағдарламаны іске асырудың әлемдік тәжірибесі зерттелген. Әрбір елдің инвестициялық ынталандырудың кілттік бағыты анықталған. Мақалада энергия үнемдеу, энергия тиімділікке ендіруге ынталандыру аймағында, қазақстандық бейімделген болмысты және жүйелерді өңдеу негізінде энергия тиімді жобаларды іске асыруда шетелдік тәжірибесіне талдау жүргізілген. Қарастырылған облыста жалпы әлемдік тенденциялары жалпыланған әлемдік тәжірибе негізіне негізделген. Мақалада энергия тиімділікті арттыру үшін мемлекетті дамыту бағыты көрсетілген.

Түйінді сөздер: Инвестициялар, энергия тиімділік, энергия үнемділік, экономикалық саясат, энергетика.

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF INVESTMENT STIMULATION OF ENERGY EFFICIENCY PROJECTS IN THE COMMUNAL SERVICES AND INDUSTRY

*A.M. Tleppayev*¹, Zh. Suleimenov²*

^{1,2}Kazakh-German University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: arsentlp@gmail.com

Summary. Energy becomes an important factor in international relations, and alternative energy and energy efficiency are arguments that can influence the formation of the basis for international cooperation. Nowadays, the issue of energy efficiency is an important direction in the state economic policy of Kazakhstan. The article describes the world experience of implementing state programs in the field of increasing energy efficiency in the case of Germany, China. Key areas of investment incentives for each country are identified. The article analyzes the foreign experience of implementing energy efficient projects, on the basis of which it is possible to develop schemes adapted to Kazakhstan's reality in the field of stimulating the introduction of energy-saving, energy-efficient technologies. Based on the world experience, the global trends in the field under consideration are substantiated. The article outlines the directions of the country's development for increasing energy efficiency.

Key words: energy efficiency, investments, energy saving, economic policy, energy.

МРНТИ 06.52
УДК 334:723

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ТЕКСТИЛЬНОЙ ОТРАСЛИ КАЗАХСТАНА

Г.С. Укубасова¹, А.Х. Галиева², А.Н. Токсанова³

*^{1,2,3}Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г.Астана, Казахстан
e-mail: g_ukubasova@kuef.kz*

Аннотация. *Мировая практика, показывает, что одним из альтернативных инструментов обеспечения необходимой финансовой базы для создания, модернизации, содержания и эксплуатации объектов, в условиях ограниченности государственных ресурсов, является механизм государственно-частного партнерства (ГЧП).*

В статье рассматриваются основные направления развития, реализация которых способствует не только подъему текстильной промышленности в системе управления промышленным комплексом, но и дает возможность дальнейшей модернизации экономики субъекта в целом. Развитая и высокопродуктивная система кластерного развития в промышленном комплексе способна стать не только эффективным механизмом обеспечения поступательного экономического развития государства, но и действительным инструментом перевода экономики страны на инновационный тип развития. Между тем государство не может оперативно охватить и самостоятельно решить все остро стоящие материальные потребности текстильной отрасли. Данная статья исследует вопрос использования механизмов государственно-частного партнерства в текстильной отрасли для финансирования процессов модернизации, ее инфраструктуры. Рассматривается взаимодействие государства и бизнеса с позиции разделения правомочий собственности в рамках партнерства.

Ключевые слова: *государственно-частное партнерство, государство, бизнес, текстильная промышленность, государственная поддержка предпринимательской деятельности, инфраструктура развития бизнеса.*

Введение. В современном понимании ГЧП – это своеобразный альянс между государством и бизнесом в целях реализации национальных и международных, масштабных и локальных, но всегда общественно значимых проектов. В Казахстане принято разделение на две формы ГЧП – это институциональное, к которой относится деятельность институтов развития, и контрактное, которое включает в себя множество видов и подвидов контрактов. В зависимости от инвестиционных обязательств сторон, принципов разделения рисков, ответственности за проведение различных видов работ, выделяют 6 основных механизмов. В них варьируются моменты проектирования, строительства, эксплуатации, обслуживания, управления, владения.

Собственно, форма государственно-частного партнерства не нова. К ней можно отнести различные контракты, которые государство предоставляет частным компаниям (на выполнение работ и оказание общественных услуг, на управление, поставку продукции для государственных нужд). Еще одной формой ГЧП являются лизинговые отношения, возникающие в связи с передачей частному сектору государственных зданий, сооружений, производственного оборудования. Соглашения о разделе продукции (СРП) – это тоже одна из форм ГЧП.

Главным вектором развития государственно-частного партнерства в экономической системе Республики Казахстан выступает поиск оптимальных инструментов согласования экономических интересов между государством и частным предпринимательством.

Осуществление социально значимых проектов с привлечением частных инвестиций, а также предоставление государственных услуг, направленных в частный сектор, являются сотрудничеством между государством и частным бизнесом.

В данном процессе одной из ключевых задач, стоящих перед государством, является значительное повышение эффективности деятельности текстильной промышленности страны. Этот процесс может быть реализован через формирование и внедрение эффективных механизмов развития государственно-частного партнерства (ГЧП).

Методы: При проведении анализа был использован метод сравнительного анализа, изучались методы маркетинговых исследований. Теоретико-методологической основой исследования послужили труды зарубежных и отечественных ученых.

Результаты и обсуждение. В трудах Дмитриева Ю.А., Петрухина А.Б., Шустрова Л.И., Брагиной З.В., Орловой В.В., Андреевой Н.Ю., Ковалева А.М., Укубасовой Г.С., Эмирбекұлы Е. представлены практические подходы исследования ГЧП [1–5]. Отметим, что большей частью изучаются вопросы по обеспечению эффективного управления и контроля за процессами подготовки и реализации проектов на основе ГЧП, внесены предложения в части разработки методологии эффективного управления и контроля за процессами подготовки и реализации проектов на основе ГЧП.

Изучение же вопросов совершенствования и развития форм, инструментов, принципов, подходов, моделей и механизмов ГЧП в отечественных исследованиях не имеет широкого рассмотрения. В зарубежных же источниках понятие «государственно-частное партнерство» подразумевает три этапа: подготовка, внедрение и совершенствование. На этапе подготовки государства изучают международный опыт, анализируют действующее законодательство, определяют общую государственную политику в области ГЧП и иногда начинают реализовывать пилотные проекты. Этап внедрения ГЧП предполагает ряд мероприятий, таких как: формирование законодательства, разработка методических инструкций и руководств, создание специализированного органа ГЧП, расширение сферы применения ГЧП и т.д.

Этап совершенствования характеризуется ростом активности в сфере ГЧП и повышением уровня сложности проектов. Данный этап предполагает дальнейшее совершенствование законодательства, а также моделей реализации проектов ГЧП.

На данный момент можно утверждать, что подготовительный этап в Казахстане пройден и идет процесс внедрения ГЧП. Принят закон «О государственно-частном партнерстве», где определены правовые условия ГЧП, способы осуществления и регулирования общественных отношений, возникающие в процессе подготовки и реализации проектов, заключения, исполнения и прекращения договора государственно-частного партнерства [6].

Общеизвестно, что текстильная промышленность имеет важнейшее значение в экономическом развитии любого индустриально-развитого государства и расширении международной торговли.

В настоящее время в производимой промышленной продукции доля товаров текстильной отрасли Казахстана довольно низкая. В результате большая часть внутренней потребности в продукции текстильной промышленности в Казахстане удовлетворяется за счет импорта, несмотря на то, что в стране имеется большой потенциал для развития текстильной отрасли. Сложившаяся ситуация говорит о том, что этот потенциал страны реализуется не в полной мере. Подавляющее количество производственных предприятий текстильной промышленности сегодня сдали свои позиции. Главная причина подобного результата заключается в их низкой конкурентоспособности, что в конечном итоге приводит к работе в режиме частичной загрузки производственных мощностей. На внутреннем рынке потребность в продукции текстильной промышленности удовлетворяется за счет товаров из таких стран, как Турция, Иран, Китай и некоторые страны Европы, хотя у нас имеется и свое сырье, и трудовые ресурсы для производства необходимых товаров.

В настоящее время деятельность предприятий текстильной промышленности сдерживается рядом следующих негативных обстоятельств:

- низким уровнем развития рынка товаров текстильной промышленности из-за отсутствия равноправных конкурентных условий на розничном рынке товаров текстильной промышленности, экспансией товаров китайского производства, демпинговыми ценами поставляемых товаров, отсутствием регулирования в сфере производства контрафактных товаров текстильной промышленности;

- слабой конкурентоспособностью продукции текстильной промышленности, вследствие низкой инвестиционной привлекательности отрасли, низкого уровня модернизации производственных мощностей, а также из-за незначительной степени использования научного потенциала отрасли в инновационных разработках в текстильной промышленности, и как результат – низкого уровня производительности труда и значительного уровня трудоемкости производимой продукции;

- недостаточным уровнем эффективности действующих мероприятий государственной поддержки текстильной промышленности, низкой мотивацией банковской системы в финансировании проектов развития текстильной промышленности, отсутствие равноправных условий к участию в выполнении государственного оборонного заказа в части вещевого имущества, а также инертности властей в вопросах поддержки пилотных проектов в текстильной отрасли ввиду недостаточной значимости, отводимой данной отрасли в вопросах экономического развития большинства субъектов республики.

В долгосрочной перспективе развитие легкой промышленности возможно путем качественного структурного изменения текстильного производства посредством внедрения новых производств

синтетических волокон и нитей, переориентации действующих предприятий на производство технического текстиля на основе использования инновационных технологий и разработок.

Такая сфера промышленности как, хлопчатобумажная, должна сохраниться как отрасль, поскольку – она является основополагающей в текстильной промышленности, а кроме того, данная отрасль имеет большое значение в вопросах безопасности государства.

Для качественного развития экспорта продукции легкой промышленности необходима целенаправленная политика государства, так как собственных возможностей не имеется, что само по себе будет усугублять инновационную отсталость экспортоориентированных товаров данной отрасли.

Для инновационного развития отрасли необходимо решить важнейшую проблему – увеличение объемов инвестиций в отрасль и, как следствие обеспечение роста производительности труда и дальнейшего увеличения объемов производства товаров данной отрасли промышленности.

Достижение данных показателей возможно лишь с помощью реализации инновационных, «прорывных» проектов в рамках государственных программ «Дорожная карта бизнеса 2020» [7], «Производительность 2020» [8], «Экспорт 2020» [9], которые могут и должны придать весомый импульс в ускорении развития текстильной промышленности Казахстана. Запущенный механизм при непосредственной поддержке и участии государства в реализации мер модернизации отрасли позволит перевести на качественно новый уровень ее развитие на рынке товаров легкой промышленности, вызвать заинтересованность деловых кругов, побудить их к участию в этом виде бизнеса.

Все вышеперечисленное возможно в действующих экономических и правовых условиях только при использовании ГЧП как дополнительных механизмов привлечения частных инвестиций в сферу текстильной отрасли, что придаст данному аспекту особую значимость. Целесообразность применения ГЧП в текстильной сфере подтверждается мировым опытом зарубежных стран с развитой рыночной экономикой.

Основными инструментами государственной поддержки предпринимательства в текстильной сфере являются: возмещение части затрат на уплату процентов по кредитам и займам; предоставление гарантий перед кредитными учреждениями, гранты из государственного бюджета на реализацию перспективных инновационных проектов. Также в региональной экономике могут использоваться иные формы ГЧП (государственные контракты, аренда, концессия, совместные предприятия и т.д.). Все это нашло отражение в Комплексном плане по развитию легкой промышленности на 2015 – 2019 годы [10].

Легкая промышленность Казахстана – это комплексная отрасль, включающая более 20 подотраслей. Сегодня в Казахстане действует 984 предприятия из них 95 – малые, на которых трудятся около 13 тысяч человек. По итогам прошлого года, легкая промышленность Казахстана выпустила продукцию на сумму 23,9 млрд. тенге. Рост наблюдается в текстильной отрасли (29,4%), производстве одежды (2,9%), кожаных изделий (18,3%). На экспорт было отправлено продукции на 72,8 млн. долларов (+ 5%), импортировано на 264 млн. долларов (+26%) [11].

В рамках программы «Дорожная карта бизнеса-2020» к началу 2018 года поддержано 35 проектов на общую сумму 5 млрд. 94 млн. тенге. Оказанная государством поддержка способствует модернизации отечественных предприятий, расширению ассортимента продукции, и ее экспорту.

И всё же в отрасли наблюдается ряд проблем, такие как, недозагрузка мощностей и нехватка оборотных средств, порождающая зависимость отечественных фабрик от государственного заказа. В 2017 году легкая промышленность едва достигла 0,3% в общем объеме ВВП. Потенциал у наших предприятий есть, он огромный.

Южно-Казахстанская область на сегодняшний день занимает 5-е место по республике по реализации проектов в рамках государственно-частного партнерства.

В ближайшее время в Южно-Казахстанской области в рамках государственно-частного партнерства будет возведено семь объектов на общую сумму 4,7 млрд. тенге. При инициативе акимата планируется реализовать 34 проекта через механизмы государственно-частного партнерства. Перечень 18 проектов, оформленных в соответствии с требованиями закона, утвержден областным маслихатом.

Кроме того, объявлен конкурс на 11 проектов из 34. Также разрабатываются конкурсные документации на 4 проекта. Кроме того, планируется подготовить концепцию 12 проектов и до конца года получить соответствующие экспертизы.

Наряду с этим глава региона призвал разработать проекты на сумму 95 млрд. тенге, выделенных государством в целях развития государственно-частного партнерства.

В целом, Казахстан ориентируется на лучший мировой опыт в области ГЧП, флагманами которого остаются такие страны как Южная Корея, Сингапур, Япония и страны Европы, чтобы казахстанская модель ГЧП стала оптимально эффективной и комфортной как для нашего государства, казахстанского общества, так и для инвесторов, которые приходят в Казахстан.

Заклучение. Использование ГЧП в текстильной сфере может стать базовой точкой в направлении качественного повышения уровня отношений между государством и бизнесом, позволяющих дополнить сильные стороны государственных участников потенциальными возможностями частных предпринимателей, и решения социально-значимых задач, стоящих перед государством, увеличения эффективности, мобилизации ресурсов и инвестиций при решении приоритетных задач, реализации инновационных проектов, снижения рисков. Кроме того, совершенствование и развитие форм, инструментов, принципов, подходов, моделей и механизмов ГЧП в этой сфере позволит повысить эффективность сельскохозяйственного производства и конкурентоспособность отечественного производства текстильной отрасли легкой промышленности.

Список использованной литературы:

- 1 Дмитриев Ю.А., Петрухин А.Б., Шустров Л.И., Шустров Т.Л. Развитие государственно-частного партнерства в текстильной и легкой промышленности // Известия ВУЗов. Технология текстильной промышленности. – Иваново: ИТИ им.М.В.Фрунзе. – 2018. – № 3 (375) – С.9-14.
- 2 Брагина З.В., Орлов В.В., Андреева Н.Ю. Государственно-частное партнерство: механизмы развития. – Кострома: КГУ им.Н.А.Некрасова, 2011.
- 3 Ковалев А.М. Развитие форм и методов государственно-частного партнерства в экономике регионов РФ: Дис. докт.экон.наук. – М.,2010.
- 4 Укубасова Г.С., Әмірбекұлы Е., Каскин Т.Т. Диверсификация текстильной промышленности Казахстана посредством развития кластеров. //Казахстан Спектр (КИСИ). – Астана: АО «Кокше-Полиграфия». – 2017. – № 4 (82). – С.103-113.
- 5 Укубасова Г.С., Әмірбекұлы Е. Легкая промышленность Казахстана в условиях импортозамещения //Вестник Национальной инженерной академии РК. – Алматы: Изд.: ТОО «Luxe Media Group». – 2018. – № 1 (67) – С.117-122.
- 6 Закон Республики Казахстан от 31.10.2015 г. № 379-V «О государственно-частном партнерстве» (с изм. и доп. по сост. на 04.07.2018 г.).
- 7 Единая Программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса 2020». Утв. Указом Президента Республики Казахстан от 17 февраля 2010 года № 925.
- 8 Программа «Производительность 2020», утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан от 14 марта 2011 года, № 254.
- 9 Программа Развития и продвижения экспорта «Экспорт 2020», утв. Постановлением Правительства Республики Казахстан от 20 марта 2014 года, № 252.
- 10 Комплексный план по развитию легкой промышленности на 2015 – 2019 годы, утв. Приказом Министра по инвестициям и развитию РК от 13.10.2014 г.
- 11 Промышленность Казахстана и его регионов // Статистический сборник. – Астана, 2017.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТОҚЫМА ӨНЕРКӘСІБІ САЛАСЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕМЕНШІК ӘРІПТЕСТІКТІҢ ДАМУЫ

Ғ.С. Укібасова¹, А.Х. Ғалиева², А.Н. Тоқсанова³

*^{1,2,3}Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университеті, Астана, Қазақстан
e-mail: g_ukubasova@kuef.kz*

Түйін. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, мемлекеттік ресурстардың шектеулі жағдайында объектілерді құру, жаңғырту, күту және пайдалану үшін қажетті қаржылық базаны қамтамасыз етудің баламалы құралдарының бірі мемлекеттік-жеке меншік әріптестік механизмі (МЖӘ) болып табылады.

Мақала тоқыма өндірісін дамытудың негізгі бағыттарын ғана талқыламайды, сонымен қатар оны жүзеге асыру мен өнеркәсіп кешенінің басқару жүйесіндегі тоқыма өнеркәсібінің өсуін, жалпы алғанда субъектінің экономикасын жаңғыртуға мүмкіндік береді. Өнеркәсіптік кешендегі кластерді дамытудың дамыған және жоғары өнімді жүйесі мемлекеттің үдемелі экономикалық дамуын қамтамасыз етудің тиімді механизміне ғана емес, сондай-ақ ел экономикасын инновациялық даму түріне көшірудің нақты құралы бола алады. Сонымен қатар мемлекет тоқыма өнеркәсібінің барлық өткір материалдық қажеттіліктерін қарқынды түрде жабуға және дербес шеше алмайды. Бұл мақалада тоқыма өнеркәсібінде жаңғырту үдерістерін және оның инфрақұрылымын қаржыландыру үшін мемлекеттік-жекеменшік әріптестік механизмдерін қолдану қарастырылады. Біз мемлекет пен бизнестің серіктестік аясында меншік өкілеттіктерін бөлу бөлігіндегі өзара әрекеттесуін қарастырамыз.

Түйінді сөздер. мемлекеттік-жекеменшік әріптестік, үкімет, бизнес, тоқыма өнеркәсібі, кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік қолдау, бизнесті дамыту инфрақұрылымы.

DEVELOPMENT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE TEXTILE INDUSTRY OF KAZAKHSTAN

G.S.Ukubassova¹, A.Kh.Galiyeva², A.N.Toxanova³

^{1,2,3}Kazakh University of Economics, Finance and International Trade,
Astana, Kazakhstan

e-mail: g_ukubassova@kuef.kz

Summary. World practice shows that one of the alternative tools to provide the necessary financial base for the creation, modernization, maintenance and operation of facilities, in conditions of limited public resources, is the mechanism of public-private partnership (PPP).

This article discusses the main directions of development, the implementation of which contributes not only to the rise of the textile industry in the management system of the industrial complex, but also makes it possible to further modernize the economy of the subject as a whole. A developed and highly productive system of cluster development in the industrial complex can become not only an effective mechanism for ensuring the progressive economic development of the state, but also a real tool for shifting the country's economy to an innovative type of development. Meanwhile, the state cannot operatively cover and independently solve all the acute material needs of the textile industry. The article explores the use of public-private partnership mechanisms in the textile industry to finance modernization processes and its infrastructure. The interaction of state and business from the standpoint of the division of powers of ownership in the framework of partnership is considered.

Key words. public-private partnership, government, business, textile industry, state support for business activities, business development infrastructure.

МРНТИ 06.52.13

УДК 332.14

НЕОБХОДИМОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ МОДЕЛИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

Н.Б.Шиганбаева*¹, Г.И.Абаева, А.Е.Беделбаев³

¹Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан

²Костанайский государственный университет им. А.Байтурсынова, г. Костанай, Казахстан

³Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан

e-mail: nailya0478@mail.ru

Аннотация. Статья поднимает проблему дифференциации темпов экономического развития регионов Республики Казахстан. Причинами данной ситуации обозначены противоречия между сложившейся структурой общественного производства в регионах, уровнями технологического развития, состоянием рынков капитала, труда и потребностями рыночных отношений. Определено, что устойчивое экономическое развитие страны требует качественного преобразования производственного потенциала на основе широкого внедрения и распространения инноваций. Проанализированы основные показатели социально-экономического развития регионов Казахстана. Выделены группы казахстанских регионов по степени диверсификации. В результате проведенного анализа развития регионов, выявлена необходимость формирования и осуществления новой региональной политики. Предложены подходы к осуществлению региональной политики, которые будут содействовать модернизации хозяйства регионов, обеспечат экономический рост, создадут условия для социального развития регионов.

Ключевые слова: экономика региона, экономическое развитие, региональная политика, конкурентоспособность, промышленное производство, инновации.

Введение. Динамичное развитие экономики Республики Казахстан, политические и экономические перемены, внедрение рыночных принципов во все сферы хозяйствования способствовали возникновению явлений, ранее несвойственных казахстанской экономике.

Одной из важных проблем, которая требует серьезного изучения, является значительная дифференциация темпов экономического развития регионов. Такое положение, когда регионы по количественным показателям своего экономического развития могут различаться на порядки, показывает ослабление экономической безопасности страны и целостности Республики Казахстан. В

основе проблемы лежат обостряющиеся разноплановые противоречия, среди которых важнейшими являются противоречия между сложившейся структурой общественного производства в регионах, уровнями технологического развития, состоянием рынков капитала, труда и потребностями новых (рыночных) отношений. Рыночные условия изменили понимание содержания и положений региональной политики, проводимой государством и самими регионами [1].

Тенденции мировой экономики свидетельствуют, что устойчивое экономическое развитие страны невозможно без качественного преобразования производственного потенциала на основе широкого внедрения и распространения научно-технических достижений. На микроэкономическом уровне инновации обеспечивают повышение эффективности производства, качества и конкурентоспособности продукции. На макроэкономическом уровне научно-технический фактор обуславливает постепенный переход от ресурсного типа экономического развития к инновационному, формирует новый тип экономики, то есть формирует практически новую модель экономического развития, ядром которого являются инновации [2].

Актуальность темы исследования обусловлена объективной необходимостью наращивания темпов развития экономики региона (изменений качественного характера, качественных сдвигов в экономике), на основе повышения технического уровня промышленного производства и активного внедрения инновационных и высоких технологий для реализации стратегической цели – достижения устойчивого развития регионов Республики Казахстан.

Методы исследования. Теоретическую и методологическую базу исследования составил системный подход к изучению механизма формирования модели экономического развития. В работе использованы труды отечественных и зарубежных экономистов в вопросах экономического развития регионов.

В процессе обработки данных, изучения, анализа накопленных материалов, были использованы следующие методы экономических исследований: монографический, аналитический, экономико-статистический, абстрактно-логический.

Результаты и обсуждение. В основе любой региональной политики и комплекса мер, предпринимаемых органами государственной власти для регулирования социально-экономического развития регионов, лежит определенная модель или теория. От выбора теоретической основы региональной политики зависят эффективность реализации и стабильность темпов экономического роста, рациональное использование имеющихся на территории ресурсов, возможность выравнивания уровней социально - экономического развития регионов страны и повышение качества жизни ее населения.

Оценивая состояние экономики регионов Казахстана за годы реформ, можно сказать, что показатели их развития оставались лидирующими на территории СНГ, а по прогнозам специалистов устойчивый рост экономики планируется и в предстоящее десятилетие, несмотря на негативное влияние мирового экономического кризиса. Таким образом, в последние годы стартовые импульсы для реализации поставленных стратегических задач в Казахстане были заложены. Однако экономический подъем еще нельзя назвать самодостаточным, а рост экономики устойчивым и долговременным, поскольку он в значительной и пока еще возрастающей степени был обеспечен за счет благоприятной конъюнктуры мировых сырьевых рынков. Территориальные особенности, разный стартовый уровень, различия в структуре и специализации хозяйств, неоднозначность остроты и глубины кризисных процессов в первые годы рыночных реформ, темпов и форм их осуществления поставили регионы нашей страны в неравные условия, что способствовало углублению их дифференциации[3].

Рассмотрим основные экономические показатели и покажем дифференциацию по уровням социально-экономического развития регионов Казахстана.

Во-первых, рассмотрим два важнейших показателя – это баланс доходов и расходов регионов. Как известно, доходы региона включают в себя налоговые и неналоговые поступления, за исключением доходов Национального фонда. Затраты регионального бюджета – это собственно расходы местного бюджета плюс получаемые трансферты из республиканского бюджета.

Как показано в таблице 1, разница по поступлениям в государственный бюджет между регионами местами достигает 22 разов (где Алматы – максимум, Северо-Казахстанская область – минимум), а по затратам – 4 раз (Южно-Казахстанская область – максимум, Мангистауская область – минимум) [4].

Таблица 1

Налоги и затраты бюджетов регионов в 2017 году, тыс. тенге

Регион	Фактические поступления в государственный бюджет за 2017 год	Затраты регионального бюджета за 2017 год
Акмолинская область	134 000 337	217 809 572
Актюбинская область	355 850 654	219 742 825
Алматинская область	318 569 212	386 817 820
Атырауская область	1 046 586 515	294 687 185
Восточно-Казахстанская область	312 588 412	313 632 472
Жамбылская область	81 414 951	241 153 073
Западно-Казахстанская область	256 154 162	173 368 339
Карагандинская область	340 384 877	292 261 623
Кызылординская область	104 687 243	206 692 815
Костанайская область	160 093 807	214 171 554
Мангистауская область	335 576 016	163 061 894
Павлодарская область	239 482 273	199 917 285
Северо-Казахстанская область	79 006 657	182 272 697
Южно-Казахстанская область	318 024 069	591 124 120
Город Алматы	1 769 472 113	501 415 421
Город Астана	989 990 786	415 136 980
Примечание – составлено авторами на основе данных Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [4].		

Следующие три показателя развития регионов показаны в таблице 2. Проанализируем показатели численности населения, валового регионального продукта (ВРП) и количество крупных налогоплательщиков в разрезе регионов.

Таблица 2

Показатели экономики регионов в 2017 году

Регион	Численность населения на начало 2018 года	ВРП за 2017 год, млн. тенге	Количество крупных налогоплательщиков
Акмолинская область	738 942	1 406 718,3	4
Актюбинская область	857 711	2 305 442,7	15
Алматинская область	2 017 277	2 500 022,5	5
Атырауская область	620 684	5 969 220,3	23
Восточно-Казахстанская область	1 383 745	3 007 069,8	15
Жамбылская область	1 117 220	1 314 044,3	3
Западно-Казахстанская область	646 927	2 232 784,5	7
Карагандинская область	1 380 538	3 997 967,1	20
Кызылординская область	783 156	1 430 940,0	7
Костанайская область	875 616	1 675 762,3	6
Мангистауская область	660 317	2 653 182,6	15
Павлодарская область	754 854	2 243 050,7	13
Северо-Казахстанская область	558 584	1 033 999,1	1
Южно-Казахстанская область	2 929 196	3 090 103,5	16
Город Алматы	1 801 993	11 340 931,7	101
Город Астана	1 030 577	5 765 578,0	49
Примечание – составлено авторами на основе данных Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан [4]			

Как показано в таблице 2, приведенные показатели по регионам существенно отличаются: численность населения различается в пять раз (Южно-Казахстанская и Северо-Казахстанская области), валовой региональный показатель – в 11 раз (Алматы и Северо-Казахстанская область), количество крупных налогоплательщиков – в 101 раз (Алматы и Северо-Казахстанская область).

В целом, можно выделить три группы казахстанских регионов.

Первая группа: моноотраслевые области, в которых предприятия одной отрасли производят свыше 50% всего объема регионального промышленного производства (Атырауская, Актюбинская, Западно-Казахстанская, Кызылординская и Мангистауская, Карагандинская, Южно-Казахстанская).

Вторая группа: хорошо диверсифицированные области, в которых относительно равномерно представлены все отрасли промышленности, – Актюбинская, Восточно-Казахстанская, Костанайская, Павлодарская.

Третья группа: слабо диверсифицированные области или аграрно-промышленные – Северо-Казахстанская, Акмолинская, Алматинская, Жамбылская и Южно-Казахстанская. Данные регионы преимущественно аграрные, переработка сельскохозяйственной продукции занимает от 20 до 45% промышленного производства.

Отдельно можно выделить города республиканского значения (Астана, Алматы, Шымкент).

Таким образом, несмотря на проведение рыночных реформ в области регионального развития Казахстана, в стране выросло социальное и региональное неравенство. Наличие важных региональных проблем, унаследованных от предыдущего этапа развития и еще более обострившихся в новых экономических и политических условиях, требует корректировки региональной политики государства и совершенствования механизмов ее реализации.

Заключение. Проведенный анализ развития регионов показал, что в новых условиях посткризисного развития Независимого Казахстана целесообразно формирование и осуществление «новой региональной политики», характеризующейся следующими отличительными чертами.

Во-первых, переносом акцента с государственных, безвозмездных субсидий на поддержку децентрализованных инициатив на уровне местных органов власти и самоуправления. Такая политика себя оправдала и дала положительный результат, например, в Италии, Китае [5].

Во-вторых, стимулированием и поддержкой роста в беднейших регионах, что нашло отражение в активной региональной политике Бразилии, имевшей эффект в относительно бедных северо-восточных регионах страны.

В-третьих, применением комплексного подхода, обеспечивающего использование конкурентных преимуществ региона и страны и содействие развитию региональных «точек роста». При таком подходе наибольшее внимание уделяется инвестициям в инновации и научно-техническую сферу, в человеческий капитал, поскольку такие вложения дают наибольшую отдачу.

В-четвертых, в настоящее время в условиях глобализации мировой экономики получил распространение достаточно широкий подход к составу производительных сил, куда, наряду с традиционными экономическими показателями, включены новые элементы, такие как информационные, организационные и географическое положение. Выгодное географическое положение Республики Казахстан в центре Евразийского континента позволяет ей быть международным транспортным коридором, и использование территориального преимущества при достаточной развитости транспортной инфраструктуры может сыграть значительную роль в формировании эффективной структуры хозяйства страны.

Перечисленные подходы к осуществлению региональной политики будут содействовать модернизации хозяйства регионов, обеспечат экономический рост, создадут условия для социального развития регионов.

Список использованной литературы:

- 1 Лухманова Г.К., Габдуллина Р.Ж. Диверсификация экономики Республики Казахстан как фактор конкурентоспособности. Вестник Университета Туран. – №3 (67). -2015. –С. 40-46.
- 2 Tafti S.F., Jahani M., Emami S.A. Explaining Evolutionary Trend of Strategic Planning from Traditional Economy to Innovation Economy. Procedia Social and Behavioral Sciences. – 2012. – Vol. 58, – P. 56-65.
- 3 Лухманова Г.К., Жанибекова Г.К., Беделбаева А.Е. Инвестициялық тартымдылықты жоғарылату жолымен ауыл аумақтарын тұрақты дамытудың негізгі аспектілері. Статистика, учет и аудит. – №4(71). -2018. –С. 154-158.
- 4 Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан // <http://stat.gov.kz/>
- 5 Gabdrakhmanov N.K., Rubtsov V.A., Mustafin M.R., Pratchenko O.V. Model of Sustainable Development of the Region. Mediterranean Journal of Social Sciences. -2014. –Vol. 5, No 24. –P. 393-397.

АЙМАҚТАРДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫНЫҢ ЖАҢА ҮЛГІСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚАЗЕТТІЛІГІ

Н.Б.Шиганбаева¹, Г.И.Абаева², А.Е.Беделбаева³

¹Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан

²А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Қостанай қ., Қазақстан

³І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

e-mail: nailya0478@mail.ru

Түйін. Мақала Қазақстан Республикасының аймақтарының экономикалық даму қарқынын саралау мәселесін көтереді. Қалыптасқан жағдайдың себептері болып аймақтардағы қоғамдық өндірістің құрылымы мен технологиялық даму деңгейлерінің, капитал нарықтары жағдайының, еңбек қатынастарының қажеттілігі мен нарықтық қатынастардың арасындағы қайшылық болып белгіленген. Елдің тұрақты экономикалық дамуы үшін инновацияларды кеңінен енгізу және тарату арқылы өндірістік әлеуетті сапалы қайта құру қажет екендігі анықталды. Қазақстан өңірлерінің әлеуметтік-экономикалық дамуының негізгі көрсеткіштеріне талдау жүргізілді. Қазақстан аймақтарына әртараптандыру деңгейлері бойынша жіктеу жасалды. Аймақтардың даму деңгейін талдау нәтижесінде жаңа аймақтық саясатты қалыптастыру және енгізу қажеттілігі анықталды. Аймақтық экономиканы жаңғыртуға ықпал ететін өңірлік саясатты іске асырудың ұсынылған тәсілдері экономикалық өсуді қамтамасыз етеді, аймақтардың әлеуметтік дамуына жағдай жасайды.

Түйінді сөздер: аймақтық экономика, экономикалық даму, аймақтық саясат, бәсекеге қабілеттілік, өнеркәсіптік өндіріс, инновация.

THE NECESSITY OF FORMING A NEW MODEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS

N.B. Shiganbayeva¹, G.I. Abaeva², A.E. Bedelbayeva³

¹Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

²Kostanay State University named after A. Baitursynov Kostanay, Kazakhstan

³Zhetysay State University named after I. Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan

e-mail: nailya0478@mail.ru

Summary. The article raises the problem of differentiation of rates of economic development of the regions of the Republic of Kazakhstan. The reasons for this situation are the contradictions between the existing structure of social production in the regions, the levels of technological development, the state of capital and labor markets and the needs of market relations. It is determined that the sustainable economic development of the country requires a qualitative transformation of production capacity on the basis of widespread introduction and dissemination of innovations. The main indicators of socio-economic development of the regions of Kazakhstan are analyzed. Groups of Kazakhstan regions are distinguished according to the degree of diversification. As a result of the analysis of regional development, identified the need to form and implement a new regional policy. The approaches to the implementation of regional policy that will contribute to the modernization of the economy of the regions, ensure economic growth, create conditions for social development of the regions are proposed.

Key words: regional economy, economic development, regional policy, competitiveness, industrial production, innovation.

МРНТИ 06.35.51
УДК 351.057

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ МАНСАПТЫҚ ӨСУІН БАСҚАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

С.С.Ыдырыс¹, Б.Ж. Альмухамбетова^{*2}, Р.И. Ерманкулова³

^{1,2,3}Қ.А.Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
e-mail: botagoz_2077@mail.ru

Аңдатпа. Мақалада мемлекеттік қызмет жүйесінің тиімділігін жоғарылатуда мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби мансаптық өсуін басқарудың рөлі туралы заманауи түсіндірмелері қаралған. Авторлар Қазақстанда кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастыруда мемлекеттік қызметтің ұлттық моделін, шетел тәжірибесін зерделей отырып мемлекет алдында тұрған шарттар мен міндеттер позициясынан оның даму тенденциясын талдау жасау арқылы мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуін басқару маңыздылығын дәлелдейді. Қазақстанда мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсу жүйесін қалыптастыруда туындап отырған мәселелер және мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуін басқарудың тиімді жүйесін қалыптастыруда шетел тәжірибесі, мемлекеттік қызметкерлердің қызмет нәтижелілігі мен тиімділігін көтеруге алып келетін мансаптық өсуі мен кәсіби дамуын басқару жүйесін жетілдіру жолдарын қарастырады.

Зерттеуді түйіндеп келе, авторлар қазіргі таңда мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуін ынталандырудың жаңа құралдарын енгізу, басқарушылардың кадрлық резервін қалыптастыру және резервтегі кадрлармен жүйелі жұмыс істеу мемлекеттік аппараттың кәсібилігі мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін тиімді шара болып табылады деген қорытынды жасайды.

Түйінді сөздер: мансап, мансапты басқару, мемлекеттік қызметкер, кәсіби дамыту, мансаптық жоғарылату.

Кіріспе. Мемлекеттік ұйымдарда кадрлық саясаттың бірыңғай, құрылымданған моделін құру, мемлекеттік басқару органдарында кадрлық саясатты іске асырудың тиімді жұмыс атқаратын механизмін жасау, сол арқылы кәсіби қызметкерлердің мансап басқыштарымен адал жоғарылау мүмкіндіктерін көтеру және нақты жұмыс істейтін мансаптық үдерістерді қамтамасыз ету – бүгінгі күнде кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастырудағы басты міндеттердің бірі.

Мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуі мен кәсіби дамуы негізінде қызметтің нәтижелілігі мен тиімділігін жоғарылату әкімшілік қызметкерлерінің еңбек әлеуетін дамыту мен толық пайдалану бойынша қызметті жүзеге асыру есебінен еңбек белсенділігінің тиісті деңгейі қамтамасыз етілетін ұйымдық құрылымдардың, басқарудың нақты формалары мен әдістерінің жиынтығы болып табылады.

Алайда, Қазақстанда мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуін реттеу механизмі әліде жетілдіруді қажет етеді. Себебі кадрлармен жұмыс жасауда мемлекеттік органдар әлі күнге дейін ескі әдістерді қолданып отыр, перспективті кадрларды тарту бойынша мақсатты жұмыстар жүргізілмейді. Сонымен қатар мемлекеттік қызметкерлер еңбегін жоспарлау және регламенттеудің заманауи әдістері кен қолданысқа енгізілмей отыр, ал ҚР заңдарында көрсетілген жоғары кәсіби деңгейде мемлекеттік қызмет міндеттерін орындауда мемлекеттік қызметкерлерді ынталандыру механизмдері толық көлемде жүзеге аспай отыр, бұл өз кезегінде мемлекеттік қызметкерлердің ынтасын төмендетуде.

Мемлекеттік қызмет жүйесінің және оны дамытудың күрделі аспектілерінің жалпы сипаттамаларын талдау мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби мансаптық жоғарылауын қамтамасыз ету және оны жетілдірудің ең перспективті бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді.

Зерттеу әдістері. Жұмыста зерттеудің келесідей жалпы ғылыми әдістері жүйелік талдау, салыстырмалы және статистикалық талдау, себеп-салдарлы байланыс, динамикалық көрсеткіштер пайдаланылды.

Нәтижелер және талқылау. Мемлекеттік қызметкердің мансаптық өсуі – бұл ұйымның өзі ұсынатын қызметкер ықтимал жүріп өте алатын әр түрлі басқыштардың (қызметтер, жұмыс орындары, ұжымдағы орны) жүйелілігі. Ал мансап дегенде нақтылы қызметкердің алатын басқыштарының (қызметтер, жұмыс орындары, ұжымдағы орны) нақты жүйесі не реті түсініледі.

Мансап – бұл еңбек еткен жылдарында жинаған жұмыс пен қызмет тәжірибесімен байланысты жеке, бірақ саналы түрдегі көзқарастарындағы, орны мен мінез-құлқындағы өзгерістердің жүйелілігі.

Мансап көп жағдайда адамның өндірістік, әлеуметтік, әкімшілік немесе басқа иерархия басқыштарымен жоғарылауы деп түсініледі. Мансаптың сипаты, түрі мен қарқыны объективті қатынастармен де, нақтылы индивидтің өмір жағдайларымен, оның жеке қабілеттерімен, мақсаттылығымен, күш-жігерімен, денсаулық жағдайымен, т.б. анықталады [1].

Қызметкерлердің мансаптық өсуі мен кәсіби дамуын басқару қызметкерлерді басқару субъектісінің кадрлық саясатының нақтылы кешенді құралы болып табылады. Бұл кадрлық технология басқарудың әлеуметтік құралдарының болуын талап етеді және белгілі бір жағдайларда жүзеге асырылады.

Қазіргі таңда мемлекеттік қызметтің мансаптық моделін жүзеге асыру «ҚР Мемлекеттік қызметі туралы» Заңның нәтижесінде меритократия қағидаты, ашықтық, әдептілік, сыбайлас жемқорлыққа мүлдем төзбеушілік негізінде және компетенциялық тәсілдер арқылы мемлекеттік аппаратты кәсібилендірудің оңтайлы озық өлшемдеріне айтарлықтай жақындатылды [2].

Жалпы Ұлт Жоспарында белгіленген міндеттерді жүзеге асыру барысында, елімізде 2016 жылдан бастап мемлекеттік қызметке үміткерлерді іріктеу үдерісіне компетенциялық тәсілін енгізу мақсатында кандидаттардың жеке қасиеттерін автоматтандырылған түрде бағалау (ЖҚБ) әдісі қолданылуда, бұл өз кезегінде мемлекеттік қызметтің негізгі құндылықтарына деген шынайылығын анықтайды. Бұл бағдарлама бастамашылық, коммуникативтілік, сараптамалық, ұйымдастырушылық, әдептілік, сапаға және тұтынушыға бағдарлану, жемқорлыққа қарсы, сондай-ақ, стратегиялық ойлау мен көшбасшылық қасиеттер деңгейін анықтауға өз септігін тигізеді. Сонымен қатар, үміткерлердің базалық деңгейін бағалау үшін үш сатылы іріктеу жүйесі енгізілді және ол қолданыста [3].

Қазіргі таңда Қазақстанда мемлекеттік органдардағы кадрлармен қамтамасыз етілу 2007-2017 жылдар аралығында 92-95% деңгейді құрап отыр (кесте-1) [4].

Кесте 1.

Қазақстанда Республикасында мемлекеттік қызметкерлер санының өзгеру қарқыны 2007-2017 жж.

	Штаттық саны	Нақты саны	Қамтамасыз етілуі, %
2007	104152	94949	91,2
2008	104004	94961	91,3
2009	102747	96935	94,3
2010	90730	87389	96,3
2011	91559	87422	95,5
2012	91077	86887	95,4
2013	97831	90220	92,2
2014	98154	91803	93,5
2015	98295	91814	93,4
2016	98317	91821	93,3
2017	98449	91830	93,2

Ескерту – [4] дереккөзінің мәліметтері бойынша құрастырылған.

Бұл өз кезегінде, мемлекеттік органдар жүйесінде белгілі бір бос орындар саны жылдан жылға бірқатар себептерге байланысты қалып отырғанын білдіреді.

Мемлекеттік қызметтің маңызды құрамдастарының бірі кадрларды кәсіби дамыту болып табылады. Бүгінгі таңда жоғары білімі бар мемлекеттік қызметкерлердің үлесі 92,2% құрайды. Олардың ішінде 13% -дан астамы бірден көп жоғары білімге ие, 1%-ға жуығының ғылыми дәрежелері бар.

Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі өкілетті органның мәліметтері бойынша 2005 жылы бір бос орынға конкурс 2,6 адамды, ал 2009 жылы 5,8 адамға артты, бірақ 2015-2017 жылдары бұл көрсеткіш 0,9 дейін төмендеді. Мемлекеттік органдардың қызметінің тиімділігі мен нәтижелілігі мемлекеттік қызметкердің атқаратын қызметіндегі тұрақтылығы мен жұмысының ұзақтығы секілді факторға да байланысты болады.

Мемлекеттік қызмет істері жөніндегі өкілетті орган жүргізетін кадрлар жағдайының мониторингі 2010 жылға дейін мемлекеттік қызметте болудың орташа өтілі саяси мемлекеттік қызметкерлер үшін 8-9 жыл деңгейінде, ал әкімшілік мемлекеттік қызметкерлер үшін 12 жыл деңгейінде сақталып келгенін көрсетті. Мемлекеттік қызметтің жаңа моделін құру аясында саяси мемлекеттік қызметкерлердің санының «А» корпусының әкімшілік мемлекеттік қызметтер санатына ауысу жолымен қысқаруы орташа жұмыс өтілі көрсеткішінің мәнінің өзгеруіне әсер етті.

2017 жылы саяси мемлекеттік қызметкерлердің орташа жұмыс өтілі 15,9 жылды құрады, «А» корпусының әкімшілік мемлекеттік қызметкерлерінің орташа жұмыс өтілі – 15,5 жыл, «Б» корпусы – 10,3 жыл.

2017 жылы атқаратын қызметінде жұмыс істеудің орташа ұзақтығы 2,8 жылды құрады, оның ішінде саяси мемлекеттік қызметкерлердің өтілі – 3,2 жыл, «А» корпусының әкімшілік мемлекеттік қызметкерлерінің – 1,7 жыл, «Б» корпусының қызметкерлерінің – 2,8 жыл. Сонымен бірге орталық мемлекеттік органдардағы атқаратын қызметінде жұмыс істеудің орташа ұзақтығы 2,7 жылды, жергілікті атқарушы органдарда – 3 жылды құрайды.

Мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуін басқару мәселелерін анықтау және сәйкестендіру үшін әкімшілік қызметкерлеріне сауалнама жүргізіліп, дамудың дербес жоспарларының талдауы жүргізілді. Зерттеу мақсаттары тұрғысынан маңызды нәтижелерді белгілеу үшін сауалнама сұрақтарына берген жауаптарымен жұмыс барысында контент-талдау қолданылды. Жүргізілген талдау аясында келесі мәселелер анықталды: әкімшілікте мансаптық өсу мүмкіндігінің бар екендігін респонденттердің 65,67% оң бағалайды, 19% бұл сұраққа жауап беруге қиналды және 14,33% мансаптық өсу болашағын мүлде көрмейді.

Кәсіби дамудың дербес жоспарының басымдықтарын анықтау респонденттердің 42,33%-да басшымен бірге жүреді, ал 37,67%-да толығымен дербес түрде, әріптестерінің кеңесі ең аз дәрежеде қолданылады – бар болғаны сұралғандардың 20% ғана.

Респонденттердің 10% өз мансаптарын 10 жылға жоспарлайды, бес жылға – 6,7%, көпшілігінің (36,7%) үш жылға мансаптық жоспары бар, 20% – бір жылға, 16,7% – кәсіби қызметінің бүкіл кезеңіне жоспарласа, ал сұралғандардың 10%-ның мүлде мансаптық жоспарлары жоқ.

Барлық респонденттерден мемлекеттік қызметтегі жұмыс кезеңін уақыт арқылы анықтаумен сұралғандардың 46,7% айналыспаған, зейнеткерлік жасына жеткенше жұмыс істеуді 26,7%-ы жоспарлауда, кемінде бес жыл – 13,33%, ал он жылға дейін жұмыс істеуді 6,67%-ы қалайды.

Респонденттердің пікірінше, мансаптық даму жоспары болуы керек оңтайлы уақыт кезеңі үш жылды (46,7%) немесе бес жылды (43,3%) құрайды. Анағұрлым қысқа уақыт кезеңін (бір жылға) 10%-ы қалайды.

Ұйымдағы қызметкерлердің мансаптық өсуін басқаруды бақылау деңгейі сұралғандардың 37%-н қанағаттандырмайды. Мемлекеттік қызметкерлердің өздерінің қызметтік орындарына қанағаттануы 14%-ды құрайды.

Сонымен қатар зерттеудің барлық қатысушылары – мемлекеттік қызметтің қызметкерлері мен мамандары – ұйымда қолданылатын құндылықтар мен нормаларды толығымен қабылдайды, бұл бейімділік пен жоғары басқарушылықтың көрсеткіші болып табылады.

Ұйымның нәтижелі және тиімді жұмысы қызметкерлердің сандық және сапалық құрамына ғана байланысты емес, сонымен бірге сауатты құрылған қызметкерлердің нақтылы және ықтимал мүмкіндіктерін басқару үдерісіне және олардың кәсіби тәжірибесіне де байланысты болады. Қызметкерлердің мансаптық өсуін басқарудың негізгі міндеті кәсіби қызметке қабілеттілігі мемлекеттік басқару мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізу үшін және қызметшілердің мүдделерін қанағаттандыру үшін тиімді пайдаланылуында болып табылады [5].

Демек, анықталған мәселелерді шешу үшін мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуін басқару жүйесін жетілдіру жөнінде бірқатар ұсыныстарды жасау қажет, бұл олардың қызметтерінің нәтижелілігі мен тиімділігін көтеруге алып келеді. Аталмыш жағдайда мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби қызметтік әрекеттерінің тиімділігі мен нәтижелілігінің өнімділік, нәтижелілік, еңбек қарқындылығы, еңбек тәртібін сақтау, тапсырмалар мен бұйрықтарды уақытында және жылдам орындау секілді көрсеткіштері туралы сөз болып отыр.

Қазіргі кезде шет елдерде қызметкерлердің жоғарылауы мен бос орындарға орналасу рәсімдері шенеуніктердің мәртебесі, олардың қызметтік функциялары мен міндеттері анықталатын құқықтық актілермен реттеледі. Мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби қызметі еңбек құқығымен емес,

жария құқықпен реттеледі, онда жалпы азаматтық құқықтар және міндеттермен қатар мемлекеттік басқару органдарының жұмыскерлері үшін ерекше тыйымдар тіркеледі.

Шет елдердегі мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби-лауазымдық жоғарылау жүйесі тұрақтылық, партиясыздық, риясыздық пен адалдық қағидаларына негізделеді. Үміткерді қызметке тағайындау оқу орнын бітіргеннен кейін және тәуелсіз мемлекеттік комиссияға емтихандар тапсырғаннан соң жүргізіледі. Бұл ретте қызметке бірінші рет тағайындалу қандай да бір мемлекеттік органға тағайындалу емес, мемлекеттік қызметке жалпы тағайындалу ретінде қарастырылады [6].

Германияда кадрлар резерві институты жоқ, бірақ барлық лайықты мамандардың қызметтік саты бойынша жоғарылауын қамтамасыз ететін сәйкесінше мансап құрылымы жасалған. Мансапты дамыту жүйесі мемлекеттік қызметкердің мансаптық өсуінің дамуының барлық ықтимал жолдарын көрсетеді. Мансаптың нақты бағыты қаулы формасын қабылдайтын мансап құрылымының ережелерімен, емтиханмен және біліммен анықталады. Бұл қаулы қабылдау талаптарын, іріктеу рәсімін, даярлау қызметіндегі білім беру үдерісін, мансаптық емтихан жүргізу рәсімін және бүкіл мансап бойындағы кезеңдердің жүйелілігін анықтайды. Қызмет бойынша жоғарылату заңдармен қатаң регламенттеледі және екі қағидаға негізделген: біліктілікті арттыру және сатылап жоғарылау.

Франциядағы мемлекеттік қызметкерлердің кәсіби-лауазымдық жоғарылау жүйесі де «мансаптық» қағидаға негізделген. Мемлекеттік қызметкерлердің мансабы мен еңбек ақы төлемі қатаң регламенттелген. Шенеуніктерді жіктеу негізінде иерархияға сәйкес А, В, С деп белгіленетін үш категория жатады. Қандай категорияға жататыны орындайтын қызметтерінің сипатымен анықталады, ал іріктеудің негізгі критерийлері үміткерлердің білім деңгейі және арнайы емтихандарға көрсеткен білімі болып табылады.

Француз заңнамасы «резерв» ұғымын қолданады, алайда оның мазмұнының бізде қабылданған «кадрлық резерв» ұғымынан айырмашылығы бар. Францияда резервке ұзаққа созылған сырқат немесе ұзақ мерзімді демалыс себебінен көшіріледі, резервте болу мерзімі аяқталғаннан кейін қызметкер егер оған ұсынылған қызметтен үш рет бас тартса паритетті комиссия келісімімен жұмыстан шығарылуы мүмкін. «Қызметке орналасу резерві» қарастырылмаған, дегенмен мемлекеттік қызметке байқау арқылы қабылдау және жаңа қызметтегі тағылымдама жүйесі «кадрлар резерві» жүйесінің кейбір элементтерін еске түсіреді.

Ұлыбританияда мемлекеттік қызметкерлер жыл сайынғы бағалаудан (аттестациядан) өтуі керек, оның барысында негізгі назар еңбек нәтижелерін жетілдіруге аударылады. Жылына бір рет мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық жоғарылауға қабілеттілігін бағалау жүргізіледі. Жыл сайынғы бағалаудың міндетті құрамдасы – қызметкердің өзінің басшысымен жеке әңгімелесуі, ол мемлекеттік қызметкердің соңғы жылдағы жұмысының нәтижелерін бағалау және оларды жақсартудың жолдарын табу, біліктілігін көтеру қажеттілігін және мансаптық жоғарылау мүмкіндіктерін талқылау мақсатында жүргізіледі. Мансаптық өсу келесі шарттарға байланысты: мемлекеттік орган құрылымындағы иерархияның анағұрлым жоғары сатысында бос орынның немесе жаңа лауазымның болуы; бос орынды толтыруда қызметін жоғарылату үшін қызметкердің аттестациядан өтуі.

Мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуі мен кәсіби-лауазымдық жоғарылауын басқаруды дамытудың Қазақстандық ерекшеліктері мен мәселелерін талдау, Еуропалық одақ елдері мен Қазақстандағы мемлекеттік қызметкерлерді қабылдау мен жоғарылату технологиясының негізіне көптеген ұқсас қағидалар салынғанын көрсетеді: азаматтардың мемлекеттік қызметке тең қолжетімділігі; мемлекеттік қызметкерлерді қабылдау мен жоғарылатуда байқау негізінде іріктеу; қызметте жоғарылатудың ортақ критерийлері (мемлекеттік қызметкер қызметінің нәтижелілігі, білімі, біліктілігі, жұмыс тәжірибесі).

Жалпы Қазақстан Республикасы заманауи мемлекеттік қызметке негізделетін негізгі қағидалар ішінен мемлекеттік қызметкерді мансаптық жоғарылату жүйесін әрі қарай дамыту үшін алғышарттар қалыптастыратын төрт қағиданы атауға болады: бірінші, маңыздыларының бірі меритокритерия қағидасы, бұл мемлекет жұмыс беруші ретінде, тек қызметкердің жеке еңбегі мен жеткен жетістіктерін тану керек, сонымен қатар мемлекеттік қызмет сатысымен оның қабілеті мен кәсіби дайындығына сәйкес жоғарылату міндетін алуы тиіс. Екінші қағида ынталандырушы-бағдарланушы, өзінің жеке мансабын дамытуға бағытталған: лауазымдық міндеттерін үлгілі атқарған мемлекеттік қызметкерлерді ынталандыру. Үшінші және төртінші қағида мемлекеттік қызметкерді оқыту және құзыреттілігін дамытумен байланысты қағида. Мемлекеттік қызметкерлерді үздіксіз оқыту, қайта даярлау, біліктілігін арттыру және тәжірибелік дайындығын артыру жағдайлары кіреді.

Қорытынды. Жалпы қорыта келе, мемлекеттік қызмет саласындағы қызметшілердің мансаптық өсуінің жаңа тетігін енгізу негізінен персоналды басқару жүйесін дамытуға бағытталу қажет. Кадрлық саясаттың негізгі құраушысы прогрессивті кадрлық технологияларды қолдана отырып,

мансаптық өсудің барлық кезеңдерінде әрбір мемлекеттік қызметкермен тұрақты жұмыс жасау саясаты болуы тиіс. Тек осы жағдайда ғана, президент алға қойған стратегиялық міндеттерді табысты іске асыруға, жоғары кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастыруға және жалпы мемлекетті басқару тиімділігін арттыруға қол жеткізе аламыз.

Мемлекеттік қызметкерлердің мансаптық өсуін басқарудың нақты жүйесі мен механизмдерін қалыптастыру қызметкерлердің мансаптық өсуінің нәтижелілігін кәсібилік, жеке қасиеттері мен қызметтегі нәтижелері есебінен ғана қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Дәл осы критерийлер мемлекеттік қызметкердің қоғам үшін, мемлекет үшін маңыздылығын анықтайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Pyper , Burnham J. The British Civil Service: Perspectives on «Decline» and «Modernization» // The British Journal of Politics and International Relations (Political Studies Association). — 2011. — Vol. 13. — 189–205 p.

2 «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ// www.zakon.kz.

3 «Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы// www.zakon.kz.

4 Мониторинг состояния кадров государственной службы Республики Казахстан: стат. отчет Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://kuzmet.gov.kz>

5 Воронина Л.И. Эффективность и результативность государственных и муниципальных служащих. Методы оценки // Менеджмент в гос. структурах: Альманах. М., 2010. С.47-65.

6 Беккужин Р.Ж. Влияние моделей планирования карьерного роста государственных служащих на качество государственного управления развитых стран // Экономика и статистика. — 2015. — № 3. — 44–48 с.

УПРАВЛЕНИЕ КАРЬЕРНЫМ РОСТОМ ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ: ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ РЕШЕНИЯ

С.С.Ыдырыс¹, Б.Ж. Альмухамбетова², Р.И. Ерманкулова³

^{1,2,3} *Международный казахско-турецкий университет им. Х.А. Яссави, г. Туркестан, Казахстан*
e-mail: botagoz_2077@mail.ru

Аннотация. В статье обобщены современные трактовки о сущности управления карьерой государственных служащих в повышении эффективности государственной службы. Авторы обосновывают важность использования управления ростом карьеры государственных служащих при формировании профессионального государственного аппарата в Казахстане. На основе изучения национальной модели государственной службы и зарубежной практики использования модели управления развитием карьеры государственных служащих выделены проблемы связанные с карьерным развитием государственных служащих в Казахстане. Решение этих проблем в формировании эффективной системы управления карьерным ростом и профессиональном развитии государственных служащих позволят повысить результативность и эффективность работы государственных служащих.

Сделан вывод о том, что внедрение новых методов продвижения карьерного роста государственных служащих, формирование кадрового резерва и систематическая работа с резервным персоналом являются эффективной мерой для обеспечения профессионализма и конкурентоспособности государственного аппарата.

Ключевые слова: карьера, управление карьерой, государственный служащий, профессиональное развитие, продвижение по службе.

MANAGEMENT OF CAREER GROWTH OF STATE EMPLOYEES: PROBLEMS AND WAYS OF SOLUTION

S.S.Ydyrys¹, B.ZH. Almukhambetova^{*2}, R.I. Ermankulova³
^{1,2,3} Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University,
Turkestan city, Kazakhstan
e-mail: botagoz_2077@mail.ru

Summary. The article summarizes the modern interpretation of the essence of the management of the career of civil servants in improving the efficiency of public service. The authors substantiate the importance of using career growth management of civil servants in the formation of a professional state apparatus in Kazakhstan. Based on the study of the national model of the civil service and the foreign practice of using the model of managing the development of the career of civil servants, the problems associated with the career development of civil servants in Kazakhstan are highlighted. The solution of these problems in the formation of an effective career management system and the professional development of civil servants will increase the effectiveness and efficiency of public servants.

It is concluded that the introduction of new methods of promoting career growth of civil servants, the formation of personnel reserve and systematic work with reserve personnel are an effective measure to ensure the professionalism and competitiveness of the state apparatus.

Key words: career, career management, civil servant, professional development, promotion.

МРНТИ 06.75.02
УДК UDC 338.1

ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛОМБАРДОВ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КАЗАХСТАНА И КЫРГЫЗСТАНА

Б.У. Ахметкерей^{*1}, Д.А. Сарбагушев²
^{1,2} Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, г. Астана,
Казахстан
e-mail: balken201107@gmail.com

Аннотация: В данной статье авторы провели сравнительный анализ регулирования деятельности ломбардов в части соблюдения законодательства в сфере противодействия отмывания доходов, полученных преступным путем, и финансирования терроризма (ПОД/ФТ) в Республике Казахстан и Кыргызской Республике. Выявлены основные проблемы, связанные с невозможностью проводить мониторинг операций ломбардов, а также, определением мер взыскания за несоблюдение законодательства в сфере ПОД/ФТ. Авторами предложены несколько вариантов решения проблем осуществления контроля за деятельностью ломбардов, в части соблюдения законодательства в сфере ПОД/ФТ. Во-первых, определение государственного органа, ответственного за регулирование деятельности ломбардов. Во-вторых, в случае наличия законодательных ограничений предлагается ведение централизованного учета ломбардов общественной организацией и наделение ее полномочиями по контролю в сфере ПОД/ФТ, с обязательным закреплением членства ломбардов в общественной организации.

Ключевые слова: ломбарды, надзор, отмывание денег, теневая экономика, взаимная оценка.

Введение. Прозрачность совершаемых финансовых сделок (операций) – залог финансовой стабильности и экономического роста для любого государства. В последние десятилетия в эпоху стремительного развития технологического прогресса и глобализации международных финансовых систем ученые и практики ищут наиболее эффективные инструменты и механизмы, способствующие предотвращению совершения незаконных финансовых операций, отмывания денег и уменьшения доли теневой экономики стран.

Для казахстанской экономики, равно как и для экономики Кыргызстана, вопросы сокращения размеров теневой экономики являются актуальными. По оценкам экспертов уровень теневой экономики в Казахстане в 2017 году достигал порядка 26-27% от ВВП. В своем послании народу Казахстана Н. Назарбаев (октябрь, 2018) также отмечает о необходимости сокращения теневого оборота, и переходу к «безналичной экономике». При этом особая роль уделяется уполномоченному органу по финансовому мониторингу, краеугольным камнем работы которого должна стать борьба с теневой экономикой [1]. Ситуация с теневой экономикой в Кыргызстане не отличается коренным

образом: по данным Национального статистического комитета КР в 2016 году уровень теневой экономики составлял 24,5 % от ВВП.

Как известно, основными факторами, влияющими на увеличение сектора теневой экономики, являются уклонение от уплаты налогов, существование так называемых фирм-однодневок, а также отсутствие должного государственного регулирования и лицензирования некоторых видов финансовых и нефинансовых организаций, одними из которых являются ломбарды. Именно о них и пойдет речь в данном исследовании.

Ломбард – кредитное учреждение, которое выдает займы под залог движимого имущества [2]. Отдельного закона, регулирующего деятельность ломбардов в Казахстане, не имеется. В Кыргызстане ломбардная деятельность регулируется Законом КР «О деятельности ломбардов» от 22 июня 2016 года № 87. Согласно определению, указанному в статье 1 данного Закона, ломбард – юридическое лицо (специализированная организация), осуществляющее предоставление краткосрочных займов взамен находящегося под залогом движимого имущества граждан [3].

Методы исследования. Теоретические и практические вопросы исследования деятельности ломбардов рассмотрены в трудах российских ученых. Вопросы мониторинга деятельности ломбардов как субъектов системы противодействия отмыванию доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма рассмотрены (Чуйкова Н.М., 2016г)[4], (Едронова В.Н., 2016)[5], выявление рисков в сфере отмывания доходов и финансирования терроризма в различных финансовых секторах, и отдельно в ломбардной деятельности посвящены работы (Алифанова Е.Н., Евлахова Ю.С., 2015)[6].

При проведении настоящего исследования применялись общенаучные методы, такие как сравнение и анализ законодательной базы в части регулирования ломбардной деятельности в Кыргызстане и ряде других стран,

Результаты и обсуждения. Деятельность ломбардов позволяет характеризовать ломбард как финансовое учреждение, определение которого указано в Глоссарии Рекомендаций Группы разработки финансовых мер борьбы с отмыванием денег (далее – ФАТФ).

Таким образом, предполагается, что ломбарды должны выполнять все требования, устанавливаемые в законодательстве ПОД/ФТ. Но как дела обстоят на практике?

В Казахстане деятельность ломбардов не лицензируется с 2006 года. По различным оценкам по состоянию на 2017 год в Казахстане насчитывается около 3 000 ломбардов [7].

Частично вопрос регулирования деятельности ломбардов в Казахстане был решен в 2015 году внесением изменений и дополнений в Закон РК «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма», начиная с 2017 года, ломбарды стали субъектами финансового мониторинга [8].

В соответствии с законодательством Казахстана ломбарды уведомляет уполномоченный орган по финансовому мониторингу о начале/прекращении своей деятельности, в противном случае предусмотрена административная ответственность. По данным уполномоченного органа с 2016 по 2018 год более 500 ломбардов уведомили о начале деятельности, что составляет 17% от общего числа ломбардов Казахстана. При этом ломбарды, осуществляющие операции с деньгами, ценными бумагами, драгоценными металлами и драгоценными камнями на сумму, равной или превышающей 3 000 000 тенге в обязательном порядке направляют в уполномоченный орган сообщение. Кроме пороговых операций, ломбарды обязаны направлять и сообщения о подозрительных операциях независимо от суммы операции.

Тогда, как в Кыргызстане ломбарды должны направлять только сообщения о подозрительных операциях, а порог в 1 миллион кыргызских сомов в новом законодательстве о ПОД/ФТ исключен в целях повышения качества сообщений и снижения количества лишней информации. Общее количество лицензий выданных на осуществление ломбардной деятельности в Кыргызстане на сентябрь 2018 года составило 177[9].

На наш взгляд причиной низкой активности участия ломбардов в системе финансового мониторинга Казахстана является недостаточное взаимодействие ломбардов с государственными органами, общественной организацией и слабая информированность ломбардов о рисках, возникающих в процессе осуществления деятельности.

С теоретической точки зрения в Казахстане требования законодательства о ПОД/ФТ и Рекомендации ФАТФ выполняются ломбардами, как субъектами финансового мониторинга. С практической точки зрения, получается, что часть ломбардов остается вне учета и мониторинга из-за отсутствия централизованного учета.

В данном контексте мы полагаем, что это противоречит концепции функционирования института подразделения финансовой разведки в целом (далее – ПФР). Поскольку основополагающей задачей ПФР является противодействие легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма, заключающееся в применении превентивных мер о возможных

случаях отмывания денег и финансирования терроризма. Для всестороннего мониторинга ломбардов необходим контроль либо учет их деятельности. В данном контексте нами предлагается следующая модель мониторинга, указанная в Схеме 1 «Модель эффективного мониторинга и контроля за деятельностью ломбардов в части соблюдения режима ПОД/ФТ», которая на наш взгляд повысит эффективность мониторинга за ломбардами.

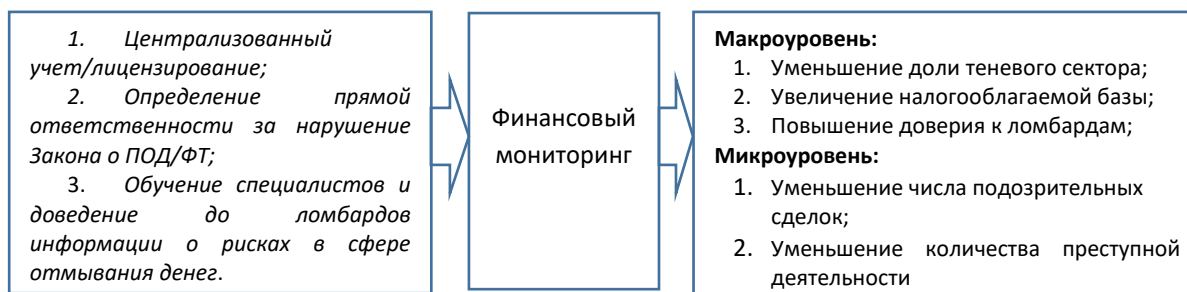

Схема 1 – Модель эффективного финансового мониторинга и контроля за деятельностью ломбардов, в части соблюдения режима ПОД/ФТ (разработано авторами)

Как показывает Схема 1, эффективный финансовый мониторинг и контроль за деятельностью ломбардов невозможен без определения ответственного государственного органа либо возложение таких полномочий на общественную организацию, а также проведения обучающих мероприятий.

На наш взгляд, проведение вышеуказанных мероприятий может привести к положительным последствиям как сокращение доли теневой экономики, повышение доверия населения к ломбардам, как участникам правомерной финансовой системы.

Альтернативным решением по регулированию ломбардов в части ПОД/ФТ может стать передача функций по регулированию деятельности ломбардов в сфере ПОД/ФТ Ассоциации ломбардов, при условии, что все ломбарды в обязательном порядке должны будут являться членами данной ассоциации. Учитывая, что ФАТФ не запрещает делегировать надзорные функции саморегулируемым организациям, считаем, что данный способ регулирования поможет повысить прозрачность деятельности ломбардов, а также разгрузить государственные органы.

Требование об обязательном членстве в ассоциации не является новшеством для стран СНГ. Например, в Кыргызстане лица, получившие лицензию на право заниматься адвокатской деятельностью, обязаны в течение месяца вступить в члены Адвокатуры КР, иначе лицензия будет прекращена в соответствии с пунктом 6 части 5 статьи 22 Закона КР «Об Адвокатуре Кыргызской Республики и адвокатской деятельности» от 14 июля 2014 года № 135 [10]. Аналогичная норма предусмотрена и в Казахстане.

В отличие от Казахстана в Кыргызстане имеется надзорный орган за деятельностью ломбардов, контрольные функции осуществляет Государственная служба регулирования и надзора за финансовым рынком при Правительстве КР (Госфиннадзор). Однако, в Законе КР «Об уполномоченном государственном органе в сфере надзора и регулирования финансового рынка» отсутствуют обязанности Госфиннадзора регулировать ломбардную деятельность [11].

Можно констатировать, что на практике надзор за ломбардами в сфере противодействия финансированию террористической деятельности и легализации (отмыванию) преступных доходов (ПФТД/ЛПД) не осуществлялся, что подтверждается отсутствием фактов направления ломбардами сообщений о подозрительных операциях, в адрес Государственной службы финансовой разведки при Правительстве КР (далее – ГСФР), о чем свидетельствуют данные Таблицы 1 «Финансовые учреждения. Количество сообщений о подозрительных операциях (СПО) и сообщений об операциях, подлежащих обязательному контролю (КОК)».

Таблица 1

Финансовые учреждения. Количество сообщений о подозрительных операциях (СПО) и сообщений об операциях, подлежащих обязательному контролю (КОК)

Подотчетные лица	2012		2013		2014		2015		2016	
	СПО	КОК	СПО	КОК	СПО	КОК	СПО	КОК	СПО	КОК
Банки	49	529	44	593	97	653	80	691	107	804
	666	662	696	391	630	816	900	734	750	965
Микрофинансовые организации	115	3 438	278	7 009	103	1 127	69	1 020	124	2 764
Ломбарды	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Примечание: составлено авторами на основании Отчета взаимной оценки Кыргызстана[12].

Чем опасно отсутствие надзора в сфере ПОД/ФТ за ломбардами как в Казахстане, так и в Кыргызстане?

Во-первых, никто не проверяет как ломбарды выявляют случаи отмывания денег и финансирования терроризма, как они направляют соответствующую информацию в уполномоченный орган, как они проверяют клиентов по Санкционному перечню, как они осуществляют меры по надлежащей проверке клиента, как они хранят данные, имеются ли у них правила внутреннего контроля, проходили ли они обучение в сфере ПОД/ФТ и т.д.

Во-вторых, в связи с отсутствием надзора к ломбардам не применяются санкции за нарушения законодательства в сфере ПОД/ФТ.

В-третьих, преступники могут использовать ломбарды для легализации (отмывания) преступных доходов или финансирования террористической и экстремистской деятельности, поскольку ломбарды находятся вне поля зрения соответствующих государственных органов.

Наконец, сами ломбарды могут быть замешаны в осуществлении незаконных действий, а руководителем ломбарда может стать лицо, в прошлом осужденное за отмывание денег или привлеченное к ответственности за экономические правонарушения, поскольку требований к руководству ломбардом не имеется.

Таким образом, можно констатировать, что отсутствие учета либо контроля за ломбардами ведет к отрицательным экономическим эффектам: уменьшения налогооблагаемой базы, росту числа неправомερных сделок и др.

В ходе исследования нами были проанализированы Отчеты о взаимных оценках таких стран как США, Италия, Австралия, Австрия, Бельгия, Испания, Норвегия и Украина, в части исполнения ломбардами режима ПОД/ФТ и рекомендаций ФАТФ.

Так, в США ломбарды не имеют обязательств в сфере ПОД/ФТ, несмотря на то, что они осуществляют деятельность, связанную с кредитованием. Исключение составляет лишь обязанность ломбардов направлять отчеты по форме 8300 (отчеты о наличных платежах). В отчетах о взаимной оценке Италии, Австрии, Бельгии, Испании и Норвегии отсутствуют какие-либо упоминания о ломбардах. При этом Австрия, единственная из государств-членов ФАТФ получившая рейтинг «Соответствует» по Рекомендации 26 (Надзор).

В Австралии надзорным органом за деятельностью в сфере кредитования является Австралийская комиссия по ценным бумагам и инвестициям.

Опыт Украины интересен тем, что надзор за ломбардами осуществляет Национальная комиссия по государственному регулированию рынков финансовых услуг, однако последние не имеют полномочий по проверке и пересмотру оценки рисков ОД/ФТ (за исключением банков)[13].

Как показывает международная практика ломбарды в вышеуказанных странах не рассматриваются в качестве самостоятельной организации, соответственно на них распространяются требования равные финансовым организациям. Однако, специфика стран СНГ свидетельствует об обратном, ломбарды являются самостоятельной организацией, требующей должного учета и контроля (Кыргызстан, Россия, Украина).

Заключение. На основании проведенного международного обзора деятельности ломбардов в контексте соблюдения законодательства в сфере ПОД/ФТ полагаем необходимым внесение соответствующих законодательных изменений в сфере регулирования ломбардной деятельности.

- Считаю целесообразным в кратчайшие сроки в Казахстане разработать проект Закона о деятельности ломбардов, в котором необходимо предусмотреть обязанность ломбардов соблюдать требования в сфере ПОД/ФТ.

- Определить государственный орган либо саморегулируемую организацию, которые

были бы уполномочены осуществлять надзор за деятельностью ломбардов, включая сферу ПОД/ФТ, и предусмотреть обязательное членство ломбардов.

- Необходимо внести соответствующие изменения в Закон КР о Госфиннадзоре, добавив полномочия по надзору за ломбардами. Устранение пробела в законодательстве позволит привести в соответствие данный Закон с Законом КР о ПФТД/ЛПД.

Предлагаем на периодической основе проводить учебные мероприятия на базе Учебно-методического центра ГСФР (для Кыргызстана) и образовательных организаций РК (для Казахстана) для представителей ломбардной деятельности, а также сотрудников надзорных органов с целью повышения осведомленности ломбардов и государственных органов о различных типологиях отмывания денег и финансирования терроризма с использованием ломбардов и требованиях законодательства в сфере ПОД/ФТ и Рекомендаций ФАТФ.

Мы считаем, что реализация вышеперечисленных мер позволит повысить эффективность работы подразделений финансовых разведок Казахстана и Кыргызстана, а также заинтересованных органов, участвующих в государственной политике ПОД/ФТ, что в конечном счете даст мультипликативный эффект при проведении взаимной оценки международными экспертами Евразийской группы по ПОД/ФТ и ФАТФ.

Список использованной литературы:

- 1 Послание Главы государства народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни». Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g, (18.10.18);
- 2 Большая Советская Энциклопедия. – М., 1974. – Т. 15. – С.5;
- 3 Закон КР «О деятельности ломбардов» от 22 июня 2016 года № 87. Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111366> (23.10.2018);
- 4 Чуйкова Н.М., «Анализ состояния современной системы противодействия легализации доходов в некредитных финансовых организациях», Вестник РЭУ им. Г. В. Плеханова, 2016, № 5 (89) С.109-121. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/analiz-sostoyaniya-sovremennoy-sistemy-protivodeystviya-legalizatsii-dohodov-v-nekreditnyh-finansovyh-organizatsiyah> (29.10.2018);
- 5 Едророва В.Н. «Финансовый мониторинг как категория научного исследования», Финансы и кредит 14 (2016) С. 43–57. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/finansovyuy-monitoring-kak-kategoriya-nauchnogo-issledovaniya> (29.10.2018);
- 6 Алифанова Е.Н. Евлахова Ю. «Выявление зон уязвимостей к риску отмывания денег на различных секторах финансового рынка» Финансовые исследования № 3 (48) 2015, С. 42-52. Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/vyyavlenie-zon-uyazvimostey-k-risku-otmyvaniya-deneg-na-razlichnyh-sektorah-finansovogo-rynka>, (29.10.2018);
- 7 Т. Омурзаков: «Ломбарды – некриминальные учреждения» <https://abctv.kz/ru/news/tursunbek-omurzakov-%C2%ABlombardy-%E2%80%93-ne-kriminalnye-uchrezhdeniya%C2%BB>. Режим доступа: (19.10.2018);
- 8 Закон КР «О противодействии финансированию террористической деятельности и легализации (отмыванию) преступных доходов» от 6 августа 2018 года № 87 <https://fiu.gov.kg/upload/law/82/1534304422.pdf>. Режим доступа: (23.10.2018);
- 9 Реестр выданных лицензий на осуществление ломбардной деятельности http://www.fsa.kg/?page_id=7286. Режим доступа: (23.10.2018);
- 10 Закон КР «Об Адвокатуре Кыргызской Республики и адвокатской деятельности» от 14 июля 2014 года № 135 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/205356/30?cl=ru-r>. Режим доступа: (30.10.2018);
- 11 Закон КР «Об уполномоченном государственном органе в сфере надзора и регулирования финансового рынка» от 24 июля 2009 года № 249 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/203198>. Режим доступа: (23.10.2018);
- 12 Отчет взаимной оценки Кыргызстана – 2018 <http://fiu.gov.kg/uploads/5bb71d55027ce.pdf>. Режим доступа: (23.10.2018);
- 13 Официальный сайт МУМЦФМ, Отчеты о взаимных оценках. <https://www.mumcfm.ru/biblioteka/mezdunarodnye-dokumenty/otcety-o-vzaimnyh-ocenkah>. Режим доступа: (28.10.2018).

ЛОМБАРДТАР ҚЫЗМЕТТЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ ҚАРЖЫ МОНИТОРИНГ ЖҮРГІЗУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ: ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ ҚЫРҒЫЗСТАННЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ САРАПТАМАСЫ

Б. Ө. Ахметкерей^{*1}, Д.А. Сарбағишев²

^{1,2}Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару академиясы,
Қазақстан Республикасы, Астана қ.

e-mail: balken201107@gmail.com

Түйін: Осы мақалада авторлар Қазақстан Республикасында және Қырғыз Республикасында қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл (КЖ/ТҚК) саласындағы заңнама талаптарына сәйкес ломбардтардың қызметін реттеуге салыстырмалы талдау жүргізуге тырысты. КЖ/ТҚК мақсаттары үшін ломбард операцияларын жан-жақты мониторингілеуден өткізудің негізгі проблемалары анықталды, Қазақстанда ломбард қызметін реттеуге және лицензиялауға ерекше назар аударылды. Авторлар ломбардтардың қызметін бақылау мәселелеріне қатысты бірнеше шешімді ұсынды. Біріншіден, ломбардтар қызметін реттеуге жауапты мемлекеттік органның анықтауы қажет. Екіншіден, бірінші тәсілдің болмайтын жағдайында, қоғамдық ұйымның ломбардтарды орталықтандырылған тіркеуін қамтамасыз ету және ҚЖ/ТҚК саласында бақылаудың өкілеттіктеріне ие болу, сондай-ақ қоғамдық ұйымдардағы ломбардтардың міндетті мүшелігін қамтамасыз ету қажет.

Түйінді сөздер: ломбардтар, реттеу, ақшаны жылыстату, көлеңкелі экономика, өзара бағалау.

PROBLEMS OF FINANCIAL MONITORING OF PAWNSHOPS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF KAZAKHSTAN AND KYRGYZSTAN

B.U.Ahmetkerey^{*1}, D.A.Sarbagishev²

^{1,2} Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana,
Republic of Kazakhstan

e-mail: balken201107@gmail.com

Summary. In this article, the authors attempted to conduct a comparative analysis of the regulation of pawnshop activities in terms of compliance with the law in the sphere of anti-money laundering and combating the financing of terrorism (AML/CFT) in the Republic of Kazakhstan and in the Kyrgyz Republic. The main issues associated with the inability to conduct comprehensive monitoring of pawnshop transactions for AML/CFT purposes were identified, attention was focused on the issues of regulation and licensing of pawnshop activities in Kazakhstan. The authors have proposed several solutions to the problems of monitoring the activities of pawnshops. First, the establishing of a state authority responsible for regulating the activities of pawnshops. Secondly, in the event of insolvency of the first way, it is proposed to maintain a centralized registration of pawnshops by a public organization and vest it with powers of control in the sphere of AML/CFT, while it is necessary to secure the obligatory membership of pawnshops in a public organization.

Key words. pawnshops, regulation, money laundering, shadow economy, mutual evaluation.

FTAXP 06.73.65
ӨОЖ 368

САҚТАНДЫРУ НАРЫҒЫН ЦИФРЛАНДЫРУ: ПРОБЛЕМАЛАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

А.О. Базарбаев

«Нархоз Универсиеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: assyl00@mail.ru

Аңдатпа. XX-XXI ғасырдың кезіндегі автоматтандырылған және компьютерленген өндіріс әдістерін енгізу нәтижесінде өнімді өндіріу мөлшерінің өсуі, сақтандыру ісін ұйымдастырудағы технологиялық өзгерістерге әкеледі. Сақтандыру тарихында сақтандырудың бірнеше іргелі технологиялық инновациялары болды, оның ішінде қазіргі заманғы сақтандыру бизнесінің негізіне айналған актуарлық есептерді енгізу; жаппай сақтандырудың негізін қалаған сақтандыру агенттерінің еңбектерін пайдалану; сақтандырудың көптеген бизнес-үдерістерін енгізуді жеңілдететін компьютерлерді пайдалану және т.б. Зерттеудің пәні – цифрлық технологиялардың сақтандыру нарығына әсері, оның ішінде сақтандыру қызметін интернеттеу, цифрлау және

дараландыру болып табылады. Жұмыстың мақсаты – цифрлық технологияларды енгізу бойынша қазақстандық және шетелдік сақтандырушылардың тәжірибелік қызметіне негізделген цифрлық сақтандыруды және сақтандыру нарығын цифрландыру үрдісін талдау, оның ішінде жалпы ғылыми тәсілдерді және зерттеу әдістерін қолдану болып табылады. Мақалада цифрлық экономиканың жаңа технологияларын енгізу сақтандыру технологиясына әсер ететіндігі туралы қорытынды жасалды.

Түйінді сөздер: сақтандыру ісі, цифрлы экономика, цифрлы сақтандыру, сақтандыру қызметін цифрландыру, сақтандыру.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында: «Экономиканы жаппай цифрландыру тұтас саланың жойылуына және мүлде жаңа саланың пайда болуына алып келеді. Біздің көз алдымызда болып жатқан ұлы өзгерістер – әрі тарихи сын-қатер, әрі Ұлтқа берілген мүмкіндік» – деп атаған [1, ...].

Осыған орай, Д. Ақышев ҚР Парламентінің Мәжілісінде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру және сақтандыру қызметі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасын ұсынды. Ұлттық Банк басшысы атап өткендей, заң жобасында бес негізгі: онлайн-сақтандыруды енгізу; шет елге шығатын қазақстандықтарды сақтандыруға арналған тәсілдерді өзгерту; міндеттелген сақтандыруды енгізу; сақтандыру омбудсманының функцияларын кеңейту арқылы дауларды реттеу тетігін жетілдіру; өмірді сақтандырудың әлеуметтік маңызды түрлері бойынша қосымша кепілдік беру жүйесін кеңейту, – блоктарын бөліп атауға болады [2].

Сақтандыру секторын дамыту жөніндегі іс-әрекеттері қаржы ұйымдарының өздерінің орнықтылығын арттыруға, атап айтқанда, төлем қабілеттілігі бойынша талаптарды күшейту арқылы және соның нәтижесінде, олардың капиталының мөлшерін арттыруға ықпал етті, алайда, соған қарамастан, ел экономикасын дамытуда сектордың маңыздылығын арттыруға, тұтынушыларға қызметтерді ауқымды түрде көрсетуге (заңнамалық тұрғыдан белгіленген міндетті қызметтер түрлерін қоспағанда) септігін тигізген жоқ. Көп жағдайда бұл осы қызметтерді тұтынушылардың төмен сақтандыру мәдениетіне және сауаттылығына, сол сияқты сақтандыру нарығына қатысушылардың өздерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге әзірлігіне байланысты болды [3].

Зерттеу әдістері. Сақтандыру нарығын зерттеуге танудың жалпы зерттеу әдістері тән: анализ, синтез, индукция және дедукция, ұқсастық және модельдеу, абстракция және спецификация, жүйені талдау және форматтау, гипотетикалық және аксиоматикалық әдістер, теорияны дамыту, байқау және эксперимент, зертханалық және далалық зерттеулер. Сақтандыру нарығын зерттеу объективтіліктің қағидаттарын (фактілерді кешенді есепке алу), қолданылатын әдістердің барабарлығын, өлшеудің сабақтастығын, тарихи кезеңділікті және даму перспективаларын (динамикасын) ескере отырып, үдерістерді жүйелі түрде зерделеу арқылы жүргізілді. Сақтандыру нарығын зерттеу – бұл ғылыми зерттеулердің қолданыстағы нысаны. Іргелі зерттеу әдісі сақтандыру теориясын зерттеу үдерісіне байланысты жүзеге асырылады.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. Цифрлық сақтандыру – бұл цифрлы технологиялар арқылы сақтандыруды қорғаудың дәстүрлі немесе арнайы (цифрлы түрде қалыптастырылған) қажеттілігін қанағаттандыратын әдісі. Бөлінген дерекқорларды және әлеуетті сақтанушылар мен сақтандыру объектілерінің басым көпшілігі туралы қол жетімді ақпаратты пайдалану, сондай-ақ сақтандыру саласындағы технологиялық құрылымның өзгеруін және жаңа сақтандыру қызметтерін қалыптастыруды анықтайды. Цифрлық экономикада сақтандырудың орны мен рөлін анықтау үшін «цифрлық сақтандыру» тұжырымдамасының теориялық негіздемесі қажет, оны екі жағынан қарастыруға болады [1-4].

Біріншіден, цифрлық сақтандыру ұйымдардың және азаматтардың сақтандыру мүдделерінің болуына және оларды цифрлық технологиялар арқылы қанағаттандыруға байланысты экономикалық қатынастардың бір бөлігін қамтуы мүмкін. Басқаша айтқанда, цифрлық сақтандыру – цифрлық технологиялар негізіндегі сақтандыруды қорғауды жүзеге асырудың әдісі болып табылады.

Екіншіден, цифрлық экономиканы қалыптастыру жағдайындағы цифрлық технологиялардың белсенді дамуы жаңа тәуекелдердің себептерін тудырады, соның ішінде 90-шы жылдардан бері белгілі болған киберқауіпсіздіктердің жаңа түсіндірулері [5], сондай-ақ ғылыми зерттеулер барысында туындауы мүмкін басқа да тәуекелдер.

Цифрлық экономикадағы кейбір тәуекелдер сақтандыру тетіктерін пайдалану арқылы азайтылады. Сол себепті, цифрлық сақтандыру – бұл әдеттегі цифрлық экономика жағдайында пайда

болатын кездейсоқ жағымсыз оқиғалардан туындаған және экономикалық қатынастарды жүзеге асырудың материалдық негізі болып табылатын технологиялық жабдықты пайдалану арқылы туындаған сақтандырудың арнайы қорғауындағы сақтанушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру әдісі. Бұған дейін бұл сақтандыру қызметтері электрондық коммерцияны сақтандыру, киберқауіпсіздікті сақтандыру, электрондық және компьютерлік қылмыстарды сақтандыру және т.б. деп аталды, бірақ оларды «цифрлық сақтандыру» термині біріктіре алады [6]. Сақтандыру нарығындағы ұқсас үдерістер қазірдің өзінде орын алды, мысалы, телефонды сақтандыру электронды жабдықты сақтандыруды одан әрі дамыту үшін негіз болды, ол енді дербес сақтандыру өнімі емес, мүлікті сақтандыруға қосымша ретінде қарастырылды.

Қазіргі кезде сақтандыру нарығын цифрландырудың негізгі бағыттары ретінде бірнеше құбылыс қарастырылады, яғни цифрлық экономиканың бұрыннан қалыптасқан терминологиясы шеңберінде сақтандыру қызметін интернеттеу, цифрландыру және жеке даралау, олардың сипаттамалары 1-кестеде келтірілген.

Кесте 1

Сақтандыру нарығын цифрландырудың негізгі бағыттарының сипаттамасы

Бағыттары	Анықтамасы	Цифрлық технологияда қолданылуы	Сақтандырушының артықшылықты аудиториясы
Интернеттеу	Интернетті сақтандыру компаниясындағы бизнес-үдерістерде пайдалану	Жаңа өндіріс технологиялары; сымсыз байланыс технологиясы; Бұлтты технологиялар	Сыртқы – сақтанушылар; ішкі – қызметкерлер, сақтандыру агенттері
Жеке даралау	Сақтанушы мен сақтандыру объектісі туралы ең үлкен деректер жиынтығын алу негізінде жеке сақтандыру ұсынысын әзірлеу (тарифке, тәуекелдерге және басқа жағдайларға байланысты)	Үлкен деректер; жаңа өндіріс технологиялары; сымсыз байланыс технологиясы	Сыртқы – сақтанушылар (оның ішінді әлеуетті)
Цифрландыру	Сақтандырушының бизнес-үдерістерінде цифрлық технологияларды (цифрлау) пайдалану	Жаңа өндіріс технологиялары; сымсыз байланыс технологиясы;	Ішкі –қызметкерлер, сыртқы – сақтанушылар

Ескерту: [7] әдебиет негізінде автормен құрастырылған

Бір жағынан, цифрлық сақтандыру цифрлы экономика арқылы қалыптасады, ал екінші жағынан сақтандыру институтымен жүзеге асыратын цифрлы технологияларды енгізу арқылы оның құрамдас бөлігі болып табылады. Сонымен қатар, сақтандыру компаниялары цифрлы технологияларды пайдалана отырып сақтандыру қызметін жүзеге асырады, біз оны сақтандыру нарығының цифрландыру ретінде анықтаймыз.

Сақтандыру нарығын интернеттеу. Сақтандыру нарығын цифрландыру бағыты ретіндегі интернеттеу сақтандыру компанияларының бизнес-үдерісіндегі Интернетті қолдану арқылы қамтамасыз етіледі. «Интернет-сақтандыру» түсінігі қазіргі кезде кең таралған, ол тым тар мағынаны ие және Интернет арқылы сақтандыру қызметтерін сатуды білдіреді.

Сақтандыру қызметіндегі Интернеттеу келесі бағыттар бойынша сақтандыру компанияларында жүзеге асырылады:

- Сақтандыру қызмет көрсетулерін интернет-сату;
- Интернет арқылы сақтандыру жағдайларын реттеу;
- Интернет арқылы сақтанушылар туралы ақпарат жинау.

Бірақ бұл процестер тұтастай цифрлық сақтандыруға жатады және сақтандыру бизнесін Интернеттеумен байланысты емес.

Сақтандыру нарығын Интернеттеуді дамытуға ықпал ететін факторлар:

- интернет-пайдаланушылар мен интернеттегі коммерциялық операцияларды жүргізетін тұлғалардың санын арттыру;
- интернет арқылы сақтандырушылар мен сақтанушылардың өзара қарым-қатынасын реттейтін заңнаманың пайда болуы;
- интернет арқылы сақтандыру жағдайларын реттеу және сақтандыру қызметтерін интернет-сатудың жоғары рентабельділігі;
- сақтандыру нарығындағы интернет-сатылымдардың төмен базалық деңгейі;
- сақтандырудағы интернет тұжырымдамасының дамуы;
- сақтандыру қызметтерін дербестендіруге бағытталған сақтандырушылардың «Big Data» технологиясын белсенді пайдалану және олардың ұсыныстары мен шығындарын реттеу.

Үй шаруашылықтары, кәсіпорындар мен мемлекеттің Интернетті пайдалануды кеңейтуі, сақтандыру нарығының жаңа сегменттері, соның ішінде кибертәуекел, интернеттің объектілерін сақтандыру және т.б. пайда болуына әкеледі. Кейінгі жылдардағы үрдістерге сүйенсек, интернет-сатылым тек қана сақтандыру ұйымдарының веб-сайттары арқылы белсенді түрде дамып қоймай, сонымен қатар сақтандырушылардың серіктестерінің веб-сайттарында да (банктер, микроқаржы ұйымдары, интернет-агрегаторлар, туристік агенттіктер және басқа ұйымдар) дамып келеді [8].

Сақтандыру нарығында жаңа технологияларды және сымсыз байланыс технологияларын қолдануға негізделген әрі қарай интернеттеу шығынды реттеу рәсімдерін жасау арқылы, өтініш беру процесінде бюрократиялық процедураларды жою, сондай-ақ сақтандыру жағдайын растау және қолма-қол ақшаны төлеу арқылы жүзеге асырылатын болады.

Сақтандыру компаниялары сақтандыру полисін сатып алудың әртүрлі сатыларын интернет-сатылымдарына жатқызады. Сақтандыру компаниясының веб-сайтында Интернет арқылы сақтандыру полисін сатып алу үшін сақтанушы келесідей рәсімдерді орындай алады:

- белгілі бір сақтандыру өнімін таңдау (сақтандыру қызметі);
- сақтандыру ережелерімен танысу және осы фактіні заңды негізде растау;
- қажетті құжаттарды ресімдеу (сақтандыруға өтініш, сауалнама және т.б.);
- сақтандыру полисін тіркеу үшін қажетті құжаттарды беру, мысалы автокөлікті тіркеу куәлігінің көшірмесін жіберу және басқалар;
- сақтандыру қызмет көрсетулерінің құнын есептерін алу (калькуляторда немесе андеррайтинг барысында);
- сақтандыру сыйлықақысын төлеу (немесе бірінші сақтандыру жарнасы);
- сақтандыру полисін (сақтандыру шартын) алу;
- сақтандыру шартына өзгерту енгізу;
- сақтандыру жағдайы туралы өтініш беру;
- сақтандыру төлемін алу.

Сақтандыру нарығын интернеттендірудің ең жарқын көрінісі – сақтандыру қызметін Интернет арқылы сату, алайда Интернетті белсенді пайдалану сақтандыру келісімшарттарын жасасу және жүргізу үдерісін беру, сақтандыру компанияларының алыстық Call-орталықтарға және бэк-офистеріне сақтандыру жағдайларын реттеу технологиясына негізделген, бұл бизнес-үдерістерді орталықтандыруға мүмкіндік беретін сақтандырушылар тәжірибесінде көрініс тапқан.

Сақтандыру нарығындағы жеке даралау. Сақтанушы (сақтандырылған) немесе сақтандыру объектісі мысалы, телематика және телемедицина туралы ақпаратты жинауға арналған әр түрлі автоматтандырылған құрылғылар, шартты тәуекелдерді алдын ала бағалау үшін қажетті көрсеткіштердің кеңейтілген тізімін алуға мүмкіндік береді [9, 10]. Сақтандырушы қажетті көрсеткіштерді алғаннан кейін сақтандыру бағдарламасы бойынша жеке жағдай жасай қалыптастыру мүмкіндігіне ие болады.

Тәуекелді бағалауға және сақтандыру ұсынысын даралауға әсер ететін қосымша ақпаратты жинау және талдау үшін әлеуметтік желілерде ақпарат жинау, сауда орталықтарының, әуежайлардың, стадиондардың және метрополитендердің Wi-Fi-орналасуын пайдалануды сақтандырушылар пайдалана алады.

Сақтандыру нарығында жеке дараландырудың негізгі проблемалары:

- жинақталған көрсеткіштердің тәуекелге әсер ету деңгейінің жеткіліксіз дамуы;
- неғұрлым дәл бағалаудың нәтижесінде шамадан тыс тәуекелдікті азайту, таза мөлшерлеменің мөлшерін азайту сақтандырушының сақтандыру келісімшартын жасау шығындарының деңгейінен айтарлықтай төмен;

- сақтандыру келісімшартының тәуекелсіз сипатына жақындау (нөлдік тәуекелден дерлік айырмашылығы жоқ минимальді түрде ұсынылатын тәуекелге асимптотикалық жуықтау шегінде);
- сақтанушы туралы жиналған ақпараты пайдаланудың заңдылығы.

Бұл мәселені хабардар ету сақтандыру тәсілдерін дамытуға септігін тигізді, бұл сақтандыру процесінде коммерциялық сақтандырушының қатысуын елеулі шектеу немесе пайдалануды қарастырмайды. Бұл өзара сақтандыруды дамытудың перспективалары мен Р&Р сақтандырудың пайда болуын, оның шеңберінде біртекті тәуекелдерден сақтандырылған біртекті сақтанушылардың топтарын қалыптастыруды қарастырады. Егер Р&Р сақтандыру үлгісі қолданыстағы сақтандырушылар арасында жүзеге асырылса, онда оңтайлы сақтандыру сыйақысын есептеу және сақтандыру процесін басқару үшін тәлімгерді таңдауға болады. Р&Р сақтандыру қатысушылары арасында моральдық тәуекелді азайту үшін сақтандыру кезеңінің соңында қалыптастырылған сақтандыру қорынан сыйлықақы төленеді. Бұл технология өзара сақтандыруға өте ұқсас, жаңа технологиялық шешімдермен күшейтіледі.

Сақтандыру технологиясын цифрландыру. Сақтандыру нарығындағы цифрландыру – сақтандырушының бизнес-үдерісінде цифрлық технологияларды пайдалануды білдіреді. Осы тұжырымдамамен бірге, «бизнес-үдерістерді цифрландыру» термині де пайдаланылуы мүмкін. Көбінесе, цифрландыру үдерісінде жаңа технологияларды және сымсыз байланыс технологияларын қолдануға болады. Қазіргі уақытта сақтандыру компанияларындағы келесі бизнес-үдерістер сақтандыру компанияларында цифрлық бағалауға жатады: бухгалтерлік есеп және есеп беру, сақтандырудың алдынала тәртіптемесінде сақтанушының тәуекелдерін бағалау, сақтандыру қызметтерін сату және реттеу. Көптеген жағдайларда, сақтандыру компанияларын сақтандыру бизнесін цифрландыруға қызығушылығы блокчейн-технологиясының даму деңгейімен және оларды әр түрлі бизнес-процестерде пайдалану мүмкіндігімен анықталады. Сақтандыру келісімшарттарын жасасу кезеңінде сақтандырушылар смарт-келісімшарттармен (компьютерлік нұсқасындағы «цифрлы» келісімшарттармен) біріктірілген тарату дерекқорларын, оның ішінде басқа сақтандыру қызметтеріне қатысты саясаттарды сату кезінде, сондай-ақ сақтандыру жағдайын реттеу сатысында пайдалана алады.

Цифрландырудың негізгі проблемалары:

- сақтандыру қызметін ақпараттық қамтамасыз етуді қайта жабдықтауға және қызметкерлерді қайта даярлауға жұмсалатын шығыстардың болуына байланысты цифрлық технологияларды пайдалану ауқымының шектеулілігі мен қиындықтары;
- жеке деректерге қол жеткізуді қоса алғанда, қауіпсіздік;
- сақтандыру компанияларының қызмет көрсету арналарының басқа цифрлық арналармен бәсекелестігі;
- сақтандыру компаниясының ішкі бизнес-үдерістерін қайта құру қажеттілігі;
- білікті мамандардың жеткіліксіз саны.

Қорытынды. Сақтандыру қызметін цифрландыру және цифрлық сақтандырудың пайда болуы сақтандыру нарығындағы бәсекелестіктің өзгеруіне әкеледі. Сақтандыру қызметтерін цифрлық технологияларды пайдаланып таңдаған кезде сақтанушылардың мінез-құлқын өзгерту бірінші кезекте сақтандыру компанияларын сатып алушыны таңдамағаны үшін бәсекеге қабілеттілігін, сонымен қатар пайдаланылған цифрлық технологиядағы қызметтердің ұсыным деңгейіне қатысты арттырады.

Сақтандырушылар цифрлық технологияларды сату арнасы ретінде қолданғанда, арна байқауының ерекшеліктері толығымен көрінеді. Яғни, бәсекелестіктің дәстүрлі моделінің бағалары мен бәсекеге қабілеттілігінің (сыртқы факторларының) факторлары артта қалса, ал сақтандырушының және оның бағдарламаларының ұсыныс деңгейін арттыруға бағытталған бәсекеге қабілеттіліктің ішкі факторлары басым болады.

Сақтандырушылармен бизнес-үдерістерде цифрлық технологияларды қолдану сақтанушылармен, сақтандыру келісімшарттарын жүргізу, шығынды реттеу саласындағы сақтандыру бағдарламаларының бәсекеге қабілеттілігінің цифрлық факторларының пайда болуына себеп болады.

Қазақстандағы сақтандыру нарығының дамуы цифрлық экономиканың жаңа технологияларын енгізуге байланысты, бұл сақтандыру технологиясына әсер етеді, бірақ оның экономикалық мәнін өзгертпейді. Сақтандыру қызметіндегі цифрлық технологияларды қолдануда келесідей нәтижеге қол жеткіземіз:

- сақтандыру қызметінің тиімділігі мен кірістілігі арттырылады;
- өзара және коммерциялық сақтандырудың (Р&Р сақтандыру) конвергенциясы жүзеге асырылады;

- сақтандыру қарым-қатынастарын әлеуметтендіру жүзеге асырылады;
- жаңа сақтандыру қызметтері мен өнімдері пайда болады;
- сақтандыру саласындағы еңбек нарығы өзгереді (төменгі және орта деңгейлі мамандарды автоматтандырылған басқару жүйелері мен сақтандыру агенттерінің бір бөлігін роботтармен ауыстырылады).

Сақтандыру нарығын цифрландыруды одан әрі дамыту сақтандыру компанияларының, соның ішінде цифрлы сату арналары арасындағы бәсекелестіктің артуына әкеледі.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 Василенко Н. В., Линьков А. Я. Цифровая экономика: потребитель vs наемный работник / Цифровая экономика и «Индустрия 4.0»: проблемы и перспективы // Труды научно-практической конференции с международным участием. РГПУ им. А. И. Герцена. 2017. с. 34–40.
- 2 Добрынин А. П., Черных К. Ю. Куприяновский В. П. и др. Цифровая экономика — различные пути к эффективному применению технологий (BIM, PLM, CAD, IOT, Smart City, BIG DATA и другие) // International Journal of Open Information Technologies scholar. 2016. No. 1, vol. 4, pp. 4–10.
- 3 Катасонов В. Цифровая экономика — светлое будущее человечества или биржевой пузырь? // Фонд стратегической культуры. URL: <http://www.fondsk.ru/news/2017/01/08/cifrovaja-ekonomika-svetloebuduschee-chelovechestva-ili-birzhevoj-puzyr-43346.html> (дата обращения: 04.03.2017).
- 4 Юдина Т. Н. Осмысление цифровой экономики // Теоретическая экономика. 2016. № 3. С. 12–16.
- 5 Шепелин Г. И. Современные киберриски и страхование: состояние и перспективы // Страховое дело. 2017. № 9. С. 21–29.
- 6 Цыганов А.А., Грыззенкова Ю.В., Быстров А.В. Организация интернет-страхования: учеб. пособие. М.: Изд. центр ГУУ, 2004.
- 7 Цыганов А.А., Брызгалов Д.В. Цифровизация страхового рынка: задачи, проблемы и перспективы // Экономика и управление. 2018. №2. С. 111-120.
- 8 Брызгалов Д.В. Страхование через интернет: собственные и партнерские продажи, показатели, перспективы развития // Корпоративная экономика. 2016. № 2 (6). С. 39–46.
- 9 Болдырев Б. М. Телемедицина в страховании // Страховое дело. 2017. № 6 (291). С. 35–45.
- 10 Якушин А. Б. Страховая телематика и ее роль в развитии рынка добровольного страхования Российской Федерации // Страховое дело. 2016. № 5. С. 25–29.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ СТРАХОВОГО РЫНКА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

А.О. Базарбаев

АО «Универсиет Нархоз», г. Алматы, Казахстан

e-mail: assyl00@mail.ru

Резюме. В статье рассматриваются проблемы и перспективы цифровизации страхового рынка. Проблемы влияния цифровых технологий на страховой рынок, интернетизации, цифровизации и выделения страховых услуг отражены в этой статье. Цель работы — анализ цифрового страхования и процесса цифровизации страхового рынка на основе практической деятельности казахстанских и зарубежных страховщиков по внедрению цифровых технологий, в том числе с применением общенаучных подходов и методов исследования. В статье сделан вывод о том, что внедрение новых технологий цифровой экономики окажет влияние на технологию страхования.

Ключевые слова: страховое дело; цифровая экономика; цифровое страхование; цифровизация страховой деятельности; страхование.

DIGITALIZATION OF THE INSURANCE MARKET: PROBLEMS AND PROSPECTS

A.O. Bazarbayev

Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: assyl00@mail.ru

Summary. The subject of the research is the impact of digital technologies on the insurance market, including internetization, digitalization and individualization of insurance activities. The purpose of the work is the analysis of digital insurance and the process of digitization of the insurance market on the basis of the practical work of Kazakhstan and foreign insurers on the introduction of digital technologies, including the use of general scientific approaches and research methods. The article concluded that the introduction of new technologies of the digital economy will have an impact on the insurance technology.

Key words: insurance business; digital economy; digital insurance; digitalization of insurance activities; insurance.

FTAMP 06.73.55
ӘӨЖ. 336.71

ТӨРТІНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ БАНКТІК ДАМУДЫҢ ЖАҢА МҮМКІНДІКТЕРІ

Н.А.Гумар¹, А.М.Сейсенбаева²

*^{1, 2}Қаспий қоғамдық университеті, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: gumnaz@mail.ru*

***Аңдатпа.** Елбасы өзінің Жолдауында: «Әлемде кезекті, Төртінші өнеркәсіптік революция басталды. Экономиканы жаппай цифрландыру тұтас саланың жойылуына және мүлде жаңа саланың пайда болуына алып келеді. Біздің көз алдымызда болып жатқан ұлы өзгерістер – әрі тарихи сын-қатер, әрі Ұлтқа берілген мүмкіндік», – деген болатын. Төртінші өнеркәсіптік революцияның бұрынғы дамудан бір ерекшелігі ретінде сандық технологияларды қолдана отырып, банктің қаржылық қызметтерін дамытып, оңтайландыруды алға тартады.*

Аталған жолдауға сәйкес, экономика салаларына әр түрлі міндеттер белгіленді. ҚР Ұлттық банкте банктік проблемаларды шешу және болдырмау, алдын-алу мақсатында әр түрлі іс-шаралар кешені мен бағдарламаларды бекітті. Соның бірі, банктердің қарыз портфелі мен мерзімі кешіктірілген, қайтарылмаған қарыздармен байланысты болып отыр. Мақалада, елбасы жолдауына қатысты банктік сектордан, Ұлттық банктен талап етілетін шаралар мен нәтижелер туралы айтылды.

***Түйінді сөздер:** төртінші өнеркәсіптік революция, банктік сектор, проблемалы несиелер, сандық технология, қаржы хабы.*

Кіріспе. ҚР Президенті Қазақстан халқына кезекті Жолдауында: «Бүгінде әлем Төртінші өнеркәсіптік революция дәуіріне, технологиялық, экономикалық және әлеуметтік салалардағы терең және қарқынды өзгерістер кезеңіне қадам басып келеді. Жаңа технологиялық қалып біздің қалай жұмыс істейтінімізді, азаматтық құқықтарымызды қалай іске асыратынымызды, балаларымызды қалай тәрбиелейтінімізді түбегейлі өзгертуде», – деген болатын [1, 1б.].

Аталған жолдаудың қабылдануына негіз болған бірнеше маңызды құжаттар мен бағдарламалар қабылданып, жүзеге асырылып жатқаны белгілі, олардың негізгілері:

- «Қазақстан-2050» Стратегиясы (2012 ж. жолдауы);
- Ұлт жоспары – Н.Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы (2015 ж.);
- «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» (2017ж.);
- «Цифрлық Қазақстан» (2017 ж.);
- Қазақстанның 2025 жылға дейінгі дамуының кешенді стратегиялық жоспары (2017 ж.) және тағы басқалары.

Аталған құжаттардың барлығында да Қазақстанның банк жүйесіне үлкен міндет артылып отыр. Банктердің еліміздің әлеуметтік-экономикалық жағдайын арттырудағы орны мен қызметтерін, әр түрлі субъектілердің қаржылық қатынастарын айқындайды.

Әдіснама. Аталған ғылыми-зерттеу жұмысының эмпирикалық мінездемесі бар, ол негізінен тәжірибеге негізделген әлеуметтік-экономикалық әдістерді қолдану арқылы жүзеге асырылды. Бұл экономикалық процестерді нақты түрде және шынайы фактілерді жинақтау арқылы бақылау мен қадағалауды жүргізуді көздейді. Әлеуметтік-экономикалық әдістерін пайдаланудың түпкі мақсаты банк жүйесі мен оның қызметін негізгі тұтынушылар тұрғысынан ең тиімді шешім табу.

Талқылаулар және нәтижелер. «Қазақстан – 2050» Стратегиясы жеті ұзақмерзімді басымдықтарды іске асыруды қарастырған болса, оның ең бастысы – Жаңа бағыттың экономикалық саясаты деп атап өтілген, жаңа экономикалық саясат – пайда алу, инвестициялар мен бәсекеге қабілеттіліктен қайтарым алу принципіне негізделген түгел қамтитын экономикалық прагматизм деп көрсетілді.

Сонымен қатар, кәсіпкерлік тұрғысында ұлттық экономиканың жетекші күшін жан-жақты қолдауда да банктердің маңызы зор. Біріншіден, банк, кәсіпкерлік субъект ретінде болса, екіншіден, кәсіпкерлерді байланыстырушы тұлға ретінде де көріне алады.

Ұлт жоспары – Н.Назарбаевтың бес институционалдық реформасын жүзеге асырудың 100 қадамы бекітілді, оның 70-72 қадамында қаржы жүйесіне жоғары сенім білдірілген.

Astana EXPO – 2017 инфрақұрылымдары арқауында арнаулы мәртебе бере отырып құрылған – Астана Халықаралық Қаржы Орталығы (AIFC) Дубай халықаралық қаржы орталығының тәжірибесіне негізделген. Мұның ерекшелігі мынада, орталықтың қаржы айналымының үштен екі бөлігін қаржы институттары, қалғанын қызмет көрсету саласы, аудиторлар, заңгерлік кеңестер, мейманханалар және т.с.с. қамтамасыз етеді.

Аталған орталық тек қана қаржылық емес, сонымен қатар, халықаралық арбитраждық орталық болып табылады. Бұл құқықтық қызметтер көрсетіп, сотпен қорғауға мүмкіндік беретін, іскерлік белсенділікті дамытатын орталық болмақ. Болашақта Қазақстанның қаржы хабы әлемнің 20 алдыңғы қатарлы қаржы орталықтарының қатарына енуі тиіс, ол үшін бастапқыда ТМД, сондай-ақ, Батыс және Орталық Азияның барлық өңірлерінің елдері үшін қаржы хабы ретінде танылуы қажет.

Бұл орталықтың даму стратегиясы капитал нарықтарына қызмет көрсету және исламдық қаржыландыру мамандығына сәйкестендіріліп, элиталық қаржы қызметінің жаңа түрлерін, соның ішінде «private banking» активтерді басқару саласындағы қызметтерді дамыту жүктелді. Өйткені, болашақта Қаржы орталығының халықаралық қолжетімділігі қамтамасыз етілуі және Қазақстанның үшінші жаңғыруында айтылғандай, «Астана» халықаралық қаржы орталығы арқылы ел экономикасына қаржы ресурстарын тарта отырып, Қазақстанның шетел инвестицияларын тарту ісіндегі көшбасшылығын сақтап қалуы қажет.

Жоғарыда аталған 100 нақты қадам шеңберінде, «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Елбасы жолдауы ұсынылған болатын. Мұнда, бірінші басымдық – экономиканың жеделдетілген технологиялық жаңғыртылуы.

Оның маңызды кешенді міндеті – цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендету. Банк саласында, бұл міндетті жүзеге асыру мақсатында, көптеген іс-шаралар жүзеге асырылуда, соның ішінде: онлайн-сауда, мобильді банкинг, сандық қызмет көрсету секілді және тағы басқа.

Макроэкономикалық тұрақтылыққа қол жеткізу үшін, Ұлттық банкке ақша-несие саясатының ынталандырушы рөлін қалыпқа келтіру және экономиканы қаржыландыруға жекеменшік капитал тарту жүктелді. Орта мерзім ішінде инфляция деңгейін кезең-кезеңмен 3-4%-ға дейін төмендету және еліміздің қаржы секторын «қайта жаңғырту» қажет.

Ұлттық банкке банк секторын қалыпқа келтіру жөнінде шаралар кешенін әзірлеу тапсырылды. Банктердің балансын тиімсіз несиелерден арылту жұмысын жеделдетіп, қажет болған жағдайда олардың капиталын акционерлер тарапынан арттыруды қамтамасыз ету қажеттілігі айтылды [2].

Жалпы банк секторы бойынша қарастыратын болсақ, 2017 жылғы 1 қарашада Қазақстан Республикасының банк секторын 33 банк құрады.

Банк секторының жиынтық активтері 2017 жылғы 1 қарашаға 24 252,8 млрд. теңгені (төмендеу жыл басынан 5,1%) құрады. Активтердің құрылымында ең көп үлесті несиелер – 51,9%, бағалы қағаздар портфелі – 16,6%, қолма-қол ақша, тазартылған бағалы металдар мен корреспонденттік шоттар – 13,8% иеленді. 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар несиелер (NPL) 1 704,3 млрд. теңгені немесе несиелер портфелінің 12,3%-ын құрады [3].

ҚР Ұлттық банктің деректеріне сүйенсек, 2017 жылдың 10 айы ішінде екінші деңгейдегі банктермен ұсынылған несиелердің көлемі төмендегідей (1-кесте).

Кесте 1

Екінші деңгейдегі банктермен экономикаға ұсынылған несиелер, 2017 ж (10 айы)

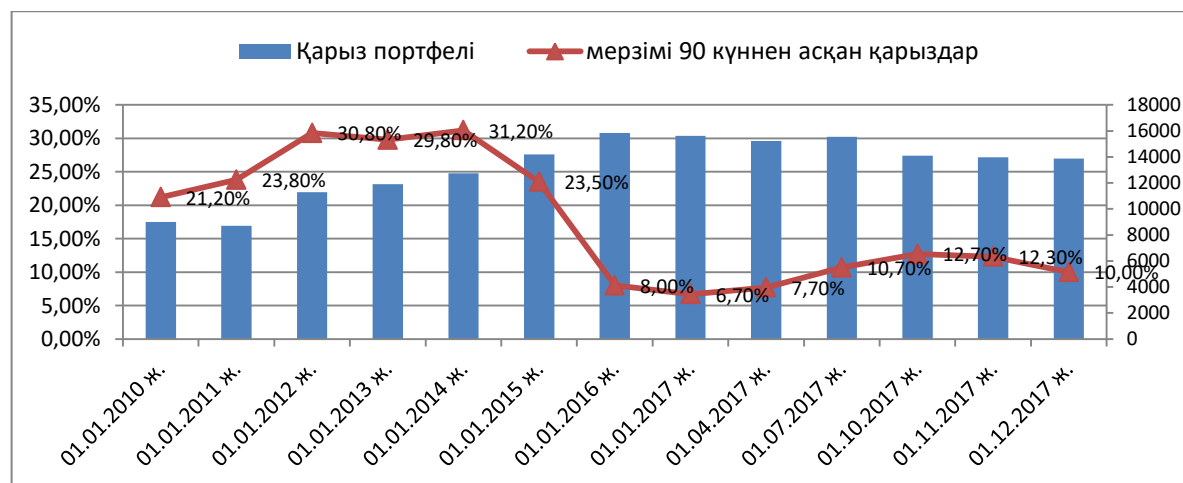
№	Мерзімдері	Кезең соңында экономикаға берілген несиелер, млн.тенге						
		Барлығы	Валюта түрлері бойынша		Мерзімдері бойынша		Несиелеу субъектілері бойынша	
			Ұлттық валютада	Шетел валюта сында	Қысқа мерзімді	Ұзақ мерзімді	Банктік емес заңды тұлғаларға	Жеке тұлғаларға
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	01.01.17	12 519 878	8 513 173	4 006 704	2 065 902	10 453 976	8 493 989	4 025 889
2	01.02.17	12 354 518	8 575 067	3 779 451	2 089 840	10 264 678	8 344 305	4 010 213
3	01.03.17	12 505 951	8 738 271	3 767 680	2 138 800	10 367 151	8 467 493	4 038 458
4	01.04.17	12 588 862	8 814 411	3 774 451	2 099 444	10 489 417	8 506 071	4 082 791
5	01.05.17	12 606 409	8 903 548	3 702 860	2 047 896	10 558 513	8 475 238	4 131 171
6	01.06.17	12 701 607	9 034 747	3 666 859	2 023 937	10 677 670	8 489 875	4 211 732
7	01.07.17	12 791 926	9 097 180	3 694 747	2 025 677	10 766 249	8 522 221	4 269 705
8	01.08.17	13 035 433	9 252 930	3 782 503	2 072 183	10 963 249	8 655 837	4 379 596
9	01.09.17	13 222 528	9 485 320	3 737 208	2 114 937	11 107 591	8 779 306	4 443 223
10	01.10.17	13 111 668	9 533 780	3 577 888	2 095 851	11 015 816	8 622 841	4 488 827
11	01.11.17	12 938 994	9 439 901	3 499 093	1 878 639	11 060 354	8 386 590	4 552 404

Ескерту: ҚР Ұлттық банктің статистикасы негізінде құрастырылған

1-кесте ден көріп отырғанымыздай, экономикаға берілген несиелердің көлемі өсіп отырған, тек оныншы айда сәл төмендеу байқалады, әдеттегідей ұлттық валютада ұсынылған несиелер көлемі басымрақ. Банк секторының активтерінің басым бөлігін ұсынылған несиелер құрап отыр.

Несие портфелінің сапасын жақсарту бойынша қабылданған шаралар көлеміне қарамастан, банктердің балансында проблемалы қарыздардың жоғары деңгейінің сақталуы банктердің несиелік белсенділігін ұстап тұрған негізгі проблемалардың бірі болып қалуда. Бұл ретте банктер активтерінің нақты сапасы қарыз алушылардың қаржылық жай-күйінің төмен сапасынан, «тұрақты емес» кепілдерді (болашақта түсетін ақша мен мүлік, еншілес компаниялардың сақтандыру полистері, жеке тұлғалардың кепілдіктері және т.б.) пайдалану практикасынан және акционерлердің және олармен байланысты адамдардың бизнесін қайтарымсыз несиелеуден қосымша бағалауды талап етеді.

Несие портфелі бойынша провизиялар 2 231,3 млрд. теңге немесе несие портфелінің 16,1%-ы (2017 жылдың басында – 1 642,9 млрд. теңге немесе 10,6%) мөлшерінде қалыптастырылды (1-сурет).

Сурет 1 – Қазақстанның банк секторы бойынша қарыз портфелі мен мерзімі 90 күннен асқан қарыздардың серпіні

Қорытынды. Банктердің қаржылық-экономикалық жағдайына жоспарлы және оперативті бақылау орнату үшін Ұлттық банкке жеткілікті құқық берілген, алайда Елбасы Ұлттық банктің екінші деңгейдегі банктерге бақылау жасау мүмкіндігін тереңдете түсуді қарастыруды талап етіп қойды, өйткені Ұлттық банк банктердің қателік жіберуін күтпей, оларға ықпал ететін шаралар қабылдау үшін қалыптасқан көзқарастан ықтимал қатерлерге жол бермейтін қадамдарға көшу қажеттілігін атап айтты.

Қазіргі кезде бас реттеуші, банк секторының қаржылық орнықтылығын арттыру бағдарламасын іске асырумен байланысты, банктегі проблемаларды түбегейлі және қайталанбайтындай етіп шешуге байланысты іс шараларды жүргізуде[4].

Атап айтқанда, заңнамалық деңгейде проблемалы несиелер нарығының (САБҰ мен ПҚК) жұмыс істеуі үшін жағдайлар жасалды, жұмыс істемейтін активтерді арнайы еншілес ұйымдарға (САБҰ) беру үшін, үмітсіз қарыздарды кешіру, не есептен шығару үшін салықтық жеңілдіктер берілді (бұл жеңілдіктер 2027 жылға дейін қолданылады), жұмыс істемейтін қарыздар бойынша несие портфелінің 10%-ы мөлшерінде тікелей лимиттер белгіленді.

Әдебиеттер тізімі:

1 ҚР Президентінің Жолдауы. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері. 2018 ж. қаңтар.

2 Д.Ақышев: «Біздің мақсатымыз – қаржы жүйесін орнықты дамыту». Егемен Қазақстан. 26 желтоқсан 2017 ж. 7 бет

3 ҚР Ұлттық банктің ресми сайты: <http://www.nationalbank.kz>

4 Гумар Н.А., Отаниезова И.Б. Необходимость создания эффективной системы финансового мониторинга в Республике Казахстан. Актуальные вопросы развития экономики и профессионального образования в современном обществе. г.Екатеринбург. Материалы XIV МНПК 29 марта 2017 г. Том 1. с.24-28

НОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ БАНКОВ В УСЛОВИЯХ ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

*Н.А.Гумар*¹, А.М.Сейсенбаева²*

^{1, 2}Каспийский общественный университет, г.Алматы, Казахстан

e-mail: gumnaz@mail.ru

Резюме. В послании президента Казахстана Нурсултана Назарбаева «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции», определены десять задач, которые «обеспечат уверенное вхождение в тридцатку развитых стран». В этом послании подчеркивается о проведении четвертой индустриальной революции для вхождения в тридцатку развитых стран. Шестая задача в послании звучит как «перезагрузка финансового сектора».

Статья посвящена изучению и решению проблем банковского сектора и вопросам финансовой перезагрузки.

Ключевые слова: четвертая промышленная революция, банковский сектор, проблемный кредит, цифровые технологий, финансовый хаб.

NEW OPPORTUNITIES FOR BANKING DEVELOPMENT IN FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

*Н.А.Гумар*¹, А.М.Сейсенбаева²*

^{1, 2}Каспийский общественный университет, г.Алматы, Казахстан

e-mail: gumnaz@mail.ru

Summary. The message of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev "New opportunities for development in the conditions of the fourth industrial revolution" defines ten tasks that "will ensure a confident entry into the top thirty developed countries". This message often refers to the fourth industrial revolution to join the top 30 developed countries. The sixth task in the message sounds like a "reset of the financial sector". The remark about the financial sector reset, in particular, the thesis about the need to stop supporting the irresponsibility of Bank owners, and about the punishment if the negative results of improper financial management. This article is devoted to the study of the banking sector problems and the financial reset.

Key words: fourth industrial revolution, banking sector, problem credit, digital technologies, financial hub.

МРНТИ 06.73.15
УДК 336.14

НАЛОГОВЫЕ ПОСТУПЛЕНИЯ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ СБАЛАНСИРОВАННОСТИ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Г.К.Лухманова¹, А.Е.Беделбаева², Даурембекова М.К.³

*Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан
e-mail: irada_010109@mail.ru*

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы формирования доходов и обеспечения сбалансированности государственного бюджета. Выявлено, что отсутствует бюджетная сбалансированность между суммарной величиной бюджетных поступлений и объемом производимых расходов. Проанализировано состояние государственного бюджета согласно данным Министерства финансов Республики Казахстан. По результатам анализа сформулированы выводы о том, что динамика относительно всех статей бюджета положительна, однако, дефицит государственного бюджета с каждым годом увеличивается. Одним из вариантов обеспечения сбалансированности бюджета предложена разработка бездефицитного бюджета, в котором объем расходов, включая затраты на обслуживание и погашение государственного долга, не превышает величины доходов. Предложены методы обеспечения сбалансированности бюджета путем совершенствования системы бюджетного финансирования, мобилизации дополнительных резервов роста бюджетных доходов, последовательного проведения финансового контроля за целевым, экономным и эффективным расходованием бюджетных средств, оказания финансовой помощи.

Ключевые слова: бюджет, доходы, расходы, сбалансированность, дефицит, поступления, затраты.

Введение. Одной из важных проблем современного этапа развития финансовых отношений в Казахстане является совершенствование формирования доходов государственного бюджета.

Существующие доходные источники нельзя признать достаточными, и это является причиной несбалансированности многих территориальных бюджетов как в Республике Казахстан, так и в других странах СНГ [1, с.21]. Выравнивание бюджетов за счет межбюджетных трансфертов формирует у территориальных органов управления устойчивую зависимость от центральной власти. При этом нарушается связь между формированием доходов бюджета и их объективной основой – валовым внутренним продуктом территории. Возникает необходимость совершенствования процесса укрепления доходной базы бюджетов территорий, повышения роли собственных доходов.

Таким образом, рассматриваемая проблема актуальна, так как от уровня обеспеченности доходами бюджета во многом зависит социально-экономическое положение граждан.

Методы исследования. Исследование проводилось на основе изучения монографий, статей отечественных и зарубежных ученых в области теории бюджета, доходов бюджетов, экономической теории. Использовались законодательные и нормативные документы в области бюджетной политики Республики Казахстан. Исследование основано на применении диалектического, исторического и логического методов познания, а также методов анализа и синтеза, группировки и сравнения. Основной методологический прием проведенного исследования – системный подход, который позволяет комплексно и в полной мере подойти к решению поставленных задач. Также применялись методы экономического и статистического анализа.

Результаты и обсуждение. Сбалансированность бюджета – один из основополагающих принципов формирования и исполнения бюджета, состоящий в количественном соответствии бюджетных расходов источникам их финансирования [2, с.21].

Этот принцип сбалансированности бюджета даже при наличии дефицита бюджета позволяет достичь равенства, между суммарной величиной бюджетных поступлений и объемом производимых расходов. Отсутствие бюджетной сбалансированности устраняет равновесие. Если расходы превышают бюджетные поступления, бюджет в принципе не исполним – несбалансированный бюджет заведомо нереален, несбалансированность делает его фиктивным.

Согласно данным Министерства финансов Республики Казахстан, доходы консолидированного бюджета за 2017-ый год выросли на 35,0% до 10 808,7 млрд. тенге, что составляет 120,7% исполнения доходной части бюджета [3].

Налоговые поступления, благодаря продолжающейся оптимизации (в том числе роста поступлений с внутренних налогов на товары, работы, услуги, НДС), выросли на 23,2% или 1 658,7 млрд. тенге, до уровня 8 812,0 млрд. тенге. При этом исполнение налогов составляет 98,4% от всех запланированных на 2017 год поступлений. Неналоговые поступления также были выше запланированных на 19,8% или 50,6 млрд. тенге, хотя их доля в совокупных поступлениях бюджета остается на низком уровне, в 2017 году они составили 2,8%.

Столь ощутимая разница между фактическими и плановыми доходами в первую очередь связана с увеличением инвестиционных доходов. Так, если планировалось, что инвестиционные доходы от управления Национальным фондом за весь 2017 год составят 196,02 млрд. тенге, то фактический заработок за девять месяцев 2017 года уже составил 1 611,94 млрд. тенге. Отметим, что в 2016 году инвестиционные доходы составили 415,11 млрд. тенге[3].

Затраты бюджета в абсолютном выражении выросли сильнее, чем доходы: если совокупные поступления по итогам года увеличились на 2 800,0 млрд. тенге (35,0%), то агрегированные расходы увеличились на 3 039,42 млрд. тенге (32,2%). В структуре расходов 42,2% приходится на социальную помощь и обеспечение (2,3 трлн. тенге, 18,4%), образование (1,84 трлн. тенге, 14,8%) и здравоохранение (1,13 трлн. тенге, 9,0%). Напомним, что правительство в 2017 году осуществило единовременное целевое перечисление в АО «Фонд проблемных кредитов» в размере 2,09 трлн. тенге для поддержки банковского сектора страны и как следствие прочие расходы в консолидированном бюджете выросли с 103,7 млрд. тенге до 2 334,29 млрд. тенге в 2017 году[3].

Исполнение доходов республиканского бюджета за три года характеризуется следующими данными: в 2015 году – 110,4 %, в 2016 году – 109,0 %, в 2017 году – 101,2 %. Налоговые поступления республиканского бюджета в 2017 году исполнены на 100,8 % или с увеличением относительно 2016 года на 13,4%, относительно 2015 года на 45,5 %[3].

Дефицит консолидированного бюджета по итогам 2017-го года составил 2 213,5 млрд тенге, увеличившись на 7,6% (157,2 млрд тенге) в отношении 2016-го года. Данный разрыв в основном финансируется за счет поступлений займов (1 805,07 млрд тенге) и за счет использования остатков бюджетных средств (802,88 млрд тенге). Отметим, что в 2017 году из Нацфонда в республиканский бюджет было переведено 4 414,32 млрд тенге – 2 880,0 млрд тенге в виде гарантированных трансфертов и 1 534,32 млрд тенге в виде целевых трансфертов.

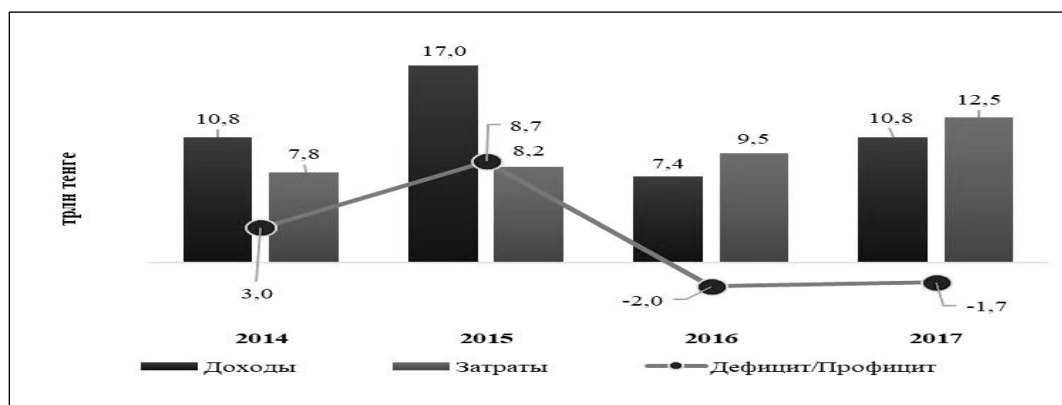

Рисунок 1 – Доходы и затраты консолидированного бюджета РК по годам

Примечание – основано на данных МФ РК

Таким образом, проведя анализ состояния государственного бюджета, можно сделать следующие выводы: динамика относительно всех статей бюджета положительна, однако если рост доходов в среднем за последние 10 лет составил 15,0%, то рост затрат составил 16,3%. Это говорит о том, что с каждым годом, дефицит государственного бюджета увеличивается.

Необходимо отметить что главная проблема в финансовой сфере, в частности в государственных финансах заключается в том, что количественный рост доходной части бюджета Казахстана и всех других важных финансовых показателей достигается за счет падения курса тенге по отношению к доллару и за счет доходов от нефтедобывающей промышленности, что приводит к глубокому экономическому спаду, так как вся финансово-экономическая система зависит от котировки данного сырья на мировом рынке.

Заклучение. Наилучший вариант обеспечения сбалансированности бюджета – разработка бездефицитного бюджета, в котором объем расходов, включая затраты на обслуживание и погашение государственного долга, не превышает величины доходов[4].

Если же избежать дефицита бюджета не удастся, даже исчерпав полностью обычные источники финансирования, то для сбалансированности бюджета приходится прибегать к разным формам заимствований, что требует минимизации размеров дефицита бюджета на всех стадиях бюджетного процесса.

Сбалансированность бюджета доводится методом совершенствования системы бюджетного финансирования, мобилизации дополнительных резервов роста бюджетных доходов, последовательного проведения финансового контроля за целевым, экономным и эффективным расходованием бюджетных средств, оказания финансовой помощи, в разных ее формах другими бюджетами, использования бюджетных резервов.

Список использованной литературы:

1 Кансеитова А.К. Изучение опыта гармонизации налогообложения в ЕС в условиях развивающихся интеграционных процессов стран Центральной Азии. Вестник КазНУ. Серия экономическая. – №3 (85). –2011. – С.21.

2 Байкаш А. Административная ответственность за нарушение мер финансового контроля // Вестник налоговой службы РК. – 2012. – №8. – С.21.

3 Отчет Налогового комитета Министерства финансов РК за 2017 год //Официальный сайт Министерства финансов в Интернете. Электронный ресурс. – minfin.kz.

4 Афанасьев, Мст. П. Бюджет и бюджетная система / Мст.П. Афанасьев, А.А. Беленчук, И.В. Кривоногов. – М.: Юрайт, 2011. – 784 с.

САЛЫҚТЫҚ ТҮСІМДЕР ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК БЮДЖЕТІНІҢ ТЕҢГЕРІМІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУШІ ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ

Г.К.Лухманова¹, А.Е.Беделбаева², Даурембекова М.К.³

*І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан
e-mail: irada_010109@mail.ru*

Түйін. Мақалада бюджет кірістерін қалыптастыру және мемлекеттік бюджеттің теңгерімін қамтамасыз ету проблемалары қарастырылған. Бюджет түсімінің жалпы көлемі мен шығыстарының арасындағы бюджет теңгерімінің жоқтығы анықталды. Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің деректеріне сүйеніп, мемлекеттік бюджеттің жай-күйіне талдау жасалды. Талдаудың қорытындысы бойынша, барлық бюджет баптарына қатысты динамика жағымды болғаны, сонымен қатар, мемлекеттік бюджет тапшылығы жыл сайын артып келетіні анықталды. Теңгерімді бюджетті қамтамасыз етудің бір нұсқасы ретінде тапшылықсыз бюджетті қалыптастыру жолы ұсынылған. Бюджеттік қаржыландыру жүйесін жетілдіру, бюджет кірістерін ұлғайту үшін қосымша резервтерді жұмылдыру, бюджет қаражатын мақсатты, үнемді және мақсатты жұмсау, қаржылық бақылауды тұрақты қамтамасыз ету және қаржылық көмек көрсету, теңгерімділікті қамтамасыз ету әдістері ретінде ұсынылған.

Түйінді сөздер: бюджет, табыс, шығыс, теңгерімділік, тапшылық, кіріс, шығын.

TAX REQUIREMENTS AS A FACTOR FOR ENSURING THE BALANCE OF THE STATE BUDGET OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

G.K.Lukhmanova¹, A.E.Bedelbayeva², Daurembekova M.K.³

*Zheysusu State University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan
e-mail: irada_010109@mail.ru*

Summary. The article deals with the problems of revenue generation and ensuring the balance of the state budget. It is revealed that there is no budget balance between the total amount of budget revenues and the amount of expenses incurred. Analyzed the state of the state budget according to the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. According to the results of the analysis, conclusions were made that the dynamics with respect to all budget items is positive, however, the state budget deficit increases every year. One of the options for ensuring a balanced budget is the development of a deficit-free budget in which the volume of expenditures, including the costs of servicing and paying off public debt, does not exceed the amount of revenues. Methods are proposed to ensure a balanced budget by improving the system of budget financing, mobilizing additional reserves for increasing budget revenues, consistently conducting financial control over targeted, economical and efficient spending of budget funds, and providing financial assistance.

Key words: budget, revenues, expenses, balance, deficit, revenues, costs.

МРНТИ 06.73.07
УДК 336.7

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Н.Т.Сартанова¹, Н.Т.Сейткалиева², А.М.Касымова³

¹Костанайский государственный университет им.А.Байтурсынова, г.Костанай, Казахстан

²Актюбинский университет им.С.Баишева, г.Актобе, Казахстан

³Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан

e-mail: Nalimas@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена проблеме эффективности использования методов и инструментов денежно-кредитной политики, проводимой Национальным Банком Республики Казахстан. Особое внимание уделено анализу результативности проводимых мероприятий в сфере денежно-кредитного регулирования. Выявлена необходимость процесса постепенного снижения уровня инфляции в целях поддержания условий для стабильного и поступательного экономического роста, не ограничивая совокупный спрос. Установлено, что в среднесрочной перспективе принятые Национальным Банком решения были направлены на постепенное смягчение денежно-кредитных условий. Проанализированы операции, проводимые Национальным Банком РК, по связыванию избыточной ликвидности, преимущественно путём выпуска краткосрочных нот. Отмечено намерение Национального Банка РК о продолжении реализации денежно-кредитной политики в режиме инфляционного таргетирования. Предложено применение дополнительных мер по совершенствованию денежно-кредитной политики, таких как оздоровление банковского сектора, стимулирование дедолларизации экономики, оптимизация валютного регулирования и валютного контроля.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, инфляция, эффективность, таргетирование, денежный рынок, стабильность

Введение. В условиях относительно благоприятной экономической конъюнктуры и, тем более в условиях финансового кризиса, значение и роль денежно-кредитной политики, как составной части экономической политики государства неуклонно возрастает. Проведение взвешенной денежно-кредитной политики способно обеспечить создание оптимальных условий для эффективного взаимодействия банковского сектора и субъектов экономики, содействовать решению комплекса социально-экономических задач, стоящих перед страной[1].

Вместе с тем, в стороне от рассмотрения зачастую остаются следующие проблемы: как и с какой эффективностью используется тот или иной метод и инструмент денежно-кредитной политики, какова эффективность воздействия его в конкретной ситуации при наличии «внешних шоков» и неразвитости механизмов рыночной саморегуляции в нашей стране, и при условии отсутствия действенных механизмов диагностики и прогнозирования экономических процессов. Особое значение приобретает анализ результативности проводимых мероприятий в сфере денежно-кредитного регулирования[2].

Важность изучения данной проблемы заключается в том, что денежно-кредитная политика занимает определяющее место в экономической политике государства. Очевидно, что состав инструментов и методов должен обеспечить в перспективе эффективную процентную политику и посредством межбанковского кредитного рынка влиять на процессы в нефинансовом секторе экономики[3].

Методы исследования. Методологическую и теоретическую основу исследования составили фундаментальные положения, содержащиеся в трудах отечественных и зарубежных специалистов в области макроэкономической теории и теории денежного обращения и кредита. В качестве источников информации выступают годовые отчеты Национального Банка Республики Казахстан, интернет-ресурсы, а также публикации в отечественной и зарубежной периодической печати, статистические данные, содержащиеся в официальных печатных источниках и др.

В процессе исследования авторы использовали методы дедукции и обобщения, сравнительного, макроэкономического и статистического анализа.

Результаты и обсуждение. Обеспечивая низкий и предсказуемый уровень инфляции, Национальный Банк РК способствует более эффективному распределению ресурсов в экономике и развитию устойчивых темпов экономического роста. Стабильность цен позволяет поддерживать благосостояние граждан, снижать неопределённость, предоставляя возможность домохозяйствам и

предприятиям принимать решения о сбережении и инвестировании на более длительном горизонте планирования. При низких темпах инфляции повышается уверенность субъектов экономики в будущем, снижаются издержки и, соответственно, принимаются управленческие решения о развитии бизнеса и расширении производственных возможностей, что, в конечном итоге, ведёт к увеличению долгосрочных инвестиций и сбалансированному развитию экономики[4].

Поэтому Национальный Банк в качестве первоочередной ставит перед собой задачу закрепления инфляции на низком уровне, а также уменьшения её волатильности.

На данном этапе развития отечественной экономики необходим процесс постепенного снижения уровня инфляции в целях поддержания условий для стабильного и поступательного экономического роста, не ограничивая совокупный спрос. Национальный Банк с 2018 года начал поэтапно снижать целевые ориентиры по инфляции до среднесрочного целевого значения в 4%. При этом важным становится принятие мер, имеющих потенциал долгосрочного влияния, а не краткосрочный эффект.

Стимулирование экономического роста посредством денежной эмиссии, как фактор краткосрочного стимулирования экономического роста, в долгосрочном периоде имеет высокий инфляционный потенциал. Денежная эмиссия не оказывает воздействия на структурные макроэкономические параметры, от которых зависят долгосрочные темпы экономического развития. Незначительное и краткосрочное ускорение темпов роста ВВП в результате эмиссии будет полностью нивелировано долгосрочным ухудшением экономической ситуации, разбалансированностью валютного рынка и ростом инфляции. Залогом устойчивого и качественного экономического роста является обеспечение низкого и стабильного уровня инфляции, а также продолжение политики структурного преобразования экономики[4].

Национальный Банк проводит денежно-кредитную политику в режиме инфляционного таргетирования. Данный режим, исходя из опыта ряда стран, как с развитой, так и развивающейся экономикой, в том числе с сырьевой направленностью, зарекомендовал себя в качестве режима успешной дезинфляции, т.е. замедления и стабилизации уровня инфляции.

Меры Национального Банка, в том числе процентная политика, были направлены на достижение целевых показателей по инфляции.

В результате проводимой умеренно-жесткой денежно-кредитной политики Национального Банка в 2016 и в 2017 годах, а также под воздействием благоприятных внешних и внутренних условий наблюдалось замедление инфляционных процессов. Стабильная ситуация на сырьевых рынках, ослабление внешнего инфляционного давления, укрепление обменного курса способствовали нисходящей траектории инфляции. Снижение инфляционного фона было также обусловлено совокупным влиянием отрицательной динамики реальных денежных доходов населения, умеренных темпов роста регулируемых услуг. Восстановление темпов роста экономики и потребительского спроса не оказывали инфляционного давления[5].

Годовая инфляция замедлилась с 8,5% в декабре 2016 года до 7,1% в декабре 2017 года, оставаясь на протяжении всего года внутри целевого коридора. Отдельные шоки предложения на внутреннем рынке продовольствия и энергоресурсов замедляли более быстрое снижение темпов инфляции. При этом показатели базовой инфляции, более чутко реагирующей на меры денежно-кредитной политики, демонстрировали достаточно устойчивую динамику снижения. Национальный Банк не реагировал ужесточением политики в ответ на ускорение инфляции, которое происходило в результате влияния кратковременных шоков со стороны предложения[5].

При принятии решений в области денежно-кредитной политики наряду с уровнем фактической инфляции Национальный Банк принимал во внимание также её прогнозные показатели, инфляционные ожидания, а также складывающиеся тенденции на рынках.

Обменный курс тенге выполнял функцию автоматического стабилизатора и формировался при минимальном вмешательстве со стороны Национального Банка. Для стабилизации ситуации на валютном рынке и удовлетворения возникшего спроса Национальный Банк проводил интервенции. Участие Национального Банка на валютных торгах было ограниченным. Интервенции Национального Банка были направлены исключительно на сглаживание краткосрочных и спекулятивных колебаний, не связанных с влиянием фундаментальных факторов.

С учётом оценки влияющих факторов и прогнозов инфляции и основных макроэкономических параметров в среднесрочной перспективе принятые Национальным Банком решения были направлены на постепенное смягчение денежно-кредитных условий. В течение 2017 года уровень базовой ставки был постепенно снижен с 12% до 10,25%. Постепенность смягчения денежно-кредитной политики обеспечивала стабильность финансового рынка[5].

Под воздействием продолжавшегося перетока средств из инструментов, номинированных в иностранной валюте, в тенговые, а также сохранения стимулирующей направленности фискальной политики при ограниченном росте кредитования денежный рынок функционировал в условиях структурного профицита ликвидности. Сохранению профицита способствовали также меры поддержки банковской системы. Так, Национальный Банк разработал Программу повышения финансовой устойчивости банковского сектора, включающую поддержку системообразующего банка, повышение финансовой устойчивости крупных и социально значимых банков. В рамках данной программы сумма выделенных средств со стороны Национального Банка составила более 1,2 трлн. тенге.

Для ограничения возможной реализации инфляционных рисков Национальным Банком проводились операции по связыванию избыточной ликвидности, преимущественно путём выпуска краткосрочных нот, объём в обращении которых за 2017 год увеличился на 12,8% и составил 2,8 трлн. тенге. Кроме того, в рамках абсорбирования избыточной ликвидности также использовались инструменты постоянного доступа – 1 и 7-дневные депозиты Национального Банка и операции прямое РЕПО со сроком на 1 день на Казахстанской фондовой бирже[5].

Операционные меры денежно-кредитной политики обеспечивали стабильность ставок денежного рынка, а также удержание таргетируемой ставки TONIA внутри процентного коридора базовой ставки. При этом профицит ликвидности обуславливал нахождение ставки преимущественно на нижней границе процентного коридора.

Сохранение привлекательности тенговых депозитов способствовало дальнейшему процессу дедолларизации в банковской системе и содействовало увеличению фондирования банков второго уровня в национальной валюте. По итогам 2017 года доля депозитов в иностранной валюте составила 49,4% (54,6% – в декабре 2016 года, 70% – в январе 2016 года)[5].

Для повышения эффективности в управлении рыночными ожиданиями, как в отношении экономических показателей, так и направленности денежно-кредитной политики, Национальный Банк активно использует инструменты коммуникационной политики.

Закключение. Подводя итоги, можно констатировать, что денежно-кредитная политика, проводимая Национальным Банком РК, достаточно эффективна. Национальный банк Казахстана намерен продолжить реализацию денежно-кредитной политики в режиме инфляционного таргетирования, меры которой будут направлены на достижение среднесрочной цели по инфляции к 2020 году – ближе к 4%. Однако, имеется необходимость применения дополнительных мер, таких как оздоровление банковского сектора, стимулирование дедолларизации экономики, оптимизация валютного регулирования и валютного контроля.

Библиографический список литературы:

- 1 Jesse, Russell Денежно-кредитная политика государства / Jesse Russell. – М.: VSD, 2012. – 715 с.
- 2 Грачева, Е. Ю. Денежно-кредитная политика как составная часть финансовой политики государства (финансово-правовой аспект) / Е.Ю. Грачева, Н.М. Артемов, Л.Л. Арзуманова. – М.: Проспект, 2014. – 211 с.
- 3 Эдвин, Дж. Долан Деньги, банки и денежно-кредитная политика / Эдвин Дж. Долан. – Москва: Высшая школа, 2014. – 496 с.
- 4 Лухманова Г.К. Денежно-кредитная политика как приоритетная задача Национального банка Республики Казахстан в обеспечении стабильности цен. Вестник Университета «Туран». -№2 (62). - 2014. –С. 54-59.
- 5 Отчет Национального Банка Республики Казахстан за 2017 год. Алматы, 2018. [Электрон. ресурс]. – URL:[http:// www.nationalbank.kz](http://www.nationalbank.kz) (дата обращения: 24.05.2018)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АҚША-НЕСИЕ САЯСАТЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Н.Т.Сартанова¹, Н.Т.Сейтқалиева², А.М.Қасымова³

¹ А.Байтұрсынов атындағы Қостанай мемлекеттік университеті, Қостанай қ., Қазақстан

² С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

³ І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

e-mail: Nalimas@mail.ru

Түйін. Мақалада Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің ақша-несие саясатының әдістері мен құралдарын пайдаланудың тиімділігі қарастырылған. Ақшаны реттеу саласындағы ағымдағы қызметтің тиімділігіне талдау жасауға айрықша назар аударылған. Біртұтас сұранысты шектеместен, тұрақты экономикалық өсу үшін жағдайды ұстап тұру мақсатында инфляцияны біртіндеп төмендету үдерісінің қажеттілігі анықталды. Орта мерзімді перспективада Ұлттық

Банктің қабылдаған шешімдері ақша-несиелік жағдайды біртіндеп жеңілдетуге бағытталғаны айқындалған. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің артық өтімділікті жәбу бойынша қысқа мерзімді ноталар шығарумен жүргізілетін операцияларына талдау жасалды. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің инфляциялық таргеттеу режимінде ақша-несие саясатының іске асырылуын жалғастыру ниеті атап өтілді. Банк секторын қалпына келтіру, экономиканы дедолларландыру, валюталық реттеуді және валюталық бақылауды оңтайландыру сияқты ақша-несие саясатын жетілдіру бойынша қосымша шаралар қолдану ұсынылды.

Түйінді сөздер: ақша-несие саясаты, инфляция, тиімділік, таргеттеу, ақша нарығы, тұрақтылық.

EFFICIENCY OF MONETARY POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

N.T.Sartanova¹, N.T.Seytkaliyeva², A.M.Kassymova³

¹*Kostanay State University named after A. Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan*

²*Aktobe University named after S. Baishev, Aktobe, Kazakhstan*

³*Zhetysay State University named after I.Zhansugurov, Taldykorgan, Kazakhstan*

e-mail: Nalimas@mail.ru

Summary. The article is devoted to the problem of the effectiveness of using the methods and tools of monetary policy pursued by the National Bank of the Republic of Kazakhstan. Particular attention is paid to the analysis of the effectiveness of ongoing activities in the field of monetary regulation. The necessity of a process of gradual reduction of the inflation rate in order to maintain conditions for stable and sustained economic growth, without limiting aggregate demand, has been identified. It was established that in the medium term, the decisions taken by the National Bank were aimed at gradually easing the monetary conditions. The operations carried out by the National Bank of Kazakhstan on the binding of excess liquidity, mainly by issuing short-term notes, are analyzed. The intention of the National Bank of the Republic of Kazakhstan to continue the implementation of monetary policy in the mode of inflation targeting was noted. The proposed application of additional measures to improve monetary policy, such as the recovery of the banking sector, the promotion of de-dollarization of the economy, the optimization of currency regulation and currency control.

Key words: monetary policy, inflation, efficiency, targeting, money market, stability

СТАТИСТИКА

ҒТАХР(МРНТИ)05.21.23
ӘОЖ(УДК)

ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫНЫҢ АЙМАҚТЫҚ ҚОНЫСТАНУ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУ

Ы.Әміреев, Ә.Дәуренбеков, Н. Манан, Ж. Үсен

*Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: yzgarbek@mail.ru*

Аңдатпа. Әрбір елдің саяси-экономикалық жағдайын зерттеуді сол елдің халқынан бастайтыны дәлелдеуді керек етпейтін қағида. Халықтың даму үрдістеріне табиғи өсіп-өнумен қатар миграция, яғни көші-қон жағдайының да тигізетін әсері мол екендігі белгілі. Қазақстан халқының егемендік алғаннан кейінгі жылдары айтарлықтай көрсеткіштерге жеткенін авторлардың баспасөз бетіндегі еңбектерінен де ресми мәліметтерден де көруге болады. Мақалада авторлар Қазақстан халқының Республика бойынша және оның аймақтарындағы көші-қон үдерістеріне талдау жасап ерекшеліктеріне көңіл бөлген.

Мақала демографиялық даму ерекшеліктерімен, елдің халқының даму үрдістеріне қызығушылық танытатын, оларды зерттеумен айналысатын ғалымдарға, қалың жұртшылыққа арналған.

Түйінді сөздер: халықтың дамуы, жалпы өсім, табиғи өсім, көші-қон, аймақтық қоныстану.

Кіріспе. Қазақстан халқының егемендік алғаннан кейінгі жылдары қандай өзгеріске ұшырағандығы туралы бұқаралық ақпарат құралдарында шыққан кейбір мақалалар болмаса[1], аймақтармен оған жататын облыстар арасындағы өзгерістер туралы толықтай талдау жасау қарастырылмаған. Сондықтан, аталған олқылықтың орнын толықтыру үшін, осы мақалада оны жеке қарастыруды жөн көрдік.

Зерттеу әдістері. Зерттеу барысында статистиканың абсолюттік, салыстырмалы, қатынасты көрсеткіштерімен қатар, халықтың даму үрдістерін талдауда кеңінен қолданатын халық статистикасының халықтың қайта өсіп-өнуін (туу, өлім-жітім, табиғи өсім), көші-қон(миграция) үрдістерін айқындайтын көрсеткіштер жүйелері қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау. Республикамыздың халқы біртіндеп жылдан-жылға өсуде деп толықтай айта аламыз. Бірақ, бұл айтып отырған өсіміміз қайсы аймақта қалай өсуде немесе кемуде және осы өзгерістер қандай себептердің әсер етуінен пайда болғандығына аса назар аударылмайды. Демек, бұл қазіргі кездегі демографиялық зерттеулердің алдында тұрған негізгі бір өзекті мәселесі болып саналады және кең көлемде жан-жақты талдауды қажет етеді.

Шындығында 2019 жылдың 1 қаңтарындағы мәліметтер бойынша кең байтақ 2724,9 мың шаршы километр жері бар еліміз 9245 әкімшілік-аумақтық бірліктерге бөлінген. Оның құрамына 14 облыс, 177 аудан, 87 қала (оның үшеуі республикалық, 37-сі облыстық, 47-сі аудандық маңыздылығы бар қалалар), 30 кент, 6569 ауыл, 26 кенттік және 89 ауылдық әкімшіліктер, 2267 округтер жатады. Зерттеуді жүйелі түрде жүргізу мақсатында осы аталған әкімшілік-аумақтық бірліктердің ішінде ең негізгісі болып саналатын облыстар мен республикалық маңызы бар қалаларды табиғи-экономикалық аймағына байланысты бес топқа бөлеміз және халық санының өзгеруін аймақтар бойынша анықтаймыз. Оны төменде келтірілген 1-кесте көрсеткіштерінен көруге болады.

Ікесте

Қазақстан халқының аймақтар мен облыстар бойынша динамикасы*, жылдың басына, мың адам

Табиғи экономикалық аймақтар және оның құрамына жататын облыстар мен қалалар	2000	2010	2015	2019	2019 жылды 2000 жылмен салыстырғандағы өзгеруі	
					абсолюттік (+,-)	% есебімен
Батыс-Қазақстан аймағы соның ішінде:	2043,8	2391,7	2640,9	2785,6	790,1	136,3
Ақтөбе	677,7	763,6	822,6	869,6	192,0	128,3
Атырау	441,7	521,0	581,4	633,8	192,1	143,5
Батыс-Қазақстан	609,2	603,9	630,1	652,3	43,1	107,1
Маңғыстау	315,2	503,2	606,8	678,2	363,0	215,2
Оңтүстік-Қазақстан аймағы соның ішінде:	6278,0	7461,9	8202,7	8806,7	2528,7	140,3
Алматы	1 558,0	1 836,2	1 921,9	2 039,4	481,4	130,9
Жамбыл	986,1	1 034,5	1 098,5	1125,3	139,2	114,1
Қызылорда	598,5	689,0	753,0	794,2	195,7	132,7
Түркістан	1583,7	1808,4	1929,7	1981,7	398,0	125,3
Алматы қаласы	1 130,4	1 390,6	1 641,4	1854,6	724,2	164,1
Шымкентқаласы	421,3	703,2	858,2	1011,5	590,2	240,1
Орталық-Қазақстан аймағы Қарағанды	1 390,5	1 346,8	1 378,1	1378,6	-11,9	99,1
Солтүстік-Қазақстан аймағы соның ішінде:	3672,5	3604,9	3798,6	3998,0	325,5	108,6
Ақмола	799,2	735,1	736,6	738,6	-60,6	92,4
Қостанай	988,8	883,4	881,6	872,7	-116,1	88,3
Павлодар	790,8	744,4	755,8	753,8	-37,0	95,3
Солтүстік-Қазақстан	713,6	592,8	571,8	554,5	-159,1	78,3
Астана қаласы	380,1	649,2	852,8	1078,4	698,3	283,7
Шығыс-Қазақстан аймағы Шығыс-Қазақстан	1516,8	1 398,1	1 395,5	1378,5	-138,3	90,9
Қазақстан бойынша	14901,6	16203,3	17 415,7	18 395,7	3494,1	123,4

1

*Қазақстан Ұлттық Экономикауа Министрлігінің Статистика Комитетінің 2001-2018 жылдары шыққан жылнамалар бойынша авторлармен есептелген

Келтірілген көрсеткіштерге статистикалық талдау жасайтын болсақ, онда көрсетілген 19 жыл ішінде Қазақстан халқының жалпы саны үш жарым миллион(3494,1 мың) адамға көбейген немесе өсім қарқыны 23,4%-ға артқаны байқалуда. Бірақ, халық санының өзгеруі облыстар мен үш республикалық маңызы бар қалалар үшін әртүрлі болуда. Сондықтан, оларды табиғи экономикалық аймағына байланысты беске бөлдік және халық санының өзгеруіне қарай негізгі екі топқа топтастырдық. Бірінші топқа халқы жылдан-жылға өскен Оңтүстік және Батыс Қазақстан аймақтары мен оған жататын облыстар және үш республикалық маңызы бар қалалар, ал екінші топқа халқы өспеген, керісінше кеміген, яғни үлесі жағынан славян тілдес ұлттар көп орналасқан Солтүстік, Орталық және Шығыс Қазақстан аймақтарының облыстарын жатқыздық.

Осы көрсетілген уақыт аралығында бірінші топтағы облыстар мен қалалардың жалпы халық саны төрт миллион(4017,1 мың) адамға көбейген және соның ішінде ең көп өскен облыстарға

жататыны Алматы -481,4мың, Түркістан -398,0мың, Маңғыстау -363,0 мың адамға, ал қалалар бойынша Алматы қаласында – 724,2 мың, Астана қаласында – 698,3 мың және Шымкент қаласында – 590,2 мың адамға артқан немесе бірінші топтағы өскен барлық халықтың 81,0%-ы осы облыстар мен қалалардың үлесіне тиеді.

Екінші топтағы Астана қаласынан басқа облыстардың халқы 523,0мың адамға кеміген. Соның ішінде ең көп азайған облыстарға: Солтүстік Қазақстан-159,1 мың, Шығыс Қазақстан-138,3 мың, Қостанай-116,1мың және Ақмола-60,6 мың адам облыстары жатады немесе жалпы азайған халықтың 90,7%-ын осы облыстар құрайды.

Екі топтық аймақтағы облыстар мен қалалардың халық санының өзгеруі негізінен табиғи өсім мен көші-қон айырмасына тікелей байланысты. Мысалы, 2000-2018 жылдар аралығында Қазақстанбойынша 6106,3 мың бала өмірге келген болса, 2617,1 мың адам қайтыс болған және халықтың табиғи өсімі 3489,2 мың адам, ал сыртқы көші-қон айырмасы минус 233,5 мың адам болды. Соған қарамастан еліміздегі халықтың жалпы саны 3255,7 мың адамға (3489,2-233,5=3255,7) көбейген және үлесі жағынан ең көбі Оңтүстік-Қазақстан аймағы (72,8%) мен Батыс-Қазақстан аймағына (22,8%) тиесілі. Демек, республика көлемінде халықтың жалпы санының өсуі, тек қана табиғи өсімнің салдарынан туындаған жағдай деп білуіміз тиіс және оны төменде келтірілген 2- кесте көрсеткіштерінен көруге болады:

2 кесте

*Қазақстан халқының 2000-2017 жылдар аралығында табиғи экономикалық аймақтары мен облыстары бойынша өзгеру компоненттері**, мың адам*

Табиғи – экономикалық аймақтар және оның құрамына жататын облыстар мен қалалар	Туғандар	Өлгендер	Табиғи өсімі	Көші-қон айырмасы ¹	Жалпы өсімі
Батыс-Қазақстан аймағы соның ішінде:	950,8	340,7	610,1	131,7	741,8
Ақтөбе	276,3	111,3	165,0	15,0	180,0
Атырау	234,9	69,6	165,3	13,7	179,0
Батыс -Қазақстан	197,1	110,3	86,8	-49,1	35,7
Маңғыстау	242,5	49,5	193,0	152,1	345,1
Оңтүстік-Қазақстан аймағы соның ішінде:	3325,9	978,1	2347,8	23,1	2370,9
Алматы	686,0	262,1	423,9	35,4	459,3
Жамбыл	443,6	148,2	295,4	-164,3	131,1
Қызылорда	304,1	82,6	221,5	-36,8	184,7
Түркістан	1432,4	273,5	1158,9	-234,7	924,2
Алматы қаласы	459,8	211,7	248,1	423,5	671,6
Орталық-Қазақстан аймағы Қарағанды	388,6	284,5	104,1	-114,1	-10,0
Солтүстік-Қазақстан аймағы соның ішінде:	1058,3	707,5	350,8	-64,7	286,1
Ақмола	212,7	159,1	53,6	-113,9	-60,3
Қостанай	215,4	191,2	24,2	-137,4	-113,2
Павлодар	206,7	146,9	59,8	-95,7	-35,9
Солтүстік-Қазақстан	149,6	147,8	1,8	-156,8	-155,0
Астана қаласы	273,9	62,5	211,4	439,1	650,5
Шығыс-Қазақстан аймағы Шығыс- Қазақстан	382,7	306,3	76,4	-209,5	-133,1
Қазақстан бойынша	6106,3	2617,1	3489,2	-233,5	3255,7

***Қазақстан Ұлттық Экономика Министрлігінің Статистика Комитетінің 2001-2018 жылдары шыққан жылнамалар бойынша авторлармен есептелген*

Республикамыздың табиғи – экономикалық жағдайларына байланысты аймақтардағы халықтың қалалық және ауылдық жерлерге орналасуына байланысты жалпы санында да үлкен өзгерістер байқалуда, яғни қала халқының саны мен оның үлесі біртіндеп өсуде, ал ауыл халқының саны аздап көбейгенімен, бірақ үлесі жағынан, керісінше кемуде. Мысалы, 2019 жылдың 1 қаңтардағы статистикалық деректер бойынша республикадағы 18 395,7мың халықтың 10638,7мың адамы немесе 57,8%-ы қалалық жерлерге, ал 7757,0 мыңы немесе 42,2%-ы ауылдық елді мекендерге орналасқан. Егер осы көрсеткіштерді 2000 жылмен салыстыратын болсақ, онда қала халқы 2224,1 мың (2000 жылы 8397,6 мың адам қалалық болған) адамға көбейген немесе үлесі жағынан 1,4%-ға артқан. Демек, қала

халқының жалпы өсімінің 1853,7 мыңы немесе 91,5%-ы жоғарыда аталған республикалық маңызы бар үш қалалардың үлесіне тиесілі.

Ал, ауыл халқын алатын болсақ, онда ол 2000 жылғы 6504,1 мың адамнан 2018 жылы 7757,0 мың адамға жетті, яғни 1252,9 мың адамға көбейген немесе өсім қарқыны 19,3% құрайды, ал үлесі жағынан 1,4%-ға кеміген (43,6% дан 42,2%-ға дейін). Мұнда ауыл халық санының аздап өскенімен, үлесі жағынан кемуінің негізгі себебі ауылдық жерлердегі жұмыссыздықтың салдарынан, яғни жұмыс орнының жетіспеушілігіне байланысты көптеген бала көтеретін жастағы әйел азаматшалар мен отбасын құрған жастардың және бойдақ жігіттер мен бойжеткен аруларымыздың көпшілігі республикалық маңызы бар үлкен үш қалалар мен облыс орталықтарына шоғырлануда. Ондағы табиғи және көші-қон өсімдерінің ауылдық жерлерде аздау болуы да осыған сәйкес. Оған дәлел ретінде мына мысалды келтіруге болады: 2018 жылы Қазақстан бойынша халықтың табиғи өсімі 267,4 мың адам болды, ал соның 154,8 мыңы немесе 57,9% қалаға, ал қалған 112,7 мың адамы ауылдық жерлерге жатады. Мұнда табиғи өсім азды-көпті барлық аймақтарда оң нәтижелі және соның ішінде ең үлкен көрсеткіштерге жеткендері Түркістан мен Алматы облыстары (44,2 және 37,0 мың адамнан) және Астана мен Шымкент және Алматы (25,1; 22,6 және 21,6 мың адамнан) қалалары.

Біз жоғарыда айтып кеткендей, қала халқының ауылдық жерге қарағанда көші-қон өсімдерінің жоғары екендігін статистикалық мәліметтерден көруге болады [3,4]. Мысалы, 2018 жыл ішінде республика бойынша сыртқы көші-қон айырмасы минус 29,1 мың адам болса, соның ішінде қала халқында оң нәтиже (31,8 мың адамға), ал ауыл халқында теріс, яғни минус нәтиже (-60,9 мың адамға) көрсетілген.

Егер сыртқы көші-қон айырмасын облыстар бойынша қарастырсақ, онда Маңғыстау облысы мен республикалық маңызы бар үш қалалардан басқаларының барлығында кері, яғни минус көрсеткіші байқалады.

Қазақстан халқының 2000-2017 жылдардағы сыртқы елдер бойынша көші-қон көрсеткіштерін жеке қарастыратын болсақ, онда елімізге көшіп келген иммигранттардың саны 771,1 мың адамға жетті, соның ішінде Өзбекстаннан -356,4 мың, Ресейден-214,6мың, Қытайдан-53,0 мың және Түрікменстаннан -37,7 мың адам тұрақты тұруға қоныс аударғандар. Осы кезде елімізден көшіп кеткен эмигранттардың саны 1004,6 мың адам болды, соның ішінде көпшілігі славян ұлттары мен немістер көп орналасқан Қарағанды, Шығыс-Қазақстан, Павлодар, Қостанай, Солтүстік-Қазақстан және Ақмола облыстары жатады. Елімізден көшіп кеткендерді мемлекеттер бойынша жеке қарастыратын болсақ, онда ең көбі, яғни 763,1 мыңы немесе 76,0%-ы Ресейге және 178,5 мыңы немесе 17,8%-ы Германияға қоныс аударғандар.

Қазақстанды басқа мемлекеттермен салыстырғандағы ерекшелігі сол, мұнда тұратын халықтың көп ұлттылығы, яғни 100-ден астам ұлттар мен ұлыстар қоныстанған. 2018 жылғы 1 қаңтардағы статистикалық деректер бойынша 18157 мың адамның 12253 мыңы немесе 67,5 % – қазақтардың, 3588,7 мыңы немесе 19,8 % – орыстардың, 576,8 мыңы немесе 3,2% – өзбектердің, 277,5 мыңы немесе 1,5% – украиндардың, 265,4 мыңы немесе 1,4% – ұйғырлардың, 202,2 мыңы немесе 1,1% – татарлардың, 179,5 мыңы немесе 1,0%- немістердің үлесіне тиетіндігі. Демек, Республикада тұратын ұлттардың үлесі жағынан басым бөлігін, яғни 87,3% қазақтар мен орыстардан тұратындығы, ал қалған 12,7 % басқа ұлттар мен ұлыстардың үлесіне келетіндігі. Осыған орай Қазақстан халқының негізгі ұлттық құрамының динамикасы төмендегі 3-кестеде келтірілген:

3-кесте

Қазақстан халқының негізгі ұлттық құрамының динамикасы

	Халық санақтарының мәліметтері бойынша, мың адам						Жыл басына халық саны, мың адам			
	1897	1926	1939	1959	1970	1979	1991	2000	2010	2018
Барлығы	4333	6037	6081	9295	13009	14709	16358	14866	16203	18157
соның ішінде:										
қазақтар	3544	3628	2314	2795	4234	5293	6711	8012	10293	12250
орыстар	472	1275	2449	3974	5522	5991	6061	4471	3774	3589
басқа ұлттар	317	1134	1318	2526	3253	3425	3586	2383	2137	2318
Барлық халықтар ішіндегі үлес бойынша, %										
Барлығы	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
соның ішінде:										
қазақтар	81,8	60,0	38,1	30,1	32,6	36,0	41,0	53,9	63,5	67,5
орыстар	10,9	21,1	40,3	42,8	42,4	40,7	37,1	30,1	23,3	19,8
басқа ұлттар	7,3	18,9	21,6	27,1	25,0	23,3	21,9	16,0	13,2	12,7
**Қазақстан Ұлттық Экономика Министрлігінің Статистика Комитетінің 2001-2018 жылдары шыққан жылнамалар бойынша авторлармен есептелген										

Кесте көрсеткіштеріне талдау жасайтын болсақ, онда қазақтардың үлесі 1959 жылдарға дейін кемігендігін, ал орыстар мен басқа ұлттар үлесінің артқандығын көруге болады. 1939-1959 жылдар аралығында, яғни 20 жылдың ішінде қазақтардың саны бар болғаны 481 мың адамға ғана өскен болса, орыстардың саны 1525 мың адамға артқан. Мұндай жағдайлардың туындауы біріншіден, 1941-1945 жылдары Ұлы Отан соғысында 500 мыңнан астам жас боздақтарымыздың қаза табуына байланысты көптеген келіншектер күйеуінсіз қалды және соның салдарынан бала тууға қабілетті жастағы қыздарымыз тұрмыс құра алмады. Демек, әйелдер мен еркектердің арақатынасында қайшылық туындады. Осыған орай, табиғи өсімнің азаю салдарынан қазақтардың саны көпке өсе қоймады. Ал, орыстар санының осыншама қатты өсуі 1954 жылдан бастап Қазақстанда тың және тыңайған жерлерді игеруге 1,7 млн. адамнан астам славян тектес ұлттардың келуі. Сонымен бірге 50 жылдардан бастап Қазақстанда индустрияландыру жұмыстарының жүргізілуіне байланысты ұйымдастырылған түрде қосымша тағы 500 мыңдай мамандар шақырылды.

91 жылдардан бастап Қазақстан халқының ұлттық құрамында түрлі себептердің әсер етуіне байланысты демографиялық өсу немесе кему үрдістері пайда болды, яғни қазақтардың арасында туу көрсеткіші жылдан жылға жоғарылады, ал көші-қон айырымы біртіндеп төмендей бастады. Ал орыс тілдес ұлттарды алатын болсақ онда, керісінше туу көрсеткіші күрт төмендеді және өз отандарына қайта бастауына байланысты олардың өсімі жылдан жылға төмендеді, яғни кері минус көрсеткішіне ауысты. Осының салдарынан республика көлемінде халықтың жалпы саны тек өзіміздің ұлтымыздың табиғи өсімі арқылы ғана өсуде.

Халықтың негізгі ұлттық құрамын табиғи – экономикалық аймақтар мен оған жататын облыстар арасындағы өзгерістерді қарастыру үшін, төменде 4-кесте көрсеткіштерін келтіреміз:

4-кесте

Қазақстан халқының негізгі ұлттық құрамының аймақтар мен облыстар бойынша динамикасы, жылдың басына, мың адам

Табиғи экономикалық аймақтар және оның құрамына жататын облыстар мен қалалар	Қазақтар				Орыстар			
	2010	2018	2018 жылды 2010 жылмен салыстыртырғандағы өзгеруі		2010	2018	2018 жылды 2010 жылмен салыстырғандағы өзгеруі	
			абсолюттік (+,-)	% есебімен			абсолюттік (+,-)	% есебімен
Батыс-Қазақстан аймағы соның ішінде:	1967,9	2370,6	402,7	120,5	310,9	297,6	-13,3	95,7
Ақтөбе	608,0	706,9	98,9	116,3	102,7	99,6	-3,1	97,0
Атырау	475,5	573,7	98,2	120,7	33,6	33,5	-0,1	99,7
Батыс – Қазақстан	438,8	490,9	52,1	111,9	134,8	127,1	-7,7	94,3
Маңғыстау	445,6	599,1	153,5	134,4	39,8	37,4	-2,4	94,0
Оңтүстік-Қазақстан аймағы соның ішінде:	5211,3	6220,7	1009,4	119,4	1030,8	998,6	-32,2	96,9
Алматы	1248,6	1448,3	199,7	116,0	305,6	274,0	-31,6	89,7
Жамбыл	740,6	811,3	70,7	109,5	121,4	111,2	-10,2	91,6
Қызылорда	657,6	753,0	95,4	114,5	16,0	14,9	-1,1	93,1
Түркістан	1115,6	1148,1	32,5	102,9	52,9	43,8	-9,1	82,8
Алматы қаласы	745,7	1072,7	327,0	143,9	452,1	469,6	17,5	103,9
Шымкент қаласы	703,2	987,3	284,1	140,4	82,8	85,1	2,3	102,8
Орталық-Қазақстан аймағы Қарағанды	631,0	708,3	77,3	112,3	527,3	494,6	-32,7	93,8
Солтүстік-Қазақстан аймағы соның ішінде:	1692,8	2119,9	427,1	125,2	1349,9	1292,9	-57,0	95,8
Ақмола	349,3	376,8	27,5	107,9	262,2	244,8	-17,4	93,4

Қостанай	330,1	352,6	22,5	106,8	378,6	361,4	-17,2	95,5
Павлодар	357,4	390,8	33,4	109,3	286,7	270,7	-16,0	94,4
Солтүстік- Қазақстан	198,4	194,0	-4,4	97,8	298,4	277,8	-20,6	93,1
Астана қаласы	457,6	805,7	348,1	176,1	124,0	138,2	14,2	111,5
Шығыс- Қазақстан аймағы	789,7	830,8	41,1	105,2	555,3	505,0	-50,3	90,9
Шығыс- Қазақстан								
Қазақстан бойынша	10292,7	12250,3	1957,6	119,0	3774,2	3588,7	-185,5	95,1
<i>**Қазақстан Ұлттық Экономика Министрлігінің Статистика Комитетінің жылнамалары бойынша авторлармен есептелген</i>								

Келтірілген кесте көрсеткіштеріне статистикалық талдау жасайтын болсақ, онда көрсетілген 9 жыл ішінде Қазақстанда тұратын қазақтардың жалпы саны 1957,6 мың адамға көбейген немесе өсім қарқыны 19,0% артқаны байқалуда, ал орыстарда керісінше 185,5 мың адамға азайған немесе 4,9% кеміген. Бірақ, халық санының өзгеруі облыстар мен үш республикалық маңызы бар қалалар үшін әртүрлі болуда. Сондықтан, оларды табиғи экономикалық аймағына байланысты қарастыратын болсақ, онда қазақтардың ең көп өскені Оңтүстік-Қазақстан аймағының облыстары мен қалалар және соның ішінде Алматы және Шымкент қалалары мен Алматы және Қызылорда облыстары жатады.

Орыстардың кемігені барлық аймақтары мен оның облыстарында байқалады, яғни олардың көп орналасқан Солтүстік-Қазақстан мен Шығыс- Қазақстан аймақтарынан байқауға болады.

Сонымен Қазақстан халқының аймақтары мен облыстары бойынша орналасуын және олардың өзгеруі көрсеткіштерін қолдана отырып, республика көлемінде халық тек қана табиғи өсім арқылы ғана өсуде, бірақ әр облыста әртүрлі болуда. Оның себебі сол облыстардағы тұратын қазақтардың үлесіне тығыз байланысты деген қорытындыға келеміз.

Қорытынды. Талдау нәтижесінде халықтардың жалпы даму үрдістерімен қатар Қазақстан халқының аймақтық қоныстану көрсеткіштерінде едәуір ерекшеліктер бар екені айқын көрінеді. Ауыл халық санының аздап өскенімен, үлесі жағынан кемуінің негізгі себептері (ауылдық жерлердегі жұмыссыздық, яғни жұмыс орнының жетіспеушілігі көптеген бала көтеретін жастағы әйел азаматшалар мен отбасын құрған жастардың және бойдақ жігіттер мен бойжеткен қыздарымыздың көпшілігінің республикадағы ірі қалалар мен облыс орталықтарына шоғырлануы, табиғи және көші-қон өсімдерінің ауылдық жерлерде аздау болуы т.б.) терең зерттеулерді, олардың нәтижелеріне сәйкес мемлекет тарапынан бағдарламаларды қабылдауды қажет ететіні сөзсіз. «Нұр Отан» партиясының XVIII съезінде Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың Үкіметке берген тапсырмаларында көбіне-көп осы мәселелер басымдық танытқанын айта кету керек.

Қолданылған әдебиеттер:

1 Әміреев Б.Ә. Біз қаншамыз және қалай өсіп келеміз. «Айқын» газеті, 2018 жыл, 29 тамыз, №130

2 Әміреев Б.Ә. Статистика. Оқулық. – Алматы: «Экономика», 2015. – 591 б.

3 Статистикалық жинақ «Қазақстан 2017 жылы» - Астана, 2018. - 487 б.

4 Статистикалық жинақ «Қазақстанның демографиялық жылнамалығы» – Астана, 2018. - 840 б.

АНАЛИЗ РЕГИОНАЛЬНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ МИГРАЦИИ НАСЕЛЕНИЯ КАЗАХСТАНА

Б.Амиреев, А.Дауренбеков, Н. Манан, Ж.Усен

Алматынская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан

e-mail: yzgarbek@mail.ru

Резюме. Аксиоматичным является то, что в жизни любого государства развитие населения играет важнейшую роль. На развитие населения влияют два главных фактора: естественное движение и миграция. Авторы обращают внимание на малоизученность этих процессов в республике и предлагают свои выводы и заключения по немаловажным вопросам миграции населения. Статья представляет интерес тем, кто занимается и проявляет интерес проблемам демографического развития Казахстана.

Ключевые слова: развитие населения, общий прирост, естественный прирост, миграция, региональная миграция.

ANALYSIS OF THE REGIONAL INDICATORS OF MIGRATION OF THE POPULATION OF KAZAKHSTAN

Y. Amireev, A. Daurenbekov, N. Manan, Zh. Usen

Almaty Academy of Economics and Statistics, Almaty, Kazakhstan

e-mail: yzgarbek@mail.ru

Summary. It is axiomatic that in the life of any state the development of the population plays a crucial role. The development of the population is influenced by two main factors: natural movement and migration. The authors draw attention to the lack of knowledge of these processes in the republic and offer their conclusions and conclusions on important issues of migration. The article is of interest to those involved and interested in the problems of the demographic development of Kazakhstan.

Key words: population development, general growth, natural growth, migration, regional migration.

МРНТИ 06.58.55

УДК 330.59

ВОПРОСЫ ОЦЕНКИ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

А. И. Гиззатова¹, В. У. Чудрова^{*2}, Г. А. Садыкова^{*3}

^{1,2,3} Западнo-Казакхстанский государственный университета им. М. Утемисова, г. Уральск, Казахстан

e-mail: alla-gizatova@yandex.ru

Аннотация. На современном этапе развития экономики Казахстана, проблемы уровня жизни населения и факторы, определяющие его динамику, становятся актуальными. Как одна из важнейших характеристик социально-экономической системы, показатель базируется на объеме реальных доходов на душу населения и соответствующем объеме потребления. В статье представлены результаты исследования сложившегося уровня жизни населения и факторов, оказывающих влияние на данный показатель. Показано, что произошло некоторое углубление дифференциации населения по доходам. Выявлена тенденция изменения структуры денежных доходов населения по источникам поступления доходов, а также структура потребительских расходов. Определены группы населения, которые сократили свое потребление и которые его увеличили. В структуре потребительских расходов населения выявлены позиции, по которым потребление сократилось более значительно. Сделан вывод, что в республике усиливаются дифференциации населения по доходам. Государство проводит политику снижения дифференциации населения по доходам и повышения уровня жизни.

Ключевые слова: уровень жизни, доходы населения, расходы населения, дифференциация, потребление.

Введение. С провозглашением суверенитета и перехода на рыночную модель хозяйствования перед республикой, в числе других, стала задача обеспечения высокого уровня социально-экономического развития страны.

К числу важнейших обобщающих характеристик развития социально-экономической системы государства выступает показатель уровня жизни населения. Данный показатель выражает степень удовлетворения совокупностью материальных и нематериальных благ, потребляемых населением преимущественно по месту жительства. Уровень жизни базируется на объеме реальных доходов на душу населения и соответствующем объеме потребления.

Проведенные нами исследования были направлены на изучение вопроса перераспределения долей дохода и расхода населения между продовольственными и непродовольственными товарами в условиях изменения реальных денежных доходов и реакция на изменения доходов малообеспеченных семей.

Методы исследования. Анализ динамики величины располагаемого дохода и потребительского спроса был проведен на основе временных рядов социально-экономических показателей за 2013-2017 гг..

В качестве инструментария использовался системный подход, основанный на применении методов абстрактно-логического, нормативного, структурно-динамического, расчетно-конструктивного, экономико-статистического.

Результаты и обсуждение. В макроэкономике часть потребления, не зависящая от величины располагаемого дохода, представляет собой автономное потребление. Это означает, что если человек

(домохозяйство) не получает в данный момент никакого дохода, то для поддержания минимального уровня потребления будет занимать или тратить ранее накопленные сбережения. Если автономное потребление увеличивается на какую-то величину ΔC_A , то увеличиваются совокупные расходы и доход на ту же величину, что в свою очередь вызывает вторичный рост потребления (из-за увеличения дохода), и т.д. Возникает цепочка: $\Delta C_A \uparrow \Rightarrow AD \uparrow \Rightarrow C \uparrow \Rightarrow AD \uparrow \Rightarrow Y \uparrow \Rightarrow C \uparrow \Rightarrow AD \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$ и т.д. (C – потребительские расходы, Y – объем выпуска, AD - совокупный спрос) [1].- Из этой схемы следует, что в условиях относительно низкого платежеспособного спроса важным фактором увеличения спроса в республике станет увеличение располагаемого дохода ее граждан.

Проведенный нами анализ динамики реальных располагаемых денежных доходов населения, реальной начисленной заработной платы и реального размера назначенных месячных пенсий за десятилетний период – 2008-2017 гг. показывает определенную колеблемость этих показателей.

Данные официальной статистики свидетельствуют, что в период с 2013-2017 годы при относительно стабильном росте индекса потребительских цен реальный располагаемый денежный доход населения, реальная начисленная заработная плата и реальный размер назначенных месячных пенсий снижались. Так, реальная начисленная заработная плата в 2015 г. относительно 2014 г. сократилась на 2,3%; в 2016 г. относительно предыдущего года сократилась на 1,1%, в 2017 г. относительно 2016 г. сократилась на 1,7%.

Реальный размер начисленной пенсии в 2015 г. составил только 95% от размера 2014 г., а в 2016 г. – 95,2% соответствующего показателя предыдущего года. Однако, в 2017 г. он вырос на 11,5% от уровня предыдущего года. Показатель индекса реальных денежных доходов вел себя относительно стабильно. Он снизился в 2016 г. на 0,75 относительно 2015 г. и увеличился в 2017 г. – на 1% относительно 2016 г..

С целью выявления факторов, оказавших влияние на изменение реальных денежных доходов населения страны, нами была изучена их структура. Исследования показали, что в Республике Казахстан основным источником доходов населения выступают доходы от трудовой деятельности. Проведенный нами анализ структуры денежных доходов населения республики за исследуемый период свидетельствуют о сокращении их доли в общей сумме доходов. Так, в 2013 г. на их долю приходилось – 81,2%, а в 2017 г. – уже 76,3% всех доходов населения. В самой структуре трудовых доходов также произошли некоторые изменения. Так, в общей сумме доходов более значительно сократилась доля доходов от работы по найму – с 70,1% до 65,7% (на 4,4 п.п.). Доходы от предпринимательской деятельности сократились менее значительно – с 11,1 до 10,6 % за этот период (на 0,5 п.п.). Одновременно с изменением структуры доходов происходило увеличение реальных доходов.

Экономическая теория свидетельствует, что, как правило, в период снижения деловой активности государство с целью стимулирования совокупного спроса увеличивает трансферты. В республике реальные денежные доходы населения увеличились за этот период за счет увеличения социальных трансфертов – с 15,1 % до 19,7% в 2017 г., в том числе пенсий – с 12,2% до 16,4% и пособий и пособий – с 2,5% до 2,9%.

В условиях рыночной экономики, особенно в периоды сокращения деловой активности в экономике, как свидетельствуют данные исследователей, происходит перераспределение доходов между различными слоями населения [2]. Если в республике до начала реформ оно было относительно равномерным, то с начала 1992 г. усилилась дифференциация населения по доходам (табл. 1).

Таблица 1

Распределение денежных доходов населения в Республике Казахстан, %

Показатели	Годы				
	2013	2014	2015	2016	2017
Денежные доходы – всего	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в том числе по 20-процентным группам населения:					
первая (с наименьшими доходами)	9,41	9,42	9,48	9,50	9,30
вторая	13,28	13,23	13,22	13,26	13,02
третья	17,16	17,09	16,96	16,99	16,71
четвертая	22,53	22,41	22,33	22,28	22,19
пятая с (наивысшими доходами)	37,62	37,85	38,01	37,97	38,78
Коэффициент концентрации доходов (индекс Джинни, по 10-процентным группам населения)	0,276	0,278	0,278	0,278	0,287
Коэффициент фондов (соотношение 10% наиболее и наименее обеспеченного населения), раз	5,6	5,7	5,6	5,6	5,9
<i>Примечание: Составлено по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. www.stat.gov.kz</i>					

В 2017 г. на долю 10% наиболее обеспеченного населения приходилось 23,99% всего денежного дохода (в 2016 г. – 23,32%), на такую же долю наименее обеспеченного – 4,07% (4,15% в 2015 г.). При этом среднедушевые денежные доходы в этих группах составили соответственно 1125,6 и 166,8 тыс. тенге против 1037,5 и 249,2 тыс. тенге в 2016 г. Различны по областям показатели концентрации и дифференциации доходов. При значениях этих коэффициентов в Республике Казахстан 0,287 и 5,9, самый высокий показатель концентрации доходов составлял в Восточно-Казахстанской области – 0,305, в этой же Восточно-Казахстанской самый высокий показатель соотношения 10% наиболее и наименее обеспеченного населения в 6,7. В Мангистауской области самый низкий коэффициент концентрации доходов – 0,165 и коэффициент фондов – 2,8.

В 2017 г. в целом по Казахстану 2,6% населения имели доходы ниже прожиточного минимума (1,2 – в городской и 4,5 – сельской местности). Причем у 0,1% населения они составили менее половины этой величины, 2,4% располагали доходами на уровне прожиточного минимума или не превышающими его более чем в 1,5 раза. В то же время 23,99% населения имело доходы в 3,5 и более раз выше прожиточного минимума. Соотношение среднедушевого дохода и прожиточного минимума составило 3,5 раза. Несмотря на то, что социальные трансферты государства выступают тормозом более глубокого расслоения населения по доходам, изменения в распределении доходов между различными группами населения все-таки имели место.

Проведенные нами исследования показывают, что вместе с изменением структуры доходов населения, в которых значительно увеличились социальные трансферты, изменилась структура потребительских расходов населения (табл.2).

Таблица 2

Структура денежных расходов населения Республики Казахстан в 2013-2017 гг, %

Показатели	Годы				
	2013	2014	2015	2016	2017
Расходы – всего	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в том числе:					
на продовольственные товары	43,2	43,1	44,7	45,8	46,6
на непродовольственные товары	28,5	28,1	25,7	25,2	24,7
платные услуги	20,9	21,1	22,0	21,8	21,3
налоги	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
прочие платежи	7,2	7,5	7,4	7,0	7,2
<i>Примечание: Составлено по данным Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан. www.stat.gov.kz</i>					

Как показывают данные таблицы 2, население республики меняет структуру своих потребительских расходов. Проведенный нами анализ данных официальной статистики позволил выявить увеличение расходов на покупку продовольственных товаров в основном за счет сокращения расходов на покупку непродовольственных товаров.

Исследователи отмечают, что увеличение спроса домохозяйств на продукты питания, вследствие изменения стиля потребления в условиях сокращения реальных располагаемых доходов и переключения с питания в общественных местах на питание дома, приведет к определенным негативным экстерналиям. В перспективе сократится спрос на услуги учреждений общественного питания – кафе и ресторанов, вырастет процент банкротств последних, произойдет ликвидация рабочих мест в этой сфере, повышается уровень безработицы. Поэтому необходим мониторинг и количественная оценка чувствительности спроса населения на продовольствие в периоды снижения реальных доходов населения. В Казахстане доля расходов на питание в учреждениях общественного питания в 2013 году составляла 6,3%, а в 2017 г. – только 2,5% расходов. Эти оценки важны при анализе условий успеха различных направлений экономической политики.

Изменения структуры потребительских расходов домашних хозяйств связаны также с сокращением беднейшей частью населения потребления по всем основным группам пищевых продуктов, за исключением хлебопродуктов и рыбы и рыбопродуктов.

У богатой части населения республики возросло потребление по всем основным группам продуктов за исключением картофеля, потребление которого они сократили на 3,3%.

Различна доля расходов на продовольствие в структуре потребительских расходов домохозяйств в регионах страны: наивысшая ее доля в 59,9% – в Кызылординской области и наименьшая – в 42,7% в г. Астане.

В структуре платных услуг наибольшая доля приходится на коммунальные услуги и услуги транспорта и связи.

Заключение. На основании проведенного исследования можно сделать вывод, что мировой экономический кризис оказывает влияние на экономику Республики Казахстан. Одним из проявлений этого влияния выступают показатели уровня жизни населения, в частности показатели реальных располагаемых денежных доходов населения, реальной начисленной заработной платы и реального размера назначенных месячных пенсий.

Необходимо отметить, что правительство принимает стратегические решения, направленные на повышение этих показателей. Вместе с тем мониторинг социально-экономической ситуации показывает, что принятые меры и используемые для их достижения механизмы влияют на изменение условий жизни в регионах республики, но и свидетельствует о необходимости повысить эффективность реализации стратегических направлений программы развития экономики республики.

Список использованной литературы:

- 1 Макконнелл К. Экономикс: принципы, проблемы и политика: Пер. с англ. / К. Макконнелл, С. Брю. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 974 с.
- 2 Берендеева Е.В., Ратникова Т.А. Моделирование реакции потребительского спроса российских домохозяйств на продовольственное эмбарго // Экономический журнал ВШЭ, 2018. Т.22. №1. С. 9-39.
- 3 Гиззатова А.И. Потребление продовольствия как фактор развития агропродовольственного рынка // Статистика, учет и аудит, 2(65)2017, Алматы- с.124-131
- 4 Уровень жизни населения в Казахстане. 2013-2017 гг. / Статистический сборник / на казахском и русском языках / Астана 2018. – 86 стр. www.stat.gov.kz

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ХАЛҚЫНЫҢ ӨМІР СҮРУ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

А.И.Гиззатова¹, В.У. Чудрова^{*2}, Г.А. Садыкова^{*3}

*^{1,2,3} М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан мемлекеттік университеті.
Орал қаласы, Қазақстан*

e-mail: alla-gizatova@yandex.ru

Түйін. Қазақстан экономикасының дамуының заманауи кезеңінде, халықтың өмір сүру деңгейінің динамикасын анықтайтын мәселелері мен факторлары өзекті болып табылады. Әлеуметтік экономикалық жүйенің маңызды сипатының бірі ретінде, көрсеткіш бір адамның жан басына шаққандағы нақты табысының көлемі мен сәйкесті тұтыну көлеміне сүйенеді. Мадалада халықтың өмір сүру деңгейі мен оған ықпал ететін зерттеулердің нәтижелері көрсетілген. Табыс

бойынша тұрғындардың дифференциясының тереңдеуін көреміз. Табыстардың түсу көзі бойынша халықтың ақшалай табыстарың құрылымы мен тұтыну шығындарының құрлымдарында өзгеріс тенденциялары анықталды. Тұтынулары азайған және артқан халықтың тобы анықталды. Халықтың тұтыну шығындарының құрлымында тұтынушылары азайған позициялары анықталды. Мемлекет табыс бойынша тұрғындардың дифференциясын төмендету және өмір сүру деңгейін арттыру бойынша саясат жүргізуде.

Түйінді сөздер: өмір сүру деңгейі, халықтың табысы, халықтың шығындары, дифференциялы тұтыну.

ASSESSMENT QUESTIONS OF LIVING STANDARDS OF THE POPULATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

A.I.Gizatova¹, V. U. Chudrova^{*2}, G. A.Sadykova^{*3}

^{1,2,3} Makhambet Utemisov West Kazakhstan State University, Uralsk, Kazakhstan

e-mail: alla-gizatova@yandex.ru

Summary. At the present stage of the economy development of Kazakhstan, the problems of the standard of living of the population and the factors determining its dynamics become relevant. This indicator is based on the volume of real income per capita and the corresponding volume of consumption. The article presents the results of a study of the current standard of living of the population and the factors influencing this indicator. The tendency of changes in the structure of monetary incomes of the population, as well as the structure of consumer spending. In the structure of consumer spending of the population, positions on which consumption decreased more significantly were revealed. The conclusion is made that in the republic the differentiation of the population by incomes intensifies. The state pursues a policy of reducing the differentiation of the population by income and raising the standard of living

Key words. standard of living, population incomes, population expenses, differentiation, consumption.

Сведения об авторах

- М.К. Алиев** – д.э.н., проф., Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г.Астана, Казахстан
- Б.Ж.Акимова** – доцент кафедры, к.э.н., ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан
- А.М.Ахметова** – магистрант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан Республикасы
- Б.А.Алибекова** – проф.кафедры, к.э.н., доцент, ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан
- А.А. Апышева** – зав.кафедрой, к.э.н., доцент, Восточно-Казахстанский Государственный Университет им. С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- Г.Т.Ахметова** – к.э.н., Атырауский государственный университет им.Х.Досмухамедова, г.Атырау, Казахстан
- Т.Б. Ахметов** – PhD, Университет «НАРХОЗ», г.Алматы, Казахстан
- З.П. Айдынов** – к.э.н., доцент, Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, г.Астана, Казахстан
- К.Алайдаркызы** – к.э.н., доцент, Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- А.Т. Абдикаримова** – к.э.н., доцент кафедры, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Казахстан
- А.М. Алишынбай** – к.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан
- Э.Х.Ахатова** – к.э.н., Алматинская Академия Экономики и Статистики, г.Алматы, Казахстан
- Г.Н. Актайлакова** – ст.препод., Актюбинский университет им. С. Баишева, г. Актюбе, Казахстан
- М.В. Ахмедьярова** – д.э.н., проф.кафедры, Университет «Нархоз», г. Алматы, Казахстан
- Г.И.Абаева** – к.э.н., доцент кафедры, Костанайский государственный университет им. А.Байтурсынова, г. Костанай, Казахстан
- Б.Ж. Альмухамбетова** – э.г.к., Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.Қазақстан
- Д.Е.Алишева** – м.э.н., ст.препод., Университет Нархоз, Алматы, Казахстан
- Б.У. Ахметкерей** – магистрант, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
- Ы.Әміреев** – э.г.к., кафедра проф., Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан
- А.О. Базарбаев** – кафедра доценті, «Нархоз Университеті» АҚ, Алматы қ., Қазақстан
- А.Е.Беделбаева** – м.э.н., Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, г. Талдықорган, Казахстан
- Т.К. Бекжанова** – к.э.н., доцент, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г.Астана, Казахстан
- Р.С. Беспалева** – PhD, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Казахстан
- Р.С. Беспалева** – PhD, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Казахстан
- Ж.С.Булхаирова**, доктор PhD, Казахский агротехнический университет им.С.Сейфуллина, г.Астана, Казахстан
- Р.О.Бугубаева** – к.э.н., проф.кафедры, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Казахстан
- Ж.Басишева** – э.г.к., доцент, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан
- Л.М.Бекенова** – к.э.н., ассоц.проф., Алматинская Академия Экономики и Статистики, г.Алматы, Казахстан
- Буленг Шен** – докторант, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.,Қазақстан
- А.Е.Беделбаева** – магистр, ст.препод., Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г. Талдықорган, Казахстан
- Вэй Пэн** – докторант, Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан
- А.Х.Галиева** – д.э.н., доцент кафедры, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г.Астана, Казахстан
- А. И. Гиззатова** – д.э.н., доцент кафедры, Западно-Казахстанский государственный университета им. М. Утемисова, г.Уральск, Казахстан
- Н.А.Гумар** – э.г.к., ассоц.проф., Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Г.И. Гимранова** – к.э.н., доцент кафедры, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г.Караганда, Казахстан
- Б.Ш.Гусенов** – докторант, препод., м.э.н., Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г.Талдықорган, Казахстан
- Е.Е. Гриднева** – э.г.к., проф., Қайнар Академиясы, Алматы қ.,Қазақстан
- Ә.Дәуренбеков** – э.г.к.,кафедра проф., Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан
- М.К. Даурембекова**– магистрант, Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г. Талдықорган, Казахстан

- М.У.Дүйсемалиева** – к.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г.Алматы, Казахстан
- А.К. Ержанов** – д.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- С.К.Егембердиева** – директор аудиторской фирмы, к.э.н., ТОО «Ай Аудит», г. Алматы, Казахстан
- Р.И. Ерманкулова** – э.э.к., доцент, Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан
- Р.Ә. Есберген** – э.э.к., доцент, ҚР Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару Академиясының Ақтөбе облысы бойынша филиалы, Ақтөбе, Қазақстан
- А.О. Жағыпарова** – к.э.н., и.о.доцента, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан
- Е.А.Жусупов** – докторант PhD, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, Астана, Казахстан
- М.Ж. Жарылқасинова** – э.э.к., «Нархоз университеті» Алматы қ., Қазақстан
- Г.Ж.Жумабекова** – кафедра доценті, «Қазақ технология және бизнес университеті, Астана қ., Қазақстан
- Қ.Б. Жуманазаров** – к.э.н., Казахский университет технологии и бизнеса, г. Астана, Казахстан
- Б.Б.Жунусбекова** – к.э.н., доцент, УниверситетаНархоз, г. Алматы, Республика Казахстан
- А.А. Истаева** – к.э.н., проф., Университет Нархоз, г.Алматы, Казахстан
- Д. Б. Калыбекова** – докторант, Университет Международного Бизнеса (UIB, УМБ), Алматы, Казахстан
- А.М.Касымова** – Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдықорган, Казахстан
- Д.А.Калдияров** – проф., Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, г. Талдықорган, Казахстан
- М.Т.Кантуреев** – д.э.н., проф., Казахский НИИ экономики АПК и развития сельских территорий, Алматы, Казахстан
- П.Ж. Кашебаева** – магистрант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г.Астана, Казахстан
- Г.Ш.Каликпарова** – кафедра доценті, PhD, Қайнар Академиясы, Алматы қ.,Қазақстан Республикасы
- А.М.Касенова** – э.э.м., Қайнар Академиясы, Алматы қ.,Қазақстан
- Ж.С.Кенжалина** – к.э.н., проф.кафедры, Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан
- А.А. Корженгулова** – к.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- А.С. Кулмаганбетова** – докторант, Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан
- Б.Х.Кылышпаева** – ст.препод., Жетысуский государственный университет им.И. Жансугурова, г. Талдықорган, Казахстан
- А.Н. Ламбекова** – докторант, Университет Нархоз ,Алматы ,Казахстан,
- Г.К.Лухманова** – к.э.н., и.о.ассоц.проф., Жетысуский государственный университет им.И.Жансугурова, г. Талдықорган, Казахстан
- М.Е. Мунасипова** – э.э.к., Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ.,Қазақстан
- Г.Б.Молдабекова** – магистр, Қазақ-орыс халықаралық университеті, Ақтөбе қ.
- Д. П. Маевский** – доцент, Омский государственный технический университет, г. Омск, Россия
- Н. Манан** – студент, Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан
- С.Т.Миржакипова** – д.э.н., проф., Университет Нархоз ,Алматы ,Казахстан
- Д.А. Наурызбекова** – магистрант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан
- Б.Нурахова** – докторант, «Нархоз» университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Н.С.Нуркашева** – э.э.к., «Нархоз университеті» Алматы қ., Қазақстан
- С.К. Омарова** – к.э.н., доцент, Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- Д.И. Разакова** – доктор PhD, Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- Е.М. Раушанов** – докторант, Университет «НАРХОЗ», г.Алматы, Казахстан
- А.Б.Сансызбаев** – докторант, Университет Нархоз, г. Алматы, Казахстан
- С.С. Сапарбаева** – ассоц.проф., доцент кафедры, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г.Астана, Казахстан
- М.Д.Сайымова** – PhD, кафедра меңгерушісі, Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті, Ақтөбе, Қазақстан
- А.С.Садиева** – кафедра доценті, «Қаржы академиясы» Акционерлік қоғамы ,Астана қ., Қазақстан
- Г.А. Садыкова** – ст.препод., Запдно-Казахстанский государственный университета им. М. Утемисова, г.Уральск, Казахстан
- Д.З. Сабиров** – магистр, ст.препод., Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан
- Д.А. Сарбағишев** – магистрант, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
- Н.Т.Сартанова** – Костанайский государственный университет им.А.Байтұрсынова, г.Костанай, Казахстан
- Ж.Т.Сейфуллин** – д.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- Г.Ж.Сейтхамзина** – к.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, г.Алматы, Казахстан
- А.М.Сейсенбаева** – докторант, Каспий қоғамдық университеті, Алматы қ., Қазақстан
- Н.Т.Сейткалиева** – Актюбинский университет им.С.Баишева, г.Актобе, Казахстан

- Н.Б.Сыздықбаева** -докторант PhD, Жетысуский государственный университет им. И.Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан
- Ш.Б.Сисенгалиева** – э.ғ.м., Х.Досмухамедов атындағы Атырау мемлекеттік университеті, Атырау қ., Қазақстан
- М.Т. Сырлыбаева** – ст.препод., м.э.н., Жетысуский государственный университет им. И. Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан
- Ж. Сулейменов** – магистрант, Казахстанско-Немецкий Университет, г. Алматы, Казахстан
- Т.А.Таипов** – к.э.н., проф., Алматинская академия экономики и статистики, Алматы, Казахстан
- Г.С. Тайкулакова** – к.э.н., доцент кафедры, Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан
- Н.Н.Таитанова** – ст.препод., ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан
- А.Д. Тлеубекова** – ст.препод., Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- Б.О. Туребекова** – к.э.н., доцент, ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, г.Астана, Казахстан
- А.М.Тлеппаев** – PhD, Казахстанско-Немецкий Университет, г. Алматы, Казахстан
- А.Н.Токсанова** – д.э.н., доцент кафедры, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г.Астана, Казахстан
- С.Ы. Умирзаков** – д.э.н., проф., Университет Нархоз, г.Алматы, Казахстан
- О.Ж. Устенова** – к.э.н., доцент, УниверситетаНархоз, г. Алматы, Республика Казахстан
- Н.Б. Усенбаев** – к.ф.-м.н., Университет «НАРХОЗ», г.Алматы, Казахстан
- Г.С. Укубасова** – PhD, к.э.н., проф.кафедры, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г.Астана, Казахстан
- Ж. Үсен** – студент, Алматы экономика және статистика академиясы, Алматы қ., Қазақстан
- А.Ж. Шакбутова** – к.э.н., доцент, Университет Международного Бизнеса, г. Алматы, Казахстан
- К.Ж. Шолпанбаева** – проф.кафедры, к.э.н., Восточно-Казахстанский Государственный Университет им. С. Аманжолова г. Усть-Каменогорск, Казахстан
- Н.Б.Шиганбаева** – ст.препод., магистр, Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан
- В.У. Чудрова** – ст.препод., Западно-Казахстанский государственный университета им. М. Утемисова, г.Уральск, Казахстан
- С.С.Ыдырыс** – э.ғ.д., проф., Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан қ., Қазақстан

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ журнала «Статистика, учет и аудит»

В журнале публикуются оригинальные статьи по научным направлениям статистики, учета и аудита, микро и макроэкономические вопросы международной и отечественной экономики, информатики и педагогики на казахском, русском и английском языках, также публикуются рецензии, хроники научной жизни и др.

Обязательными условиями для публикации являются:

1. Авторы обязаны предъявлять повышенные требования к изложению и языку статьи

2. Название статьи должно строго соответствовать ее содержанию. Текст статьи должен включать следующие разделы: **введение, методы, результаты и обсуждение, заключение.**

Все статьи, поступившие в редакцию, рассматриваются по направлениям статей членами редколлегии журнала. При необходимости статья может быть возвращена автору на доработку. Редакция оставляет за собой право внесения в текст редакторских изменений, не искажающих смысла статьи.

3. **ГРНТИ**- Государственный рубрикатор научно-технической информации (Рубрикатор ГРНТИ-АО НЦ НТИ рекомендован использовать как **МРНТИ**) представляет собой универсальную иерархическую классификацию областей знания, принятую для систематизации всего потока научно-технической информации. На основе Рубрикатора построена система локальных (отраслевых, тематических, проблемных) рубрикаторов в органах научно-технической информации.

4. **Аннотация** публикуемой статьи на языке статьи. **Аннотация должна включать** характеристику основной темы, проблемы научной статьи, цели работы и ее результаты. В аннотации указывают, что нового несет в себе данная статья в сравнении с другими, родственными по тематике и целевому назначению. Рекомендуемый средний **объем аннотации** 100-150 слов.

5. **Резюме (түйін, summary:)** на двух не на языках статьи (казахском, русском и английском) языках. Например, **резюме и summary** на русском и английском языках (если статья написана на казахском) должны состоять из Ф.И.О. автора(авторов), названия статьи, полного названия учреждения, которое представляет автор(авторы) с указанием города и страны, электронного адреса одного из (корреспондирующего) авторов и перевода **түйін** (или же краткого изложения, состоящего из основных результатов исследования, которое должно отвечать требованиям информативности, содержательности и качества перевода). Перевод **ключевых слов** (түйін сөздер – key words) просим повторить после каждого резюме.

6. **Ключевые слова (түйін сөздер – key words)** – приводятся после аннотации и двух резюме. **Ключевые слова** должны обеспечить наиболее полное раскрытие содержания статьи. Для каждого конкретного материала задайте 5-6 ключевых слов (**түйін сөздер – key words**) в порядке их значимости, т.е. самое важное ключевое слово статьи должно быть первым в списке. Небрежное или неправильное составление списка приведет к тому, что по этим запросам на сайт будут приходиться посторонние посетители, не заинтересованные в вашей работе.

7. **Список литературы** должен состоять не более чем из 20 наименований, и оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках (без цитирования [12], при цитировании или пересказе авторского текста [12, с. 29]). Нумерация ссылок в статье производится по порядковому номеру источника в пристатейном списке литературы. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье: источников законодательных, нормативно-правовых актов-ссылки на них делать в тексте сразу же после них, а источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указывать дату обращения к ресурсу.

Список литературы предоставляется на языке оригинала. Для каждой статьи необходимо наличие полной библиографической информации на английском языке, включая название статьи, список авторов и их аффилиаций (мест работы, для авторских сведений ученую степень и занимаемую должность. Также необходимо наличие полного пристатейного списка литературы в латинской транскрипции (если цитируемый источник не имеет оригинального названия на английском, то рекомендуется использование транслитерации вместо перевода).

8. Наличие 2 (двух) рецензий (внутренняя и внешняя) не членом редколлегии журнала, заверенные печатью учреждения, где они работают.

9. Не допускается подача ранее опубликованных или одновременно направленных в другие журналы статей.

10. Ответственность за содержание статей несут авторы.

11. К статье прилагаются заполненная форма для наукометрической базы РИНЦ

ФОРМА

для размещения сборника статей в Научной электронной библиотеке (eLibrary.ru) и включения сборника статей в Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)

1. Название статьи: на казахском, русском и английском языках

2. Сведения об авторе (авторах):

– фамилия, имя, отчество автора (авторов) полностью:

– место работы автора (авторов) (должность, ученая степень и организация):

– контактная информация:

e-mail) автора (авторов) -

телефоны автора (авторов) -

3. Рисунки и таблицы закрепить!

12. Редакция оставляет за собой право редакторской правки.

Технические требования

1. Общий объем статьи, включая аннотацию, приложения, примечания, литературу, таблицы и рисунки не должен превышать 8 страниц. Исключение составляют заказные и обзорные статьи, подготовленные по предложению редакции.

2. Статьи должны быть оформлены в строгом соответствии шрифтом гарнитуры TimesNewRoman:

Схематический пример оформления статьи №1

МРНТИ (кегель-14пт)

УДК(кегель-14пт)

По центру приводятся:

○ **Название статьи**(кегель-14пт, Поля:сверху-2 см, слева-3 см., справа-1,5 см. Шрифт полужирный, межстрочный интервал – одинарный.)

○ **Фамилии и инициалы авторов**–курсивом, кегль-12пт, шрифт полужирный (напр.: ***И.В.Иванов, С.П.Крылов***)

○ Полное название учреждения (курсивом, кегль-12пт), которое представляет автор (с указанием города и страны) и электронный адрес корреспондирующего автора. Если авторы из разных учреждений, то соответствие между автором и учреждением устанавливается надстрочными индексами, например:

И.В.Иванов^{*1}, С.П.Крылов²

¹ *Алматинская академия экономики и статистики, г. Алматы, Казахстан*

² *Казахский национальный университет имени аль-Фараби,*

г. Алматы, Казахстан.

e-mail:ivanov@mail.ru

○ **Аннотация.**

○ **Ключевые слова.**

○ **Текст статьи:** Поля: сверху, снизу – 2 см., слева -3 см., справа -1,5 см. Шрифт TimesNewRoman. Кегль-14 пт. Абзацный отступ-1,25 см., межстрочный интервал – одинарный).

○ **Список литературы.**

○ **После списка литературы приводится:** см. выше п.5 Правил для авторов

• в тексте ссылки на литературные источники помечаются соответствующей порядковой цифрой в квадратных скобках после цитаты (ссылки):[5]. Используемая литература с учетом новейших публикаций, указываемая в ссылках, дается в конце статьи пронумерованной и в порядке упоминания *по авторам, ссылки на законодательные и нормативные источники только по тексту.*

3. Таблицы и рисунки с названиями должны быть пронумерованы по порядку (если их несколько). Нумерация таблицы (Таблица 1.) должна быть расположена вверху слева выше названия таблицы через абзацный отступ.

4. Рисунки, фотографии должны быть четкими и контрастными, иметь разрешение не менее 300 dpi, подрисовочные надписи к ним должны быть расположены ниже рисунка по центру. Цветные рисунки, диаграммы **не допускаются.**

5. На рисунках должен быть минимум буквенных и цифровых обозначений, обязательно объясненных в статье или подрисовочных подписях.

6. Необъясненные сокращения слов, имен, названий, кроме общепринятых, не допускаются. Аббревиатуры расшифровываются после первого появления в тексте, например: Организация по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР).

7. Упомянутые в статьях единицы измерения должны соответствовать Международной системе единиц СИ.

8. Математические формулы должны быть набраны в Microsoft Education (каждая формула – один объект).

9. Редакция не занимается литературной и стилистической обработкой статей. Материалы статьи не возвращаются.

10. Список литературы см. п.7 Правил-выше.

11. Материалы статьи, включая сканированные копии 2-х рецензий, (в одной архивированной папке) в электронной форме следует отправить по e-mail: naz.izdat2011@mail.ru, anvarbekdaurenbekov@mail.ru

12. Контакты редакции: г. Алматы, ул. Жандосова, 59, каб.Издательский центр

Телефоны: 8 727 309-58-20 (каб. 102):

Дауренбеков Анварбек Коймагамбетович;

Айтжанова Назгуль Мухаметжановна.

С бумажной версией журнала можно ознакомиться в Национальной библиотеке РК и в читальном зале библиотеки Академии.

Электронной версией журнала можно ознакомиться на сайте:

<http://sua.aesa.kz/>,

<http://www.aesa.kz/nauka/nauchnye-izdaniya/>

Журнал имеет рубрики по Экономике и менеджменту, Финансам, Учету и аудиту, Оценке и статистике, Социально-гуманитарным наукам, информатике, педагогике.

Редакция допускает публикацию рекламного характера, касающуюся деятельности Академии и собственно журнала.

Вы также можете на нашем сайте ознакомиться электронной версией последних номеров и архивом прошлых номеров, начиная с 2011 года.

В конце всех номеров журнала и в данных об авторах статей Вы можете найти контактные электронные адреса и информацию об авторах.

Образец оформления статьи

МРНТИ 06.52.13

УДК 502.3:338

**МЕХАНИЗМЫ ПЕРЕХОДА К УСТОЙЧИВОМУ РАЗВИТИЮ
ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ**

Д.А. Айтжанова¹ (указать ученую степень), А.К. Омаров² (указать ученую степень)

¹Институт экономики Комитета науки Министерства образования и науки

Республики Казахстан, г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

e-mail: Akedil1981@mail.ru

Аннотация(100-150слов). В работе рассмотрены основные факторы и предпосылки перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию. Рассмотрены основные проблемы, препятствующие

переходу Казахстана к устойчивому развитию. Отмечено, что несмотря на перечисленные проблемы, Казахстан имеет потенциал и необходимые предпосылки для реализации стратегии устойчивого развития. Приведены основные авторские определения и трактовки дефиниции устойчивого развития. Указаны основные тренды развития современного общества: экономический, экологический, социальный. Трехединица Концепции устойчивого развития означает необходимость проведения комплексной оценки причинно-следственных процессов в системе человек-общество-окружающая среда. Авторами представлены основные векторы казахстанской модели устойчивого развития. Исходя из предложенной модели выделены основные направления экологической сферы национальной политики. Отмечено, что механизм национальной модели перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию должен обеспечивать сбалансированное социо-эколого-экономическое развитие. В заключение исследования представлены основные факторы обеспечения механизма перехода Казахстана к устойчивому развитию в условиях глобализации.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическая сфера, устойчивый экономический рост, диверсификация национальной экономики, интеграция в глобальную экосистему.

ТЕКСТ

(Поля: сверху, снизу – 2 см., слева -3 см., справа -1,5 см. Шрифт Times New Roman. Кегль-14 пт. Абзацный отступ-1,25 см., межстрочный интервал – одинарный).

В таблице 1 приведены

Таблица 1

Название таблицы

Название таблицы			

Примечание: Источник данных таблицы

Из таблицы 1 видно, что.....

Казахстанская модель устойчивого развития должна, на наш взгляд, включать следующие векторы (рис. 2):

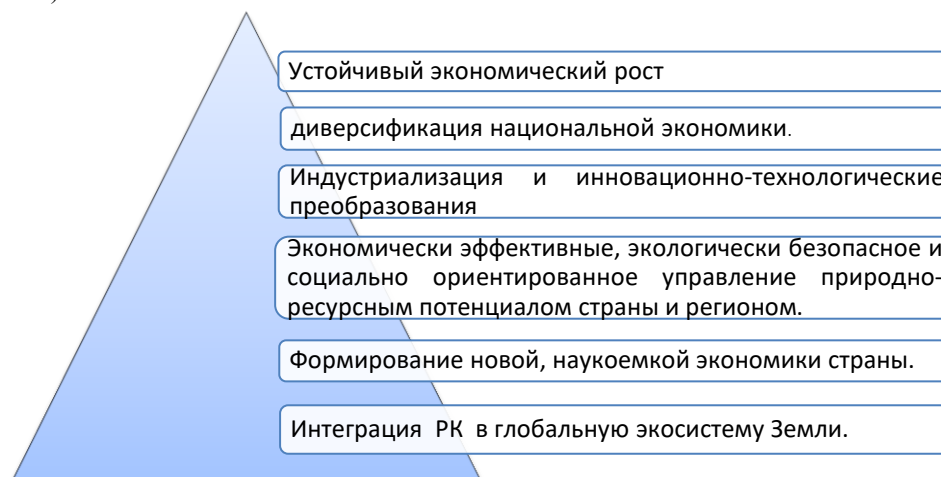

Рисунок 2- Основные векторы национальной модели УР(разработано авторами)

Список литературы:

1 Бобылев С.Н., Гирусов Э.В., Перелет Р.А., Крещу Н.С. Экономика устойчивого развития.- М.: Ступени, 2004.-304 с.

2 Фомичев А.Н. Проблемы концепции устойчивого экологического развития. Системно-методологический анализ. – М., 2009. – 216 с.

9 Коптюг В.П. Конференция ООН по окружающей среде и развитию (Рио-де-Жанейро, июнь, 1992 г.) Информ. обзор. СО РАН. – Новосибирск. – 1992. – 54 с.

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУҒА ӨТУДЕГІ ТЕТІКТЕРІ

Д.А. Айтжанова¹ (ғылыми дәрежесі), А.К. Омаров*² (ғылыми дәрежесі)

¹ Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институты, Алматы қ., Қазақстан

² Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

e-mail: Akedil1981@mail.ru

Түйін. Осы жұмыста Қазақстан Республикасының тұрақты дамуға өтудегі негізгі факторлары мен алғышарттары, сондай-ақ Қазақстанның тұрақты дамуға өтуіне кедергі болатын негізгі мәселелер қарастырылған. Аталып өткен мәселелерге қарамастан, Қазақстанда тұрақты даму стратегиясын іске асыру үшін қажетті алғышарттар мен әлеуеті бар екені туралы айтылады. Тұрақты даму мағынасының негізгі авторлық анықтамалары мен түсіндірмелері келтірілген. Қазіргі қоғам дамуының негізгі экономикалық, экологиялық, әлеуметтік трендтері көрсетілген. Тұрақты даму тұжырымдамасының үшбірлігі, адам-қоғам-қоршаған орта жүйесіндегі себеп-салдарлық үрдістерді жан-жақты бағалау қажеттілігін білдіреді. Авторлар қазақстандық тұрақты даму үлгісінің негізгі векторын ұсынды. Ұсынылған үлгіге сүйене отырып, ұлттық саясаттың экологиялық ортасының негізгі бағыттары белгіленген. Қазақстан Республикасының тұрақты дамуға өтуі ұлттық үлгісінің тетігі үйлестірілген қоғамдық-экологиялық-экономикалық дамуды қамтамасыз етуі қажет. Зерттеудің соңында, Қазақстанның жағандану жағдайындағы тұрақты дамуға өту тетігін қамтамасыз етуінің негізгі факторлары көрсетілген.

Түйінді сөздер: тұрақты даму, экологиялық орта, тұрақты экономикалық өсім, ұлттық экономиканы әртараптандыру, галамдық экожүйеге бірігу.

MECHANISMS OF TRANSITION TO SUSTAINABLE DEVELOPMENT ECONOMY OF KAZAKHSTAN IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

D.A. Aitzhanova¹ (indicate the degree), A.K. Omarov*² (indicate the degree)

¹Institute of Economics under the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Almaty, Kazakhstan

²Al -Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

e-mail: Akedil1981@mail.ru

Summary. The paper discusses the main factors and prerequisites of transition of Kazakhstan to sustainable development. The main problems impeding the transition of Kazakhstan to sustainable development. It was noted that, despite these problems, Kazakhstan has the potential and the necessary prerequisites for the implementation of sustainable development strategies. The main author's definitions and interpretations of a definition of a sustainable development are given. The main trends of development of modern society are specified: economic, ecological, social. Triune Concept of the Concept of a sustainable development means need of carrying out a complex assessment of cause and effect processes for system of people – society-environment. Authors presented the main vectors of the Kazakhstan model of a sustainable development. Proceeding from the offered model the main directions of the ecological sphere of national policy are allocated. It is noted that the mechanism of national model of transition of the Republic of Kazakhstan to a sustainable development has to provide balanced social, ecological and economic development. In conclusion of research major factors of providing the mechanism of transition of Kazakhstan to a sustainable development in the conditions of globalization are presented.

Key words: sustainable development, ecological sphere, sustainable economic growth and diversification of the national economy and integration into the global ecosystem.